Antoine de Saint-Exupéry

Zbor de noapte
Pilot de război
Pământ al oamenilor

Antoine de Saint-Exupéry

Zbor de noapte
Pilot de război
Pământ al oamenilor

ZBOR DE NOAPTE

PILOT DE RĂZBOI

PĂMÂNT AL OAMENILOR

I. LINIA

II. CAMARAZII

III. AVIONUL

IV. AVIONUL ȘI PLANETA

V. OAZE

VI. ÎN DEȘERT

VII. ÎN MIJLOCUL DEȘERTULUI

VIII. OAMENII

Carte
Pentru
Toți

Antoine de Saint-Exupéry s-a născut la 29 iunie 1900, în Lyon. A fost romancier, eseist și reporter francez, aviator căzut pe frontul antifascist. În 1921 intră în aviația franceză și, în 1926, devine pilot de linie al unei companii particulare. Primele sale romane, *Curierul de Sud* (*Courrier sud*, 1929) și *Zbor de noapte* (*Vol de nuit*, distins în 1931 cu Premiul Femina), ilustrează experiența sa de aviator și se remarcă prin descrierea unor situații periculoase (risc de prăbușire, singurătatea la mare înălțime etc.). Operele ulterioare, *Pământ al oamenilor* (*Terre des hommes*, distins în 1939 cu Marele Premiu pentru Roman al Academiei Franceze) și *Pilot de război* (*Pilote de guerre*, 1942), redau filosofia de viață impregnată de umanism a lui Antoine de Saint-Exupéry. La începutul celui de-al Doilea Război Mondial se înrolează în aviația militară franceză și, după armistițiul din 1940, părăsește Franța și se stabilește la New York. În toamna anului 1942, odată cu debarcarea trupelor aliate în Africa de Nord, Saint-Exupéry părăsește America și își reia activitatea de pilot de război. După o perioadă de instructaj în Statele Unite ale Americii, participă, începând din 1943, la mai multe misiuni în Africa, Sardinia și Corsica. În timpul unui zbor de recunoaștere deasupra Mării Mediterane, la 31 iulie 1944, avionul său este doborât. Povestirea modernă *Micul prinț* (*Le Petit Prince*, 1943) s-a bucurat în epoca de după război de o mare popularitate, fiind una dintre cele mai iubite cărți din toate timpurile, tradusă în 110 limbi. Notițele sale, făcute cu ocazia misiunilor de luptă din timpul războiului, au fost reunite și publicate postum sub titlul *Citadela* (*Citadelle*, 1948).

Antoine de Saint-Exupéry

Zbor de noapte
Pilot de război
Pământ al oamenilor

Traducere din limba franceză de
Ion Caraion

LITERA
București
2020

Vol de nuit. Pilote de guerre.

Terre des hommes

Antoine de Saint-Exupéry

Carte Pentru Toți este o divizie

a Grupului Editorial Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Zbor de noapte. Pilot de război.

Pământ al oamenilor

Antoine de Saint-Exupéry

Copyright © 2019

Grup Media Litera

pentru prezenta ediție

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Corector: Cătălina Călinescu

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SAINT-EXUPÉRY, ANTOINE DE

Zbor de noapte. Pilot de război.

Pământ al oamenilor / Antoine de Saint-Exupéry;

trad. din lb. franceză: Ion Caraion. –

București: Litera, 2019

ISBN 978-606-33-3561-7

ISBN EPUB 978-606-33-5364-2

I. Caraion, Ion (trad.)

821.111

ZBOR DE NOAPTE

Domnului Didier Daurat

I

Sub avion, dealurile își depănau deja dârele de umbră în aurul serii. Câmpiile deveneau luminoase, dar de-o lumină fără de saț: pe aceste meleaguri aurul lor nu-și mai sfârșește strălucirea, așa cum zăpezile iernii nu mai isprăvesc de a scânteia.

Pilotul Fabien, care aducea tocmai din Sudul îndepărtat către Buenos Aires poșta din Patagonia, simțea apropierea serii, tot așa cum recunoști că un port nu mai e departe, după semnele pe care ți le dau apele: după liniștea aceasta și după ușoarele cute, abia schițate, ale molcomilor nori. Și intra într-un uriaș liman de liniște și de fericire.

Ar fi putut să-și închipuie că în această tihnă se plimbă agale aproape ca un păstor. Ciobanii din Patagonia merg domol de la o turmă la alta: el trecea de la un oraș la altul, era un păstor al orășelelor. Cam tot la două ore de drum le întâlnea pe cele care veneau să se adape la malul apelor sau la câmpie să pască.

Uneori, după o sută de kilometri de stepe mai pustii decât marea, ajungea din urmă vreo fermă pierdută, ce părea că duce îndărăt, prin valurile preriilor, povara ei de vieți omenești; și atunci, din aripi, trimitea un salut corabiei aceleia.

– Se vede San Julian; aterizăm peste zece minute.

Radiotelegrafistul de bord transmitea știrea la toate posturile liniei.

Pe două mii cinci sute de kilometri, de la strâmtoarea Magellan până la Buenos Aires, se înșirau escale asemănătoare; dar cea de acum se situa pe hotarele nopții, așa cum, în Africa, ultima așezare supusă își deschidea brațele spre necunoscut.

Telegrafistul întinse pilotului o notă:

– Sunt atâtea furtuni, încât descărcările electrice îmi astupă receptoarele. Rămâneți peste noapte la San Julian?

Fabien zâmbi: cerul era liniștit ca un acvariu, iar toate escalele din fața lor semnalau: „Cer senin, vânt zero“. Îi răspunse:

– Mergem mai departe.

Dar telegrafistul avea impresia că pe undeva ar sălășlui furtuni, asemenea viermilor ce-și fac culcuș în carnea unui fruct; și noaptea, deși părea

frumoasă, ar putea totuși să fie viermănoasă: nu-i făcea deloc plăcere să intre în această beznă gata să putrezească.

Coborând spre San Julian cu motorul încetinit, Fabien se simțea obosit. Tot ceea ce face plăcută viața oamenilor creștea acum din ce în ce mai mult spre el: casele lor, măruntele lor cafenele, copacii pe sub care ei se plimbă. Semăna cu un cuceritor care în seara biruinței se apleacă spre întinsurile imperiului și descoperă smerita fericire a oamenilor. Fabien simțea nevoia să lase armele jos și să-și dea seama de greutatea apăsătoare a trupului și de durerile-i de șale – poți fi bogat și în poveri – și să fie aici un biet om oarecare, ce privește liniștit pe fereastră la un decor pe veci statornicit. Satul ăsta minuscul, l-ar fi acceptat; după ce ai ales, te mulțumești cu ce ți-a fost hărăzit de hazard și-ți poți îndrăgi ursita. Căci te mărginește întocmai ca dragostea. Fabien ar fi dorit să trăiască aici oricât de mult, să se împărtășească din partea lui de veșnicie, deoarece se părea că orășelele acelea în care zăbovea doar câte o oră – cu grădinile lor împrejmuite de ziduri vechi, pe care le străbătea – trăiesc veșnic prin aceea că dăinuie în afara lui. Și satul suia acum din ce în ce, deschizându-se înspre el și către echipaj. Și Fabien se gândea la prieteniile sale, la fetele tandre, la intimitatea albelor fețe de masă, la tot ceea ce, încetișor, te îmblânzește pe veci. Iar satul fugea la marginea aripilor avionului, dezvăluindu-și taina grădinilor închise, pe care zidurile n-o mai apărau. Dar Fabien, aterizând, înțelese că n-a putut să vadă de fapt nimic altceva decât gesturile domoale ale câtorva oameni pierduți printre pietrele lor. Chiar numai prin această încremenire, satul își apăra taina pasiunilor lui; satul refuza să-și dezvăluie farmecul: ar fi trebuit să renunți la acțiune pentru a-l cuceri.

După trecerea celor zece minute de escală, Fabien trebui să plece din nou.

Își mai întoarse încă o dată privirile spre San Iulian: din el nu mai rămăsese decât un pumn de lumini, apoi doar o mână de stele și în cele din urmă se șterse chiar și pulberea ce-l ademenea pentru ultima oară.

„Nu mai văd cadranele: trebuie să aprind.“

Pipăi contactele, dar lămpile roșii din carlingă aruncau pe ace o lumină încă atât de slabă în acea irizare albastră a nopții, încât nu le colora deloc. Își trecu degetele prin fața unui bec: și ele abia se colorau puțin:

„Prea devreme.“

Cu toate acestea, noaptea se și înălța ca un fum întunecat, plinind văile, ce nu se mai deosebeau de câmpii. Satele își aprinseseră luminile, iar constelațiile lor își răspundeau prin noapte. La rândul lui, Fabien răspundea și el satelor, făcând din degete să clipească luminile de poziție. Pământul era parcă tapisat cu chemări luminoase, fiecare casă aprinzându-și steaua ei în noaptea fără de margini, ca pe un far pe care-l îndrepți spre mare. Tot ceea ce adăpostea o viață de om sclipea deja. Și Fabien admira cum de data aceasta intrarea în noapte era domoală și frumoasă ca intrarea într-un port.

Își afundă capul în carlingă. Radiumul acelor începea să lucească. Una după alta, pilotul verifică cifrele și fu mulțumit. Își dădea seama că-i solid înșurubat în cer. Pipăi cu degetul o grindă de oțel și simți cum curge viața prin metalul care nu vibra, dar trăia. Cei cinci sute de cai ai motorului iscau în intimitatea materiei un suflu gingaș, care-i preschimba răceala de gheață într-o moliciune de carne catifelată. O dată mai mult, pilotul nu încerca în zbor nici amețeală, nici beție, ci parcă tainicul zbucium al unui corp viu.

Acum își înjghebase o lume a lui și căuta, dând din coate, să se așeze în ea cât mai în voie.

Ciocăni tabloul de distribuție electrică, pipăi pe rând contactele, se mișcă puțin rezemându-se mai bine și căutând poziția cea mai potrivită pentru a putea simți legănările celor cinci tone de metal, purtate pe umeri de o noapte în mișcare. Apoi bâjbâi, își puse la îndemână lampa portabilă, o scăpă, o regăsi, se asigură că nu mai lunecă, pe urmă o lăsă iar, spre a pipăi fiecare manetă, spre a le nimeri pe nedibuite, ca să-și obișnuiască degetele cu o lume de orb. După aceea, când degetele o cunoscură bine, își îngădui să aprindă o lampă, să-și împodobească apoi carlinga cu instrumente precise, și urmări numai pe cadrane intrarea în noapte, asemenea unui plonjon. Apoi, deoarece nimic nu se clătina, nu vibra și nici nu tremura, și pentru că giroscopul, altimetrul și regimul motorului rămâneau constante, se întinse puțin, își sprijini ceafa de pielea care îmbrăca scaunul și începu acea meditare adâncă a zborului, în care te bucuri de-o nelămurită nădejde.

Și atunci, stând de veghe în miez de noapte, își dădu seama că întunericul scoate în evidență prezența omului: toate acele chemări, acele lumini, acea neliniște. Această simplă stea în beznă: însingurarea unei case. Se stinge una: e o casă ce se închide peste dragostea dintr-însa.

Sau peste plictiseala ei. E o casă ce încetează să-și mai trimită semnalul restului lumii. Acești țărani rezemați cu coatele pe masă în jurul lămpii lor nici nu știu ce speră: și nu știu nici că dorul lor bate atât de departe în nesfârșita noapte ce-i cuprinde. Dar Fabien îl descoperă atunci când vine de la o mie de kilometri și simte valurile din fundul adâncurilor ridicând și coborând avionul ce parcă respiră, după ce-a străbătut zece furtuni ca pe niște țări bântuite de război, cu luminișuri de lună între ele, și atunci când, una după alta, dă – cu simțământul biruinței – peste aceste lumini. Oamenii ăștia cred că lampa le luminează doar biata lor masă, dar, la optzeci de kilometri departe de ei, ești ajuns de chemarea luminii lor, ca și cum – dintr-o insulă pustie – ei ar legăna-o disperați către largurile mării.

II

Așadar, cele trei avioane poștale din Patagonia, Chile și Paraguay se întorceau din sud, est și nord spre Buenos Aires. Încărcătura lor era așteptată, pentru ca spre miezul nopții să se poată da plecarea avionului către Europa.

Trei piloți, fiecare îndărătul unui înveliș de metal greu cât un șlep, pierduți în noapte, se gândeau la zborul lor și vor coborî agale din cerul de furtună sau de liniște al lor către marele oraș, asemenea unor țărani ciudați ce se lasă la vale din munții lor.

Rivière, responsabilul întregii rețele, se plimba de-a lungul și de-a latul terenului de aterizare din Buenos Aires. Era tăcut deoarece, până la sosirea celor trei avioane, pentru el ziua mai rămânea încă plină de temeri. Minut de minut și pe măsură ce-i soseau telegramele, Rivière simțea că smulge ceva din ghearele sorții, că reduce procentul de necunoscut și că-și trage echipajele afară din noapte, către mal.

Un lucrător îl opri spre a-i transmite un mesaj al postului de radio:

– Curierul din Chile transmite că zărește luminile din Buenos Aires.

– Bine.

În curând, Rivière va auzi avionul: iată dar că noaptea îi preda unul, așa cum marea, plină de flux, de reflux și de necunoscut, aduce pe plajă comoara pe care a legănat-o atâta vreme pe apele ei. Și mai târziu o să le primească, din parte-i, și pe celelalte două.

Atunci abia se va încheia ziua. Atunci echipajele obosite se vor duce la culcare și vor fi înlocuite de echipele odihnite. Dar el, Rivière, nici atunci nu va avea liniște. La rândul său, curierul pentru Europa îl va umple de neliniști. Și așa o să fie într-una. Întotdeauna. Pentru prima oară, acest vechi luptător se mira că simte oboseala. Sosirea avioanelor nu va fi niciodată una din acele victorii care pun capăt unui război și deschid porțile spre o epocă de pace fericită. Pentru el nu va exista niciodată decât un pas făcut, care precede mii și mii de alți pași asemănători. Lui Rivière i se părea că ridică, de multă vreme, cu brațele mereu încordate, o greutate foarte mare: un efort fără repaos și fără de speranță. „Îmbătrânesc…“ Ar îmbătrâni dacă nu și-ar mai găsi hrană în însăși activitatea lui. Se pomeni mirându-se că se gândește la probleme pe care nu și le pusese niciodată până atunci. Și cu toate acestea, venea spre el, cu un murmur melancolic, întregul noian de gingășii date mereu la o parte: un adevărat ocean pierdut. „Totul e, deci, așa de aproape?…“ Își dădu seama că împinsese pas cu pas către bătrânețe, adică pentru „atunci când o să aibă timp“, tot ceea ce îndulcește viața omului. Ca și când am putea, într-adevăr, să avem timp într-o zi, cândva, ca și când am putea totuși realiza, la capătul acestei vieți, acea nespusă pace pe care ne-o construiește închipuirea. Dar nu există pace. Și poate că nu există nici o victorie. Nu există o sosire definitivă a tuturor avioanelor.

Rivière se opri în fața lui Leroux, un bătrân contramaistru care lucra. Leroux muncea și el, de patruzeci de ani. Și munca îi acapara toate forțele. Când Leroux se întorcea acasă, către zece seara ori către miezul nopții, nu i se oferea o altă lume, nu era pentru el o evadare. Rivière îi surâse omului acesta, care-și ridică fața gravă și-i spuse, arătându-i un ax învinețit:

– S-a ținut tare, dar l-am învins.

Rivière se aplecă deasupra axului. Era din nou furat de meserie.

– Va trebui să spui la ateliere să ajusteze mai liber piesele astea.

Pipăi cu degetul urmele gripajului, apoi se uită iar la Leroux. Și pe buze îi veni o întrebare ciudată, față de zbârciturile acestea severe. Din care pricină și zâmbi:

– Leroux, te-ai ținut mult de dragoste în viață?

– Oh! dragostea, știți, domnule director…

– Ești tot ca mine, n-ai avut vreme niciodată.

– Nu cine știe ce…

Rivière ascultă tonul vocii, pentru a-și da seama dacă răspunsul era amar: dar nu era amar. Față de viața lui trecută, omul încerca o mulțumire liniștită, asemenea tâmplarului ce termină de lustruit o scândură frumoasă: „Iată. S-a făcut!“

„Iată“, gândi Rivière, „viața mea e făcută.“

Goni toate gândurile triste care-i veneau din pricina oboselii și se îndreptă spre hangar, căci se auzea duduitul avionului de Chile.

III

Sunetul acelui motor îndepărtat se făcea din ce în ce mai puternic. Creștea. Se aprinseră focurile. Lămpile roșii ale balizajului schițară un hangar, stâlpii de telegraf și o bucată pătrată de teren. Se pregătea o sărbătoare.

– Iată-l!

Avionul aluneca deja prin fâșia de lumină a farurilor. Atât de strălucitor încât părea nou. Dar când a oprit în sfârșit în fața hangarului, în timp ce mecanicii și lucrătorii se grăbeau să descarce poșta, pilotul Pellerin nu schiță nici o mișcare.

– Ce e? De ce nu cobori?

Prins de cine știe ce tainică treabă, pilotul nu binevoi să răspundă. Pesemne că mai asculta încă întreg zgomotul zborului scurgându-se prin el. Dădea încet din cap și, aplecat înainte, meșterea nu se știe ce. În fine, se întoarse spre șefii și camarazii lui și-i privi grav, de parcă ar fi fost proprietatea lui. Părea că-i numără, că-i măsoară și că-i cântărește, și gândea că i-a câștigat pe drept, precum și hangarul acela pavoazat parcă de sărbătoare, și cimentul ăla solid și, mai departe, întreg acel oraș cu viața, femeile și căldura lui. Ținea toată acea mulțime de oameni în căușul mâinilor sale cuprinzătoare, ca pe niște supuși, de vreme ce putea să-i pipăie, să-i asculte, să-i înjure. Și mai întâi chiar s-a gândit să-i înjure, că stăteau acolo liniștiți, siguri de viața lor și admirând luna; dar în cele din urmă fu îngăduitor:

– … Să dați de băut.

Și coborî.

Încercă după aceea să-și povestească drumul:

– De-ați ști voi…

Sezisând pesemne că a spus destul, începu să-și scoată haina de piele.

Dar se întristă apoi, în timp ce mașina îl ducea spre Buenos Aires, în tovărășia unui inspector ursuz și a unui Rivière tăcut: desigur că e grozav să scapi teafăr și, cu picioarele înfipte în pământ, să dai drumul din rărunchi la niște strașnice înjurături. Ce semeață bucurie! Da, dar după asta, atunci când îți aduci aminte, începe să te cuprindă îndoiala de nu știu ce.

Lupta cu ciclonul – asta, cel puțin, e ceva adevărat, e cinstit. Nu însă tot așa e și cu aspectul lucrurilor ori cu înfățișarea pe care ele o capătă atunci când se cred singure. Și gândi:

„E la fel cu o revoltă: fețe care abia pălesc, dar se schimbă atât de mult!“

Încercă să-și aducă aminte.

Trecea agale Cordilierii Anzilor. Zăpezile iernii covârșeau munții cu pacea lor desăvârșită. Zăpezile iernii coborâseră pacea în această masă de piatră, așa cum veacurile o strecoară înlăuntrul moartelor castele. Pe o întindere de două sute de kilometri, nici un om, nici un suflu de viață, nici o strădanie. În schimb, muchii de stâncă verticale, pe care aproape că le atingi când zbori la șase mii de metri înălțime, perdele drepte de piatră, o colosală încremenire.

Era prin preajma vârfului Tupungato…

Se gândi mai bine. Da, chiar acolo a fost martor la o minune.

Pentru că la început nu văzuse nimic, dar s-a simțit pur și simplu stingherit, aidoma cuiva care se crede singur și care deodată nu mai e singur, ba pe care cineva îl privește. Și-a dat seama prea târziu însă și fără să înțeleagă prea bine cum, că e înconjurat de urgie. Iaca-așa. Dar dincotro venea această urgie?

Cum de-a ghicit că se prelingea de prin pietre, din zăpadă? Pentru că nimic nu părea să vină către el, nici o sumbră furtună nu se arăta la orizont. Și totuși, o lume abia imperceptibilă altfel se isca acum, pe loc, din cealaltă. Pellerin privea cu o inexplicabilă strângere de inimă la toate acele nevinovate piscuri, la toate acele muchii, la toate acele creste de zăpadă, parcă doar cu ceva mai cenușii, dar care începeau să se însuflețească – asemenea unui norod.

Deși n-avea nevoie să facă un efort, strânse mâinile pe comenzi. Se pregătea parcă ceva de care el nu-și dădea seama. Și își încordă mușchii toți, ca o fiară gata să se repeadă, cu toate că nu vedea încă nimic ce nu era cu desăvârșire liniștit. Da, liniștit, însă plin de-o stranie putere.

Și deodată totul se înăspri. Muchiile, piscurile, totul se ascuțea: simțeai cum – ca niște ciocuri de proră – străpung vântul aspru. După aceea i se

păru că ele se întorc și se rotesc în jurul său, ca niște nave uriașe pregătindu-se de luptă. Apoi se ivi o năvală de pulbere amestecată cu aerul: ea urca, plutind ușor de-a lungul zăpezilor, ca un văl. Atunci, spre a găsi o ieșire în eventualitatea unei retrageri necesare, se întoarse, dar fu cuprins de fiori: toți Cordilierii din spatele său începuseră parcă să fiarbă.

„Sunt pierdut."

Dintr-un pisc din față țâșni zăpada: un vulcan de omăt. Apoi și dintr-un al doilea pisc, de undeva mai de la dreapta. Și astfel, unul după altul, se aprinseră toate vârfurile, ca atinse pe rând de-o nevăzută ștafetă. În acea clipă, împreună cu primii curenți de aer, începură să joace și munții de jur împrejurul pilotului.

Șocul nu prea lasă multe urme: acum nu mai regăsea în el amintirea uriașilor curenți care-l rostogoliseră. Își aducea aminte doar că se zbătuse cu furie în mijlocul acelor flăcări cenușii.

Și gândi:

„Ciclonul, asta nu-i cine știe ce. Poți scăpa teafăr. Da, dar tot ceea ce a fost înaintea ciclonului! Și mai ales acea întâlnire stranie pe care a avut-o."

Crezuse că poate recunoaște un anumit chip dintr-altele o mie și iată, totuși, că-l și uitase.

IV

Rivière privea la Pellerin. Peste douăzeci de minute, când acesta va coborî din mașină, el se va pierde, luat de șuvoiul mulțimii, cu un sentiment de istovire și de apăsare. Și poate va gândi: „Sunt tare obosit… urâtă meserie!" Iar soției lui îi va spune ceva ca de pildă: „Oricum, e mai bine aici decât deasupra Anzilor!" Și cu toate astea, lucrurile la care oamenii țin atât de mult mai că se desprinseseră de el: tocmai le descoperise zădărnicia. Trăise vreo câteva ceasuri de cealaltă parte a decorului, fără să știe dacă-i va fi posibil să reclădească pentru sine acest oraș în adevăratele lui lumini. Sau chiar mai mult, să-și regăsească vechi prietene din copilărie, plicticoase dar dragi, toate micile-i beteșuguri omenești. „În orice mulțime", gândi Rivière, „există oameni pe care nu-i bagi în seamă, dar care sunt niște soli minunați. Fără ca măcar ei înșiși să-și dea seama. Afară de cazul în care…" Rivière se temea de anumiți admiratori. Ei nu înțelegeau caracterul sacru al aventurii și exclamațiile lor îi falsificau sensul, micșorau omul. Dar Pellerin își păstra, în

această împrejurare, întreaga măreție de-a fi înțeles cu lesniciune, mai bine ca oricare altul, cât prețuiește lumea întrezărită printr-o anume prizmă și de-a respinge cu un covârșitor dispreț încuviințările josnice. Drept care, Rivière îl felicită: „Cum ai reușit?“ Și-i fu drag, pentru că îl auzea vorbind pur și simplu de meseria sa, de zborul lui, așa cum vorbește un fierar de nicovală.

*

Și Pellerin explică mai întâi cum i-a fost tăiată retragerea. Aproape că se scuza: „Așadar, n-am mai avut posibilitatea să aleg“. Pentru că în cele din urmă el n-a mai văzut nimic: zăpada îl orbea.

Dar l-au salvat niște curenți puternici, ridicându-l la șapte mii de metri înălțime. „Trebuie că m-am menținut chiar la nivelul crestelor munților în tot timpul traversării.“ Pomeni de asemenea și de giroscop, căruia socotea că ar trebui să i se schimbe locul prizei de aer: o astupa zăpada: „Știți, se formează o pojghiță de polei“. Mai târziu, alți curenți l-au dat peste cap și pe la vreo trei mii de metri, Pellerin nu pricepea cum de nu s-a ciocnit încă de nimic. Pesemne că zburau deja deasupra câmpiei. „Mi-am dat seama de asta de îndată ce-am țâșnit brusc în cer senin.“ Explică în sfârșit cum a avut, în acel moment, impresia că ieșise dintr-o peșteră.

– Era furtună și la Mendoza?

– Nu. Am aterizat pe cer senin și fără vânt. Dar furtuna mă urmărea de aproape.

O descrise, deoarece, spunea el, „oricum, era tare ciudat“. Sus vârful ei se pierdea în norii de zăpadă, jos pe câmpie furtuna își rostogolea poalele ca o lavă neagră. Unul după altul, orașele erau înghițite. „N-am mai văzut niciodată așa ceva…“ Apoi tăcu, furat parcă de-o amintire.

Rivière se întoarse către inspector.

– E un ciclon dinspre Pacific, și-am fost preveniți prea târziu. De obicei însă cicloanele acestea nu depășesc niciodată Anzii.

Ar fi fost greu de prevăzut că ăsta își va continua drumul spre est.

Inspectorul, care habar n-avea, dădu din cap.

Inspectorul păru că ezită, se întoarse spre Pellerin și mărul lui Adam începu să-i tremure. Dar tăcu. Și după o clipă de gândire, privind țintă înainte, își reluă demnitatea lui melancolică.

Și-o plimba ca pe un bagaj, melancolia aceea. Debarcat în ajun în Argentina, fiind chemat de Rivière pentru niște treburi vagi, era un om

împleticit în mâinile lui mari și în demnitatea sa că e inspector. Lui nu-i era îngăduit să admire nici fantezia, nici verva: prin funcția lui, admira doar punctualitatea. N-avea dreptul nici să ciocnească un pahar cu cineva, nici să tutuiască un camarad, ori să facă o glumă, decât dacă printr-un noroc de necrezut s-ar fi întâlnit în aceleași escale cu un alt inspector.

„E greu", gândi inspectorul, „să fii judecător."

La drept vorbind, el nu judeca, ci clătina doar din cap. Ignorând totul, dădea încet din cap la tot ce-i ieșea în cale. Asta tulbura conștiințele întunecate și contribuia la buna întreținere a materialului. Nu era deloc iubit, deoarece un inspector nu-i făcut pentru deliciile dragostei, ci ca să redacteze rapoarte. Renunțase să mai propună metode noi și să dea soluții tehnice, de când Rivière notase cândva: „Inspectorul Robineau e rugat să ne facă rapoarte, și nu poeme. Mai bine și-ar întrebuința inspectorul Robineau competența stimulând zelul personalului". Și de atunci înainte se năpustea, ca pe însăși pâinea lui cea de toate zilele, asupra metehnelor omenești. Asupra mecanicului care bea, a șefului de aeroport care chefuia noaptea, a pilotului care ateriza în salturi.

Rivière spunea despre el: „Nu-i deloc foarte inteligent și tocmai de aceea e de mare ajutor". Un regulament stabilit de Rivière însemna pentru el o cunoaștere a oamenilor; dar pentru Robineau nu exista decât cunoașterea regulamentului.

– Robineau, i-a spus într-o zi Rivière, vei anula primele de punctualitate pentru toate plecările care-s în întârziere.

– Chiar și pentru cazurile de forță majoră? Chiar și dacă-i ceață?

– Chiar și dacă-i ceață.

Și Robineau încerca parcă un fel de mândrie la gândul că are un șef atât de puternic încât nu se teme să fie nedrept. Și Robineau avea parcă să împrumute el însuși o oarecare măreție dintr-o autoritate atât de jignitoare.

– Ați dat plecarea la șase și cincisprezece, le repeta el mai târziu șefilor de aeroporturi, n-o să vă mai putem plăti prima.

– Dar, domnule Robineau, noi nu putem mătura ceața!

– Așa-i regulamentul.

Și Robineau se închidea în tăcerea lui enigmatică. Făcea parte din direcție. Și numai el singur, din toți titirezii ăștia, înțelegea cum poți să îmbunătățești timpul pedepsindu-i pe oameni.

– Nu se gândește la nimic, spunea despre dânsul Rivière, și asta îl scutește de a gândi greșit.

Dacă un pilot strica un aparat, regula era că pierdea prima de nedeteriorare.

– Dar dacă accidentul a avut loc deasupra unei păduri? se interesase Robineau.

– Da, chiar și deasupra unei păduri…

Și, auzind-o, Robineau a luat-o drept lege.

– Regret, le spunea mai apoi piloților, îmbătat de sineși, regret nespus, dar ar fi trebuit să aveți accidentul altundeva.

– Păi, domnule Robineau, asta nu-i pe alese!

– Așa-i regulamentul.

„Regulamentul ăsta", gândea Rivière, „seamănă cu ritualele unei religii, care par absurde, dar care fasonează oamenii." Pe Rivière nu-l interesa anume să pară drept sau nedrept. Poate că termenii ăștia nici n-aveau vreun sens pentru el. Micii-burghezi ai orășelelor se-nvârt seara în jurul pavilionului în care cântă muzica, iar Rivière gândea: „Drept ori nedrept față de ei, asta n-are nici un sens: pentru că de fapt ei nu există". Omul era pentru el ca o ceară moale pe care trebuia s-o modelezi. Trebuia să dai un suflet acelei materii, să-i făurești o voință. El nu se gândea să-i robească prin asprimea sa, ci să-i scoată din ei înșiși. Așa că, dacă pedepsea orice întârziere, săvârșea desigur un act de nedreptate, dar îmboldea către plecare voința fiecărei escale; făurea această voință. Nedându-le voie oamenilor să se bucure de prielniciile unui timp urât ca de-o invitație la repaos, el îi ținea în stare de alarmă așteptând înseninarea, și această așteptare umilea până și pe salahorul cel mai neînsemnat. Se profita astfel de primul defect al armurii: „Luminat către nord, la drum!" Mulțumită lui Rivière, pe-o distanță de cincisprezece mii de kilometri, cultul curierului avea prioritate față de orice altceva.

Rivière spunea uneori:

– Oamenii ăștia sunt fericiți pentru că li-i drag ceea ce fac și au ajuns a iubi ceea ce fac pentru că eu sunt aspru.

Poate că inimii unora le pricinuia suferințe, dar în același timp le procura oamenilor și bucurii puternice. „Trebuie să-i împingi", gândea el, „către o viață viguroasă, care presupune și suferințe și bucurii, singura însă care înseamnă ceva."

Cum mașina tocmai intra în oraș, Rivière dădu ordin șoferului să-l ducă la biroul Companiei. Robineau, rămas singur cu Pellerin, îl privi, și întredeschise buzele să vorbească.

V

Robineau era însă plictisit în seara aceea. Poate tocmai pentru că descoperise că viața lui, în comparație cu aceea a victoriosului Pellerin, era cenușie. Și-și dăduse mai ales seama că el, Robineau, cu tot titlul său de inspector și cu toată autoritatea lui, valora mult mai puțin decât acest om frânt de oboseală, înfundat în colțul mașinii, cu ochii închiși și cu mâinile înnegrite de ulei. Pentru întâia oară Robineau admira. Și simțea nevoia s-o spună. Dar, mai ales, simțea nevoia să-și câștige o prietenie. Era plictisit de alergătura și de eșecurile din timpul zilei și se simțea poate chiar nițel ridicol. Spre seară, verificând rezervele de benzină, se încurcase în socoteli și tocmai agentul pe care voia să-l prindă cu mâța în sac, cuprins de milă, i le dusese la bun sfârșit în locul lui. Dar criticase mai ales montarea unei pompe de ulei de tipul B 6, confundând-o cu una de tip B 4, iar mecanicii șireți îl lăsaseră să demonstreze timp de douăzeci de minute „o neștiință pe care nimic n-o scuză“ – propria lui neștiință.

Îi era teamă chiar și de camera în care stătea la hotel. La Toulouse ori la Buenos Aires, întotdeauna fără nici o abatere, intra într-însa îndată după orele de serviciu. Și încuindu-se înăuntru cu conștiința că duce în cârcă niște împovărătoare taine, scotea din valiză un teanc de hârtii, scria încet „Raport“, începea să aștearnă câteva rânduri și apoi rupea totul. Ar fi vrut să poată salva Compania de la o mare primejdie. Ea nu era amenințată de nici una. Și Robineau nu salvase până acum decât un butuc de elice atins de rugină. Își plimbase degetul pe rugină, încet, cu un aer de înmormântare în fața șefului de aerodrom, care de altfel i-a răspuns: „Adresați-vă escalei anterioare: avionul acesta de-abia a sosit!“ Robineau se îndoia de rolul său.

Ca să se apropie de Pellerin, aruncă o vorbă la întâmplare:

– Vreți să luați masa cu mine? Simt parcă nevoia să stau de vorbă cu cineva, meseria mea e câteodată aspră…

Apoi se corectă, spre a nu da impresia că alunecă prea repede:

– Am atâtea răspunderi!

Subalternilor lui nu le făcea deloc plăcere să-l amestece pe Robineau în viața lor particulară. Fiecare se gândea: „Dacă n-a găsit încă nici o victimă pentru raportul lui, hămesit cum e, o să mă înghită pe mine“.

Dar în seara aceea, Robineau nu se gândea la altceva decât la necazurile sale. Singura lui taină adevărată: o eczemă supărătoare ce-i amăra trupul, ar fi vrut să și-o destăinuie cuiva, spre a fi compătimit, și negăsind consolare în orgoliu, ar fi căutat-o în umilință. El mai avea în Franța o amantă, căreia îi povestea în noaptea înapoierilor tot ce înfăptuise în inspecțiile lui, ca s-o epateze puțin și spre a se face iubit de ea, dar nu reușea decât să se facă nesuferit; și acum îi da ghes nevoia să vorbească despre ea.

– Atunci, mâncați cu mine în seara asta, nu?

Pellerin, blajin, acceptă.

VI

Secretarii moțăiau la intrarea lui Rivière în birourile din Buenos Aires. Cu mantaua pe el, cu pălăria pe cap, avea un aer de călător veșnic și atât își mișca de ușor statura măruntă, iar părul cărunt și hainele oarecare într-atât se potriveau oricărui soi de decor, încât trecea aproape nebăgat în seamă. Și totuși, oamenii fură parcă însuflețiți de zel. Secretarii se agitară, șeful biroului căută repede în dosare ultimele hârtii, iar mașinile de scris începură să țăcăne. Telefonistul înfigea fișele în tablou, notând telegramele într-un caiet voluminos.

Rivière luă loc și citi.

După încercarea prin care trecuse cu avionul de Chile, el recitea acum istoria unei zile fericite, în care lucrurile se rânduiau de la sine, iar mesajele pe care le trimiteau unul după altul aeroporturile deja depășite îi apăreau ca niște sobre relatări ale unor biruințe. Curierul de Patagonia înainta și el repede: orarul fusese depășit, deoarece vânturile îşi împingeau de la miazăzi ajutătoarea lor tălăzuire.

– Dă-mi buletinele meteorologice.

Fiecare aeroport își lăuda timpul senin, cerul curat, briza plăcută. America era înfășurată într-o seară de aur. Rivière se bucura de bunăvoința lucrurilor. Acest curier lupta acum pe undeva, în aventura nopții, însă cu cei mai buni sorți de izbândă.

Rivière împinse caietul la o parte.

– În regulă.

Și ieși să arunce o privire pe la celelalte servicii, paznic de noapte ce supraveghea jumătate de lume.

Se opri în fața unei ferestre deschise și înțelese noaptea. Ea cuprindea Buenos Aires-ul, dar și – ca o imensă corabie – întreaga Americă. Nu-l mira acest sentiment de măreție: cerul din Santiago de Chile era un cer străin, dar îndată ce curierul pornea spre Santiago de Chile, peste tot, de la un cap la altul al liniei, se trăia sub aceeași boltă adâncă. Celuilalt curier, căruia ei îi pândeau acum vocea la receptoarele TFF, pescarii din Patagonia îi vedeau lucind luminile de bord. Această neliniște pe care ți-o dă un avion în zbor, când îl apăsa pe Rivière, apăsa de asemenea și peste toate capitalele și provinciile, odată cu uruitul motorului.

Bucuros de această noapte senină, își amintea de nopțile acelea de buimăcie, în care avea impresia că avionul se afla în pericol și era atât de greu de salvat. De la postul de radio din Buenos Aires i se urmărea vaietul amestecat cu șuierătura furtunilor. Sub acest muget surd, auriul undei muzicale se pierdea. Și totuși, câtă disperare putea să încapă în mărunta melodie a unui avion aruncat pieptiș ca o săgeată oarbă către obstacolele nopții!

Rivière se gândi că locul unui inspector într-o noapte de veghe e la birou.

– Caută-l pe Robineau.

Robineau era tocmai pe punctul de-a face dintr-un pilot un prieten. La hotel își despachetase valiza în fața lui; din ea scosese apoi toate acele mărunțișuri prin care un inspector se aseamănă cu restul oamenilor: câteva cămăși de prost gust, o trusă de toaletă, apoi fotografia unei femei slabe, pe care o atârnă pe perete. Inspectorul îi mărturisea astfel lui Pellerin, cu umilință, nevoile, gingășiile și regretele lui. Aliniindu-și într-o nemernică dezordine toată averea, el etala în fața pilotului propria-i nimicnicie. O eczemă morală. Își arăta propria-i temniță.

Dar pentru Robineau, ca și pentru toți oamenii, exista și o luminiță. Simțise o mare alinare scoțând, învelit cu nespusă grijă, din fundul valizei, un săculeț. L-a mângâiat vreme multă, fără să scoată un cuvânt. Apoi, desfăcându-și în sfârșit mâinile:

– Ăsta l-am adus din Sahara!…

Inspectorul se înroșise de îndrăzneala unei astfel de destăinuiri. Era mângâiat în decepțiile lui, în nefericirea conjugală și în toată acea mohorâtă realitate, de niște biete pietricele negricioase, care-i deschideau parcă o ușă spre mister.

Roșind apoi și mai mult:

– La fel se găsesc și în Brazilia…

Și Pellerin îl bătu pe umăr pe inspectorul ce se pleca deasupra Atlantidei.

Și tot de rușine, Pellerin l-a întrebat:

– Vă place geologia?

– E pasiunea mea.

Doar pietrele în viață fuseseră tandre cu el.

Când fu chemat, Robineau se întristă, dar redeveni demn.

– Trebuie să vă părăsesc, domnul Rivière are nevoie de mine pentru niște hotărâri importante.

Când Robineau intră în birou, Rivière și uitase de el. Visa în fața unei hărți de perete, pe care era trasată cu roșu rețeaua Companiei. Inspectorul aștepta ordinele. După câteva lungi minute, Rivière îl întrebă fără să-și întoarcă fața către el:

– Ce crezi de harta asta, Robineau?

Uneori, ieșind din vise, punea de-a dreptul niște întrebări-enigmă.

– Această hartă, domnule director…

De fapt, inspectorul nu credea nimic, dar, fixând harta cu un aer sever, inspecta în linii mari Europa și America. Pe de altă parte, fără să i le mărturisească, Rivière își continua meditațiile: „Aspectul acestei rețele e frumos, dar aspru. Ne-a costat mulți oameni, oameni tineri. Se impune aici cu autoritatea lucrurilor odată construite, însă câte probleme nu ridică încă!“ Totuși, pentru Rivière conta, mai mult decât orice, scopul.

Robineau în picioare, alături de el, fixând mereu harta din față, încetul cu încetul se îndrepta de șale. Din partea lui Rivière nu aștepta nici urmă de compătimire.

Odată își încercase norocul, mărturisindu-și viața ratată din pricina infirmității sale caraghioase, iar Rivière îi răspunsese printr-o ironie:

– Dacă asta te împiedică să dormi, îți va stimula activitatea.

Era doar o jumătate de ironie. Pentru că Rivière avea obiceiul să afirme: „Dacă insomniile unui muzicant îl fac să creeze opere frumoase, atunci ele-s

niște frumoase insomnii“. Într-o zi l-a arătat pe Leroux: „Ia uitați-vă cât e de frumoasă această sluțenie care gonește dragostea…“ Tot ceea ce avea Leroux mai de preț se datora poate infirmității aceleia, care îl redusese numai la meserie.

– Ești foarte prieten cu Pellerin?

– Eh…

– Nu-i un reproș.

Rivière făcu stânga împrejur, și, cu capul plecat, cu pași mici, îl luă cu sine și pe Robineau.

Pe buze îi veni un surâs trist, pe care însă Robineau nu-l înțelese.

– Numai că… numai că vezi, dumneata ești șeful.

– Da, zise Robineau.

Rivière se gândea că astfel, în fiecare noapte se înnoadă în cer un fel de dramă. O slăbire a voințelor ar putea atrage o înfrângere, s-ar putea ca de acum și până în zori ei să aibă de dat o luptă grea.

– Trebuie să rămâi în rolul dumitale.

Rivière își cântărea cu grijă cuvintele:

– Poate că va trebui să ordoni acestui pilot, în noaptea următoare, o plecare periculoasă: și el va trebui să asculte.

– Da…

– S-ar putea spune că dispui de viața oamenilor, a unor oameni care valorează mai mult decât dumneata…

Păru că ezită.

– Asta-i grav.

Mergând cu pași mici, câteva clipe Rivière tăcu.

– Dacă te ascultă din prietenie, îi înșeli. Pentru că dumneata însuți n-ai dreptul să le ceri nici un sacrificiu.

– Nu… bineînțeles.

– Iar dacă ei cred că prietenia dumitale îi va scuti de anumite corvezi, îi înșeli de asemenea: vrând-nevrând, vor trebuie să asculte. Ia loc, te rog.

Rivière îl împinse ușor cu mâna pe Robineau spre biroul lui.

– Trebuie să te pun la locul dumitale, Robineau. Dacă ești obosit, apoi nu acești oameni se cade să te sprijine. Doar dumneata ești șeful. Slăbiciunea dumitale e ridicolă. Scrie.

– Eu…

– Scrie: „Inspectorul Robineau aplică pilotului Pellerin cutare sancțiune pentru cutare motiv…“ O să găsești un motiv oarecare.

– Domnule director!

– Fă ca și cum ai înțelege, Robineau. Iubește-i pe cei pe care-i comanzi. Dar fără să le-o spui.

Și din nou acum, Robineau va pune cu râvnă să fie curățate butucele elicelor.

Un teren de ajutor comunica prin TFF: „Avion la vedere. Avionul semnalează: Scădere de regim, voi ateriza“.

Se va pierde desigur o jumătate de oră. Rivière cunoscu acea supărare pe care o încerci atunci când rapidul oprește în drum, și scurgerea minutelor nu-ți mai aduce prin fața ochilor rația sa de câmpuri. Acul cel mare al pendulei descria acum un spațiu mort: câte evenimente ar fi putut cuprinde această deschizătură de compas! Rivière ieși ca să mai treacă timpul, iar noaptea-i păru pustie ca un teatru fără actori. „Se pierde o noapte ca asta!“ Privea cu ciudă prin fereastră cerul acela curat și plin de stele, balizajul acela divin, luna aceea, în fine, toată visteria irosită a unei asemenea nopți.

Dar îndată ce avionul decolă, acea noapte încă mai fu pentru Rivière emoționantă și frumoasă. Purta în pântecele ei viața.

Rivière se arăta grijuliu față de ea.

– De ce timp o să dați? puse el să se întrebe echipajul.

Zece secunde se scurseră:

– Foarte frumos.

Apoi urmară câteva nume de orașe depășite, ce însemnară pentru Rivière în acea luptă, tot atâtea cetăți cucerite.

VII

O oră mai târziu, radio-telegrafistul curierului din Patagonia se simți parcă săltat binișor, ca de un umăr. Privi în jur: nori grei atingeau stelele. Se aplecă apoi spre pământ: căuta luminile satelor, asemănătoare acelora ale licuricilor ascunși în iarbă, dar acum nu mai strălucea nimic în acea iarbă neagră.

Se simți posac, întrevăzând o noapte grea: vor fi drumuri și ocoluri, spații cucerite pe care trebuie să le dai înapoi. Nu pricepea tactica pilotului; avea impresia că mai încolo se vor ciocni de noaptea deasă ca de un zid.

Acum zărea chiar în fața lor o scânteiere imperceptibilă la marginea orizontului: ca un licăr de forjă. Radio-telegrafistul atinse umărul lui Fabien, dar acesta nici nu mișcă.

Primele valuri ale furtunii îndepărtate izbeau avionul. Săltate ușor, masele metalice parcă apăsau însăși carnea radio-telegrafistului, apoi părea că dispar, că se topesc, și timp de câteva clipe în noapte, el pluti singur. Atunci se încleștă cu amândouă mâinile de grinzile din oțel.

Și cum nu mai zărea absolut nimic din lumea toată decât becul roșu din carlingă, se înfioră, simțindu-se coborând în inima nopții, fără ajutor, doar sub protecția unei biete lămpi de miner. Nu îndrăzni să tulbure pilotul spre a ști ce va hotărî și, aplecat înainte către dânsul, cu mâinile strânse pe oțel, privea la ceafa aceea întunecată.

Din lumina slabă apăreau doar un cap și niște umeri nemișcați. Acel corp nu era decât o masă întunecată, sprijinită puțin undeva spre stânga, cu fața spre furtună și fără îndoială scăldată de fiecare văpaie. Dar radio-telegrafistul nu vedea nimic din acea față. Pentru el rămânea de nepătruns tot ceea ce se strângea, ca sentimente, acolo, să înfrunte o furtună: acea încruntare a chipului, acea voință, acea mânie; tot ce se schimba esențial între acel chip palid și acele scurte luciri de acolo, de jos.

Ghicea totuși puterea ce sta concentrată în nemișcarea acelei umbre și o îndrăgea. Ea îl mâna fără îndoială către furtună, dar îl și ocrotea.

Cu siguranță că mâinile acestea strânse pe comenzi apăsau deja pe vijelie, ca-n ceafa unei vite, dar umerii plini de forță rămâneau nemișcați și se simțea acolo într-înșii o rezervă adâncă.

Radio-telegrafistul gândea că, la urma urmelor, pilotul era răspunzător. Și acum, dus la galop în spatele călărețului spre acest incendiu, gusta ceea ce forma aceea întunecată exprima, în fața ușii, sub aspectul materiei și al greutății, ceea ce exprima sub aspectul duratei.

La stânga se lumină un nou cămin, slab ca un far ce pâlpâie.

Radio-telegrafistul schiță un gest, să atingă umărul lui Fabien, să-l prevină, dar îl văzu întorcându-și ușor capul și înfruntând, ochi în ochi, câteva clipe, noul dușman, pentru ca apoi să-și reia încet poziția de la început. Și iar nu mai rămâneau decât umerii aceia nemișcați și decât ceafa aceea sprijinită de scaunul de piele.

VIII

Rivière ieșise să se plimbe puțin și ca să mai uite de indispoziția ce-ncepea iarăși să-l cuprindă, și el – care nu trăia de fapt decât pentru acțiune, pentru o acțiune dramatică – simțea acum, destul de ciudat, cum drama se deplasează și devine personală. Reflectă că micii-burghezi ai orășelelor duc în jurul chioșcurilor cu muzică o viață în aparență liniștită, dar uneori plină și ea de drame: boala, dragostea, doliurile, și că poate… Propria lui durere îl învăța multe lucruri: „Asta deschide anumite ferestre“, gândi.

Apoi, către ora unsprezece seara, respirând mai ușor, se îndreptă spre birou. El își croia încet drum cu umerii printre mulțimea care stătea în fața intrării cinematografelor. Își ridică ochii spre stelele care luceau deasupra străzii strâmte, aproape șterse de reclamele luminoase și gândi: „În seara asta, cu cei doi curieri ai mei în zbor, sunt răspunzător de un cer întreg. Steaua asta e un semnal ce mă caută prin această mulțime și care mă găsește: iată pentru ce mă simt puțin cam străin, cam singuratic“.

Îi veni în minte o frază muzicală: câteva note ale unei sonate pe care o ascultase ieri împreună cu niște prieteni. Dar care nu înțeleseseră nimic din ea: „Arta asta ne plictisește și te plictisește și pe dumneata, numai că dumneata nu vrei să recunoști“.

Ca și astă-seară, se simțise singuratic, dar descoperise de îndată plinătatea unei astfel de solitudini. Mesajul muzicii aceleia venea dintre toți acei oameni oarecare spre el și numai spre el, cu gingășia unui secret. La fel și cu semnalul de acum al stelei. I se vorbea, de peste atâția umeri, un limbaj pe care-l înțelegea doar el singur.

Pe trotuar lumea îl împingea încoace și-ncolo; și el mai gândi: „N-o să mă supăr. Sunt asemenea părintelui unui copil bolnav, care merge prin mulțime cu pași mărunți. Duce în sine marea liniște a căminului său“.

Își ridică ochii spre fețele oamenilor. Căuta să-i recunoască pe aceia dintr-înșii care-și purtau cu pași mărunți descoperirea sau dragostea și zăbovi cu mintea la singurătatea paznicilor de faruri.

Liniștea birourilor îi plăcu. Le traversă unul după altul, încet, iar pașii îi răsunau solitari. Mașinile de scris se odihneau sub huse. Cu dosarele rânduite înăuntru, stăteau închise dulapurile cele mari. Zece ani de experiență și de muncă. I se păru că vizitează beciurile unei bănci; acolo unde zac bogățiile. Cugeta că fiecare din aceste registre are adunat în el ceva

mult mai prețios decât aurul: o forță vie. O forță vie dar adormită, asemeni aurului din bănci.

Undeva îl va întâlni pe singurul secretar de veghe. Un om lucra undeva, pentru ca viața să fie continuă, pentru ca voința să fie continuă, și astfel, din escală în escală, să n-ajungă să se rupă niciodată lanțul de la Toulouse la Buenos Aires.

„Omul acela nu-și cunoaște măreția."

Undeva hăt-aiurea curierii dădeau lupta. Zborul de noapte era acum ca o boală: trebuia să-l veghezi. Trebuia să-i ajuți pe oamenii aceștia care, cu mâinile și cu genunchii, înfruntau acum întunericul piept la piept și care nu mai cunoșteau, nu mai cunoșteau nimic altceva decât niște lucruri mișcătoare, invizibile, și din care trebuia să ieși ca dintr-o mare, doar prin forța brațelor oarbe. Ce mărturii teribile uneori: „Mi-am luminat mâinile ca să le pot vedea…" Catifea a mâinilor ce nu apare decât în această baie roșie de fotograf. Atâta cât mai rămâne din toată lumea și atâta cât trebuie salvat.

Rivière împinse ușa biroului întreprinderii. O singură lampă aprinsă crea într-un colț o pată de lumină. Doar țăcănitul unei mașini de scris dădea un sens liniștii aceleia, fără să o împlinească însă. Câteodată zbârnâia soneria telefonului; și atunci secretarul de gardă se ridica și mergea spre acel apel repetat, încăpățânat, trist. Secretarul de gardă ridica receptorul și panica nevăzută se potolea; era o conversație foarte delicată într-un ungher de întuneric. Apoi, netulburat, omul revenea la biroul lui, cu fața perdeluită de singurătate și de somn, pecetluind o taină de nedezlegat. Ce amenințare nu aduce oare un apel care vine din noaptea de afară, atunci când doi curieri sunt în curs de zbor? Rivière se gândea la telegramele ce ajung la familiile adunate în preajma lămpilor seara, apoi la nenorocirea care, timp de câteva clipe lungi ca veșnicia aproape, rămâne o taină săpată pe chipul tatălui. O undă întâi fără putere, atât de departe de strigătul trimis, și atât de calmă. Îi auzea de fiecare dată ecoul slab vibrând în acea sonerie discretă. Și, de fiecare dată, mișcările omului – pe care singurătatea îl făcea lent ca pe un înotător între două ape, revenind din întuneric spre lampa lui, ca un om care după ce s-a scufundat iese la suprafață – îi apăreau pline de taine.

– Lasă. Mă duc eu.

Rivière ridică receptorul și primi din plin zbârnâitorul lumii freamăt.

– Aici Rivière.

Un vuiet slab, apoi o voce.

– Vă trec postul de radio.

Un nou vuiet, al fișelor în tablou, apoi o altă voce:

– Aici postul de radio. Vă comunicăm telegramele.

Rivière le nota și da din cap:

– Bine… Bine…

Nimic important. Mesaje obișnuite de serviciu. Rio de Janeiro cerea o informație. Montevideo vorbea de starea timpului, iar Mendoza de material. Erau familiarele zgomote ale casei.

– Și curierii?

– Timpul e vijelios. Nu auzim avioanele.

– Bine.

Rivière se gândea că aici noaptea era curată și stelele luminoase, dar iată că radio-telegrafiștii descopereau într-însa suflul unor îndepărtate furtuni.

– Pe curând.

Rivière se ridică, iar secretarul se apropie de el:

– Notele de serviciu pentru semnat, domnule…

– Bine.

Rivière își descoperea o mare prietenie pentru omul acesta, pe care-l copleșea ca și pe el greutatea nopții. „Un camarad de luptă", se gândea. „Nu va ști, de bună seamă, niciodată cât de mult ne unește veghea aceasta."

IX

Ajungând în biroul său personal cu un teanc de hârtii în mâini, Rivière resimți acea vie durere în partea dreaptă, care-l tot chinuia de vreo câteva săptămâni.

„Nu-i bine…"

Se sprijini o clipă de perete: „E ridicol".

Apoi ajunse la fotoliu.

Se simțea o dată mai mult înlănțuit ca un leu bătrân și-l năpădi o mare tristețe.

„Atâta zbucium ca să ajung aici. Am cincizeci de ani; cincizeci de ani – în care mi-am împlinit viața, m-am format, am luptat, am schimbat cursul evenimentelor, și poftim, ce mă preocupă acum și ce pune pe de-a-ntregul stăpânire pe mine și devine mai important decât orice pe lume… E ridicol."

Așteptă, se șterse puțin de sudoare și, după ce se ostoi, se apucă de lucru.

Răsfoia încet notele.

„Am constatat că la Buenos Aires, în timpul demontării motorului 301… aplicăm o sancțiune gravă responsabilului.“

Semnă.

„Escala din Florianopolis nerespectând instrucțiunile…“

Semnă.

„Mutăm disciplinar pe șeful aerogării, Richard, care…“

Semnă.

Apoi – dat fiind că durerea dintr-o parte, amorțită, dar prezentă într-însul și nouă ca un nou sens al vieții, îl obliga să se gândească la sineși – deveni aproape amar.

„Sunt drept sau nedrept? Nu știu. Dacă lovesc, apoi panele scad. Responsabilul nu e omul, ci altceva, un fel de putere nedeslușită pe care n-o putem atinge niciodată, dacă nu atingem lumea toată. Dacă aș fi foarte drept, un zbor de noapte ar fi de fiecare dată un risc de moarte.“

Îl apucă un fel de lehamite la gândul că trasase cu atâta asprime drumul acesta. Se gândi că mila e bună. Și răsfoi mai departe notele, absorbit de visul lui.

„… cât despre Roblet, începând de azi, el nu mai face parte din personalul nostru.“

Îi veni în minte bătrânul cumsecade și conversația din seara aceea:

– Un exemplu, ce vrei, e un exemplu.

– Dar, domnule… dar, domnule… O dată, o singură dată, gândiți-vă! și am lucrat o viață întreagă!

– E nevoie de un exemplu.

– Dar, domnule!… Priviți, domnule!

Apărură atunci portofelul acela uzat și acea foaie veche de ziar în care se vedea Roblet tânăr fotografiat, în picioare, lângă un avion.

Rivière vedea mâinile bătrâne tremurând pe imaginea acelei glorii naive.

– Asta-i din 1910, domnule… Eu am făcut aici montajul primului avion din Argentina! Aviația de la 1910… Domnule, asta înseamnă douăzeci de ani! Atunci, cum puteți spune… Și tinerii, domnule, ce vor mai râde la atelier… O să râdă c-o poftă…

– Asta mi-e totuna.

– Și copiii mei, domnule, am copii!

– Ți-am spus: îți ofer un loc de lucrător.

– Dar demnitatea mea, domnule, demnitatea mea! Vedeți, domnule, douăzeci de ani de aviație, un muncitor bătrân ca mine…

– De lucrător.

– Refuz, domnule, refuz!

Și mâinile bătrâne tremurau, iar Rivière întorsese ochii de la acea piele zdrențuită, bătătorită și frumoasă.

– De lucrător.

– Nu, domnule, nu… vreau să vă mai spun…

– Poți pleca.

Rivière gândi: „Nu pe el l-am concediat așa, brutal, ci răul de care nu era responsabil poate, dar care trecea prin el".

„Căci evenimentelor le poruncim", gândi Rivière, „și ele ascultă, și pe ele le creăm. Iar oamenii sunt niște biete lucruri, și-i creăm și pe ei. Ori îi îndepărtăm, atunci când răul trece printr-înșii."

– Vreau să vă mai spun…

Ce mai voia să spună bietul bătrân? Că i se răpeau vechile-i bucurii? Că iubea sunetul sculelor pe oțelul avioanelor, că avea să-i văduvească viața de o mare poezie și apoi… că trebuie totuși să trăiască?

„Sunt foarte obosit", gândi Rivière. Febra urca în el, mângâietoare. Bătea cu degetele în foaia de hârtie și gândea: „Chipul acestui bătrân tovarăș mi-era drag…" Și Rivière îi revăzu în gând mâinile. Se gândi la mișcarea slabă pe care ele o schițau ca să se împreuneze. Ar fi fost de ajuns să spună: „Bine. Bine. Rămâi". Rivière își închipuia revărsarea de bucurie care ar fi cuprins atunci acele bătrâne mâini. Și acea bucurie pe care o exprimau, adică ar fi exprimat-o, nu fața, ci mâinile acelea bătrâne de muncitor, i se păru a fi lucrul cel mai frumos de pe lume. „Să rup nota?" Și familia bătrânului, și întoarcerea lui seara, și apoi acel gram de orgoliu modest:

– Ei, te menține?

– I-auzi colo! Păi doar eu am făcut montajul primului avion în Argentina!

Și tinerii n-ar mai fi râs, și prestigiul recucerit al bătrânului…

„Rup?"

Sună telefonul și Rivière ridică.

Un timp lung, apoi acea rezonanță, acea adâncime pe care vântul și spațiul o dădeau vocilor omenești. În sfârșit, cineva vorbi:

– Aici terenul. Cine-i acolo?

– Rivière.

– Domnule director, 650 e pe pistă.

– Bine.

– În fine, totu-i gata, dar a trebuit în ultima clipă să refacem circuitul electric, legăturile erau defectuoase.

– Bine. Cine a montat circuitul?

– Vom verifica. Dacă permiteți, o să luăm măsuri de sancționare: o pană la lumina de bord ar putea fi ceva grav.

– Bineînțeles.

Rivière gândi: „Dacă nu smulgi răul când dai peste el, oriunde ar fi, atunci survin pene de lumină: e o crimă să-l treci cu vederea când el singur își descoperă din întâmplare instrumentele: Roblet va pleca".

Secretarul – care n-a văzut nimic – bate întruna la mașină.

– Ce faci?

– Contabilitatea chenzinei.

– De ce nu-i gata?

– Eu…

– O să vedem.

„E curios cum evenimentele se ridică deasupra, și cum iese în evidență o mare forță ascunsă, la fel cu aceea care înalță fruntea pădurilor virgine și care crește, care forțează, care țâșnește de pretutindeni în jurul marilor opere." Rivière se gândea la acele temple pe care niște liane tare mărunte le fac să se prăbușească.

„O operă mare…"

Se gândi apoi, ca să se liniștească: „Îi iubesc pe toți oamenii ăștia, dar nu contra lor mă străduiesc crâncen. Ci doar împotriva a ceea ce trece prin ei…"

Inima-i bătea cu repezi zvâcniri, ce-l făceau să sufere.

„Nu știu dacă e bine ceea ce am făcut. Nu cunosc valoarea exactă a vieții omenești, nici pe-a dreptății, nici pe-a amărăciunii. Și nu știu exact nici cât valorează bucuria unui om. Nici prețul unei mâini care tremură, nici mila, nici blândețea…"

Visă:

„Viața e atât de contradictorie încât în ea te descurci cum poți… Dar să durezi, să creezi, să-ți transformi trupul cel pieritor…"

Rivière reflectă, apoi sună.

– Telefonează pilotului de la curierul pentru Europa. Să vină să mă vadă înainte de-a pleca.

Își spunea:

„Nu trebuie ca el să facă degeaba o cale-ntoarsă. Dacă nu-mi scutur bine oamenii, noaptea i-ar neliniști întruna.“

X

Trezită de telefon, nevasta pilotului își privi soțul și gândi:

– Îl mai las să doarmă puțin.

Admira pieptul gol și bine făcut, ce parcă semăna cu o frumoasă corabie.

El se odihnea în acest pat liniștit, ca într-un port, și, pentru ca nimic să nu-i tulbure somnul, ea mângâia cu degetul această cută, această umbră, acest talaz, răspândea liniștea peste acest pat, așa precum marea e potolită de un deget divin.

Apoi se ridică, deschise fereastra și primi vântul în față. Camera domina orașul Buenos Aires.

O casă vecină, unde se dansa, răspândea niște melodii pe care le aducea vântul, căci era ora plăcerilor și a odihnei. Orașul își strângea oamenii în cele o sută de mii de fortărețe ale sale: totul era calm și sigur; dar acestei femei i se părea că în curând se va striga: „La arme!“ și că doar un singur bărbat se va duce: al ei. El încă se odihnea, dar repaosul lui era repaosul teribil al rezervelor care vor intra în linia întâi. Orașul acesta adormit nu-l ocrotea: luminile lui îi vor părea zadarnice atunci când se va ridica, zeu tânăr, din cenușile lor. Îi privea brațele vânjoase, care peste o oră vor ține în puterea lor soarta curierului pentru Europa, brațe răspunzătoare de ceva atât de vast, cum ar fi soarta unui oraș. Și femeia a fost tulburată. Omul acesta, în mijlocul acestor milioane de oameni, era singurul pregătit pentru o astfel de stranie jertfă. Simți o amărăciune. Căci se rupea de asemenea și de căldura ei. Îl hrănise, îl păzise și îl mângâiase nu pentru ea, ci pentru această noapte care i-l va lua, pentru lupte, pentru spaime, pentru victorii despre care ea n-o să știe nimic. Mâinile astea drăgăstoase nu erau decât îmblânzite, iar adevăratele lor trude erau ascunse în taine. Cunoștea zâmbetele acestui om și atențiile lui de amant, dar nu-i știa, în vârtej de furtună, furiile dumnezeiești. Îl împovăra cu lanțuri calde: de muzică, de dragoste, de flori,

dar, în momentul fiecărei plecări, aceste legături – fără ca el să dea măcar impresia că încearcă vreo părere de rău – cădeau.

Bărbatul deschise ochii.

– Cât e ceasul?

– Miezul nopții.

– Cum e timpul?

– Nu știu…

Se dădu jos din pat. Se duse încet spre fereastră, întinzându-se.

– N-o să-mi fie prea frig. Care-i direcția vântului?

– De unde vrei să știu eu?…

Se aplecă:

– Sud. E foarte bine. Așa o să țină cel puțin până în Brazilia.

Băgă de seamă luna și se simți bogat. Apoi coborî ochii spre oraș.

Nu-l găsi nici plăcut, nici luminos, nici cald. Vedea cum i se scurge deja nisipul zadarnic al luminilor.

– La ce te gândești?

Se gândea la eventuala ceață dinspre Porto Allegre.

– Am tactica mea. Știu pe unde s-o iau.

Se apleca întruna. Respira din străfunduri, ca înainte de-a se azvârli, gol, în mare.

– Nici măcar nu ești trist… Și pentru câte zile te duci?

Opt, zece zile. Nu știa nici el. Trist, nu; de ce? Câmpiile, orașele, munții… I se părea că pleacă liber ca să le cucerească. Se mai gândea că în mai puțin de-o oră va stăpâni și apoi o să azvârle cât colo Buenos Aires-ul.

Zâmbi:

„Orașul ăsta… voi fi atât de repede departe de el. E frumos să pleci noaptea. Tragi de maneta de gaze, cu fața îndrumată spre sud, și zece secunde mai târziu răstorni peisajul cu fața spre nord. Orașul nu mai e decât un fund de mare.“

Ea se gândea la tot ceea ce trebuie să părăsești pentru a putea cuceri.

– Nu-ți iubești căminul?

– Ba țin la casa mea…

Dar soția lui îl și vedea pe drum. Umerii ăștia largi parcă și sprijineau cerul.

Ea i-l arătă.

– Ai timp frumos, drumul ți-e presărat cu stele.

El râse:

– Da.

Ea-i puse mâna pe umăr și se înfioră simțindu-i-l rece: carnea asta era oare amenințată?…

– Ești foarte puternic, dar vezi, fii prudent.

– Prudent, bineînțeles…

Și râse iar.

Apoi se-mbrăcă. Pentru această sărbătoare căuta stofele cele mai aspre, hainele de piele cele mai grele, îmbrăcându-se ca un țăran. Și cu cât devenea mai greoi, cu atât ea îl admira mai mult. Îi strângea singură cureaua, îi trăgea cizmele.

– Cizmele astea mă supără.

– Uite-le atunci pe celelalte.

– Caută-mi un șnur pentru lampa portativă.

Ea îl privea. Cu mâna ei îi potrivea până și ultimul amănunt al armurii: totul cădea perfect.

– Ești foarte frumos.

Îl văzu că se piaptănă cu grijă.

– Pentru stele?

– Ca să nu mă simt bătrân.

– Sunt geloasă…

El râse și o sărută, strângând-o la pieptul hainelor lui apăsătoare. Apoi, cu brațele întinse, o ridică, așa cum ai ridica o fetiță, și, râzând mereu, o culcă:

– Acum dormi!

Și închizând ușa în urmă, făcu în stradă, în mijlocul necunoscutului norod al nopții, primul pas al cuceririi sale.

Ea rămânea pe loc. Privea, tristă, florile, cărțile, atmosfera aceea plăcută, care pentru el nu mai era acum decât un fund de mare.

XI

Rivière îl întâmpină:

– La ultima cursă mi-ai făcut o poznă. Ai făcut stânga-mprejur, deși datele meteo erau bune: ai fi putut trece. Ți-a fost frică?

Surprins, pilotul tace. Își freacă mâinile încet, una de alta. Apoi, ridicându-și capul, îl privește pe Rivière drept în față:

– Da.

Lui Rivière îi e milă în sinea lui de acest băiat atât de curajos, căruia i-a fost frică. Pilotul încearcă să se scuze.

– Nu mai vedeam nimic. Desigur, mai departe… poate… TFF zicea… Dar lampa de bord slăbise și nu-mi mai vedeam mâinile. Am vrut să aprind lampa de poziție, să văd cel puțin aripa: n-am văzut nimic. Mă simțeam ca în fundul unei gropi adânci din care cu greu mai poți ieși. Atunci a început și motorul să vibreze.

– Nu.

– Nu?

– Nu. De atunci l-am examinat. Și merge perfect. Dar întotdeauna ai impresia că un motor vibrează în clipa când ți-e frică.

– Dar cui nu i-ar fi fost frică! Munții mă apăsau. Când am vrut să iau înălțime, am întâlnit niște curenți puternici. Știți cum e când nu vezi nimic… și curenții… În loc să urc, am pierdut o sută de metri. Nu mai vedeam nici giroscopul, nici măcar manometrele. Îmi făcea impresia că regimul motorului scade, că se încălzește, că presiunea uleiului slăbește… Și astea toate în beznă, ca o boală. Am fost tare fericit când am văzut un oraș luminat.

– Ai prea multă imaginație. Du-te.

Și pilotul iese.

Rivière se-nfundă în fotoliul lui și-și plimbă mâna prin părul cărunt.

„E cel mai curajos dintre toți oamenii mei. Ceea ce a reușit el în seara aia e foarte frumos, dar trebuie să-l izbăvesc de frică…“

Apoi, deoarece îl ispitea din nou slăbiciunea:

„Ca să te faci iubit, e suficient să compătimești. Eu nu compătimesc deloc sau măcar ascund c-o fac. Totuși mi-ar plăcea să fiu înconjurat de prietenia și de căldura oamenilor. Un medic le întâlnește în meseria lui. Dar eu servesc evenimentelor. Eu trebuie să făuresc oamenii pentru ca să le fie de folos. Cât de bine o simt, această lege neclară, seara, în biroul meu, în fața foilor de drum. Dacă voința mea slăbește, dacă las evenimentele bine determinate să-și urmeze cursul, atunci, în chip misterios, se nasc și incidentele. Ca și când doar simpla mea voință ar împiedica avionul să se rupă în zbor, sau furtuna să întârzie curierul din drum. Sunt uneori surprins de puterea mea“.

Și reflectă mai departe:

„Dar poate că e limpede. Așa și cu continua luptă a grădinarului față de peluza lui. Doar greutatea mâinii sale împinge îndărăt, în pământul care necurmat o zămislește, pădurea primitivă".

Și cugetă la pilot:

„Îl izbăvesc de frică. Eu nu-l atacam pe el, ci prin el atacam acea rezistență care paralizează oamenii în fața necunoscutului. Dacă-i dau ascultare, dacă-l compătimesc, dacă-i iau în serios aventura, va crede pe drept cuvânt că se întoarce dintr-o țară de mistere, ori tocmai de mister ne este frică. Trebuie ca oamenii să coboare în acest puț întunecos, și revenind, să spună că n-au întâlnit nimic. Trebuie ca omul acesta să coboare în cel mai adânc miez al nopții, în tot adâncul ei, și chiar și fără lampa asta mică de miner, care și-așa tot nu luminează decât mâinile și aripa, dar care dă la o parte cu o lungime de braț necunoscutul".

Totuși, în această luptă, Rivière și piloții lui erau legați în sinea lor de o fraternitate tăcută. Erau oamenii unei aceleiași tagme, încercând împreună aceeași dorință de a învinge. Și Rivière își amintește de alte lupte pe care le-a dus cândva pentru cucerirea nopții.

Cercurilor oficiale le era teamă, ca de o junglă neexplorată, de acest întunecos teritoriu. A lansa un echipaj cu două sute de kilometri pe oră împotriva furtunilor și a cețurilor și obstacolelor materiale, pe care noaptea le are într-însa fără să le arate, li se părea o aventură îngăduită numai aviației militare: părăsești un teren pe-o noapte senină, bombardezi și revii pe același teren. Dar serviciile regulate vor da greș noaptea. „Pentru noi", a replicat Rivière, „e o problemă de viață sau de moarte, căci noi pierdem în fiecare noapte avansul câștigat peste zi asupra căilor ferate și vapoarelor."

Rivière a ascultat plictisit cum se vorbea de bilanțuri, de asigurări și mai ales de opinia publică. „Opinia publică o conduci…", riposta el. Și gândea: „Ce de timp pierdut! E ceva… ceva care trece înainte de toate astea. Ceea ce e viu răstoarnă totul spre a trăi și creează, ca să trăiască, propriile legi. E irezistibil!" Rivière nu știa nici când, nici cum va începe aviația comercială zborurile de noapte, dar trebuia să se pregătească soluția asta inevitabilă.

Își amintește de mese verzi, în fața cărora ascultase cu bărbia-n pumni atâtea obiecții, cu un ciudat sentiment de forță. I se păreau zadarnice și condamnate dinainte de către viață. Își simțea propria-i forță strânsă într-

însul ca o greutate. „Argumentele mele sunt hotărâtoare și voi învinge“, gândea Rivière. „E de altfel cursul firesc al evenimentelor.“ Când i s-au cerut soluții perfecte, care să îndepărteze toate riscurile: „Experiența va dezvălui legile“, a răspuns, „cunoașterea legilor nu precede niciodată experiența.“

Și după un an întreg de luptă, Rivière învinsese. Unii spuneau: „datorită credinței lui“, alții: „din pricina tenacității și a puterii sale de urs dezlănțuit“, dar, după el, era mai simplu: învinsese pentru că pedala în direcția cea bună.

O, dar câte precauții la început! Avioanele nu plecau decât cu o oră înainte de zori și nu aterizau decât cel mult la o oră după apusul soarelui. Și doar când Rivière se socoti mai sigur de experiența sa, abia atunci îndrăzni să-și împingă în adâncurile nopții curierii. Abia urmat, aproape dezaprobat, el ducea acum o luptă solitară.

Rivière sună pentru a cunoaște ultimele mesaje ale avioanelor aflate în zbor.

XII

În acest timp, curierul din Patagonia ataca furtuna, și Fabien renunța să o ocolească. O socotea prea întinsă, deoarece linia fulgerelor se înfunda spre interiorul țării și scotea la iveală fortărețe de nori. Va încerca să treacă pe dedesubt și, dacă lucrurile vor merge rău, se va hotărî să bată cale întoarsă.

Citi înălțimea: o mie șapte sute de metri. Apăsă cu palmele pe comenzi, pentru a începe s-o reducă. Motorul vibra foarte tare și avionul se zgudui. Fabien corectă din cap unghiul de coborâre, apoi, pe hartă, verifică înălțimea colinelor: cinci sute de metri. Pentru a-și păstra libertatea de acțiune, va zbura la șapte sute de metri.

Își sacrifica înălțimea cum ți-ai juca la cărți averea.

O rafală coborî avionul care dârdâia și mai tare. Fabien se simțea amenințat de avalanșe invizibile. Se închipui făcând cale întoarsă și dădea iar peste o sută de mii de stele, dar nu vira nici cu un grad.

Fabien își calcula sorții: era vorba, probabil, de o furtună locală, pentru că escala următoare – Trelew – semnala un cer acoperit doar pe trei sferturi. Era vorba să stea numai douăzeci de minute în acest beton negru. Și totuși, pilotul era neliniștit. Aplecat pe stânga împotriva maselor de vânt, încerca să recunoască luminile confuze care circulă chiar și în nopțile cele mai opace.

Dar nu mai erau măcar lumini. Ci doar schimbări de densitate în desimea beznelor. Sau poate numai o oboseală a ochilor.

Desfăcu un bilet primit de la radio-telegrafist:

– Unde suntem?

Fabien ar fi dat orice s-o știe. Răspunse:

– Nu știu. Traversăm o furtună, cu busola.

Se aplecă iar. Era stingherit de flacăra eșapamentului, agățată de motor ca un buchet de foc și atât de palidă, încât lumina lunii ar fi acoperit-o, dar care acum, în acest neant, absorbea toată lumea celor văzute. O privi. Era strâns împletită de vânt, ca flacăra unei torțe.

La fiecare treizeci de secunde, Fabien își vâra capul în carlingă spre a verifica giroscopul și compasul. Nu mai îndrăznea să aprindă slabele lămpi roșii care-l orbeau pentru multă vreme, însă toate instrumentele cu cifre de radium dădeau o lumină pală ca de astre. Acolo, în mijlocul acelor și cifrelor, pilotul încerca o siguranță înșelătoare: cea din cabina unui vapor peste care gonesc valurile. Noaptea și tot ce aducea ea – stânci, epave, coline – curgea la fel împotriva avionului, cu aceeași uluitoare fatalitate.

„Unde suntem?“ întrebă din nou operatorul.

Fabien ieșea iar la suprafață și relua veghea-i teribilă, proptit pe partea stângă. Nu mai știa cât timp și câte eforturi îi vor trebui să iasă din acele întunecoase încleștări. Aproape că se îndoia că va mai scăpa cândva, deoarece își juca viața pe această fițuică de hârtie murdară și mototolită, pe care o desfăcuse și o citise de o mie de ori, spre a-și hrăni speranța: „Trelew: cer acoperit pe trei sferturi, vânt slab dinspre vest“. Dacă Trelew era pe trei sferturi acoperit, atunci îi vor zări luminile prin norii destrămați. Afară doar de cazul în care…

Slaba lumină promisă mai departe îl obliga să continue; totuși, deoarece se îndoia, mâzgăli pentru radio-telegrafist: „Nu știu dacă voi putea trece. Află-mi dacă în spate e tot frumos“.

Răspunsul îl consternă:

„Commodoro semnalează: Întoarcere imposibilă. Furtună“.

Începea să ghicească ofensiva neobișnuită care, pornind de la Cordilierii Anzilor, se lăsa în jos către mare. Ciclonul va devasta orașele, înainte ca el să le poată atinge.

– Întreabă ce timp e la San Antonio.

– San Antonio a răspuns: „Se ridică vânt din vest și furtună la vest. Cerul patru sferturi acoperit“. San Antonio aude foarte rău din cauza paraziților. De altfel, și eu aud rău. Cred că o să fiu obligat să cobor imediat antena, din pricina descărcărilor. Vă întoarceți? Ce aveți de gând?

– Dă-mi pace. Cere timpul din Bahia Blanca.

– Bahia Blanca a răspuns: „Prevedem, până-n douăzeci de minute, furtună puternică din vest pe Bahia Blanca“.

– Cere timpul din Trelew.

– Trelew a răspuns: „Uragan cu treizeci de metri pe secundă din vest și rafale de ploaie“.

– Comunică la Buenos Aires: „Suntem blocați din toate părțile, furtuna se desfășoară pe o mie de kilometri, nu mai vedem nimic. Ce trebuie să facem?“

Pentru pilot, noaptea asta era fără margini, pentru că nu ducea către nici un port (păreau toate inaccesibile) și nici către zori: benzina se va termina într-o oră și patruzeci de minute. Căci vor fi obligați, mai devreme sau mai târziu, să se cufunde ca orbii în această beznă.

O, de-ar fi putut apuca zorile…

Fabien se gândea la zori ca la o plajă de nisip aurit pe care ar fi eșuat în urma încercărilor acestei grele nopți. Sub avionul amenințat, ar fi răsărit țărmul câmpiilor. Liniștit, pământul și-ar fi adus fermele adormite, și turmele, și colinele. Toate epavele care acum se rostogoleau în beznă ar fi devenit nevătămătoare. De-ar putea, cum ar mai înota către ziuă!

Se gândi că e împresurat. Totul avea să se rezolve, în bine sau în rău, în această beznă.

Așa e. A avut impresia de vreo câteva ori, când se apropia de zi, că intră în convalescență.

Dar la ce bun să-ți pironești ochii pe est, unde hălăduia soarele: era între ei o noapte așa de adâncă încât nu o s-o poată escalada nicidecum.

XIII

– Curierul din Asuncion merge bine. Va sosi către ora două. Prevedem însă o întârziere mare a curierului din Patagonia, care pare să aibă greutăți.

– Bine, domnule Rivière.

– E posibil să nu-l mai aşteptăm pentru a da ordin de decolare avionului pentru Europa: imediat după sosirea celui din Asuncion să ne cereţi instrucţiuni. Fiţi pregătiţi.

Rivière recitea acum telegramele de protecţie a escalelor din nord. Ele deschideau perspectiva unui drum cu lună pentru curierul Europei: „Cer senin, lună plină, fără vânt“. Munţii Braziliei, clar conturaţi pe fondul luminat al cerului, îşi aruncau drept, în vâltorile de argint ale mării, deasa lor coamă de păduri negre. Aceste păduri peste care, fără să le coloreze, plouă necontenit razele de lună. Şi tot negre ca nişte evape erau în mare şi insulele. Iar pe întreg lungul drumului, aceeaşi nesecată lună: o fântână de lumină.

Dacă Rivière ar ordona plecarea, echipajul curierului pentru Europa ar intra într-o lume molcomă, ce ar străluci îmbietor de-a lungul nopţii întregi. O lume în care nimic n-ar ameninţa echilibrul maselor de umbră şi de lumină. Şi în care nu s-ar strecura nici chiar mângâierea acelor vânturi nevinovate, care numai dacă se răcoresc puţin pot să întoarcă pe dos un cer întreg în câteva ore.

Dar el şovăia în faţa strălucirii acesteia, ca un prospector în faţa unor ţinuturi de aur interzise. Evenimentele din sud arătau că greşeşte Rivière, singurul apărător al zborurilor de noapte. Adversarii lui ar ieşi, dintr-un dezastru al său în Patagonia, cu o poziţie morală atât de puternică încât poate chiar şi încrederea lui Rivière ar rămâne, începând din acea clipă, neputincioasă; căci încrederea lui Rivière nu era zdruncinată: o fisură în opera lui îngăduise drama, dar drama arăta doar fisura şi atât, nedovedind nimic altceva. „Poate că sunt necesare posturi de observaţie în vest… O să vedem.“ Se mai gândea: „Am aceleaşi temeinice argumente ca să insist, ba chiar o pricină mai puţin de eventuale accidente e însăşi aceea care s-a arătat“. Căci înfrângerile îi întăresc pe cei tari. Din nenorocire, împotriva oamenilor se joacă un joc în care contează prea puţin sensul real al lucrurilor. Se câştigă sau se pierde după aparenţe, se marchează nişte nenorocite de puncte. Şi te trezeşti deodată legat fedeleş doar de-o aparenţă de înfrângere.

Rivière sună.

– Bahia Blanca tot nu ne comunică nimic prin TFF?

– Nu.
– Cheamă-mi escala la telefon.
Cinci minute mai târziu, se informa:
– De ce nu ne transmiteți nimic?
– Nu auzim curierul.
– Tace?
– Nu știm. Prea multe furtuni. Chiar dacă ar transmite, nu l-am auzi.
– Trelew aude?
– Pe Trelew nu-l auzim noi.
– Telefonați.
– Am încercat: linia e tăiată.
– Ce timp e la voi?
– Amenințător. Fulgere la vest și la sud. Foarte apăsător.
– Vânt?
– Încă slab, dar numai pentru zece minute. Fulgerele se apropie repede.
O tăcere.
– Bahia Blanca? Auziți? Bun. Chemați peste zece minute.

Și Rivière răsfoi telegramele escalelor din sud. Toate semnalau aceeași tăcere a avionului. Unele nu mai răspundeau nici chemării din Buenos Aires, și, pe hartă, se mărea zona provinciilor amuțite, în care orășelele pesemne că îndurau ciclonul, cu toate ușile închise și cu fiecare casă de pe străzile lor fără lumină tot atât de ruptă de lume și de pierdută în noapte ca o navă. Numai zorile le vor scăpa.

Totuși Rivière, aplecat peste hartă, păstra încă speranța de a descoperi un refugiu de cer senin, pentru că ceruse starea cerului prin telegrame la poliția a peste treizeci de orașe de provincie și răspunsurile începuseră să sosească. Pe două mii de kilometri posturile de radio aveau ordinul – în cazul în care unul din ele prinde vreun apel al avionului – să avertizeze în următoarele treizeci de secunde Buenos Aires-ul, care urma să le comunice, pentru a-i fi transmisă lui Fabien, poziția refugiului.

Secretarii, convocați pentru ora unu noaptea, se aflau iar în birourile lor. Aici au auzit un zvon misterios, că s-ar putea să fie suspendate zborurile de noapte și că însuși curierul pentru Europa nu ar mai decola decât la ziuă. Vorbeau pe șoptite de Fabien, de ciclon, de Rivière mai ales. Îl ghiceau acolo, aproape de tot, zdrobit puțin câte puțin de acea dezmințire din partea naturii a temerarelor sale planuri.

Dar deodată toate vocile tăcură. Rivière își făcea intrarea pe ușa care da în biroul lui, înfășurat în manta, cu pălăria mereu pe ochi, veșnic călător. Făcu un pas liniștit către șeful biroului:

– E ora unu și zece, hârtiile curierului pentru Europa sunt în regulă?

– Am… am crezut…

– Dumneata nu trebuie să crezi, ci să execuți.

Se întoarse încet spre o fereastră deschisă, cu mâinile încrucișate la spate. Un secretar îl ajunse din urmă:

– Domnule director, obținem răspunsuri puține. Ni se semnalează că în interior sunt deja distruse multe linii telegrafice…

– Bine.

Nemișcat, Rivière privea noaptea.

Așadar, fiecare mesaj amenința curierul. Fiecare oraș, atunci când putea să răspundă, înainte de-a i se distruge liniile, semnala drumul ciclonului, ca pe cel al unei invazii. „Vine din interior, de la Cordilieri. Mătură tot drumul către mare…“

Rivière găsea stelele prea strălucitoare și aerul prea umed. Ce noapte ciudată! Se tulbura deodată, apărându-i pete, ca pe carnea unui fruct luminos. Stelele în totalitatea lor încă mai stăpâneau cerul de peste Buenos Aires, dar asta nu era decât o oază de-o clipă. Un port de aiurea, dinafară razei de acțiune a echipajului. Noapte amenințătoare, pe care un vânt viclean o atingea și o putrezea. Noapte anevoie de învins.

Undeva, prin adâncurile ei, un avion era în pericol: cei de pe bord se agitau neputincioși.

XIV

Nevasta lui Fabien telefonă.

În noaptea fiecărei întoarceri, ea calcula drumul curierului, din Patagonia: „Acum decolează de la Trelew…“ Și adormea iar. Apoi, puțin mai târziu: „Trebuie că se apropie de San Antonio. Și-i vede luminile…“ Atunci se scula, dădea la o parte perdelele și cerceta cerul: „O, și toți norii ăștia care-l încurcă…“ Uneori luna se plimba ca un păstor. Și tânăra femeie se culca din nou, liniștită de lună și de stele, de toate aceste mii de prezențe din jurul soțului ei. Către ora unu ea-l simțea pe aproape. „Trebuie că nu mai e prea

departe, că vede Buenos Aires-ul…“ Atunci se ridica iar și-i pregătea masa, cafeaua fierbinte: „E așa de frig acolo sus…“ Ea îl primea întotdeauna ca și când ar fi coborât dintr-un vârf de munte înzăpezit: „Nu ți-e frig? – Nu! – Totuși, încălzește-te…“ Către unu și un sfert totul era pregătit. Atunci telefona.

În noaptea aceea, ca și în celelalte, ea se interesă:

– A aterizat Fabien?

Secretarul care o asculta se tulbură puțin:

– Cine întreabă?

– Simone Fabien.

– A! un moment…

Secretarul, neîndrăznind să spună nimic, trecu receptorul șefului de birou.

– Cine-i acolo?

– Simone Fabien.

– A!… ce doriți, doamnă?

– Soțul meu a aterizat?

Fu o tăcere care trebuie că păru inexplicabilă, apoi i se răspunse simplu:

– Nu.

– Are întârziere?

– Da…

O nouă tăcere.

– Da… o întârziere.

– Vai!…

Era un „Vai!“ de carne rănită. O întârziere nu înseamnă nimic… nu-i nimic… dar când se prelungește…

– Vai!… Și la ce oră va fi aici?

– La ce oră va fi aici? Nu… Nu știm.

Ea se lovea acum de un zid. Nu primea decât însuși ecoul întrebărilor sale.

– Vă rog, răspundeți-mi! Unde se află?…

Această inerție o durea. Se întâmpla ceva acolo, dincolo de zid.

Se hotărâră:

– A decolat de la Commodoro la ora nouăsprezece și treizeci.

– Și de-atunci?

– De-atunci?… Foarte întârziat… Foarte întârziat din cauza timpului rău…

– A! Timpul rău…

Ce nedreptate, ce înșelătorie în această lună tolănită leneș acolo, deasupra Buenos Aires-ului! Tânăra femeie își aminti deodată că trebuiau abia două ore ca să ajungă de la Commodoro la Trelew.

– Și zboară de șase ore spre Trelew! Dar vă trimite mesaje? Ce spune?…

– Ce ne spune? Desigur, că pe un asemenea timp… înțelegeți… mesajele lui nu se aud.

– Un asemenea timp!

– Atunci, ne-am înțeles, doamnă, vă vom telefona de îndată ce vom ști ceva.

– A! nu știți nimic…

– La revedere, doamnă…

– Nu! Nu! Vreau să vorbesc cu directorul!

– Domnul director e foarte ocupat, doamnă, e într-o ședință…

– A! nu-mi pasă! Mi-e absolut egal! Vreau să-i vorbesc!

Șeful de birou se șterse de sudoare:

– Un moment…

Împinse ușa lui Rivière:

– Doamna Fabien dorește să vă vorbească.

„Iată“, gândi Rivière, „iată de ce mă temeam.“

Elementele efective ale dramei începeau să se arate. Se gândi pentru început să le recuze; mamele și nevestele nu intră în sălile de operație. Emoția e de asemenea înăbușită și pe vapoarele în pericol. Ea nu ajută la salvarea oamenilor. Cu toate acestea acceptă:

– Dă legătura cu biroul meu.

El ascultă acea voce slabă, îndepărtată, tremurătoare și imediat își dădu seama că nu va putea să-i răspundă. Ar fi fost nespus de fără rost, pentru amândoi, să se înfrunte.

– Doamnă, vă rog, calmați-vă! E atât de frecvent, în meseria noastră, să așteptăm știrile timp îndelungat.

Ajunsese la acea graniță unde se punea nu numai problema unei mici nenorociri particulare, ci însăși aceea a acțiunii. În fața lui Rivière se posta nu soția lui Fabien, ci un alt sens al vieții. Rivière nu putea decât să asculte și să compătimească acea slabă voce, acel cântec atât de trist, dar potrivnic. Căci nici acțiunea, nici fericirea individuală nu admit o împărțeală: ele sunt în conflict. Femeia aceasta vorbea și ea în numele unei lumi absolute și al datoriilor și drepturilor ei. Acelea ale unei lumini de lampă pe o masă de

seară, ale unei cărni care își cere carnea sa, ale unei patrii de speranțe, de dragoste, de amintiri. Ea își cerea bunul ei și avea dreptate. Și el, Rivière, avea dreptate, însă el nu putea opune nimic adevărului acestei femei. Își descoperea propriul adevăr, inexprimabil și inuman, la lumina unei biete lămpi familiare.

– Doamnă…

Dar ea nu mai asculta. I se părea că s-a prăbușit parcă la picioarele lui, după ce zadarnic își irosise de perete, încercând reazim, mâinile-i slabe.

Un inginer îl întrebase într-o zi pe Rivière, în timp ce se aplecau peste un rănit, alături de un pod în construcție: „Merită podul ăsta prețul unei fețe zdrobite?“ Nici unul dintre țăranii pentru care se deschidea acel drum n-ar fi acceptat să se mutileze atât de îngrozitor acea față, numai pentru a se scuti de făcut un ocol grație ce-avea să se înalțe. Și totuși se construiesc poduri. Inginerul adăugase: „Interesul general e alcătuit din interese particulare: el nu justifică nimic în plus“. „Și, cu toate astea“, i-a răspuns mai târziu Rivière, „deși viața omenească e ceva de neprețuit, noi ne comportăm întotdeauna ca și când ar mai fi ceva care depășește în valoare viața omenească… Dar ce anume?“

Și lui Rivière, gândindu-se la echipaj, i se strânse inima. Acțiunea, chiar aceea de a construi un pod, sfărâmă fericiri; și Rivière nu mai putea să nu se întrebe: „Dar în numele a ce?“

„Oamenii ăștia“, se gândea, „care poate vor dispărea, ar fi putut trăi fericiți.“ El și vedea parcă fețe aplecate în sanctuarul de aur al lămpilor de seară. „În numele cui i-am smuls eu de-acolo?“ În numele cui i-a smuls el din fericirea lor individuală? Prima lege nu e oare aceea de a ocroti aceste fericiri? Dar el însuși le zdrobea. Și totuși, într-o bună zi, sanctuarele de aur dispar și ele, neapărat, ca niște miraje. Bătrânețea și moartea le distrug mai nemilos decât el însuși. Dar poate există altceva, și mai durabil, de salvat; și poate că tocmai pentru ca să salveze acea parte a omului lucrează Rivière? Dacă nu, acțiunea nu-și află justificare.

„Să iubești, să iubești numai, ce situație fără ieșire!“ Rivière avu sentimentul obscur al unei îndatoriri mai mari decât aceea de a iubi. Ori poate era vorba tot de-o dragoste, dar cu totul altfel decât celelalte. Îi reveni o frază: „E vorba să-i faci veșnici…“ Unde citise el asta? „Ceea ce urmărești

în tine însuți moare.“ Își aduse aminte de un templu al zeului soarelui, la vechii incași din Peru. Pietrele acelea drepte așezate pe munte. Fără ele, ce-ar fi rămas dintr-o civilizație puternică, ce apăsa acum, cu greutatea pietrelor sale, pe umerii omului de azi, ca o remușcare? „În numele cărei asprimi sau al cărei dragoste bizare, conducătorul popoarelor de odinioară, constrângând mulțimile să clădească pe munte acel templu, îi sili astfel să-și clădească propria lor veșnicie?“ Rivière revăzu iar, ca prin vis, mulțimile acelor orășele, care se plimbă seara în jurul chioșcurilor cu muzică: „Acest fel de fericire, acest jug…“, gândi el. Conducătorului de popoare de altădată, deși nu i-a fost poate milă de suferința omului, i-a fost însă o imensă milă de moartea acestuia. Nu de moartea lui individuală, ci milă de spața pe care ar șterge-o marea de nisip. Și el punea poporul său să ridice măcar niște pietre, pe care deșertul n-o să le îngroape.

XV

Această hârtie împăturită poate că o să-l salveze: cu dinții strânși, Fabien o desfăcu.

„Imposibil să mă înțeleg cu Buenos Aires. Nu mai pot nici măcar să manipulez, simt scânteile până-n degete.“

Fabien, enervat, vru să răspundă, dar când mâinile-i părăsiră comenzile ca să scrie, un fel de val puternic îi străbătu corpul: talazurile îl ridicau înlăuntrul celor cinci tone de metal în care era, și-l clătinau. Renunță la scris.

Mâinile i se crispară din nou asupra talazului, și-l micșorară.

Fabien respira puternic. Dacă radio-telegrafistul dădea jos antena de frica furtunii, Fabien avea să-i spargă capul la sosire. Trebuia cu orice preț să intre în legătură cu Buenos Aires, ca și cum s-ar mai fi putut, de la o mie cinci sute de kilometri, să i se arunce un cap de funie în adâncul abisului acela. În lipsa unei lumini tremurătoare, sau a unei lămpi de han aproape de prisos, care însă ar fi dovedit pământul ca un far, el simțea nevoia măcar a unei voci, a uneia singure cel puțin, venite dintr-o lume care ajunsese să nu mai existe pentru dânsul. Pilotul ridică și mișcă pumnul în dreptul luminii roșii, spre a-l face pe celălalt din spate să înțeleagă această realitate tragică, dar celălalt, aplecat peste spațiul pustiit, cu orașe îngropate, cu lumini moarte, nu-l văzu.

Fabien ar fi urmat toate povețele, numai cu condiția să-i fi fost strigate de cineva. Se gândea: „Și dacă mi s-ar spune să mă rotesc în cerc, m-aș roti în

cerc, și dacă mi s-ar spune să merg drept spre sud…“ Și când te gândești că pe undeva existau sălașuri pașnice, dulci sub umbrele lungi de lună. Camarazii lui de acolo de jos le știau, pricepuți ca niște savanți ce se află, aplecați deasupra hărților, atotputernici, la adăpostul lămpilor lor frumoase ca niște fluturi. Dar el ce știa în afara curenților și a nopții ce împingea împotrivă-i torentul ei negru, cu viteza unei avalanșe! Nu era posibil să se abandoneze doi oameni în nori, printre trombe și flăcări. Nu era posibil. I se va ordona lui Fabien: „Direcția la două sute patruzeci de grade…“ Iar el va stabili direcția la două sute patruzeci de grade. Dar era singur.

Avu impresia că și materia devine îndărătnică. La fiecare salt, motorul vibra atât de tare încât toată masa avionului era cuprinsă ca de-un frison de mânie. Fabien își sleia puterile ca să stăpânească avionul, cu capul înfundat în carlingă, în fața orizontului giroscopic, căci în afară nu mai deosebea cerul de pământ, pierdut ca într-o beznă în care totul era amestecat, o beznă de început de lume. Dar acele indicatoarelor de poziție oscilau din ce în ce mai repede, deveneau greu de urmărit. Deja pilotul, înșelat de ele, se descurca anevoie, pierdea din înălțime, se afunda puțin câte puțin în bezna aceea. Citi înălțimea: „Cinci sute de metri“. Era nivelul dealurilor. Parcă le simțea valurile amețitoare alergând spre el. Și înțelegea că toate masele acelea de pământ, dintre care și cea mai mică l-ar fi zdrobit, păreau ca smulse din țâțânile lor, deșurubate, începând să se învârte bete în preajmă-i. Și iată că porneau în jurul său un soi de dans adânc, ce-l strângea din ce în ce mai mult.

Și atunci s-a decis. Riscând să capoteze, va ateriza oriunde. Iar pentru a evita cel puțin dealurile, lansă unica rachetă luminoasă de care dispunea. Racheta luă foc, descrise un arc, lumină un șes și se stinse: era marea.

Îl fulgeră un gând: „Pierdut. Cu toată corecția de patruzeci de grade, sunt totuși în derivă. E un ciclon. Unde-o fi pământul?“ Coti drept spre vest. Se gândi: „Acum, fără rachetă, înseamnă moarte sigură“. De altfel, tot trebuia să se întâmple într-o bună zi. Și camaradul său de acolo din spate… „Cu siguranță că a dat jos antena.“ Dar pe pilot nu-l mai înciuda asta. Dacă și-ar ridica mâinile, viața amândurora s-ar scurge din ele imediat, ca o pulbere zadarnică. Ținea în mâinile lui atât inima vie a camaradului său, cât și pe-a sa. Și deodată mâinile lui îl îngroziră.

În mijlocul acelor vârtejuri în chip de lovituri de berbec, spre a-i potoli zguduiturile, s-a agățat de volan cu toate puterile, căci de nu, ele ar fi putut

rupe cablurile de comandă. Și se crampona tot mereu de el. Iată însă că nu-și mai simțea deloc mâinile, amorțite de efort. Vru să-și miște degetele, ca să-și dea seama că există: nu-și dădu seama dacă fusese sau nu ascultat. Brațele i se terminau cu ceva străin: cu niște bășici insensibile și moi. Se gândi: „Trebuie să-mi închipui cu tărie că strâng…“ Dar dacă putea gândul ajunge până la mâini – asta n-o mai știa. Și cum zguduiturile volanului le simțea doar în durerile umerilor, bombăni: „O să-mi scape. O să mi se descleștеze mâinile…“ Se îngrozi însă că și-a îngăduit să rostească asemenea cuvinte, părându-i-se că de data asta mâinile ascultă de puterea ascunsă a presupunerii și se desfac încet, în beznă, spre a-l preda.

Ar fi putut să lupte încă și să-și încerce norocul: nu există o fatalitate exterioară. Dar există o fatalitate interioară: vine o clipă în care descoperi că ești vulnerabil; și atunci erorile te îmbie ca o amețeală.

Ori, aceea fu clipa în care, deasupra capului său, printr-o spărtură a furtunii, ca o nadă aducătoare de moarte din fundul unei capcane, licăriră niște stele.

Și-a dat seama că era o cursă: vezi trei stele printr-o gaură, urci spre ele, și după aceea nu mai poți coborî, și rămâi acolo să rontăi stele…

Dar simțea atâta sete de lumină încât urcă.

XVI

Urca orientându-se mai bine printre curenți, grație reperelor pe care i le ofereau stelele. Magnetul lor palid îl atrăgea. Trudise atât de mult în goana după o lumină, că n-ar mai fi abandonat-o nici măcar pe cea mai ștearsă. De dragul chiar al luminii unui han, s-ar fi învârtit până la moarte în jurul acestui semn de viață de care era flămând. Și iată că acum suia spre pajiști de lumină.

Se ridică, puțin câte puțin, în spirală, în acel puț care se deschisese deasupra lui și se închidea repede sub el. Pe măsură ce suia, norii își pierdeau mâzga lor de beznă și veneau împotrivă-i ca niște valuri din ce în ce mai curate și mai albe. În sfârșit, Fabien ieși din străfunduri.

Surpriza lui fu enormă: era o lumină care-l orbea. A trebuit, câteva clipe, să închidă ochii. N-ar fi crezut niciodată că norii, noaptea, ar putea orbi. Dar luna plină și toate constelațiile din jur îi prefăceau în valuri strălucitoare.

Avionul căpătase deodată, chiar în clipa când ieșise la lumină, un calm ce părea de necrezut. Nu-l mai mișca nici un suflu. Ca o barcă ce trece de dig, pătrundea acum în ape adăpostite. Era prins într-un loc necunoscut din cer și ascuns, ca golful ostroavelor fericite. Sub el, furtuna alcătuia o altă lume, groasă de trei mii de metri și străbătută de rafale, de trombe de apă și de fulgere, dar care spre astre arăta o față de cristal și de zăpadă.

Fabien avea impresia că a pătruns în niște lumi de dincolo, stranii, pentru că totul devenea luminos: mâinile, hainele, aripile. Pentru că lumina nu cobora din astre, ci se desprindea de sub el și dimprejurul lui, din toate acele noiane de alb mult.

Norii aceia de sub el reflectau toată neaua primită de la lună. La fel cei din dreapta și din stânga, înalți cât niște turnuri. Parcă străbătea un lapte de lumină, în care se scălda echipajul. Fabien, întorcându-se, văzu că radio-telegrafistul îi surâdea.

– Merge mai bine! striga el.

Dar vocea se pierdea în zgomotul zborului, numai zâmbetele lor corespondau. „Am înnebunit de tot că surâd“, gândea Fabien. „Suntem pierduți.“

Cu toate acestea, o mie de brațe ascunse îi dăduseră drumul. I se desfăcuseră toate legăturile, ca unui întemnițat pe care-l lași să meargă singur, o bucată de vreme, printre flori.

„E prea frumos“, gândi Fabien. Rătăcea acum printre stelele adunate laolaltă, mai numeroase ca într-o comoară, într-o lume în care nimic altceva nu era viu, absolut nimic altcineva decât el, Fabien, și camaradul său. Erau asemenea hoților din acele orașe de basm, zidiți în sala comorilor, de unde nu vor mai putea să plece niciodată. Hoinăresc printre înghețatele giuvaiere, fără măsură de bogați, dar sortiți pieirii.

XVII

Unul din radio-telegrafiștii din Commodoro Rivadavia, escală din Patagonia, făcu un gest brusc și toți cei care stăteau de pază, neputincioși, la post, se strânseră în jurul acestui om și se aplecară.

Se aplecară peste o hârtie albă ca obrazul și luminată puternic. Mâna operatorului ezita încă, și creionul abia se mișca încoace și încolo. Mâna

operatorului ținea încă literele prizoniere, dar degetele-i și începuseră să tremure.

– Furtuni?

Radio-telegrafistul făcu „da“ din cap. Țârâitul lor îl împiedica să înțeleagă.

Apoi notă câteva semne indescifrabile. După aceea niște cuvinte. În fine, s-a putut restabili și textul:

„Blocați la trei mii opt sute de metri deasupra furtunii. Zburăm în plin spre vest, către interior, deoarece am derivat deasupra mării. Sub noi totul e astupat. Nu ne dăm seama dacă mai suntem încă deasupra mării ori ba. Comunicați dacă furtuna se întinde și în interior“.

Pentru a transmite această telegramă la Buenos Aires, a trebuit, din cauza furtunilor, să se facă ștafetă din post în post. Mesajul înainta prin noapte, asemenea unui foc ce se aprinde din turn în turn.

Buenos Aires dădu răspunsul:

– Furtună generală în interior. Câtă benzină v-a rămas?

– O jumătate de oră.

Și această frază urcă până la Buenos Aires, din post de veghe în post de veghe.

Echipajul era condamnat să se afunde, mai înainte de trecerea a treizeci de minute, într-un ciclon care-i va târî cu el până-n pământ.

XVIII

Și Rivière meditează. Nu mai are nici o speranță: acest echipaj se va prăbuși undeva în noapte.

Rivière își amintește de o imagine care i-a impresionat cândva în copilărie: un helește era golit spre a se găsi un înecat. Nici acum n-o să se găsească nimic, mai înainte ca imensitatea aceasta de beznă să se fi retras de peste pământ, înainte de-a se ridica iar spre lumină aceste nisipuri, aceste câmpii, aceste grâne. Și niște simpli țărani vor descoperi poate doi copii cu cotul îndoit peste față, și părând că dorm, azvârliți pe iarba și aurul unui peisaj liniștit. Dar noaptea îi va fi înecat.

Rivière se gândește la comorile îngropate în adâncurile nopții ca niște mări fabuloase… Acești meri de noapte, care așteaptă ziua cu toate florile lor, flori ce încă nu folosesc la nimic. Noaptea-i bogată, plină de arome de miei adormiți și de flori ce încă n-au culori.

Încet-încet, vor sui spre zi brazdele grase, copacii uzi, lucernele proaspete. Dar printre dealurile, acum inofensive, și câmpii, și miei, doi copii vor părea că dorm în înțelepciunea lumii. Și ceva se va fi scurs din lumea vizibilă în cealaltă.

Rivière o știa pe soția lui Fabien neliniștită și plină de dragoste: această dragoste abia îi fusese dăruită, ca o jucărie unui copil sărac.

Rivière se gândește la mâna lui Fabien, care-i mai ține încă – pentru câteva minute – destinul printre comenzi. Mâna asta care a mângâiat. Mâna asta care s-a așezat pe un piept iscând în el tumultul ca o mână dumnezeiască. Mâna asta care s-a așezat pe o față și a schimbat-o. Mâna asta care era miraculoasă.

Și Fabien rătăcește, deasupra splendorii unei mări de nori, în noapte, dar ceva mai jos e eternitatea. S-a pierdut printre constelațiile în care locuiește singur. Mai ține încă lumea în mâini și o leagănă la pieptul lui. Strânge în volan greutatea bogăției omenești și plimbă disperat, de la o stea la alta, comoara inutilă, pe care, în cele din urmă, tot va trebui s-o predea…

Rivière se gândește că încă îl mai ascultă un post de radio. Singură o undă muzicală, o modulație minoră îl mai leagă încă pe Fabien de lume. Nici un vaiet. Nici un strigăt. Ci doar cel mai curat sunet pe care l-a făurit vreodată disperarea.

XIX

Robineau îl smulge din singurătate:

– Domnule director, m-am gândit… am putea poate încerca…

Nu avea nimic să propună, dar își mărturisea într-un fel bunăvoința. Ar fi ținut atât de mult să găsească o soluție, și o căuta oarecum ca pe aceea a unui rebus. Găsea întotdeauna soluții pe care Rivière însă nu le asculta niciodată: „Vezi dumneata, Robineau, în viață nu există soluții. Există forțe în mers: trebuie să le creezi și soluțiile urmează de la sine“. În consecință, Robineau își limita rolul la a crea o forță în mers, în corporația mecanicilor. O umilă forță în mers, ce apără de rugină butucii elicelor.

Dar evenimentele acestei nopți îl găseau pe Robineau dezarmat. Titlul său de inspector n-avea nici o putere asupra furtunilor, nici asupra unui echipaj fantomă, care, ce-i drept, nu se mai zbătea pentru o primă de punctualitate,

ci pentru a scăpa de o singură sancțiune, ce le anula pe toate cele ale lui Robineau: moartea.

Și, inutil acum, Robineau rătăcea prin birouri, fără nici un rost.

Soția lui Fabien ceru să fie anunțată. Mânată de neliniște, ea aștepta în biroul secretarilor să fie primită de Rivière. Secretarii ridicau pe furiș ochii spre fața ei. Și ea încerca un soi de rușine, privind cu teamă în jur: aici totul o respingea. Oamenii ăștia care-și continuau lucrul, ca și cum ar fi călcat pe un corp omenesc, dosarele acestea unde viața omenească, suferința omenească nu lăsau decât o rămășiță de cifre seci. Căuta niște semne care să-i fi vorbit de Fabien. Pentru că la ea totul reflecta absența lui: patul pregătit, cafeaua servită, un buchet de flori… Nu descoperea nici un semn. Aici totul se opunea milei, prieteniei, amintirii. Singura frază pe care o auzi, pentru că nimeni nu ridica vocea în prezența ei, fu înjurătura unui funcționar care cerea un borderou. „… Borderoul dinamurilor, ce naiba! pe care le expediem la Santos.“ Ridică ochii spre omul acela, cu expresia unei uimiri nesfârșite. Apoi spre peretele unde era întinsă o hartă. Buzele îi tremurau puțin, abia.

Își dădu seama, stingherită, că ea înfățișa acolo un adevăr potrivnic, aproape regreta că a venit, ar fi vrut să se ascundă și, de teamă să nu fie prea băgată în seamă, se reținea chiar să tușească ori să plângă. Se simțea nelalocul ei acolo, necuviincioasă, ca și când ar fi fost goală. Dar adevărul ei era atât de puternic încât fugitivele priviri urcau pe furiș, neobosite, să i-l citească pe față. Femeia asta era foarte frumoasă. Ea revela oamenilor lumea sfântă a fericirii. Ea revela oamenilor ce materie augustă atingi, fără să știi, când făptuiești. Sub atâtea priviri, ea închise ochii. Căci chipul ei le arăta tuturor ce tihnă poți distruge fără să știi.

Rivière o primi.

Venea să pledeze timid pentru florile ei, pentru cafeaua pregătită, pentru carnea trupului ei tânăr. În acel birou, și mai friguros încă, o apucă din nou tremurul ușor al buzelor. Și ea își descoperea, în acea altfel de lume inexprimabilă, propria-i realitate. Tot ceea ce simțea că se înalță într-însa, ca o dragoste aproape sălbatică – atât era de fierbinte – și ca devotament, îi părea că începe să capete acolo o înfățișare inoportună, egoistă. Îi veni să fugă:

– Vă deranjez…

– Doamnă, îi spuse Rivière, nu mă deranjați nicidecum. Din nenorocire, doamnă, nici dumneavoastră, nici eu nu avem altceva mai bun de făcut decât să așteptăm.

Femeia dădu ușor din umeri, gest căruia Rivière îi înțelese sensul: „Ce rost mai are lampa, masa pregătită, florile pe care le voi regăsi…“ Într-o zi, o tânără mamă îi mărturisise lui Rivière: „Moartea copilului meu încă n-am reușit s-o înțeleg. Dar dureroase sunt lucrurile astea mici, hainele lui care-mi ies în cale sau, noaptea, când mă trezesc din somn, acea duioșie care-mi umple inima și care e de prisos de acum înainte ca și laptele, de altfel…“ Și pentru această femeie, la fel, moartea lui Fabien va începe abia de mâine, cu fiecare gest devenit de acum încolo inutil, cu fiecare lucru. Fabien își va părăsi căminul pe încetul. Rivière ascundea o milă adâncă.

– Doamnă…

Tânăra femeie se retrăgea, cu un surâs aproape umil, fără să-și dea seama de propria forță.

Rivière se reașeză, nițel îngreuiat.

„Ea mă ajută totuși să descopăr ceea ce căutam…“

Bocănea distrat cu degetele în telegramele de protecție ale escalelor din nord. Gândea.

„Nu pretindem să fim veșnici, dar măcar să nu vedem cum actele și lucrurile își pierd deodată sensul. Vidul ce ne-nconjoară se arată atunci…“

Privirile-i căzură pe telegrame:

„Și iată potecile pe unde vine moartea către noi; mesajele acestea care acum nu mai au nici o noimă…“

Privi la Robineau. Acest om mediocru, devenit acum inutil, nici el nu mai avea nici un sens. Și Rivière îi spuse aproape aspru:

– Trebuie să-ți dau eu de lucru?

Apoi Rivière împinse ușa dinspre sala secretarilor, și dispariția lui Fabien, evidentă, îl izbi din niște semne pe care doamna Fabien nu știuse să le remarce. Fișa RB 903 – avionul lui Fabien – figura deja pe tabloul de perete în coloana materialului indisponibil. Secretarii care pregăteau actele curierului pentru Europa, știind că va întârzia, lucrau fără spor. De pe teren se cereau prin telefon instrucțiuni pentru echipele care acum vegheau fără nici un scop. Funcțiunile vitale se încetiniseră. „Moartea, iat-o!“ gândi Rivière. Opera lui era asemenea unui vas cu pânze rămas în pană pe mare, din lipsa prielniciei vântului.

Auzi vocea lui Robineau:

– Domnule director… erau căsătoriți de șase săptămâni…

– Du-te și lucrează.

Rivière privea la secretari și, dincolo de ei, la lucrători, la mecanici, la piloți, la toți cei care-l ajutaseră în opera lui, cu credința unor pionieri. Se gândi la orășelele de odinioară care, auzind vorbindu-se de „Insule", își construiau o corabie. Ca s-o încarce cu toată speranța lor. Ca oamenii să-și poată vedea nădejdea deschizându-și pânzele pe ape. Toți crescuți, toți desprinși de ei înșiși, toți descătușați de-o corabie. „Poate că scopul să nu justifice nimic, dar acțiunea eliberează de moarte. Oamenii aceștia dăinuiau prin corabia lor."

Și Rivière va mai lupta și împotriva morții, de îndată ce va reda telegramelor întregul lor sens, echipelor de pază neliniștea, și piloților scopul lor dramatic. De îndată ce viața va reînsufleți această operă, așa precum vântul reînsuflețește o corabie cu pânze pe mare.

XX

Commodoro Rivadavia nu mai aude nimic, dar la o mie de kilometri de acolo, douăzeci de minute mai târziu, Bahia Blanca captează un al doilea mesaj:

„Coborâm. Intrăm în nori…"

Apoi următoarele două cuvinte dintr-un text confuz apărură la postul din Trelew:

„… vede nimic…"

Așa sunt undele scurte. Le prinzi acolo, dar aici rămâi surd. Apoi, din senin, totul se schimbă. Acest echipaj, a cărui poziție e necunoscută, se vestește deja față de cei vii, din afara spațiului, din afara timpului, dar pe foile albe ale posturilor de radio au și ajuns să scrie niște fantome.

Oare s-a terminat benzina, sau pilotul își joacă ultima carte înainte de accident: să ajungă la pământ fără să capoteze?

Vocea din Buenos Aires ordonă la Trelew:

– Întrebați-l!

Postul de recepție TFF seamănă cu un laborator: nicheluri, arămuri și manometre, rețea de conductori. Operatorii de gardă în bluze albe, tăcuți, par aplecați deasupra unei simple experiențe.

Cu degetele lor delicate ating instrumentele, explorează cerul magnetic, vraci ce caută vâna de aur.

– Nu răspunde?

– Nu răspunde.

Poate că vor prinde din zbor această notă care ar fi un semn de viață. Dacă avionul și luminile de bord suie printre stele, poate că vor auzi cântând steaua aceasta…

Clipele se scurg. Se scurg într-adevăr ca sângele. Oare zborul mai continuă? Fiecare clipă duce cu sine o șansă. Și iată că timpul ce se scurge pare că distruge. Așa cum în douăzeci de secole atinge un templu, își croiește drum prin granit și preface apoi templul în pulbere, iată că secole întregi de uzură se adună acum în fiecare secundă și amenință un echipaj.

Fiecare secundă duce cu ea câte ceva.

Această voce a lui Fabien, acest râs al lui Fabien, acest zâmbet. Liniștea își mărește împărăția. O liniște din ce în ce mai grea se așterne peste acest echipaj precum greutatea unei mări.

Cineva remarcă atunci:

– Ora unu și patruzeci. Ultima picătură de benzină: e imposibil să mai poată zbura.

Și se așterne pacea.

Pe buze se simte ceva amar și fad, ca la un sfârșit de călătorie. S-a săvârșit ceva despre care nu știi nimic, ceva cam dezgustător. Și printre toate aceste nicheluri și aceste artere de aramă se simte însăși tristețea ce domnește peste uzinele părăginite. Tot acest material pare apăsător, fără rost, trecut la rebut: o povară de ramuri moarte.

Nu mai rămânea decât să se aștepte ziua.

În câteva ore, peste întreaga Argentina se va revărsa ziua, și oamenii aceștia rămân acolo, ca pe un mal, în fața năvodului de care trag, trag încet, și în care nu știu ce-ar putea fi.

Rivière, în biroul său, încearcă acea destindere pe care ți-o îngăduie doar marile dezastre, când fatalitatea îl eliberează pe om. A alarmat poliția unei provincii întregi. Altceva nu poate să facă, trebuie să aștepte.

Dar ordinea trebuie să guverneze chiar și în casa morților. Și Rivière îi face semn lui Robineau:

– Telegramă pentru escalele din nord: „Prevedem o întârziere importantă a curierului din Patagonia. Pentru a nu întârzia prea mult curierul pentru Europa, o să blocăm curierul de Patagonia cu următorul curier pentru Europa“.

Se apleacă puțin înainte. Dar face un efort și își amintește de ceva important. A! da. Și pentru a nu uita ce și-a amintit:

– Robineau.

– Domnule Rivière?

– Redactează o notă. Se interzice piloților de a depăși o mie nouă sute de ture: îmi masacrează motoarele.

– Bine, domnule Rivière.

Rivière se apleacă puțin mai mult. Are nevoie, înainte de orice, de singurătate:

– Și acum du-te, Robineau. Du-te, dragă…

Iar Robineau se sperie de această egalitate în fața umbrelor.

XXI

Robineau rătăcea acum cu melancolie prin birouri. Viața Companiei se oprise, deoarece acest curier prevăzut pentru ora două urma să fie decomandat și nu va mai pleca decât la ziuă. Funcționarii încă vegheau cu fețele posomorâte, dar veghea lor era inutilă. Încă se mai primeau, în ritm regulat, mesajele de protecție ale escalelor din nord, dar spusele lor „cer senin“, „lună plină“ și „vânt absent“ trezeau imaginea unei lumi sterpe. Un deșert de lună și de pietre, în timp ce Robineau, fără să-și dea seama de altminteri de ce, răsfoia un dosar la care lucra șeful de birou, îl zări pe acesta stând în picioare în fața lui, așteptând cu un respect insolent ca să i-l dea înapoi, cu aerul de a spune: „Când veți binevoi, nu-i așa? e al meu…“ Atitudinea aceea a unui inferior îl șocă pe inspector, dar nu-i veni nici o replică și, iritat, îi întinse dosarul. Șeful de birou se întoarse și se așeză cu mare noblețe. „Ar fi trebuit să-l învăț minte“, gândi Robineau. Atunci, pentru a-și compune o atitudine, făcu vreo câțiva pași gândindu-se la dramă. Drama aceasta va face să cadă în dizgrație o anumită politică, și Robineau plângea un îndoit doliu.

Apoi îi veni în minte imaginea unui Rivière închis acolo în biroul lui și care-i spusese: „Dragul meu…“ Niciodată un om nu simțise în așa grad lipsa

unui sprijin. Și pe Robineau îl apucă o imensă milă față de el. Încercă în minte câteva fraze șterse, menite să compătimească, să ușureze. Îl însufleția un sentiment pe care el îl socotea frumos. Și atunci bătu încet. Nu răspunse nimeni. În liniștea aceea nu îndrăzni să bată mai tare și împinse ușa. Rivière era acolo. Robineau intră la el, poate pentru prima oară aproape ca de la egal la egal, oarecum ca un prieten, sau – după cum își închipuia mintea lui – ca sergentul ce se apropie, sub focul gloanțelor, de generalul rănit și-l însoțește în învălmășeala înfrângerii și devine fratele lui în exil. „Sunt cu dumneavoastră, orice s-o întâmpla", părea că spune Robineau.

Dar Rivière tăcea și, cu capul plecat, își privea mâinile. Iar Robineau, în picioare în fața lui, nu mai îndrăzni să spună nimic. Chiar doborât, leul îl intimida. Robineau căuta cuvinte din ce în ce mai pline de devotament, dar de fiecare dată când ridica ochii întâlnea acel cap încovoiat pe trei sferturi, părul acela cărunt și buzele acelea pungite de atâta amărăciune! În sfârșit, se hotărî:

– Domnule director…

Rivière ridică încet capul și-l privi. Rivière ieșea dintr-un vis atât de adânc, atât de îndepărtat, încât poate că nici nu remarcase încă prezența lui Robineau. Și nimeni n-a știut vreodată ce a visat, ori ce a simțit, și nici ce doliu se așternuse în inima lui. Rivière îl privi mult timp pe Robineau, ca pe un martor viu al unei întâmplări. Și Robineau fu stingherit. Cu cât Rivière îl privea mai mult, cu atât pe buzele sale se schița o ironie de neînțeles. Cu cât Rivière îl privea pe Robineau, cu atât Robineau roșea mai tare. Și cu atât mai mult i se părea lui Rivière că Robineau venise acolo spre a aduce, cu o bunăvoință mișcătoare și din nefericire spontană, o mărturie despre prostia oamenilor.

Pe Robineau îl cuprinse zăpăceala. Nici sergentul, nici generalul, nici gloanțele nu mai aveau ce căuta aici. Se întâmpla ceva inexplicabil. Rivière tot îl mai privea. Atunci, Robineau, fără să-și dea seama, își rectifică puțin atitudinea și scoase mâna din buzunarul stâng. Rivière îl privea întruna. În sfârșit, cu o jenă fără margini, Robineau rosti atunci, fără să știe de ce:

– Am venit să primesc dispozițiile dumneavoastră.

Rivière își scoase ceasul și zise simplu:

– E ora două. Curierul din Asuncion va ateriza la două și zece. Dă ordin curierului pentru Europa să decoleze la două și un sfert.

Și Robineau răspândi surprinzătoarea noutate: nu se suspendau zborurile de noapte. Și Robineau se adresă șefului de birou:

– Să-mi aduci dosarul la control.

Iar când șeful de birou fu în fața sa:

– Așteaptă.

Și șeful de birou așteptă.

XXII

Curierul din Asuncion semnala că vine la aterizare.

Rivière, chiar și în orele cele mai rele, îi urmărise bunul mers din telegramă în telegramă. Era pentru el, în mijlocul acelei zăpăceli, revanșa încrederii sale, era dovada. Acest zbor izbutit anunța, prin telegramele lui, mii de alte zboruri la fel de izbutite. „Doar nu sunt cicloane în fiecare noapte.“ Și Rivière mai gândea: „Odată trasat drumul, nu se poate să nu-l urmezi“.

Din escală în escală, coborând din Paraguay ca dintr-o minunată grădină, plină de flori, de căsuțe mici și de ape domoale, avionul aluneca pe marginea unui ciclon, care nu-i întuneca nici o stea. Nouă pasageri, înfășurați în pledurile lor de călătorie, își lipeau fruntea de fereastră, ca de-o vitrină plină cu bijuterii, deoarece orășelele Argentinei își resfirau deja în noapte tot aurul lor, sub celălalt aur, mai palid, al orașelor de stele. Pilotul, în față, susținea cu propriile-i mâini încărcătura prețioasă de vieți omenești, ochii săi larg deschiși și plini de lună fiind ai unui păstor de capre. Buenos Aires umplea orizontul cu focul său trandafiriu, și curând va străluci cu toate pietrele lui, ca o comoară fabuloasă. Din degetele sale, prin cer, radio-telegrafistul lăsă să zboare ultimele telegrame, ca notele finale ale unei sonate pe care ar fi cântat-o bucuros, și căreia Rivière îi înțelegea melodia, apoi coborî antena, se întinse nițel, căscă și surâse: soseau.

*

Aterizând, pilotul dădu peste pilotul curierului pentru Europa, rezemat cu mâinile în buzunare de avionul său.

– Tu urmezi?

– Da.

– Patagonia a venit?

– N-o mai așteptăm: a dispărut. Timpul e frumos?

– E foarte frumos. Fabien a dispărut?

Au vorbit puțin. O imensă fraternitate îi scutea de fraze.

Se transbordau, în avionul pentru Europa, sacii de tranzit din Asuncion, și pilotul, mereu nemișcat, cu capul dat pe spate și ceafa sprijinită de carlingă, privea stelele. Simțea cum naște în el o forță imensă și îl apucă o nespus de bună dispoziție.

– Încărcat? întrebă o voce. Atunci, contact.

Pilotul nu mișcă. I se punea motorul în mers. Va simți în umerii lui, sprijiniți de avion, cum avionul trăiește. În sfârșit, se liniștea după atâtea știri false: va pleca… nu va pleca… va pleca! Gura i se întredeschise și dinții îi străluciră în lumina lunii ca ai unei tinere sălbăticiuni.

– Atenție, noaptea, auzi?

Nu auzi sfatul camaradului său. Cu mâinile în buzunare, cu capul dat pe spate, privind spre nori, spre munți, spre fluvii și mări, iată că începu să râdă liniștit. Un râs slab, dar care trecea prin el ca briza printr-un arbore și-l făcea să tresară cu întreg trupul. Un râs slab, dar mult mai tare decât acești nori, decât acești munți, decât aceste fluvii și mări.

– Ce te-a apucat?

– Imbecilul ăsta de Rivière care m-a… care-și închipuie că mi-e frică!

XXIII

Într-un minut va depăși Buenos Aires, și Rivière, care-și reîncepe lupta, vrea să-l asculte. Să-l asculte cum se iscă, huie puternic și dispare, ca formidabilul freamăt al unei armate în marș către stele.

Cu brațele încrucișate, Rivière trece printre secretari. În fața unei ferestre se oprește, ascultă și rămâne pe gânduri.

Dacă ar fi suspendat o singură plecare, cauza zborurilor de noapte ar fi fost pierdută. Dar, luând-o înaintea celor slabi, care mâine îl vor renega, Rivière a dat drumul în noapte altui echipaj.

Victorie… înfrângere… vorbele acestea n-au nici un sens. Viața e dedesubtul unor astfel de imagini, și-și pregătește imagini noi. O victorie slăbește un popor, o înfrângere trezește un altul, înfrângerea pe care a încercat-o Rivière e poate un angajament care-i apropie adevărata victorie. Evenimentul în mers contează.

Peste cinci minute posturile TFF vor înștiința escalele. Și pe-o întindere de cincisprezece mii de kilometri freamătul vieții va rezolva toate problemele.

Se și înalță un cântec de orgă: avionul.

Și Rivière, cu pas agale, se-ntoarce la munca lui, printre secretarii pe care privirea sa puternică îi face să se plece. Rivière cel Mare, Rivière Învingătorul, care își duce împovărarea biruinței lui.

PILOT DE RĂZBOI

Maiorului Alias, tuturor camarazilor mei din Escadrila Aeriană de Mare Recunoaștere 2/33 și, îndeosebi, căpitanului observator Moreau și locotenenților observatori Azambre și Dutertre, care mi-au fost rând pe rând, în cursul tuturor zborurilor de război din timpul campaniei 1939–*1940,* tovarăși de bord – și cărora le rămân, pentru întreaga-mi viață, prieten credincios.

I

Fără îndoială, visez. Sunt la liceu. Am cincisprezece ani. Îmi rezolv cu răbdare problema de geometrie. Cu coatele pe biroul ăsta negru, mă folosesc cuminte de compas, de riglă, de raportor. Sunt silitor și liniștit. Niște camarazi, lângă mine, vorbesc încet. Unul din ei înșiră cifre pe o tablă neagră. Unii, mai puțin serioși, joacă bridge. Când și când, mă afund mai adânc în vis și azvârl câte-o privire pe fereastră. O ramură de copac se leagănă blând în soare. Privesc îndelung. Sunt un elev împrăștiat… Încerc o plăcere gustând soarele acesta, ca și savurând mirosul copilăresc al pupitrului, al cretei, al tablei. Mă închid cu atâta bucurie în copilăria aceasta atât de ocrotită! Știu bine: mai întâi e copilăria, liceul, camarazii, apoi vine ziua când se dau examenele. Când se primește o diplomă. Când se trece, cu o strângere de inimă, pe sub o anumită poartă, dincolo de care, dintr-odată, ești bărbat. Atunci pasul calcă mai apăsat pământul. Îți și croiești drumul în viață. Primii pași ai drumului tău. În sfârșit, îți vei încerca armele împotriva unor dușmani adevărați. Rigla, echerul, compasul le vei folosi pentru a clădi lumea, ori spre a învinge vrăjmașul. Gata cu joaca!

Știu că îndeobște un licean nu se teme să înfrunte viața. Un licean tropăie de nerăbdare. Zbuciumul, primejdiile, amărăciunile unei vieți de bărbat nu intimidează inima unui licean.

Dar iată-mă-s un licean ciudat. Sunt un licean care-și cunoaște fericirea și care nu-i atât de grăbit să înfrunte viața…

Dutertre trece. Îl invit.

– Așază-te colo, am să-ți arăt o scamatorie cu cărțile…

Și sunt fericit să-i găsesc asul de pică.

În fața mea, pe un birou negru ca și al meu, stă – cu picioarele spânzurate – Dutertre. Râde. Surâd cu modestie. Pénicot ni se alătură și pune brațul pe umărul meu:

– Așadar, bătrânul meu prieten?

Dumnezeule, ce duioase sunt toate acestea!

Un supraveghetor (supraveghetor o fi?…) deschide ușa ca să strige doi camarazi. Ei își lasă rigla, compasul, se ridică și ies. Îi urmărim cu privirea. Pentru ei liceul s-a sfârșit. Li se dă drumul în viață. Știința lor va folosi. O să-

și încerce, ca niște bărbați, asupra adversarilor, formulele calculelor învățate. Ciudat liceu, din care fiecare pleacă la rândul său. Și fără cine știe ce rămas-bun. Acești doi camarazi nici măcar nu s-au uitat la noi. Totuși, întâmplările vieții poate că-i vor duce chiar mai departe de China. Atât de mult mai departe! Când viața, după liceu, îi risipește pe oameni, își pot ei jura să se revadă?

Plecăm capul, noi cei care încă mai trăim în pacea caldă a clocitoarei…

– Ascultă, Dutertre, astă-seară…

Dar aceeași ușă se deschide a doua oară. Și aud ca un verdict:

– Căpitanul de Saint-Exupéry și locotenentul Dutertre, la domnul maior.

S-a sfârșit liceul. Asta-i viața.

– Tu știai că-i rândul nostru.

– Pénicot a zburat azi-dimineață.

Plecăm fără îndoială în misiune, de vreme ce ne cheamă. Suntem la sfârșitul lui mai, în plină retragere, în plin dezastru. Echipajele sunt sacrificate așa cum s-ar zvârli pahare de apă într-un incendiu de pădure. Cum s-ar putea cântări riscurile, când totul se prăbușește? Mai suntem încă, pentru întreaga Franță, cincizeci de echipaje de Mare Recunoaștere. Cincizeci de echipaje de câte trei oameni, dintre care douăzeci și trei la noi, în Escadrila 2/33. În trei săptămâni am pierdut șaptesprezece echipaje din douăzeci și trei. Ne-am topit ca ceara. I-am spus ieri locotenentului Gavoille:

– O să vedem asta după război.

Și locotenentul Gavoille mi-a răspuns:

– Doar n-aveți pretenția, domnule căpitan, să vă mai aflați în viață după război?

Gavoille nu glumea. Știm prea bine că nu se poate altcum, decât să fim zvârliți în văpaie, chiar dacă gestul e inutil. Suntem cincizeci, pentru întreaga Franță. Pe umerii noștri se bizuie toată strategia armatei franceze! Există o pădure uriașă care arde, și câteva pahare cu apă de jertfit, ca ea să fie stinsă: vor fi jertfite.

Așa și este corect. Cine se gândește să se plângă? Nu s-a auzit niciodată, la noi, să se răspundă altceva decât: „Bine, domnule maior. Da, domnule maior. Mulțumesc, domnule maior. S-a înțeles, domnule maior“. Dar există o impresie care le domină pe toate celelalte, în cursul acestui sfârșit de război. Este impresia absurdului. Totul troznește în jurul nostru. Totul se

prăbușește. Și într-o atât de mare măsură încât însăși moartea pare absurdă. În vălmășagul ăsta, moartea e lipsită de seriozitate…

Intrăm la maiorul Alias (el mai comandă și azi, la Tunis, aceeași Escadrilă 2/33).

– Bună ziua, Saint-Ex. Bună ziua, Dutertre. Luați loc!

Ne așezăm. Maiorul întinde o hartă pe masă și se întoarce către planton:

– Du-te de-mi adu buletinul meteorologic.

Pe urmă tocăne cu creionul în masă. Îl observ. E tras la față. N-a dormit. A făcut naveta, în mașină, în căutarea unui stat-major fantomă, statul-major al diviziei, statul-major al subdiviziei… A încercat să lupte cu magaziile de aprovizionare care nu livrau piesele de schimb. A fost prins pe drum în vălmășaguri de mașini care nu mai puteau înainta. A pus de asemenea la cale ultimele mutări, căci ne schimbăm terenul ca niște pui de bogdaproste, urmăriți de un portărel neînduplecat. Alias a izbutit de fiecare dată să salveze avioanele, camioanele și zece tone de materiale. Dar îl ghicim la capătul puterilor, la capătul nervilor.

– Ei bine, iată…

Tocăne mereu în masă și nu se uită la noi.

– E tare plicticos… Apoi dă din umeri. E o misiune plicticoasă. Dar țin la ea cei de la statul-major. Țin mult la ea… Am discutat, dar țin la ea… Asta e.

Dutertre și cu mine privim prin fereastră, un cer liniștit. Aud cotcodăcind găinile, căci biroul maiorului e instalat într-o fermă, așa cum biroul de informații e instalat într-o școală. Nu voi pune în cumpănă vara, fructele ce se coc, puii care cresc văzând cu ochii, grânele ce se înalță, cu moartea atât de apropiată. Nu văd întrucât liniștea verii ar contrazice moartea, nici de ce blândețea lucrurilor ar fi ironie. Dar o idee vagă naște în mine: „E o vară care se strică. O vară rămasă în pană…“ Am văzut batoze părăsite. Secerători-legători părăsite. În șanțurile șoselelor, mașini în pană părăsite. Sate părăsite. O anumită fântână dintr-un sat își pierdea apa. Apa limpede se prefăcea în băltoacă, ea, care-i costase pe oameni atâtea griji. M-a năpădit deodată o imagine absurdă. Aceea a orologiilor stricate. A tuturor orologiilor stricate. Orologii ale bisericilor de la țară. Orologiile din gări. Pendulele de pe căminele din casele goale. Și, în vitrina unui ceasornicar fugit, cimitirul acela de pendule moarte. Războiul… pendulele nu mai sunt întoarse. Nu se mai strânge sfecla. Vagoanele nu se mai repară. Și apa, care era captată pentru potolirea setei ori pentru albit frumoasele dantele de

duminică ale țărăncilor, se risipește în băltoacă pe dinaintea bisericii. Și se moare vara…

E ca și cum aș fi bolnav. Acest medic mi-a spus chiar acum: „E tare plicticos…“ Ar trebui așadar, să te gândești la notar, la cei care rămân după tine. De fapt, am înțeles, Dutertre și cu mine, că e vorba de o misiune de sacrificiu:

– Date fiind împrejurările prezente, încheie maiorul, nu se poate ține prea mult seama de risc…

Desigur. Nu se „poate prea mult“. Și nimeni nu-i de vină. Nici noi, că ne simțim melancolici. Nici maiorul, că nu-i în apele lui. Nici statul-major, că dă ordine. Maiorul bombăne, fiindcă ordinele acestea sunt absurde. O știm și noi, dar și statul-major o știe. Dă ordine fiindcă trebuie să dea ordine. În vreme de război, un stat-major dă ordine. Le încredințează unor chipeși cavaleri sau, mai modern, unor motocicliști. Acolo unde domneau vălmășagul și deznădejdea, fiecare dintre acești chipeși cavaleri descăleca de pe un bidiviu înspumat. El arată Viitorul, precum steaua Magilor. Aduce Adevărul. Și ordinele reconstruiesc lumea.

Aceasta e schema războiului. Panorama de poze colorate a războiului. Și fiecare-și dă osteneala, pe cât de bine poate, să facă războiul să semene a război. Cu evlavie. Fiecare se silește să joace ca lumea, conform regulilor. Cine știe, s-ar putea ca astfel acest război să binevoiască să semene cu un război.

Și pentru ca să semene a război, sunt jertfite, fără scopuri precise, echipajele. Nici unul nu-și mărturisește că războiul acesta nu seamănă a nimic, că nimic din el nu are sens, că nici o schemă nu i se potrivește și că se trage cu gravitate de niște sfori care nu mai au legătură cu marionetele. Statele-majore trimit cu convingere ordine care nu vor ajunge niciunde. Ni se cer informații cu neputință de cules. Aviația nu-și poate asuma sarcina de a explica războiul statelor-majore. Aviația, prin observațiile sale, poate controla niște ipoteze. Dar nu mai există ipoteze. Și de fapt se cere, de la vreo cincizeci de echipaje, ca ele să modeleze un chip unui război care nu are nici unul. Se vine la noi ca la un trib de cărturărese. Mă uit la Dutertre, observatorul meu cărturăreasă. Îi obiecta ieri unui colonel de la divizie: „Și cum aș putea, la zece metri înălțime și cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră, să vă reperez pozițiile? – Ei asta-i, doar o să vedeți de unde se trage în voi! Dacă se trage, înseamnă că pozițiile sunt nemțești“.

– M-am stricat de râs, încheie Dutertre, după convorbire.

Căci soldații francezi n-au văzut niciodată avioane franceze. Există vreo mie, răspândite de la Dunkerque până-n Alsacia. Mai bine am spune: că s-au diluat în infinit. Iată de ce, când pe front trece un aparat în rafală, el este cu siguranță german. Mai bine să se silească să-l doboare înainte de a-și fi azvârlit bombele. Numai cât se aude bubuitul său, și se și dezlănțuie mitralierele și tunurile cu tragere rapidă.

– Cu o asemenea metodă, adăugă Dutertre, tare prețioase o să mai fie informațiile lor!…

Și se va ține seama de ele, căci într-o schemă de război se cuvine să ții seama de informații!…

Da, dar și războiul s-a stricat.

Din fericire – o știm bine –, nu se va ține deloc seama de informațiile noastre. Nu le vom putea transmite. Drumurile vor fi blocate. Telefoanele vor fi deranjate. Statul-major se va fi mutat în pripă. Informațiile importante asupra poziției inamicului le va furniza însuși inamicul. Discutam, cu vreo câteva zile în urmă, lângă Laon, asupra eventualei poziții a frontului. Trimitem la general un locotenent de legătură. La jumătatea drumului, între baza noastră și general, mașina locotenentului se izbește de-a curmezișul șoselei de un cilindru compresor, în spatele căruia se adăpostesc două mașini blindate. Locotenentul întoarce. Dar o salvă de mitralieră îl omoară pe loc și rănește șoferul. Blindatele erau germane.

În fond, statul-major seamănă cu un jucător de bridge pe care l-ar fi întrebat cineva dintr-o încăpere vecină:

– Ce trebuie să fac cu dama de pică?

Cel din odaia de alături ar da din umeri. Nevăzând cât de cât jocul, ce-ar putea el răspunde?

Dar un stat-major n-are dreptul să dea din umeri. Dacă încă mai deține controlul câtorva elemente, el trebuie să le pună în mișcare, ca să nu le scape din mână și ca să încerce toate șansele, atâta vreme cât durează războiul. Deși asemenea unui orb, el trebuie să acționeze și să-i facă pe alții să acționeze.

Dar e greu să atribui un rol, la întâmplare, unei dame de pică. Noi și constataserăm cu mirare, la început, apoi ca pe-o evidență, pe care am fi putut-o prevedea, că atunci când începe destrămarea nu-i de lucru. Îl

credem pe învins copleșit de-un torent de probleme, folosind, spre a le rezolva, până la ultima limită, infanteria, artileria, tancurile și avioanele… Dar înfrângerea escamotează în primul rând problemele. Despre joc nu mai știm nimic. Nu mai știm la ce să folosim avioanele, tancurile, dama de pică…

O aruncăm la întâmplare, pe masă, după ce ne-am spart capul să-i descoperim un rol util. Domnește neliniștea, iar nu înfrigurarea. Numai biruința se înfășoară în vălurile înfrigurării. Biruința organizează, biruința clădește. Și fiecare gâfâie, cărându-și pietrele. Dar înfrângerea cufundă oamenii într-o atmosferă de incoerență, de plictiseală și mai ales de superficialitate.

Căci mai întâi sunt neserioase misiunile ce ni se cer. Zi de zi mai neserioase. Mai scăldate în sânge și mai lipsite de seriozitate. Cei care dau ordine nu mai pot să se împotrivească lunecării muntelui, decât aruncând ultimele lor atu-uri pe masă.

Dutertre și cu mine suntem atuuri și ascultăm de maior. Ne expune programul de după-amiază. Ne trimite să zburăm la șapte sute de metri altitudine deasupra parcurilor de tancuri din regiunea Arras, după ce ne-am întors dintr-un zbor lung făcut la zece mii de metri, cu o voce cu care parcă ne-ar spune:

– O s-o luați apoi pe a doua stradă la dreapta, până dați de colțul primei piețe; acolo e o tutungerie de unde o să-mi cumpărați chibrituri…

– Bine, domnule maior.

Nici mai mult, nici mai puțin folositoare – misiunea. Nici mai mult, nici mai puțin lirice – vorbele care o poruncesc.

Îmi spun: „Misiune de sacrificiu“. Mă gândesc… mă gândesc la multe. Voi aștepta noaptea, dacă mai trăiesc, ca să mă gândesc. Dar dacă mai trăiesc… Când o misiune e ușoară, se întoarce unul din trei. Când e puțin mai „plicticoasă“, devine, de bună seamă, mai greu să te întorci. Și aici, în biroul maiorului, moartea nu mi se pare nici augustă, nici maiestuoasă, nici eroică, nici sfâșietoare. Ea nu-i decât un semn al dezordinii. Un efect al dezordinii. Grupul ne va pierde, așa cum îți pierzi bagajele în talmeș-balmeșul unei schimbări de tren.

Nu că n-aș gândi despre război, despre moarte, despre sacrificiu, despre Franța, cu totul altceva, dar îmi lipsește conceptul călăuzitor, limbajul limpede. Gândesc prin contradicții. Adevărul meu e alcătuit din bucățele, și

nu le pot cuprinde cu gândul decât pe rând. Dacă mai trăiesc, voi aștepta noaptea ca să gândesc. Preaiubita noapte. Noaptea rațiunea doarme, iar lucrurile se mărginesc să existe. Cele cu adevărat importante își reiau forma, supraviețuiesc distrugerilor înfăptuite de analizele de peste zi. Omul își adună laolaltă părțile împrăștiate și devine iarăși un arbore liniștit.

Ziua se petrec certurile în căsnicie, pe câtă vreme noaptea cel care s-a certat regăsește Dragostea. Căci dragostea e mai puternică decât vârtejul acesta de vorbe. Și omul își sprijină coatele de fereastră, sub stele, din nou răspunzător de copiii care dorm, de pâinea de mâine, de somnul femeii care se odihnește acolo, atât de delicată, de trecătoare și de fragilă. Dragostea nu se discută. Ea există. Vină, noapte, ca să mi se arate vreo evidență care să merite dragostea! Ca să mă gândesc la civilizație, la soarta omului, la sensul – înlăuntrul patriei mele – al prieteniei. Ca să mă doresc în slujba unui adevăr poruncitor, cu toate că, poate, inexprimabil încă…

Pentru moment sunt întru totul asemenea creștinului părăsit de har. Îmi voi juca rolul, împreună cu Dutertre, cinstit, asta-i sigur, dar așa cum salvezi riturile când ele nu mai au conținut. Când zeul s-a retras din ele. Voi aștepta noaptea, dacă n-am să pier încă, pentru ca să umblu nițel pe jos, pe șoseaua care taie satul, înfășurat în singurătatea-mi preaiubită, ca să-mi dau seama de ce trebuie să mor.

II

Mă trezesc din vis. Maiorul mă surprinde auzindu-l rostind o propoziție ciudată:

– Dacă misiunea asta vă plictisește prea din cale-afară… dacă nu vă simțiți în formă, eu pot…

– Dar, domnule maior…

Maiorul știe prea bine că o asemenea propunere e absurdă. Când însă un echipaj nu se mai întoarce, îți amintești de gravitatea chipurilor din momentul plecării. Și interpretezi ca pe un semn al presimțirii gravitatea aceea. Și te învinovățești că n-ai luat-o în seamă.

Scrupulele maiorului îmi amintesc de Izrael. Alaltăieri, la fereastra biroului de informații, fumam. Când l-am văzut pe fereastră, Izrael mergea, nu se încurca. Avea nasul roșu. Un ditai nasul, foarte evreiesc și foarte roșu. Am fost izbit deodată de nasul acela roșu al lui Izrael.

Îi nutresc o adâncă prietenie acestui Izrael, la al cărui nas priveam. Era unul dintre cei mai curajoși piloți dintre camarazii din Grup. Unul dintre cei mai plini de curaj și dintre cei mai modești. Atât i se tot vorbise despre prudența evreiască, încât ajunsese să-și ia curajul drept prudență. E prudent să fii învingător.

Îi observai așadar nasul mare și roșu, care nu luci ochilor mei decât o clipă, dată fiind repeziciunea pasului care-l fura pe Izrael – cu nas cu tot – privirilor mele. Fără să vreau să glumesc, m-am întors către Gavoille:

– De ce face un astfel de nas?

– Maică-sa i l-a făcut, răspunse Gavoille. Dar adăugă: Ciudată misiune la altitudine joasă! Urmează să zboare.

– A!

Și bine-nțeles seara mi-am amintit, când încetasem să mai așteptăm întoarcerea lui Izrael, de nasul acela care, înfipt în obrajii unei fețe cu desăvârșire impasibile, exprima de unul singur – cu un soi de genialitate – cea mai apăsătoare dintre preocupări. Dacă ar fi trebuit să ordon eu plecarea lui Izrael, imaginea acelui nas m-ar fi obsedat multă vreme, ca un reproș. Izrael, desigur, nu întâmpinase ordinul de plecare decât printr-un: „Da, domnule maior! Bine, domnule maior! Am înțeles, domnule maior!“ Lui Izrael, desigur, nu-i tresărise nici un mușchi al feței, dar, încet, pe furiș, mișelește, nasul i se încinsese. Izrael reușea să-și controleze toate celelalte trăsături ale feței, nu însă și culoarea nasului. Iar nasul abuzase de asta, ca să se manifeste în tăcere, pe propria-i socoteală. Fără voia lui Izrael, nasul său îi arătase maiorului puternica lui dezaprobare.

Poate că tocmai de aceea maiorului nu-i plăcea să-i trimită pe cei pe care-i presupune copleșiți de presimțiri. Presimțirile înșală mai totdeauna, dar dau ordinelor de război un ton de osândă. Alias e un șef, nu un judecător.

Tot așa s-a întâmplat mai ieri cu adjutantul T.

Pe cât era Izrael de curajos, pe atât de accesibil fricii era T. E de altminteri singurul om din câți am cunoscut care simțea într-adevăr frica. Când i se dădea lui T. un ordin de război, ordinul acela declanșa într-însul un ciudat soi de amețeală ce urca tot și tot mai sus. Era ceva simplu, de neînvins, și lent. Și T. înțepenea treptat, dinspre picioare către cap. De pe chip îi dispărea orice expresie. Iar ochii începeau să-i lucească.

Spre deosebire de Izrael, al cărui nas mi se păruse atât de plouat, rușinat pare-se de moartea probabilă a lui Izrael, și totodată iritat de-a binelea, în T.

nu se stârneau deloc mișcări lăuntrice. El nu reacționa… Se transforma. După ce sfârșeai să-i vorbești lui T., descopereai că pur și simplu ai aprins în el spaima. Spaima începea să-i împrăștie pe chip un soi de lumină egală. Și, din clipa aceea, pe T. nimic nu-l mai putea atinge. Simțeai lărgindu-se, între univers și el, un deșert de indiferență. Niciodată, nicăieri, la nimeni n-am mai cunoscut o asemenea forță de extaz.

– N-ar fi trebuit nicidecum să-l las să plece în ziua aceea, spunea mai târziu maiorul.

În ziua aceea, când maiorul îi anunțase lui T. plecarea, acesta nu numai că pălise, dar începuse să și surâdă. Pur și simplu să surâdă. Așa fac poate cei torturați, când într-adevăr călăul întrece măsura.

– Nu te simți bine. Te voi înlocui…

– Nu, domnule maior. Pentru că e rândul meu, domnule maior, e rândul meu.

Și T., în poziție de drepți în fața maiorului, îl privea țintă, fără să se miște.

– Dar dacă nu te simți sigur pe dumneata…

– E rândul meu, domnule maior, e rândul meu.

– Ia ascultă, T…

– Domnule maior…

Omul era stană de piatră. Iar Alias:

– Atunci l-am lăsat să plece.

Ceea ce urmă n-a fost explicat niciodată. Pe T., mitralior pe bordul aparatului, l-a atacat un vânător dușman. Dar vânătorul, blocându-i-se mitralierele, a făcut stânga-mprejur. Pilotul și T… și-au vorbit până în apropierea bazei, fără ca pilotul să fi remarcat ceva anormal. Dar cu cinci minute înainte de sosire, pilotul n-a mai primit nici un răspuns.

Și T. fu găsit seara cu craniul sfărâmat de ampenajul avionului. Sărise cu parașuta în condiții dezastruoase, în plină viteză, și asta pe teritoriul nostru, când nu-l amenința nici o primejdie. Întâlnirea cu vânătorul jucase rolul unei chemări irezistibile.

– Mergeți de vă îmbrăcați, ne spune maiorul, și luați-vă zborul la orele cinci și treizeci.

– La revedere, domnule maior.

Maiorul răspunde printr-un gest vag. Superstiție? Cum țigara mi s-a stins și-mi scotocesc în zadar buzunarele, îmi spune:

– De ce n-ai niciodată chibrituri?

Asta așa-i. Și ies cu acest fel de rămas-bun, întrebându-mă: „Oare de ce n-am niciodată chibrituri?“

– Misiunea asta îl supără, remarcă Dutertre.

Eu gândesc: „Puțin îi pasă!“ Dar nu la Alias mă gândesc, formulând nedreapta glumă. Sunt șocat de un adevăr pe care nimeni nu-l mărturisește: viața Spiritului este intermitentă. Singură viața Inteligenței este permanentă, sau aproape. Există puține variații în posibilitățile mele de a analiza. Dar Spiritul nu consideră obiectele, el consideră sensul care leagă obiectele între ele. Obrazul care se descifrează printr-însele. Și Spiritul trece de la plină viziune la absolută orbire. Pentru cel ce-și iubește conacul, vine ceasul când nu mai află într-însul decât o îngrămădeală de obiecte disparate. Pentru cel ce-și iubește femeia, sosește ora când din dragoste nu mai vede decât griji, supărări și constrângeri. Pentru cel ce iubea cutare muzică, vine ceasul când ea nu-i mai spune nimic. Vine ceasul, ca de pildă acum, când nu-mi mai înțeleg țara. O țară nu e suma lucrurilor, a obiceiurilor, a materialelor, pe care inteligența mea le poate oricând cuprinde. Ea este o Ființă. Și vine ora când mă descopăr orb față de Ființe.

Maiorul Alias și-a petrecut noaptea la general, discutând logică pură. Logica pură șubrezește viața Spiritului. Apoi l-a istovit drumul cu nesfârșitele sale blocări de circulație. Apoi a găsit, întorcându-se la Grup, o sută de greutăți materiale, dintre acelea care te rod încetul cu încetul, cum ar fi miile de efecte ale unei alunecări de munte pe care n-o poți opri. Ne-a convocat, în sfârșit, ca să ne trimită într-o misiune imposibilă. Suntem niște obiecte ale incoerenței generale. Pentru el, noi nu suntem Saint-Exupéry sau Dutertre, înzestrați cu un fel al lor de a vedea lucrurile sau de a nu le vedea, de a gândi, de a umbla, de a bea, de a surâde. Noi suntem niște frânturi ale unei mari construcții, căreia pentru a-i descoperi asamblajul, ar fi nevoie de mai mult timp, de mai multă tăcere și de o perspectivă mai largă. Dacă aș fi suferit de un tic, Alias n-ar mai vedea decât acest tic. N-ar mai expedia peste Arras decât imaginea unui tic. În încurcătura asta de probleme puse, în această prăbușire, ne-am risipit noi înșine în bucăți. Această voce. Nasul acesta. Acest tic. Și bucățile nu emoționează.

Nu e vorba aici de maiorul Alias, ci de toți oamenii. În timpul corvezilor unei înmormântări, noi îl iubim pe mort, nu suntem în contact cu moartea. Moartea-i un lucru mare. Ea e o nouă rețea de legături cu ideile, cu obiectele, cu obiceiurile mortului. E o nouă orânduire a lumii. Nimic nu s-a

schimbat în aparență, dar totul s-a schimbat. Paginile cărții sunt aceleași, dar nu și înțelesul cărții. Ca să simțim moartea, nouă ne trebuie să ne închipuim ceasurile când aveam nevoie de cel mort. Atunci el lipsește. Să ne închipuim orele când el a avut nevoie de noi. Dar el nu mai are nevoie de noi. Să ne închipuim clipa întâlnirii prietenești. Și să-l descoperim gol. Trebuie să vedem viața în perspectivă. Dar nu există nici perspectivă, nici spațiu în ziua înmormântării. Mortul e încă din bucăți. În ziua când e înhumat, ne risipim în tropăieli, în strângerile de mâini ale prietenilor adevărați sau falși, în preocupări materiale. Mortul va muri abia mâine, în tăcere… El ni se va arăta în plenitudinea lui pentru a se smulge – în plenitudinea lui – substanței noastre. Atunci vom începe a țipa din pricina celui ce se duce și pe care noi nu-l putem reține.

Nu-mi plac imaginile de Epinal ale războiului. Acolo războinicul aspru își strivește în ele o lacrimă și își ascunde tulburarea sub glume acre. E fals. Războinicul de temut nu ascunde nimic. Dacă dă drumul unei glume, înseamnă că lui îi trece prin cap o glumă.

Calitatea omului nu este în cauză. Maiorul Alias e foarte simțitor. Dacă nu ne vom întoarce, va suferi poate mai mult decât un altul. Cu condiția să fie vorba de noi și nu de o sumă de felurite amănunte. Cu condiția ca tăcerea să-i îngăduie această reconstruire. Căci dacă la noapte aprodul care ne urmărește va sili din nou Grupul să se mute, o roată de camion în pană, în noianul de probleme, va amâna pe mai târziu moartea noastră. Și Alias o să uite să sufere.

Tot așa, eu care plec în misiune, nu mă gândesc la lupta Occidentului împotriva nazismului. Mă gândesc la amănunte imediate. Mă gândesc la absurditatea unui zbor pe deasupra Arrasului la șapte sute de metri. La zădărnicia informațiilor dorite de la noi. La încetineala îmbrăcatului care îmi pare asemenea toaletei pentru călău. Și mă gândesc apoi la mănușile mele. Unde dracu să găsesc niște mănuși? Mi-am pierdut mănușile.

Nu mai văd catedrala pe care o locuiesc.

Mă îmbrac pentru slujba unui zeu mort.

III

– Grăbește-te… Unde-mi sunt mănușile?… Nu… Nu-s alea… caută-le în sacul meu…

– Nu le găsesc, domnule căpitan.

– Ești un zevzec.

Toți sunt niște zevzeci. Ăsta care nu știe să-mi găsească mănușile. Și ăla de la statul-major, cu ideea lui fixă de misiuni la altitudine joasă.

– Ți-am cerut un creion. De zece minute ți-am cerut un creion… N-ai un creion?

– Ba da, domnule căpitan.

Uite unul care e deștept.

– Leagă creionul ăsta cu o sforicică. Și agață-mi sforicica de butoniera asta… Ia spune, mitraliorule, nu prea ai aerul să te grăbești…

– Păi sunt gata, domnule căpitan.

– Aha! bine.

Și observatorul, iată că mă îndrept spre el:

– În regulă, Dutertre? Nu lipsește nimic? Ai calculat direcțiile?

– Am direcțiile, domnule căpitan…

Bine. Are direcțiile. O misiune de sacrificiu… Vă întreb doar dacă are vreun rost să sacrifici un echipaj pentru niște informații ce nu-s de trebuință nimănui și care, dacă vreunul din noi mai rămâne în viață ca să le raporteze, nu vor fi transmise niciodată nimănui…

– Ar trebui să angajeze niște spirite la statul-major…

– De ce?

– Ca să le putem comunica lor, diseară, la o ședință de spiritism, informațiile.

Nu-s prea mândru de gluma mea, dar mai bombănesc:

– Statele-majore, statele-majore n-au decât să se ducă ele singure să-și îndeplinească misiunile de sacrificiu, statele-majore!

Căci durează mult ceremonialul îmbrăcării, atunci când misiunea pare disperată și când îți pui harnașamentul cu atâta grijă ca să te duci să te prăjești de viu. Trebuie trudă, nu glumă, ca să îmbraci întreitul ăsta strat de veșminte suprapuse, ca să te împopoțonezi cu o magazie de accesorii pe care le porți ca un telal, ca să organizezi circuitul de oxigen, circuitul de încălzire, circuitul de legături telefonice între membrii echipajului. Oxigenul îl iau din această mască. Un mat de cauciuc mă leagă de avion, la fel de esențial ca un cordon ombilical. Avionul intră în circuitul temperaturii sângelui meu. Avionul intră în circuitul legăturilor mele cu oamenii. Mi s-au adăugat niște organe care, într-un fel, se interpun între mine și inima mea. Din minut în

minut devin mai greu, mai încărcat, mai dificil de mânuit. Mă învârt dintr-o bucată și, dacă mă aplec să-mi strâng curelele ori să trag fermoarele care se închid anevoie, scrâșnesc din toate balamalele. Fracturile vechi mă dor.

– Dă-mi o altă cască. Ți-am mai spus de douăzeci și cinci de ori până acum că n-o mai vreau pe-a mea. E prea strâmtă.

Căci, Dumnezeu știe prin ce mister, craniul se umflă la altitudine mare. Și o cască tocmai pe măsură când ești jos, pe pământ, îți strânge oasele ca o menghină sus, la zece mii de metri în aer.

– Dar casca dumneavoastră nu e tot aia, domnule căpitan. Pe aia am schimbat-o…

– A! Bine.

Căci bombănesc la orice și la toate, fără nici un fel de remușcări. Am și de ce! Toate acestea n-au, de altminteri, nici o importanță. Într-o asemenea clipă, treci chiar prin centrul acelui lăuntric deșert despre care vorbeam. Aici nu-s decât sfărâmături. Nu mi-e rușine nici măcar că doresc minunea care ar schimba desfășurarea întâmplărilor acestei după-amiezi. O pană la laringofon, de pildă. Sunt veșnic în pană laringofoanele! Marfă de bazar! O pană de laringofon ar salva misiunea noastră de la jertfire…

Căpitanul Vezin mă întâmpină cu un aer întunecat. Căpitanul Vezin îl întâmpină pe fiecare dintre noi, înainte de plecare în misiune, cu un aer întunecat. Căpitanul Vezin are la noi sarcina de a întreține legăturile cu organele de pândă ale avioanelor inamice. Rolul său e să ne informeze asupra mișcărilor lor. Vezin e un prieten pe care-l îndrăgesc foarte, dar este o cobe. Îmi pare rău că mi-a ieșit înaintea ochilor.

– Dragul meu, mi se adresează Vezin, e plicticos, e plicticos, e plicticos.

Și scoate niște hârtii din buzunar. Apoi, privindu-mă bănuitor:

– Pe unde ieși?

– Prin Albert.

– Evident. Evident. Ah, tare plicticos!

– Nu face pe idiotul; despre ce e vorba?

– Nu poți pleca!

Nu pot pleca!… Tare-i deștept Vezin ăsta! De ce nu obține el de la Dumnezeu o pană de laringofon?

– Nu poți trece.

– De ce nu pot trece?

– Fiindcă trei formații de vânătoare nemțești fac cu schimbul în permanență deasupra Albertului. Una la șase mii de metri, alta la șapte mii cinci și alta la zece mii. Nici una nu părăsește cerul înainte de a-i sosi schimbul. Fac un baraj *a* priori“. O să te azvârli drept în plasă. Și apoi, uite, privește!

Îmi arată o hârtie pe care a mâzgălit niște demonstrații de neînțeles.

Mai bine ar face Vezin să-mi dea pace. Cuvintele „baraj *a* priori“ m-au impresionat. Mă gândesc la semnalele roșii și la contravenții. Dar în cazul ăsta contravenție înseamnă moartea. Mai ales îl detest pe „a priori“. Am impresia că sunt vizat personal.

Mă silesc din răsputeri să înțeleg. Inamicul își apără întotdeauna pozițiile *a* priori. Vorbele astea sunt niște brașoave… Și-apoi, puțin îmi pasă mie de vânătoare. Dacă cobor la șapte sute de metri, mă va doborî DCA[1]-ul. Nu poate să nu mă nimerească. Devin dintr-odată agresiv.

– Pe scurt, vii urgent să mă înștiințezi că existența unei aviații germane face ca plecarea mea să însemne o mare imprudență! Fugi de-l înștiințează pe general…

Nu l-ar fi costat cine știe ce pe Vezin să mă liniștească frumușel, botezându-și bunăoară faimoasele avioane: „Niște vânători care dau târcoale pe acolo prin apropiere de Albert…“

Înțelesul era exact același!

IV

Totul e gata. Suntem la bord. Rămâne să încercăm laringofoanele…

– Mă auzi, Dutertre?

– Vă aud bine, domnule căpitan.

– Și dumneata, mitraliorule, mă auzi bine?

– Eu… da… foarte bine.

– Dutertre, dumneata îl auzi bine pe mitralior?

– Îl aud bine, domnule căpitan.

– Mitralior, îl auzi pe locotenentul Dutertre?

– Eu… da… foarte bine.

– De ce spui mereu: „Eu… da… foarte bine?“

– Îmi caut creionul, domnule căpitan!

Laringofoanele nu sunt în pană.

– Mitralior, e normală presiunea aerului din butelii?
– Eu… da… normală…
– Toate trei buteliile?
– Toate trei buteliile.
– Gata, Dutertre?
– Gata.
– Gata, mitralior?
– Gata.
– Atunci îi dăm drumul.
Și decolez.

V

Spaima se datorează pierderii unei identități adevărate. Dacă aștept un mesaj de care depinde fericirea ori disperarea mea, sunt ca zvârlit în neant. Câtă vreme plutesc în nesiguranță, sentimentele și atitudinile mele sunt o deghizare trecătoare. Timpul încetează să mai alcătuiască, clipă cu clipă, așa cum clădește arborele, adevăratul personaj care va sălășlui în mine peste o oră. Acest eu necunoscut îmi vine în întâmpinare din afară, ca o fantomă. Atunci simt o senzație de spaimă. Vestea proastă aduce nu spaima, ci suferința: e cu totul altceva.

Dar iată că timpul a încetat să se scurgă în gol. Sunt înscăunat, în sfârșit, în funcția mea. Nu mă mai proiectez într-un viitor fără chip. Nu mai sunt cel care va intra poate în vrilă în vârtejul incendiului. Viitorul nu mă mai obsedează, ca o fantasmă străină. El este zămislit, de aici înainte, picătură cu picătură, din actele săvârșite de mine. Eu sunt cel care controlează compasul ca să mențin 313°. Cel care reglează mersul elicelor și încălzirea uleiului. Sunt niște griji imediate și sănătoase. Sunt griji casnice, micile datorii ale zilei care-ți iau pofta să îmbătrânești. Ziua devine o casă strălucitoare, dușumea bine lustruită, oxigen bine distribuit. Controlez, într-adevăr, debitul oxigenului, fiindcă urcăm repede. Șase mii șapte sute de metri.

– Vine oxigenul, Dutertre? Te simți bine?
– Bine, domnule căpitan.
– Hei! mitralior, oxigenul vine?
– Eu… da… în regulă, domnule căpitan…
– N-ai mai găsit creionul?

Devin de asemenea cel care apasă pe butonul S și pe butonul A în vederea controlării mitralierelor mele. Fiindcă veni vorba…

– Hei! mitralior, n-ai cumva un oraș foarte mare îndărăt, în câmpul dumitale de tragere?

– Ee… nu, domnule căpitan!

– Atunci dă-i drumul. Încearcă-ți mitralierele.

Îi aud rafalele.

– A mers bine?

– A mers bine.

– Toate mitralierele?

– Ee… Da… toate.

Trag la rândul meu. Mă întreb unde s-or fi ducând gloanțele acestea pe care, fără scrupule, le semănăm în cuprinsul câmpiilor noastre. Ele nu ucid niciodată pe nimeni. Pământul e mare.

Astfel, fiecare clipă mă hrănește cu conținutul ei. Sunt cam la fel de puțin înspăimântat ca un fruct ce se pârguie. Desigur, condițiile de zbor se vor schimba în jurul meu. Condițiile și problemele. Dar sunt cuprins în zămislirea acestui viitor. Timpul mă plămădește puțin câte puțin. Copilul nu se înspăimântă nici pe departe că zămislește, răbdător, un moșneag. El e copil și-și vede de joaca lui de copil. Mă joc și eu. Număr cadranele, manetele, butoanele, pârghiile regatului meu. Număr o sută trei instrumente de verificat, de tras, de întors ori de împins. (De-abia se poate spune c-am trișat, numărând de două ori comanda mitralierelor: ea are o piuliță de siguranță.) Îl voi uimi, diseară, pe fermierul care mă găzduiește. Am să-i spun:

– Știi dumneata câte instrumente trebuie să controleze un pilot din ziua de azi?

– De unde vreți să știu?

– Nu-i nimic. Spune și dumneata o cifră.

– Păi, ce cifră vreți să vă spun?

Căci fermierul meu e cu desăvârșire lipsit de tact.

– Spune o cifră oarecare!

– Șapte.

– O sută trei!

Și voi fi mulțumit.

Liniștea mea mai e alcătuită și din faptul că toate instrumentele cu care eram împovărat și-au luat locul lor și și-au primit înțelesul. Toate aceste mărunțaie de tuburi și de cabluri au devenit o rețea de circulație. Sunt un organism pe măsura avionului. Avionul îmi fabrică bunăstarea, când întorc cutare buton care îmi încălzește treptat oxigenul și veșmintele. De altminteri, oxigenul e prea fierbinte și-mi frige nasul. La rândul său, oxigenul acesta e debitat, în funcție de altitudine, de către un instrument complicat. Și avionul este cel care mă hrănește. Faptul ăsta mi se părea inuman înainte de zbor, iar acum, alăptat chiar de avion, simt pentru el un soi de duioșie filială. Un fel de duioșie de sugaci.

Cât despre greutatea mea, ea s-a împărțit pe puncte de sprijin. Triplul meu strat de veșminte suprapuse, parașuta grea din spate, apasă pe scaun. Șoșonii uriași stau pe palonier. Mâinile cu mănuși groase și țepene, atât de neîndemânatice jos pe sol, manevrează volanul cu ușurință. Manevrează volanul… Manevrează volanul…

– Dutertre!…

– … tan?

– Verifică-ți mai întâi contactele. Nu te aud decât sporadic. Mă auzi?

– … vă … ud … căp…

– Mai smucește-ți puțin mustăria! Mă auzi?

Glasul lui Dutertre devine iarăși limpede.

– Vă aud foarte bine, domnule căpitan!

– Bun. Ei bine, află că astăzi din nou îngheață comenzile: volanul se învârte greu; cât despre palonier, a înțepenit de tot!

– Mare bucurie. Ce altitudine avem?

– Nouă mii șapte.

– Ce temperatură?

– Patruzeci și opt de grade. Dar la dumneata, oxigenul merge?

– Merge, domnule căpitan.

– Mitralior, vine oxigenul?

Nici un răspuns.

– Mitralior, hei!

Nici un răspuns.

– Îl auzi, Dutertre, pe mitralior?

– N-aud nimic, domnule căpitan…

– Cheamă-l!

– Mitralior, hei! Mitralior!

Nici un răspuns.

Dar înainte de a începe să cobor, zdruncin brutal avionul ca să-l trezesc pe celălalt, dacă doarme.

– Domnule căpitan?

– Dumneata ești, mitraliorule?

– Eu… eh… da…

– Nu ești sigur?

– Ba da!

– De ce nu răspundeai?

– Încercam radioul. Am întrerupt contactul!

– Ești un ticălos! Trebuia să-mi dai de veste! Am fost gata să cobor: te credeam mort!

– Eu… nu.

– Te cred pe cuvânt. Dar să nu-mi mai joci renghiuri de-astea! Anunță-mă, pentru Dumnezeu, înainte de a întrerupe contactul!

– Iertare, domnule căpitan. Înțeles, domnule căpitan, voi anunța.

Căci organismul nu simte pana de oxigen. Ea se manifestă doar printr-o vagă euforie, care duce în câteva secunde la leșin și în câteva minute la moarte. Permanentul control al debitului acestui oxigen e prin urmare indispensabil, la fel ca și controlul – de către pilot – al stării pasagerilor.

Prin urmare, pișc puțin câte puțin tubul de alimentare al măștii, ca să simt în nări aburii calzi aducători de viață.

În fond, îmi fac meseria. Nu simt nimic altceva decât plăcerea fizică a actelor alimentate cu sensuri care-și ajung lor însele. Nu mă-ncearcă nici sentimentul unei mari primejdii (cu mult mai neliniștit eram în timp ce mă îmbrăcam), nici sentimentul unei mari datorii. Lupta dintre Occident și nazism devine de astă dată, raportată la actele mele, o acțiune asupra manetelor, pârghiilor, robinetelor. E bine așa. Dragostea față de Domnul, la paracliser, devine dragoste pentru aprinsul lumânărilor. Paracliserul umblă cu pași egali printr-o biserică pe care nu o vede și e mulțumit să facă să înflorească, rând pe rând, sfeșnicele. După ce sunt aprinse toate, își freacă mâinile. E mândru de sine.

Am reglat admirabil mersul elicelor și-mi țin direcția cu o aproximație de cel mult un grad. Pe Dutertre, dacă se uită cât de cât la compas, asta trebuie

să-l minuneze.

– Dutertre, am… direcția după busolă… în regulă?

– Nu, domnule căpitan. Derivă prea mult. Înclinați la dreapta.

Cu atât mai rău!

– Domnule căpitan, trecem peste linii. Încep să fotografiez. La altimetrul dumneavoastră ce altitudine e?

– Zece mii.

VI

– Căpitan… busola!

Exact. Am înclinat la stânga. Și asta nu întâmplător… Ceea ce mă respinge e orașul Albert. Îl ghicesc, foarte departe, înainte. Dar el a și început să mă apese, cu toată greutatea „barajului său *a* priori". Ce memorie se ascunde oare în adâncul mădularelor? Trupul meu și-amintește de accidentele de zbor suferite, de fracturi de craniu, de come vâscoase ca siropul, de nopți de spital. Trupului meu îi e teamă de lovituri. El caută să evite Albert-ul. Când nu-l supraveghez, o ia la stânga. Cârmește spre stânga, asemenea unui cal bătrân ce s-ar feri, viața întreagă, de un obstacol care, odată, l-a înspăimântat. Și e vorba chiar de trupul meu… nu de spiritul meu… Atunci când sunt distrat, trupul meu profită pe furiș și escamotează Albert-ul. Căci nu simt nimic care să fie din cale-afară de neplăcut. Nu mai doresc să scap de misiune. Îmi spuneam: „Laringofoanele vor fi în pană. Mi-e somn. Voi dormi". Îmi făuream din acest pat al leneviei o imagine minunată. Dar în adâncul meu știam de asemenea că de la o misiune neîndeplinită nu pot aștepta nimic altceva decât cel mult un fel de acră stinghereală. E ca și cum o mutație necesară ar fi dat greș.

Asta îmi amintește de liceu… Când eram un băiețel…

– … căpitan!

– Ce-i?

– Nu, nimic… mi s-a părut că văd…

Nu-mi place deloc ce i s-a părut că vede. Da… când ești mic, la liceu, te trezești tare devreme. Te trezești la șase dimineața. E frig. Te freci la ochi și suferi dinainte la gândul amărâtei lecții de gramatică. De aceea visezi să te îmbolnăvești și să te trezești la infirmerie unde călugărițele cu bonete albe îți vor aduce la pat ceaiuri îndulcite. Îți faci mii de iluzii despre acest paradis.

Atunci, desigur, dacă aveam un guturai, tușeam ceva mai mult decât ar fi fost cazul. Și din infirmeria unde mă trezeam, auzeam sunând clopotul pentru alții. Dacă trișam nițel prea mult, clopotul ăla mă pedepsea amarnic: mă prefăcea în fantomă. Suna, în afara orelor adevărate, cele ale austerității claselor, ale tumultului recreațiilor, ale căldurii sălilor de mese. El le fabrica celor vii, acolo afară, o densă existență, bogată în necazuri, în nerăbdări, în explozii de bucurie și de regrete. Iar eu eram frustrat, uitat, îngrețoșat de ceaiurile fade, de patul jilav, de orele fără chip.

Nu-i nimic de așteptat de la o misiune nedusă la îndeplinire.

VII

Desigur, câteodată, ca bunăoară astăzi, misiunea nu poate da satisfacții. Este evident că ne jucăm de-a jocul care imită războiul. Ne jucăm de-a hoții și vardiștii. Ținem corect seama de morala din cărțile noastre de istorie, de regulile din manualele noastre. De pildă, am umblat azi-noapte, în mașină, pe teren. Și santinela de gardă – potrivit consemnului – a scos baioneta în fața mașinii care, la fel de bine, putea fi un tanc. Ne jucam de-a baioneta scoasă în fața tancului.

Cum să ne exalte șaradele acestea cam crude, în care evident facem figurație, când ni se cere să susținem rolul atribuit până la moarte? E prea serioasă moartea pentru o șaradă.

Cine s-ar îmbrăca în exaltare? Nimeni. Însuși Hochedé, care-i un fel de sfânt, care a atins starea aceea de dăruire permanentă ce-i fără îndoială desăvârșirea omului, Hochedé însuși se refugiază în tăcere. Camarazii care se îmbracă tac, așadar, posaci; iar asta nicidecum din pudoare eroică. Ursuzenia nu ascunde nici o exaltare. Ea spune ceea ce spune. Și o recunosc. Este ursuzenia locțiitorului care nu pricepe nimic din ordinele pe care i le-a dictat un stăpân absent. Și care totuși rămâne credincios. Toți camarazii visează la liniștita lor odaie, dar nu este – la noi – nici unul care ar prefera cu adevărat să se ducă să doarmă.

Căci important nu e să te înflăcărezi. Nu rămâne, în înfrângere, nici o speranță de exaltare. Important e să te îmbraci, să urci la bord, să decolezi. Ceea ce gândești în tine nu are nici o importanță. Iar copilul pe care l-ar exalta ideea lecțiilor de gramatică mi s-ar părea lipsit de simplitate și suspect. Important e să te pregătești în vederea unui scop care, deocamdată,

nu se arată. Acest scop nu e deloc al Inteligenței, ci al Spiritului. Spiritul știe să iubească, dar doarme. Ispita, știu tot atât de bine din ce e făcută, ca un Părinte al Bisericii. A fi ispitit înseamnă a fi tentat – când Spiritul doarme – să te supui argumentelor Inteligenței.

La ce slujește să-mi angajez viața în această alunecare a unui munte? Nu știu. Mi s-a repetat de o sută de ori: „Lasă-te vărsat ici sau dincolo. Acolo îți e locul. Vei fi mai folositor acolo decât într-o escadrilă. Piloți pot fi formați cu miile…“ Demonstrația era peremptorie. Toate demonstrațiile sunt peremptorii. Inteligența mea o accepta, dar instinctul meu biruia inteligența.

De ce mi se părea raționamentul acesta iluzoriu, deși nu aveam ce să-i împotrivesc? Îmi spuneam: „Intelectualii se țin deoparte, ca borcanele cu dulceață în rafturile Propagandei, ca să fie mâncați după război…“ Ăsta nu era un răspuns!

Și azi, ca și camarazii mei, am decolat împotriva tuturor raționamentelor, a tuturor evidențelor, a tuturor reacțiilor clipei. Va veni, desigur, ceasul când îmi voi da seama că aveam dreptate împotriva rațiunii mele. Dacă trăiesc, m-am jurat că am să fac acea nocturnă plimbare pe la mine prin sat. Atunci, poate, mă voi obișnui, în sfârșit, eu însumi. Și o să văd.

Poate nu voi avea nimic de spus despre ceea ce o să văd. Când o femeie mi se pare frumoasă, n-am nimic de spus despre ea. O văd doar că surâde. Intelectualii demontează chipul, pentru ca să-l explice frântură cu frântură, dar le scapă surâsul, nu-l mai văd.

A cunoaște nu e nici a demonta, nici a explica. Înseamnă să ai acces la viziune. Dar, ca să vezi, se cuvine mai întâi să participi. Grea ucenicie…

Toată ziua satul meu mi-a rămas invizibil. Înainte de misiune era vorba de pereți de paiantă și de țărani mai mult sau mai puțin murdari. Acum e vorba de nițel pietriș la zece kilometri sub mine. Iată satul meu.

Dar, la noapte, poate, un câine de pază se va trezi și o să latre. Mi-a plăcut întotdeauna vraja unui sat care vorbește, în vis, prin glasul unui singur câine de pază, în cuprinsul limpede al nopții.

Nu sper deloc că mă voi face înțeles și-mi este și cu totul indiferent. Să mi se arate doar, cu porțile zăvorâte peste proviziile de grâne, peste vite, peste obiceiuri, satul meu care și-a așternut să doarmă!

Întorși de la câmp, după ce au strâns masa, și-au culcat copiii și au suflat în lampă, țăranii se vor topi în sânul tăcerii lui. Și nu va mai fi nimic decât –

sub scorțoasele-i cearșafuri frumoase de la țară – încetele mișcări ale respirației, ca rămășițele de hulă, după furtună, pe mare.

Dumnezeu suspendă folosința bogățiilor pe durata bilanțului nocturn. Moștenirea ținută în rezervă îmi va apărea astfel mai limpede, când oamenii se vor odihni, cu mâinile deschise de necruțătorul joc al somnului care desface degetele până la ziuă.

Atunci poate că voi contempla ceea ce nu are nume. Voi fi mers ca un orb pe care palmele mâinilor lui l-au purtat spre foc. El nu va ști să-l descrie și totuși l-a găsit. Astfel, poate, se va arăta ceea ce se cuvine ocrotit, ceea ce nu se vede, însă durează, precum jeraticul dedesubtul cenușii nopților de la sat.

Nu avem nimic de nădăjduit de la o misiune nedusă la îndeplinire. Ca să poți înțelege un simplu sat, trebuie mai întâi…

– Căpitane!

– Da?

– Șase vânători, în față la stânga, șase!

Cuvintele au răsunat ca un tunet. Trebuie… trebuie… mi-ar plăcea totuși să fiu răsplătit la timp. Mi-ar plăcea să am dreptul la dragoste. Mi-ar plăcea să știu pentru cine mor…

VIII

– Mitralior!

– Căpitane?

– Ai auzit? Șase vânători, în față la stânga, șase!

– Înțeles, căpitane!

– Dutertre, ne-au văzut?

– Văzut. Virează spre noi. Suntem cu cinci sute de metri deasupra lor.

– Mitralior, ai auzit? Suntem cu cinci sute de metri deasupra lor. Dutertre! Îs încă departe?

– … câteva secunde…

– Mitralior, ai auzit? Îi vom avea în coadă peste câteva secunde.

Iată-i acolo, îi și văd! Mici. Ca un roi de viespi otrăvite.

– Mitralior! Vin din flanc. Îi vei zări într-o secundă. Acolo!

– Eu… nu văd nimic. A! Îi văd!

– Eu nu-i mai văd!

– Ne urmăresc?

– Ne urmăresc!
– Urcă tare?
– Nu știu… Nu cred… Nu!
– Ce hotărâți, domnule căpitan?
Dutertre e cel care a vorbit.
– Ce vrei să hotărăsc?
Și tăceam.
Nu e nimic de hotărât. Îl privește numai pe Dumnezeu. Dacă aș vira, aș scurta intervalul care ne desparte. Cum mergem drept către soare, și cum la mare altitudine nu te ridici cu cinci sute de metri fără a pierde câțiva kilometri față de pradă, se prea poate ca, înainte de-a ajunge la înălțimea noastră, unde-și vor regăsi viteza, să ne fi pierdut în lumina soarelui.
– Mitralior, tot așa?
– Tot.
– Câștigăm teren față de ei?
– Ei… nu… da!
E treaba proniilor și a soarelui.
În vederea eventualei ciocniri (deși o Escadrilă de Vânătoare mai curând asasinează decât luptă), mă străduiesc, zbătându-mă împotrivă-i cu toți mușchii, să-mi deblochez palonierul înghețat. Încerc o ciudată senzație, dar încă am în ochi vânătorii. Și apăs cu toată greutatea pe comenzile țepene.

O dată mai mult, îmi dau seama că sunt, de fapt, mult mai puțin emoționat în cursul acestei acțiuni, care totuși îmi impune o așteptare absurdă, decât eram în vreme ce mă echipam. Încerc și o mânie. O furie binefăcătoare.
Dar nici o beție a jertfei. Mi-ar plăcea să mușc.
– Mitralior, îi lăsăm în urmă?
– Îi lăsăm, domnule căpitan. O să fie bine.
– Dutertre… Dutertre…
– Domnule căpitan?
– Nu… nimic.
– Ce s-a întâmplat, domnule căpitan?
– Nimic… Credeam că… nimic…
Nu le voi spune nimic. Nu este un renghi pe care să li-l pot juca. Dacă intru în vrilă, or vedea – nici vorbă. Or vedea ei, dacă intru în vrilă…

Nu e firesc să fiu leoarcă de sudoare pe un frig de 50°. Nu e firesc. O! Am și înțeles ce se petrece: foarte încetinel, încep să leșin. Încetișor de tot…

Văd tabloul de bord. Nu mai văd tabloul de bord. Mâinile mi se înmoaie pe volan. Nu mai am nici măcar putere să vorbesc. Simt că-mi pierd cunoștința. Să simți că-ți pierzi cunoștința…

Am pișcat mațul de cauciuc. Mi-a venit în nări aburul aducător de viață. Nu-i vorba, vasăzică, de o pană de oxigen. E… Da, bineînțeles. Am fost stupid. E palonierul. M-am muncit cu palonierul ca un hamal, ca un camionagiu. La zece mii de metri altitudine, m-am comportat ca un luptător de circ. Dar oxigenul mi-era măsurat. Trebuia să-l folosesc cu discreție. Plătesc orgia…

Respir cu înaltă frecvență. Inima-mi bate tare, foarte tare. E ca un clopoțel firav. Nu voi spune nimic celor din echipaj. Dacă intru în vrilă, or să-și dea ei destul de repede seama! Văd tabloul de bord… Nu mai văd tabloul de bord… Și mă simt trist în propria-mi sudoare.

Revin încet de tot la viață.

– Dutertre!…

– Domnule căpitan?

Mi-ar plăcea să-i pot încredința ceea ce s-a întâmplat.

– Am… crezut… că…

Dar renunț să continui. Vorbele consumă prea mult oxigen și cele trei cuvinte mi-au și tăiat răsuflarea. Sunt un convalescent slăbit, slăbit…

– Ce s-a întâmplat, domnule căpitan?

– Nu… nimic.

– Domnule căpitan, zău că sunteți enigmatic!

– Sunt enigmatic. Dar sunt viu.

– … nu… ne-au… avut…

– Oh! domnule căpitan, încă n-o spuneți!

Să n-o spun încă: mai există Arras-ul.

Așadar, timp de câteva minute, am crezut că nu-mi voi mai veni în fire și totuși n-am observat în mine teama aceea arzătoare, care, zice-se, albește părul. Și-mi amintesc de Sagon. De mărturia lui Sagon, pe care l-am vizitat la câteva zile după lupta în care a fost doborât – sunt două luni de atunci – în zona franceză: ce simțise Sagon atunci când, vânătorii încadrându-l,

țintuindu-l (vorba vine) la stâlpul de execuție, a crezut că va muri în următoarele zece secunde.

IX

Îl revăd întocmai, întins, pe patul lui de spital. Genunchiul i se agățase și se sfărâmase de ampenajul avionului, pe când căuta să sară cu paraşuta, dar Sagon n-a simțit șocul. Fața și mâinile-i sunt destul de grav arse, dar, la urma urmei, nu i s-a întâmplat nimic îngrijorător. Ne povestește binișor pățania sa, cu un glas oarecare, de parcă ar da raportul după o corvoadă.

– … Văzându-mă învăluit de gloanțe luminoase, am înțeles că trăgeau. Tabloul de bord mi s-a sfărâmat. Apoi am zărit nițel fum, o! nu mult, care părea că vine din față. M-am gândit că era… știți, e acolo un tub de legătură… O, nu ardea prea tare…

Sagon se strâmbă. Chibzuiește ceea ce vrea să spună. Socotește important să ne precizeze dacă ardea tare sau nu prea tare. Șovăie:

– Totuși… ardea… Atunci le-am spus să sară… Căci focul, în interval de zece secunde, preface avionul în torță.

– Am deschis atunci trapa de ieșire. A fost o greșeală. Asta a provocat un curent de aer… focul… Ceea ce m-a pus în încurcătură.

Un cuptor de locomotivă îți scuipă în pântec un șuvoi de flăcări, la șapte mii de metri altitudine, și tu te simți încurcat! Nu-l voi trăda pe Sagon exaltându-i eroismul ori pudoarea. N-ar recunoaște nici eroismul acesta, nici această pudoare. Ar spune: „Da! Da! M-a pus în încurcătură…“ De altminteri, face eforturi vizibile să fie cât mai exact.

Știu bine că e minuscul câmpul conștiinței. Nu acceptă decât o singură problemă deodată. Dacă, bătându-vă, dați și primiți pumni, și dacă vă preocupă strategia luptei, nu vă dor loviturile primite. Când am crezut că mă înec, în timpul unui accident de hidroavion, apa, care era înghețată, mi s-a părut călduță. Sau, mai exact, conștiința mea nu a fost preocupată de temperatura apei. Ea era absorbită de alte preocupări. Temperatura apei n-a lăsat nici o urmă în amintirea mea. Așa și cu conștiința lui Sagon – era absorbită de tehnica ieșirii din avion. Universul lui Sagon se mărginea la manivela cu care mânuiește trapa culisantă, la un anume mâner al paraşutei, al cărui amplasament îl preocupa, și la soarta tehnică a echipajului său. „Ați sărit?“ Nici un răspuns. „Nimeni pe bord?“ Nici un răspuns.

– Am crezut că sunt singur. Am crezut că mă pot desprinde și eu… (avea deja mâinile și fața arse). M-am ridicat, am pus piciorul peste carlingă și mai întâi m-am menținut pe aripă. Odată ajuns acolo, m-am aplecat înainte: nu l-am văzut pe observator…

Observatorul, atins mortal de tirul vânătorilor, zăcea în fundul carlingii.

– M-am tras atunci spre spate, și nu l-am văzut pe mitralior…

Mitraliorul se prăbușise și el.

– Am crezut că sunt singur…

Se gândește:

– Dacă aș fi știut… aș fi putut să mă întorc iar pe bord… Nu ardea prea tare… Am rămas, așa, multă vreme pe aripă… Pusesem, înainte de a părăsi carlinga, avionul în cabraj. Zborul era corect, suflul suportabil, și mă simțeam bine. O! da, am rămas multă vreme pe aripă… Nu știam ce să fac…

Nu doar că i se puneau lui Sagon probleme de nedezlegat: se credea singur la bord, avionul ardea și vânătorii treceau iarăși împroșcându-l cu proiectile. Ceea ce voia să ne facă să înțelegem Sagon e că nu simțea nici o dorință. Nu simțea nimic. Avea tot timpul. Era cufundat într-un soi de vacanță infinită. Și, punct cu punct, recunoșteam acea extraordinară senzație care însoțește câteodată iminența morții: o vacanță neașteptată… Ce bine dezminte realitatea închipuirile noastre despre o precipitare ce-ți taie respirația! Sagon rămânea acolo, pe aripa lui, zvârlit în afara timpului!

– Pe urmă am sărit, spune el, am sărit prost. M-am văzut răsucindu-mă. M-am temut că, deschizând-o prea devreme, să nu mă încurc în parașută. Am așteptat să fiu stabilizat. O, am așteptat îndelung…

Sagon, vasăzică, își amintește că, de la începutul până la sfârșitul aventurii, a așteptat. A așteptat să ardă mai tare. Apoi a așteptat pe aripă, nu se știe ce. Și, în cădere liberă, vertical spre pământ, încă mai aștepta.

Și era, firește, vorba de Sagon, și era vorba chiar de un Sagon rudimentar, mai oarecare decât de obicei, de un Sagon nițel nedumerit și care, deasupra unei prăpăstii, bătea plictisit pasul pe loc.

X

Iată două ore de când ne scăldăm într-o presiune exterioară redusă la o treime din presiunea normală. Echipajul, încet-încet, obosește. Abia ne vorbim. Am mai încercat o dată sau de două ori, cu prudență, o manevră pe

palonier. N-am insistat. M-a pătruns de fiecare dată aceeași senzație, o dulce sfârșeală.

Dutertre, în vederea virajelor cerute de fotografiere, mă previne cu mult înainte. Mă descurc așa cum pot, cu ce-mi rămâne din volan. Aplec avionul și trag spre mine. Și izbutesc, pentru Dutertre, viraje în douăzeci de episoade.

– Ce altitudine?

– Zece mii două sute…

Mă gândesc iar la Sagon… Omul e întotdeauna om. Suntem oameni. Și, în mine, nu m-am întâlnit niciodată decât pe mine însumi. Sagon nu l-a cunoscut decât pe Sagon. Cel care moare moare precum a fost. În moartea unui miner oarecare e un miner oarecare ce moare. Unde se află acea nebunie buimacă pe care, ca să ne uluiască, o scornesc literații?

Am văzut scoțându-se un om, în Spania, după câteva zile de lucru, din pivnița unei case sfărâmate de o torpilă. Mulțimea îl înconjura în tăcere și, mi se părea, cu o bruscă timiditate, pe cel care se întorcea oarecum dintr-o altă lume, înveșmântat încă în moloz, pe jumătate abrutizat de sufocare și de post, asemenea unui monstru stins. Când unii prinseră curajul să-i pună întrebări și în vreme ce el îi asculta, cu atenție împrăștiată, timiditatea mulțimii se preschimbă într-un soi de stinghereală.

Încercau pe el chei stângace, căci întrebarea adevărată nimeni nu știa s-o formuleze. I se spunea: „Ce simțeai?… Ce gândeai?… Ce făceai?…“ Se zvârleau astfel, la întâmplare, pasarele peste o prăpastie, așa cum s-ar fi folosit o convenție rudimentară ca să-l ajungi, în noaptea lui, pe surdo-mutul pe care ai fi încercat să-l ajuți.

Dar când omul fu în stare să răspundă, zise:

– A, da, auzeam pârâituri lungi… Sau încă…

– Eram tare îngrijorat. A durat mult… Da, a durat tare mult…

Sau încă…

– Mă dureau șalele, mă dureau grozav…

Și omul ăla cumsecade nu ne vorbea decât despre omul cumsecade din el. Ne-a vorbit mai ales despre ceasul pe care și-l pierduse…

– … L-am căutat… țineam mult la el… dar în întuneric…

Și desigur, viața îl învățase senzația timpului ce se scurge, ori dragostea pentru obiectele familiare. Și el se slujea de omul ce era pentru a-și simți universul, chiar dacă era universul unei prăbușiri în noapte. Și la întrebarea

fundamentală, pe care nimeni nu știa să i-o adreseze, dar care călăuzea toate tentativele: „Cine erai? Cine s-a ivit în tine?“ n-ar fi putut răspunde decât: „Eu însumi…“

Nici o împrejurare nu trezește în noi un străin despre care n-am știut nimic. A trăi înseamnă a te naște pe încetul. Ar fi mult prea ușor să împrumutăm suflete de-a gata!

Dintr-odată o iluminare pare uneori să bifurce un destin. Dar iluminarea nu e decât brusca întrezărire, de către Spirit, a unui drum pe îndelete pregătit. Am învățat pe-ndelete gramatica. M-am deprins cu sintaxa. Mi-am deșteptat sentimentele. Și iată că deodată un poem îmi izbește inima.

Desigur, nu simt pe moment nici o dragoste, dar dacă astă-seară mi se revelează ceva, înseamnă că-mi voi fi adus cu trudă pietrele spre nevăzuta construcție. Pregătesc o sărbătoare. Nu voi avea dreptul să vorbesc despre neașteptata ivire în mine a altuia decât mine, de vreme ce pe acest altul decât mine eu îl construiesc.

Nu am nimic altceva de așteptat de la aventura războiului decât această domoală pregătire. Ea-și va da roadele mai târziu, ca și gramatica…

Toată viața s-a vlăguit în noi, din pricina acestei uzuri domoale. Îmbătrânim. Misiunea îmbătrânește. Cât costă altitudinea înaltă? O oră trăită la zece mii de metri echivalează oare cu o săptămână, cu trei săptămâni, cu o lună de viață organică, de exercițiu al inimii, al plămânilor, al arterelor? Puțin îmi pasă, de altminteri. Semileșinurile mele mi-au pus în cârcă secole: mă scald în seninătatea celor bătrâni. Emoțiile echipării îmi par nespus de îndepărtate, pierdute în trecut. Arras-ul – nesfârșit de îndepărtat în viitor. Aventura războiului? Dar unde este aventura războiului?

Era cât pe ce să dispar acum zece minute, și n-am nimic de spus, decât despre acea trecere a minusculelor viespi întrezărite timp de trei secunde. Adevărata aventură ar fi durat o zecime de secundă. Și la noi, la aviatori, nu te-ntorci, niciodată nu te-ntorci s-o spui.

– Nițel piciorul la stânga, domnule căpitan.

Dutertre a uitat că palonierul meu e înghețat. Mă gândesc la o gravură care mă făcea să mă minunez în copilărie. Pe un fond de auroră boreală, se vedea un extraordinar cimitir de vapoare pierdute, împietrite în mări australe. Ele întindeau, în cenușia lumină a unui fel de seară veșnică, brațe cristalizate. Într-o atmosferă moartă, ele întindeau încă pânzele care păstraseră

amprenta vântului, ca un pat o amprentă de umăr drag. Dar le simțeai înțepenite și trosnind.

Aici totul e înghețat. Comenzile mi-au înghețat. Mitralierele mi-au înghețat. Și când l-am întrebat pe mitralior ce se aude cu ale lui:

– Mitralierele dumitale?…

– S-a zis cu ele, mi-a răspuns.

– A, bun.

În tubul de expirație al măștii scuip ace de gheață. Din când în când, prin cauciucul suplu, trebuie să zdrobesc dopul de gheață care mă înăbușă. Când apăs, îl simt scrâșnind între degete.

– Mitralior, vine oxigenul?

– Vine…

– Ce presiune în butelii?

– Ee… Șaptezeci.

– A, bun.

Și timpul a înghețat pentru noi. Suntem trei bătrâni cu bărbi albe. Nimic nu se mișcă. Nimic nu-i urgent. Nimic nu-i crud.

Aventură de război? Maiorul Alias a crezut într-o zi de datoria lui să-mi spună:

– Străduiește-te să fii atent!

Atent la ce, domnule maior Alias? Vânătoarea cade asupră-ți de deasupra, ca fulgerul. Escadrila de vânătoare care-ți zboară deasupra capului, la o mie cinci sute de metri mai sus, descoperindu-te sub ea, operează pe-ndelete. Merge în zig-zag, se orientează, se plasează. Tu încă nu știi nimic. Ești șoarecele închis în umbra animalului de pradă. Șoarecele își închipuie că trăiește, încă mai zburdă prin grâu. Dar el a și ajuns prizonierul retinei uliului, mai lipit de retina acestuia decât cu pap, căci uliul nu-l va mai slăbi.

Și tu, tot așa, continui să pilotezi, să visezi, să cercetezi solul, când te-a și osândit imperceptibilul semn negru ce s-a format pe o retină de om.

Cele nouă avioane ale Escadrilei de Vânătoare vor bascula pe verticală, când le va veni bine. Au vreme destulă. O să dea, cu nouă sute de kilometri pe oră, acea uluitoare lovitură de harpon care nu-și greșește niciodată ținta. O escadrilă de bombardament are o putere de foc care-i dă șanse de apărare, pe câtă vreme un echipaj de recunoaștere, izolat în largul cerului, nu poate birui niciodată șaptezeci și două de mitraliere, care de altminteri nu i se vor arăta decât prin luminoasa jerbă a gloanțelor lor.

În aceeași clipă în care vei afla că se dă lupta, vânătorul – zvârlindu-și veninul dintr-odată, ca și cobra, dintr-odată neutră și inaccesibilă – se va înălța deasupra ta. Așa se leagănă cobrele, își împroșcă fulgerul otrăvii și-și reiau legănarea.

De aceea, dacă Escadrila de Vânătoare a dispărut, de schimbat încă nimic nu s-a schimbat. Nici chipurile nu s-au schimbat. Ele se schimbă acum, când cerul e gol și după ce s-a înscăunat pacea. Vânătorul nici nu mai e decât un martor nepărtinitor, în clipa în care, din carotida secționată a observatorului, izbucnește întâiul zvâcnet de sânge, când din capota motorului drept se strecoară, nesigură, prima flacără a focului de forjă. Așa și cobra, s-a și strâns la loc în clipa în care veninul ei pătrunde în inimă, iar primul mușchi al feței se schimonosește. Escadrila de Vânătoare nu ucide. Seamănă moartea. Moartea încolțește după ce escadrila a trecut.

Atenție la ce, domnule maior Alias? Când i-am întâlnit pe vânători, n-am avut nimic de hotărât. Puteam să nu-i fi știut. Dacă ar fi fost deasupra capului meu, nu i-aș fi știut niciodată!

Atenție la ce? Cerul este gol.

Pământul e gol.

Nu mai există urmă de om când începi să observi de la zece kilometri distanță. Mersurile omului nu se mai pot citi la o astfel de scară. Aparatele noastre de fotografiat cu focar lung ne slujesc aici doar drept microscop. E nevoie de microscop ca să sezisezi nu omul – pe el nu-l poți prinde nici măcar cu ajutorul instrumentului acesta –, ci semnele prezenței Iui, drumurile, canalele, convoaiele, șlepurile. Omul însămânțează o lamă de microscop. Sunt un savant glacial, și războiul lor nu mai e, pentru mine, decât un studiu de laborator.

– Trag, Dutertre?

– Cred că trag.

Dutertre habar n-are. Exploziile sunt prea îndepărtate și petalele de fum se confundă cu solul. Nu pot spera să ne doboare cu un tir atât de imprecis. La zece mii de metri, suntem – practic – invulnerabili. Ei trag ca să ne situeze și ca să îndrepte, poate, asupră-ne, vânătoarea. O vânătoare pierdută în ceruri ca o pulbere nevăzută.

Cei de la sol ne disting din pricina eșarfei de fildeș alb, pe care un avion – dacă zboară la mare altitudine – o poartă după el ca pe o trenă de mireasă.

Zguduirea produsă de trecerea bolidului cristalizează vaporii de apă din atmosferă. Și depănăm în urma noastră un cirus de ace de gheață. Dacă împrejurările de afară sunt prielnice formării norilor, dâra o să se îngroașe pe încetul și o să devină nor de seară peste câmpie.

Vânătorii sunt călăuziți spre noi prin radioul de bord, prin exploziile gloanțelor, și apoi de luxul ostentativ al eșarfei noastre albe. Și totuși ne scăldăm într-un gol aproape sideral.

Navigăm, știm bine, cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră… Și cu toate acestea, totul a devenit nemișcare. Viteza se poate vedea pe un câmp de curse. Dar aici totul se afundă în spațiu. Așa și pământul, în ciuda celor patruzeci și doi de kilometri pe secundă ai săi, înconjoară cu încetineală soarele. Iroseşte pentru asta un an. La fel și noi, suntem încetinel prinși din urmă, poate, în acest exercițiu de gravitație. Densitatea războiului aerian? Fire de colb înlăuntrul unei catedrale! Fire de colb, atragem poate spre noi câteva zeci ori câteva sute de alte fire de colb. Și toată această cenușă, ca dintr-un covor scuturat, urcă încet spre soare.

Atent la ce, domnule maior Alias? Nu văd pe verticală decât bibelouri dintr-o altă epocă, sub un clopot de cleștar pur, care nu tremură. Mă aplec peste vitrine de muzee. Dar ele se și arată sub o lumină slabă. Foarte departe, în fața noastră, se află – fără-ndoială – Dunkerque și marea. Dar pieziș nu deslușesc mare lucru. Soarele-i acum prea jos și eu domin o întindere de oglindă.

– Vezi ceva, Dutertre, prin porcăria asta?

– Pe verticală, da, domnule căpitan…

– Hei, mitralior, nici o veste de la vânători?

– Nici o veste…

De fapt, habar nu am dacă suntem ori nu urmăriți și dacă ne văd sau ba de pe pământ, târând în urma noastră o întreagă colecție de fire de păianjen asemănătoare cu acela al nostru.

„Fir de păianjen“ mă face să visez. Îmi vine în minte o imagine pe care o socotesc, mai întâi, încântătoare: „… inaccesibili ca o femeie prea frumoasă, ne urmăm soarta, târându-ne încet rochia cu trenă de stele de gheață…“

– Apăsați nițel din picior la stânga.

Asta e realitatea. Dar mă întorc la poezia mea ieftină:

„… acest viraj va provoca virajul unui întreg cer de adoratori…“

Din picior la stânga… din picior la stânga… Ar trebui să și pot! Preafrumoasa femeie își ratează virajul.

– Dacă cântați… o să leșinați… domnule căpitan.

Am cântat oare?

De altfel, Dutertre îmi taie orice poftă de muzică ușoară:

– Aproape că am terminat fotografiile. Puteți coborî curând înspre Arras.

Voi putea… Voi putea… desigur! Trebuie să profiți de ocaziile bune.

Poftim! Mi-au înghețat și manetele de gaze…

Și îmi spun:

– Săptămâna asta, din trei misiuni, s-a întors una. Există deci o mare densitate a pericolului de război. Totuși, dacă suntem dintre cei care se întorc, nu vom avea nimic de povestit. Am trăit altădată aventuri: crearea de linii postate, dizidenta saharianã… America de Sud… dar războiul nu-i o aventură adevărată, nu-i decât un ersatz de aventură. Aventura se bazează pe bogăția legăturilor pe care le stabilește, a problemelor pe care le pune, a creațiilor pe care le provoacă. Ca să transformi în aventură un simplu joc de rișcă, nu-i de-ajuns să-ți mizezi la rișcă viața și moartea. Războiul nu este o aventură. Războiul e o boală. Ca și tifosul.

Poate voi pricepe mai târziu că singura aventură adevărată de război a fost cea din camera mea din Orconte.

XI

Locuiam la Orconte, sat din împrejurimile orașului Saint-Dizier, unde Escadrila mea cantonase peste iarna lui ‘39, care a fost foarte aspră, într-o fermă cu pereții de chirpici. Noaptea temperatura cobora acolo destul de jos încât să prefacă apa din ulciorul de țară în gheață, și primul meu gând, înainte de-a mă apuca să mă îmbrac, era – firește – să-mi aprind focul. Dar gestul acesta îmi cerea să ies din patul în care îmi era cald și în care mă ghemuiam cu voluptate.

Nimic nu mi se părea mai minunat decât patul ăla simplu de călugăr din acea cameră goală și înghețată. Simțeam acolo preafericirea odihnei după zile grele. Acolo gustam și sentimentul siguranței. Nimic nu mă amenința acolo. Corpul meu era, peste zi, oferit încercărilor altitudinilor înalte și

proiectilelor tăioase. El putea fi preschimbat, peste zi, în cuib de suferințe și putea fi pe nedrept sfârtecat. Peste zi, trupul meu nu-mi aparținea. Nu-mi mai aparținea. Mădularele puteau să i se ia, sângele putea să i se scoată. Căci este încă un dar al războiului, acest trup, prefăcut în magazie de accesorii, care încetează de-a mai fi proprietatea ta. Vine aprodul și-ți reclamă ochii. Și tu îi cedezi darul de a vedea. Vine aprodul și-ți reclamă picioarele. Și tu îi cedezi facultatea de a umbla. Vine aprodul, în mână cu torța lui, și-ți reclamă toată carnea de pe față. Și tu nu mai ești decât un monstru, fiindcă – drept preț de răscumpărare – i-ai cedat darul tău de a surâde și de a-ți arăta către oameni prietenia. Și astfel, acest trup care putea să se arate, chiar în cursul acelei zile, vrăjmaș al meu, și care putea să-mi facă rău, trupul acesta care se putea preschimba într-o uzină de gemete, iată că-mi era prieten încă, ascultător și fraternel, puternic încolăcit în cearșafuri, pradă semi-somnului său, neîncredințând nimic altceva conștiinței mele decât plăcerea lui de a trăi, decât preafericitul său tors. Dar trebuia să-l scot din pat, să-l spăl cu apă înghețată, să-l bărbieresc și să-l îmbrac, spre a-l oferi, dichisit, schijelor de fontă. Și ieșirea aceasta din culcuș semăna cu smulgerea din căldura brațelor materne, de la sânul mamei, de la tot ce de-a lungul copilăriei îndrăgește, mângâie, apără un trup de copil.

Atunci, după ce cântărisem îndelung, chibzuisem îndelung, întârziasem îndelung hotărârea, cu dinții strânși, săream dintr-odată până la soba în care trânteam un vraf de lemne pe care-l stropeam cu benzină. Apoi, odată focul aprins, reușind să mai străbat din nou camera, mă înfundam iarăși în culcușul patului meu, unde-mi regăseam căldura cea bună și de unde, ghemuit sub pilotă și cuverturi trase până-n dreptul ochiului stâng, supravegheam căminul. Întâi nu se aprindea deloc, pe urmă se vedeau fulgere scurte care luminau tavanul. Pe urmă lucrurile începeau să se orânduie acolo, înăuntru, ca o sărbătoare care se pregătește. Începea a trosni, a sforăi, a cânta. Era vesel ca un ospăț de nuntă țărănească din clipa în care mulțimea începe să bea, să se înfierbânte, să-și dea coate.

Ori mi se părea că sunt păzit de focul meu blajin ca de un vajnic, harnic și credincios câine ciobănesc, obișnuit să-și îndeplinească așa cum se cuvine treaba. Încercam, uitându-mă la el, o bucurie ascunsă. Și când sărbătoarea ajungea la culme, cu acel danț al umbrelor pe tavan și acea muzică aurită și caldă, și când prin unghere se și ridicau nălucile de jar, după ce odaia mi se umpluse bine de acel magic iz de fum și de rășină, îmi părăseam dintr-o

săritură prietenul de până atunci pentru un altul, alergam de la pat la foc, mă duceam către cel mai darnic, și nu prea știu bine dacă-mi prăjeam burta ori îmi încălzeam la el inima. Între două ispite, laș, cedasem celei mai puternice, mai înzorzonate, celei care cu fanfara și fulgerele ei își făcea în mai iscusit chip reclamă.

Astfel de trei ori, mai întâi ca să aprind focul, ca să mă culc din nou și ca să mă întorc apoi să adun recolta flăcărilor, de trei ori clănțănind din dinți, străbătusem stepele goale și înghețate ale odăii mele și cunoscusem ceva din gustul expedițiilor polare. Călătorisem prin deșert spre o preafericită escală și eram răsplătit cu flăcările focului acesta mare, care-și dănțuia în fața mea, pentru mine, dansul său de câine ciobănesc.

Pare o nimica toată povestea asta. Dar era o mare aventură. Odaia mea îmi arăta, prin transparență, ceea ce niciodată n-aș fi știut să descopăr într-însa, dacă aș fi vizitat într-o bună zi ca turist acea fermă. Ea nu mi-ar fi destăinuit atunci – abia mobilată cu un pat, cu un ulcior și cu o biată sobă hodorogită – decât goliciunea-i banală. Aș fi căscat poate câteva minute. Cum i-aș fi putut deosebi, unele de altele, cele trei provincii, cele trei civilizații ale ei – a somnului, a focului și a deșertului? Cum aș fi putut presimți aventura trupului, care e mai întâi un trup de copil aninat la sânul matern și primit și ocrotit, apoi un trup de soldat, născut să sufere, apoi un trup de om îmbogățit de bucuria civilizației focului, care ține de temelia tribului. Focul cinstește oaspetele și cinstește camarazii. Dacă vin să-și vadă prietenul, ei își iau din ospățul lui partea lor, își trag scaunul în apropierea scaunului său și, vorbindu-i despre problemele zilei, de neliniștile și corvezile ei, spun, frecându-și mâinile și îndesându-și pipa: „Un foc e oricum, o bucurie!“

Dar nu mai există foc care să mă facă să cred în gingășie. Nu mai există cameră înghețată care să mă facă să cred în aventură. Mă deștept din vis. Nu mai există altceva decât un vid absolut. Nu mai există decât o foarte mare bătrânețe. Nu mai există decât o voce – cea a lui Dutertre, încăpățânat în dorința lui himerică – care-mi spune:

– Nițel din picior la stânga, domnule căpitan…

XII

Îmi fac corect meseria. Cu toate acestea sunt un echipaj al înfrângerii. Mă scald în apele înfrângerii. Înfrângerea se scurge de pretutindeni, și în mâna

mea țin chiar un semn al ei.

Manetele gazului au înghețat. Sunt condamnat să merg cu motorul în plin. Și iată că cioturile acestea două de fierărie ale mele îmi pun probleme insolubile.

Pe avionul pe care-l pilotez, limita inferioară a pasului elicelor e mult prea joasă. Nu pot pretinde, dacă mă angajez în plin picaj, să evit o viteză de aproape opt sute de kilometri pe oră și nici ambalarea motoarelor. Dar ambalarea unui motor atrage riscurile ruperii lui.

La nevoie, mi-ar fi cu putință să tai contactele. Dar mi-aș pricinui astfel o pană definitivă. Pana asta ar atrage după sine eșecul misiunii mele și pierderea eventuală a avionului. Nu toate terenurile sunt favorabile aterizării unui aparat care ia contact cu solul la o sută optzeci de kilometri viteză pe oră.

E așadar esențial să desțepenesc manetele. În urma unui prim efort, îi vin de hac celei din stânga. Dar cea din dreapta continuă să se încăpățâneze.

Ar fi posibil acum să-mi efectuez coborârea cu o viteză de zbor admisibilă, dacă aș reduce măcar motorul asupra căruia pot acționa – motorul din stânga. Dar dacă reduc motorul din stânga, o să trebuiască să compensez tracțiunea laterală a motorului din dreapta, care va tinde – firește – să facă să pivoteze avionul spre stânga. Va trebui să reziste la această rotație. Dar palonierul, de care depinde această manevră, este înghețat și el în întregime. Îmi e interzis, prin urmare, să compensez ceva. Dacă reduc motorul din stânga, intru în vrilă.

Nu voi avea deci altă ieșire decât să-mi asum riscul de a depăși în cursul coborârii regimul teoretic de ruptură. Trei mii cinci sute de turații: pericol de ruptură.

Toate astea sunt absurde. Nimic nu-i pus la punct. Lumea noastră e făurită din rotițe care nu se îmbucă între ele. Nu materialele sunt de vină, ci Ceasornicarul. Lipsește Ceasornicarul.

După nouă luni de război, încă n-am reușit să facem să fie adaptate la climatul de mare altitudine, de către industriile de care depind, mitralierele și comenzile temperaturii. Și nu de nepăsarea oamenilor ne ciocnim. Oamenii, cei mai mulți, sunt cinstiți și conștiincioși. Inerția ce o arată e, aproape întotdeauna, un efect, iar nu o cauză a ineficacității lor.

Ineficacitatea apasă peste noi toți ca o fatalitate. Apasă peste infanteriștii înarmați cu baionete în fața tancurilor. Apasă peste echipajele care luptă unul împotriva a zece. Apasă chiar și peste acela care ar avea drept sarcină să modifice comenzile și mitralierele.

Trăim în pântecul orb al unei administrații. O administrație e o mașină. Cu cât e mai perfecționată o administrație, cu atât mai mult elimină arbitrariul uman. Într-o administrație perfectă, în care omul joacă un rol de angrenaj, necinstea, lenea, nedreptatea nu mai au cum face rău.

Dar, așa cum mașina este construită ca să administreze un șir de mișcări prevăzute o dată pentru totdeauna, tot așa nici administrația nu mai creează nimic nou. Ea administrează. Aplică o cutare sancțiune pentru cutare greșeală, ori cutare soluție cutărei probleme. O administrație nu e concepută ca să rezolve probleme noi. Dacă într-o mașină de presat se introduc bucăți de lemn, nu vor ieși mobile. Ar trebui, ca să se adapteze mașina, să aibă un om dreptul să-i dea brânci. Dar într-o administrație concepută ca să facă față inconvenientelor arbitrariului uman, angrenajele refuză intervenția omului. Ele îl refuză pe Ceasornicar.

Fac parte din Grupul 2/33 din noiembrie. Colegii m-au prevenit de cum am picat între ei:

– Ai să te plimbi prin Germania fără mitraliere și fără comenzi.

Apoi, ca să mă consoleze:

– Liniștește-te, nu pierzi nimic cu asta. Vânătoarea te doboară întotdeauna înainte de a-ți fi zărit tu urmăritorii.

În mai, șase luni mai târziu, mitralierele și comenzile tot mai îngheață.

Mă gândesc la o vorbă tot așa de veche ca și țara mea: „În Franța, când totul pare pierdut, o minune salvează Franța“. Am înțeles de ce. S-a întâmplat câteodată, fiindcă un dezastru stricase frumoasa mașină administrativă, așa încât ea să nu mai poată fi reparată, ca mașina să fie înlocuită, în lipsă de ceva mai bun, cu oameni oarecare. Și oamenii au salvat totul.

Când o torpilă va fi prefăcut Ministerul Aerului în praf și pulbere, atunci va fi chemat de urgență orice caporal și i se va spune:

– Sunteți însărcinat să dezghețați comenzile. Aveți toate drepturile. Descurcați-vă. Dar dacă peste încă cincisprezece zile tot mai îngheață, veți

înfunda ocna.

Poate că atunci comenzile se vor dezgheța.

Cunosc o sută de exemplificări ale racilei acesteia. Comisiile de rechiziționeri dintr-un district din nord, bunăoară, au rechiziționat vaci gonite, cu pui în burtă, prefăcând astfel abatoarele în cimitire de viței încă nefătați. Nici o rotiță a mașinii, nici un colonel din serviciul de rechiziții nu era îndreptățit să se poarte altcum decât ca o rotiță. Ascultau toți de o altă rotiță, ca într-un ceasornic. Orice revoltă era zadarnică. Iată de ce mașina aceasta, odată ce a început să se strice, n-a mai făcut altceva decât să taie voioasă vaci cu viței în burtă. Poate era, din două rele, răul cel mai mic. Ar fi putut, stricându-se și mai tare, să înceapă să taie colonei.

Mă simt descurajat până-n măduva oaselor de această universală destrămare. Dar deoarece mi se pare inutil să fac să sară, în curând, unul dintre motoare, mai apăs o dată pe maneta din stânga. Dezgustat cum sunt, exagerez efortul. Apoi mă las păgubaș. Strădania asta m-a costat un nou junghi în inimă. Hotărât lucru, omul nu e construit spre a face cultură fizică la zece mii de metri înălțime. Junghiul acesta este o durere în surdină, un soi de conștiință locală ciudat trezită în noaptea organelor.

Motoarele, dacă vor, n-au decât să se sfarme. Mie puțin îmi pasă. Mă căznesc să respir. Mi se pare că n-aș mai respira dacă aș înceta să fiu atent. Îmi amintesc de foalele de odinioară, cu ajutorul cărora se ațâța focul. Îmi ațâț focul. Aș vrea să-l fac „s-o pornească".

Ce ireparabilă stricăciune am săvârșit? La zece mii de metri, un efort fizic nițel mai greu poate duce la o rupere a mușchilor inimii. O inimă e ceva foarte gingaș. Ea trebuie să țină mult. E absurd să o folosești la munci atât de grosolane. E ca și cum ai arde diamante ca să coci un măr.

XIII

E ca și cum s-ar da foc tuturor satelor de la miazănoapte, fără ca – prin distrugerea lor – să ții în loc, măcar pentru o jumătate de zi, înaintarea germană. Și totuși, această provizie de sate, aceste biserici vechi, aceste case bătrâne, și toată zestrea lor de amintiri, și dușumelele lor frumoase, din lemn de nuc lustruit, și minunatele lor albituri de prin dulapuri, și dantelele

lor de la ferestre – care au fost folosite până azi fără să se strice – iată, din Dunkerque până în Alsacia, că le văd arzând.

A arde este o vorbă mare, când stai să privești lucrurile de la înălțimea a zece mii de metri, căci – deasupra satelor ca și a pădurilor – nu se vede nimic altceva decât un fum nemișcat, un fel de peltea alburie. Focul nu mai e decât o digestie secretă. La scara de zece mii de metri, timpul e ca încetinit, de vreme ce nu mai există mișcare. Nu mai există flăcări care să trosnească, bârne care să plesnească, vârtejuri de fum negru. Nu mai există decât laptele acesta cenușiu, împietrit în chihlimbar.

Va fi vindecată pădurea aceasta? Va fi tămăduit acest sat? Văzut de aici de unde mă aflu, focul roade cu încetineala unei boli.

Și în privința asta mai sunt multe de spus. „Nu vom face economie de sate.“ Am auzit rostindu-se vorba aceasta. Și vorba era trebuitoare. Un sat, în cursul unui război, nu e un mănunchi de tradiții. În mâinile dușmanului, el nu-i decât un cuib de șoareci. Toate își schimbă înțelesul. Astfel, anumiți arbori, în vârstă de trei sute de ani, adăposteau vechea casă a familiei tale. Dar împiedicau câmpul de tragere al unui locotenent de douăzeci și doi de ani. Și el trimite, deci, vreo cincisprezece oameni să nimicească, la voi acolo, opera timpului. Pentru o acțiune de zece minute, consumă trei sute de ani de răbdare și de soare, trei sute de ani de cult al casei și de logodne sub umbrarele parcului.

Tu îi spui:

– Copacii mei!

El nu te aude. Face război. Are dreptate.

Dar iată că se ard satele pentru jocul de-a războiul, așa cum se taie parcurile și se sacrifică echipajele, așa cum se trimite infanteria împotriva tancurilor. Și domnește o neliniște inexprimabilă. Căci nimic nu e de folos la nimic.

Vrăjmașul a identificat o evidență și o exploatează. Oamenii ocupă puțin loc pe nemărginirea pământului. Ca să se înalțe un zid viu neîntrerupt, ar trebui o sută de milioane de soldați. Între trupe există, prin urmare, spărturi. Spărturile acestea sunt anulate, în principiu, prin mobilitatea trupelor, dar – din punctul de vedere al mașinii blindate – o armată inamică puțin motorizată e ca și imobilă. Spărturile constituie deci adevărate deschizături. De unde și această regulă simplă a folosirii tacticii: „Divizia blindată trebuie să se miște ca apa. Trebuie să se așeze ușor pe pereții adversarului și să

înainteze doar acolo unde nu întâmpină rezistență“. Tancurile apasă astfel asupra pereților. Există întotdeauna goluri. Și tancurile trec întotdeauna.

Dar raidurile acestea de tancuri care circulă cu ușurință, din lipsă de care de luptă ce li s-ar putea împotrivi, duc la consecințe ireparabile, deși nu provoacă decât distrugeri aparent superficiale (ca, de pildă, capturări de state-majore locale, ruperi de linii telefonice, incendieri de sate). Au jucat rolul agenților chimici care ar distruge nu organismul, ci nervii și ganglionii. Pe teritoriul pe care l-au măturat ca fulgerul, orice armată, chiar dacă pare aproape intactă, și-a pierdut caracterul de armată. S-a prefăcut în cheaguri independente. Acolo unde exista un organism, nu mai există decât o grămadă de organe ale căror legături între ele s-au rupt. Între cheaguri – oricât de combativi ar fi oamenii – inamicul înaintează apoi așa cum are chef. O armată încetează să mai fie eficace când nu mai e decât o simplă însumare de soldați.

Nu se fabrică un material în cincisprezece zile. Nici chiar… Cursa înarmărilor nu putea fi decât pierdută. Ne găseam patruzeci de milioane de agricultori în fața a optzeci de milioane de industriași!

Opunem dușmanului un om împotriva a trei. Un avion împotriva a zece sau douăzeci și, de la Dunkerque încoace, un tanc împotriva a o sută. Nu avem răgaz să medităm asupra trecutului. Suntem martori ai prezentului. Și prezentul este așa. Nici un sacrificiu, niciodată, nicăieri, nu e în stare să încetinească înaintarea germană.

De aceea – din creștetul până la temelia ierarhiei civile și militare, de la instalator la ministru, de la soldat la general – domnește un soi de conștiință încărcată care nu știe, nici nu îndrăznește să formuleze. Sacrificiul își pierde orice măreție dacă nu mai e decât o parodie ori o sinucidere. E frumos să te sacrifici: câțiva mor ca să fie ceilalți salvați. Dăruie focului ceea ce-i al focului, într-un incendiu. Într-o câmpie fără tranșee te lupți până la moarte ca să dai salvatorilor tăi răgazul de a sosi la timp. Da, însă focul, orice s-ar face, va cuprinde totul. Dar nu există nici o câmpie în care să sapi tranșee. Și nu există nici o speranță de salvator. Iar celor pentru care te lupți, pentru care pretinzi tu că te lupți, li se pare că, pur și simplu, le pricinuiești asasinarea, fiindcă avionul – care zdrobește orașele din spatele trupelor – a schimbat chipul războiului.

Voi auzi străini reproșând mai târziu Franței cele câteva poduri care nu vor fi fost aruncate în aer, cele câteva sate care nu vor fi murit. Dar tocmai

contrariul, exact contrariul este ceea ce mă izbește pe mine atât de nemilos. Imensa noastră bunăvoință de a ne astupa ochii și urechile. Lupta noastră disperată împotriva evidenței. Cu toate că nimic nu poate folosi la nimic, aruncăm totuși podurile în aer, așa, ca să jucăm jocul. Ardem sate adevărate, ca să jucăm jocul. Ca să jucăm jocul, mor oamenii noștri.

Desigur, rămân multe lucruri date uitării! Rămân uitate drumuri, rămân uitate sate, sunt lăsați oamenii să trăiască. Dar drama derutei acesteia e că ea jefuie de orice înțeles faptele. Oricine aruncă în aer un pod nu poate să-l arunce în aer decât cu dezgust. Prin gestul său, acest soldat nu întârzie înaintarea vrăjmașului: el fabrică doar un pod năruit. Își strică țara, ca să obțină o frumoasă caricatură de război!

Pentru ca faptele noastre să aibă fervoare, trebuie să li se releve semnificația. E frumos să arzi case care îl vor îngropa sub cenușa lor pe inamic. Dar inamicului, sprijinit de cele o sută șaizeci de divizii ale sale, puțin îi pasă de incendiile și de morții noștri.

Trebuie ca înțelesul pârjolirii satului să atârne în cumpănă tot cât înțelesul satului. Dar rolul satului ars nu mai e altceva decât o. caricatură de rol.

Trebuie ca înțelesul morții să atârne în cumpănă tot cât moartea. Că oamenii se bat bine sau rău? Întrebarea însăși n-are rost. Se știe că apărarea teoretică a unei așezări mărunte va ține trei ore. Oamenii au totuși ordin să se cramponeze de ea. Fără mijloace de luptă, solicită ei înșiși dușmanului să distrugă acel sat, ca să fie respectate regulile jocului de-a războiul. Ca și adversarul amabil la șah: „Ai uitat să iei pionul ăsta…“

Inamicul va fi, deci, sfidat:

– Noi suntem apărătorii acestui sat. Dumneavoastră – cei care dau asaltul. Dați-i drumul!

S-a înțeles. Dintr-o simplă călcătură, o escadrilă terciuie satul.

– Bine jucat!

Există desigur oameni inerți, dar inerția e o formă rudimentară a disperării. Există desigur și oameni care fug. Maiorul Alias însuși, de două sau de trei ori, a amenințat cu revolverul epave jalnice, întâlnite pe drumuri, și care răspundeau anapoda la întrebările lui. Fiecare are atâta poftă să-l țină în mână pe cel care poartă răspunderea unui dezastru și, suprimându-l, să salveze totul! Fugarii sunt răspunzători de fugă, fiindcă n-ar exista fuga fără

fugari. Dacă ținteşti aşadar cu revolverul, totul va fi bine… De fapt, înseamnă să îngropi bolnavii ca să suprimi boala. Maiorul Alias, până la sfârşit, îşi vâra din nou revolverul în buzunar, în propiii săi ochi revolverul acela luând dintr-odată o înfăţişare prea pompoasă, ca un fel de sabie de operetă. Alias îşi dădea prea bine seama că soldaţii aceia jalnici erau efecte ale dezastrului, iar nu cauze ale lui.

Ştia prea bine Alias că oamenii aceia sunt la fel, exact la fel celor ce, aiurea, şi azi încă, acceptă să moară. De cincisprezece zile încoace, o sută cincizeci de mii au acceptat. Dar există încăpăţânaţi care pretind să li se furnizeze un bun pretext.

E greu să-l formulezi.

Alergătorul va alerga în cea mai de seamă cursă din viaţa lui împotriva unor alergători de categoria sa. Dar, de la plecare, el îşi dă seama că trage de picior o ghiulea de ocnaş. Colegii concurenţi sunt uşori ca fulgul. Bătălia nu mai înseamnă nimic. Omul abandonează:

– Nu contează…

– Ba da! Ba da!…

Ce să născoceşti, ca să determini un om să se dăruie, totuşi, în întregime, într-o alergare care nu mai este o alergare?

Ştie prea bine Alias ce gândesc soldaţii. Şi ei gândesc aşa:

– Nu contează…

Alias îşi vâră revolverul la loc şi caută un răspuns satisfăcător.

Nu există decât un singur răspuns satisfăcător. Unul singur. Desfid pe oricine să poată găsi altul:

– Moartea ta nu va schimba nimic. Înfrângerea e încheiată. Dar se cuvine ca o înfrângere să se manifeste prin morţi. Ea trebuie să fie un doliu. Eşti de rând să joci rolul acesta.

– Bine, domnule maior.

Alias nu-i disprețuieşte pe fugari. Ştie prea bine că răspunsul lui satisfăcător a fost întotdeauna de ajuns. El însuşi acceptă moartea. A fost de ajuns, şi pentru noi, acest satisfăcător răspuns, abia deghizat:

– E foarte plicticos… Dar ţin la asta cei de la statul-major. Ţin foarte mult… asta-i…

– Bine, domnule maior.

*

Cred pur și simplu că cei care sunt morți slujesc drept chezășie celorlalți.

XIV

Am îmbătrânit într-atât încât am lăsat totul în urmă. Privesc marea placă oglinditoare a vitrinei mele. Acolo, jos, sunt oamenii. Infuzori pe o lamelă de microscop. Te pot oare interesa dramele unei familii de infuzori?

Dacă n-ar fi această durere în inimă, care mi se pare vie, m-aș lăsa pradă adâncului unor visări vagi, ca un tiran îmbătrânit. În urmă cu zece minute născoceam istoria aceea cu figuranți. Era fals, să-ți vină să verși, nu alta. Când am zărit vânătorii, la dulci oftaturi m-am gândit eu? M-am gândit la viespi care împung. Asta da. Erau minuscule, scârnăviile celea.

Am putut născoci, fără silă, imaginea aia a rochiei cu trenă! Nu m-am gândit la o rochie cu trenă, pentru simplul motiv că propria mea urmă nu mi-am putut-o zări niciodată! Din carlinga aceasta, unde sunt închis ca o pipă în cutia ei, îmi e cu neputință să zăresc ceva îndărăt. Privesc înapoi doar prin ochii mitraliorului meu. Și încă! Dacă laringofoanele nu-s stricate! Dar mitraliorul meu nu mi-a spus niciodată: „Iată niște pretendenți îndrăgostiți de noi, care se țin de rochia noastră cu trenă…“

Nu mai există aici decât scepticism și jonglerie. Desigur, mi-ar plăcea să cred, mi-ar plăcea să lupt, mi-ar plăcea să biruiesc. Dar în zadar te prefaci că într-adevăr crezi, că lupți și că învingi, incendiindu-ți propriile sate, e greu să scoți din asta vreo cupă de înflăcărare.

E greu să exiști. Omul nu e decât un ghem de relații, și iată că legăturile mele nu mai prețuiesc cine știe cât.

Ce anume din mine a rămas în pană? Care e taina prefacerilor? Cum se face că, în alte împrejurări, ceea ce mi-e acum abstract și îndepărtat mă poate zgudui? Cum se face că o vorbă, un gest, pot să se rotească la nesfârșit într-o soartă? Cum se face că, dacă sunt Pasteur, până și jocul infuzorilor poate să-mi devină atât de patetic încât o lamelă de microscop mi se va părea asemenea unui teritoriu mult mai vast decât pădurea virgină și-mi va îngădui să trăiesc, aplecat asupră-i, cea mai înaltă dintre formele aventurii?

Cum se face că punctul acesta negru, care e o casă de oameni, acolo jos… Și îmi vine în gând o amintire.

Când eram copilandru… mă întorc adânc în copilăria mea. Copilăria, teritoriul acesta întins, de unde fiecare a ieșit! De unde sunt? Sunt din copilăria mea. Sunt din copilăria mea ca dintr-o țară… Așadar, când eram copilandru, am trăit într-o seară o experiență ciudată.

Aveam cinci sau șase ani. Era ora opt. Ora opt, oră când copiii trebuie să doarmă. Mai ales iarna, căci se înnoptează. Totuși, ai mei mă uitaseră.

Ei bine, era la parterul acelei încăpătoare case de țară un vestibul care îmi părea uriaș și în care dădea camera încălzită unde noi, copiii, cinam. Mă temusem întotdeauna de acel vestibul, poate din pricina slabei lumini a lămpii care, spre mijloc, abia îl scotea nițel afară din noaptea lui, mai mult semnal decât lampă, din pricina lambriurilor înalte care scârțâiau când era tăcere și, de asemenea, din pricina frigului. Căci pătrundeai în acel vestibul, din odăi luminoase și calde, ca într-o peșteră.

Dar în seara aceea, văzându-mă dat uitării, m-am lăsat ispitit de demonul răului, m-am înălțat pe vârful picioarelor până la clanța ușii, am împins-o încet, am pătruns în vestibul și m-am dus, fraudulos, să explorez lumea.

Trosnetul lambriurilor, totuși, îmi păru un avertisment al mâniei cerești. Zăream vag în penumbră marile panouri mustrătoare. Neîndrăznind să continui, m-am cocoțat cum am putut pe o consolă și, sprijinindu-mi spatele de zid, am rămas acolo, cu picioarele atârnând, cu inima bătând, cum o fac toți naufragiații, în plină mare, pe stânca lor.

Tocmai atunci s-a deschis ușa salonului, și doi unchi, care-mi inspirau o spaimă sfântă, închizând ușa în urmă-le peste zgomote și lumină, începură să se plimbe prin vestibul.

Tremuram că voi fi descoperit. Unul din ei, Hubert, era pentru mine întruchiparea severității. Un delegat al justiției divine. Acest om care n-ar fi dat niciodată o palmă unui copil, îmi repeta, încruntându-și sprâncenele grozave, fiecare dintre crimele mele: „Data viitoare, când mă voi duce în America, voi aduce o mașină de biciuit. Totul a fost perfecționat în America. De aceea copiii acolo sunt cumințenia însăși. Și e odihnitor pentru părinți…“

Eu nu iubeam America.

Dar iată-i că umblau, fără să mă zărească, în sus și în jos, de-a lungul acelui vestibul glacial și parcă fără capăt. Îi urmăream cu ochii și urechile, ținându-mi răsuflarea, cuprins de amețeală. „Epoca prezentă“, spuneau ei… Și se îndepărtau cu secretul lor de oameni mari, iar eu îmi repetam: „Epoca

prezentă…“ Apoi se întorceau ca un flux care, din nou, și-ar fi rostogolit spre mine indescifrabilele sale culori. „E o nebunie“, spunea unul către celălalt, „e de-a dreptul o nebunie…“ Adunam fraza ca pe un obiect neobișnuit. Și repetam încet, ca pentru a încerca puterea acestor cuvinte asupra conștiinței mele de cinci ani: „E o nebunie, e o adevărată nebunie…“

Așadar, refluxul îndepărta unchii. Fluxul îi aducea iar. Acest fenomen, care îmi deschidea asupra vieții perspective încă prost luminate, se reproducea cu o regularitate astrală, ca un fenomen al gravitației. Eram blocat pentru eternitate pe consola mea, auditor clandestin al unui conciliabul solemn, în cursul căruia cei doi unchi, care știau totul, colaborau la zămislirea lumii. Casa putea să mai dureze o mie de ani, și doi unchi, timp de o mie de ani, cutreierând în lung un vestibul cu încetineala unui pendul de ceasornic, vor continua să-i dea sentimentul veșniciei.

*

Punctul acela pe care-l privesc e fără îndoială o casă de oameni la zece kilometri dedesubtul meu. Nu-mi vine de acolo nici un semn. Și totuși e poate acolo o casă încăpătoare de țară, unde doi unchi umblă încoace și încolo și clădesc încet, într-o conștiință de copil, ceva la fel de fabulos ca nemărginirea mărilor.

Descopăr la cei zece mii de metri înălțime ai mei un teritoriu de mărimea unei provincii, și cu toate acestea totul s-a strâmtorat într-atâta încât mă înăbușă. Am la îndemână aici mai puțin spațiu decât aveam în întunecimea aceea.

Am pierdut sentimentul întinderii. Sunt orb față de întindere. Dar e ca și cum mi-ar fi sete de ea. Și mi se pare că ating astfel măsura comună a tuturor aspirațiilor tuturor oamenilor.

Când o întâmplare trezește dragostea, totul se orânduiește în om după dragostea aceea, iar dragostea îi aduce sentimentul întinderii. Când locuiam în Sahara, dacă niște arabi ivindu-se noaptea în jurul focurilor noastre ne vesteau primejdiile îndepărtate, deșertul se crea și căpăta înțeles. Mesagerii aceia îi clădiseră întinderea. La fel și muzica, atunci când e frumoasă. Așa și simpla aromă a unui dulap vechi, când trezește și leagă amintiri. Pateticul e sentimentul întinderii.

Dar înțeleg și că nimic din ceea ce privește omul nu se numără, nici nu se măsoară. Întinderea adevărată nu e deloc pentru ochi, ea nu e dată decât

spiritului. Ea prețuiește cât prețuiește limbajul, fiindcă limbajul e cel care leagă lucrurile.

Mi se pare că de acum încolo întrevăd mai bine ce este o civilizație. O civilizație e o moștenire de credințe, de obiceiuri și de cunoașteri, dobândită pe îndelete în cursul secolelor, greu uneori de dovedit logic, dar care se justifică prin ele însele, precum drumurile, dacă într-adevăr duc undeva, fiindcă îi deschid omului spațiile sale lăuntrice.

O literatură proastă ne-a vorbit despre nevoia evadării. Desigur, recurgi la fuga în călătorie deoarece cauți întinderea. Dar întinderea n-o găsești. Se topește. Și evadarea n-a dus nicăieri niciodată.

Când omul are nevoie, spre a se simți om, să ia parte la alergări, să cânte în cor sau să poarte război, toate acestea încep să fie legături pe care el și le impune ca să se lege de aproapele său și de lume. Dar cât de sărace legături! Dacă o civilizație e puternică, ea copleșește omul, chiar dacă iată-l nemișcat.

În cutare orășel tăcut, sub cenușiul unei zile ploioase, zăresc o femeie infirmă care zace zăvorâtă, meditând lângă fereastra ei. Cine este? Ce au făcut cu ea? Eu unul voi judeca civilizația orășelului după densitatea prezenței acesteia. Cât valorăm odată deveniți imobili?

În dominicanul care se roagă sălășluiește o prezență densă. Acest om nu e niciodată mai om decât atunci când îl vedem prosternat și împietrit în nemișcarea sa. În Pasteur, care-și ține răsuflarea deasupra microscopului, există o prezență concentrată. Pasteur nu-i niciodată mai om decât atunci când observă. Atunci progresează el. Atunci se grăbește. Atunci înaintează cu pași de uriaș și, cu toate că stă nemișcat, descoperă întinderea. Astfel, Cezanne, nemișcat și mut, în fața schiței sale, e de o neprețuită prezență. Niciodată nu-i mai om decât atunci când tace, simte și judecă. Atunci pânza lui devine mai vastă decât marea.

Întinderea ce o oferă casa din copilărie, întinderea ce mi-o oferea camera din Orconte, întinderea ce i-o acorda lui Pasteur câmpul microscopului său ori întinderea pe care-o deschide fanteziei poemul – iată tot atâtea fragile și minunate bunuri pe care doar o civilizație știe să le împartă, căci întinderea e pentru spirit, nu pentru ochi, și nu există întindere fără limbaj.

Dar cum să reînsuflețesc înțelesul limbajului meu în ceasul când toate se confundă? Când arborii dintr-un parc sunt totodată corabie pentru

generațiile unei familii și simplu ecran care stinghereşte artileristul. Când teascul bombardierelor care apasă greu asupra orașelor a făcut să curgă, ca o zeamă neagră, de-a lungul drumurilor, un întreg popor. Când Franța vădește dezgustătoarea dezordine a unui furnicar făcut harcea-parcea. Când te lupți nu cu un vrăjmaș palpabil, ci cu paloniere care îngheață, cu manete care înțepenesc, cu șuruburi care încetează să se mai învârtă…

– Puteți coborî!

Pot coborî. Voi coborî. Voi merge peste Arras la altitudine joasă. Am o mie de ani de civilizație în spate ca să mă ajute la asta. Dar nu mă ajută. Nu-i, fără îndoială, ceasul răsplătirilor.

La opt sute de kilometri pe oră și la trei mii cinci sute treizeci de turații pe minut, pierd altitudine.

Am părăsit, virând, un soare polar peste măsură de roșu. În fața mea, la cinci sau șase kilometri dedesubtul meu, aflu o banchiză de nori în front rectiliniu. O întreagă porțiune din Franța e învăluită în umbra lor. Arras-ul e în umbra lor. Îmi închipui că dedesubtul banchizei mele totul e negricios. Se află acolo pântecul unei mari oale în care, încetinel, fierbe războiul. Drumuri înfundate, incendii, materiale risipite, sate sfărâmate, dezordine… imensă dezordine. Se mișcă absurd, sub norul lor, ca dedesubtul pietrei lor – coropișnițele.

Coborârea asta seamănă cu o ruină. Va trebui să orbecăim în noroiul lor. Ne întoarcem la un soi de barbarie paradită. Acolo jos totul se descompune! Suntem asemenea unor călători bogați care, după ce-au trăit îndelung în țara cu mărgean și palmieri, se întorc – odată ruinați – să se împărtășească din mediocritatea ținuturilor de baștină, din mâncările unsuroase ale unei familii zgârcite, din acreala certurilor casnice, cu portăreii, cu apăsătoarea conștiință a grijilor de bani, falsele nădejdi, mutările rușinoase, arogantele hotelierului, mizeria și moartea împuțită în spital. Aici măcar moartea e curată! O moarte de gheață și de foc. De soare, de cer, de gheață și de foc. Dar acolo, jos, digestia aceea prin humă!

XV

– Direcția sud, căpitane. Altitudinea – mai bine am lichida-o în zona franceză!

Privind la drumurile astea negre, pe care pot să le și deslușesc, înțeleg ce înseamnă pacea. Când e pace, totul e bine zăvorât în sine. În sat, seara, se întorc țăranii. În hambare intră grânele. Și se așază în dulapuri albiturile bine împăturite. În ceasurile de pace, se știe unde se găsește fiecare lucru. Știi unde dai de fiecare prieten. De asemenea, știi unde vei merge să dormi diseară. Ah! pacea moare când urzeala începe să se destrame, când nu mai ai loc în lume, când nu știi unde să întâlnești ceea ce ți-e drag, când soțul care umblă pe mare nu s-a întors.

Pacea este citirea unui chip care se întrevede printre lucruri, când ele și-au căpătat înțelesul și locul. Când fac parte din altele, mai vaste decât ele, precum minereurile răzlețe ale pământului odată contopite în trupul unui copac.

Dar iată războiul.

Zbor așadar peste drumurile înnegrite de nesfârșitul sirop care nu mai încetează să curgă. Este evacuată, zice-se, populația. Dar asta demult nu mai e adevărat. Se evacuează singură. Există o contagiune demențială în exodul ăsta. Căci oare unde se duc vagabonzii aceștia? O iau spre miazăzi, ca și cum ar exista acolo locuințe și alimente, ca și cum ar exista acolo iubiri care să-i întâmpine. Dar în miazăzi nu există decât orașe pline burduf, unde se doarme în hangare și unde proviziile se epuizează. Unde încetul cu încetul cei mai generoși devin agresivi grație absurdității acestei invazii care-i înghite puțin câte puțin, cu încetineala unui fluviu de noroi. O singură provincie nu poate nici să găzduiască, nici să hrănească întreaga Franță!

Unde se duc? Ei nu o știu! Merg înspre popasuri fantomă, căci de-abia dă caravana aceasta de câte o oază, că oaza și dispare. Fiecare oază se prăbușește la rândul ei, și la rândul ei se varsă în caravană. Și când caravana dă de un adevărat sat, care se preface că mai trăiește încă, ea îi și sleiește din prima seară toată vlaga. Îl stoarce așa cum curăță viermii un os.

Dușmanul înaintează mai repede decât exodul. Mașinile blindate depășesc în unele puncte fluviul, care – atunci – se îngroașă și dă înapoi. Există divizii nemțești care bâltâcăie prin terciul ăsta, și întâlnești paradoxul surprinzător că într-unele locuri înșiși acei care altminteri ucid îți dau de băut.

Am cantonat, în răstimpul retragerii, succesiv prin vreo zece sate. Ne-am amestecat cu domoala șleahtă care străbătea încet satele acelea:

– Încotro?

– Nu știm.

Niciodată nu știau nimic. Nimeni nu știa nimic. Se evacuau. Nici o vizuină nu mai era liberă. Nici un drum nu mai era practicabil. Totuși se evacuau. Se izbise în nord cu piciorul furnicarul, și furnicile plecau. Trudnic. Fără panică. Fără speranță. Fără disperare. Ca din îndatorire.

– Cine v-a dat ordin de evacuare?

Mereu era vorba de primar, de învățător sau de ajutorul de primar. Cuvântul de ordine, într-o dimineață, spre orele trei, zguduise pe neașteptate satul:

– Evacuarea.

Se așteptau. De cincisprezece zile de când tot vedeau trecând refugiații, renunțaseră să mai creadă în veșnicia casei lor. Omul, totuși, de multă vreme încetase de-a mai fi nomad. Își clădea sate care dăinuiau cu veacurile. Își lustruia mobile care foloseau strănepoților. La nașterea lui, casa familială îl primea și-l adăpostea până la moarte, apoi, ca o corabie trainică, de la un mal la altul, îl trecea dincolo, la rândul său, pe fiu. Dar acum – gata cu locuitul! Plecau, fără ca măcar să știe de ce!

XVI

Atârna greu experiența noastră de drum! Avem câteodată drept misiune să aruncăm o privire, în răstimpul aceleiași dimineți, peste Alsacia, Belgia, Olanda, nordul Franței și peste mare. Dar grosul problemelor noastre e de natură terestră și cel mai adesea orizontul nostru se strâmtează într-atâta încât ajunge să se restrângă la învălmășelile de la o răscruce. Așa bunăoară, în urmă cu doar trei zile, am văzut – Dutertre și cu mine – prăbușindu-se satul în care locuiam.

Nu voi scăpa, fără îndoială, niciodată de amintirea aceea lipicioasă. Către orele șase dimineața, ieșind de acasă, dăm – Dutertre și cu mine – de o dezordine de negrăit. Toate garajele, toate hangarele, toate hambarele au vărsat pe străzile strâmte cele mai disperate mașini, automobile noi și droști bătrâne care dormeau de câte cincizeci de ani, hodorogite prin prăfăraie, căruțe de cărat fân și camioane, omnibuze și tulumbe. Găseai în bâlciul ăsta, dacă cercetai bine, diligențe! Toate lăzile cocoțate pe roți sunt dezgropate. Se deșartă într-însele casele de comorile lor. Comorile sunt transportate de-a

valma spre trăsuri, în cerșafuri sfâșiate de hernii. Și iată că nimic nu mai seamănă cu nimic.

Alcătuiseră ceea ce se chema chipul casei. Erau obiectele unui cult al religiilor particulare. Fiecare la locul său, așa cum se cade, devenit necesar prin obișnuințe, înfrumusețat de amintiri, își arăta prețul prin sensul patriei lui intime, la a cărei întocmire participa. Dar oamenii le-au crezut prețioase în sine, le-au smuls de la vatra lor, de pe masa lor, din carnea zidului lor, le-au înghesuit grămadă, și iată că nu mai sunt la drum decât niște simple obiecte de bazar care-și vădesc uzura. Relicvele prețioase, dacă le înghesui claie peste grămadă, ajung să-ți întoarcă stomacul pe dos!

În fața noastră ceva se și descompune.

– Dar sunteți nebuni, ăștia de-aici! Ce se întâmplă?

Stăpâna cafenelei în care intrăm dă din umeri:

– Se evacuează.

– De ce? Dumnezeule mare!

– Nu se știe. A zis primarul.

Cafegioaica e tare ocupată. Dă buzna pe scară. Contemplam – Dutertre și cu mine – ulița. De o parte și de alta a camioanelor, a mașinilor, a căruțelor, a trăsurilor, e un talmeș-balmeș de copii, de saltele și de ustensile de bucătărie.

Mașinile vechi, îndeosebi ele, stârnesc jalea. Un cal voinic și drept, între hulubele unei căruțe, ne dă o senzație de sănătate. Un cal nu are nevoie de piese de schimb. O căruță, dacă ai trei cuie, o repari. Dar toate aceste vestigii ale unei ere mecanice! Adunăturile astea de pistoane, de supape, de magnetouri și de angrenaje, până când vor funcționa ele?

– … Căpitane… n-ai putea să-mi dai o mână de ajutor?

– Cum să nu! La ce?

– Să-mi scot mașina din hambar…

O privesc uimit:

– Dumneata… dar cum, dumneata nu știi să conduci?

– O!… pe drum o să meargă… e mai puțin greu…

Sunt: ea, cumnată-sa și cei șapte copii…

Pe drum! Pe drum o să înainteze cu douăzeci de kilometri pe zi, în etape de câte două sute de metri! La fiecare două sute de metri va fi nevoită să frâneze, să stopeze, să debraieze, să ambreieze, să schimbe viteza în

încurcătura unui vălmășag de nepătruns. O să sfarme tot! Și benzina care-i va lipsi! Și uleiul! Și apa chiar, de care-o să uite:

– Atenție la apă. Radiatorul dumitale pierde apa ca o sită.

– Ah! mașina nu e nouă…

– Va trebui să mergi opt zile… cum ai să poți?

– Nu știu…

Nici n-o să facă zece kilometri și-o să și tamponeze trei mașini, o să-și înțepenească ambreiajul, o să-și spargă cauciucurile. Atunci ea, cumnată-sa și cei șapte copii vor începe să plângă. Atunci ea, cumnată-sa și cei șapte copii, supuși unor probleme de peste puterile lor, vor renunța să hotărască, orice-ar fi să fie, și se vor așeza pe marginea drumului să aștepte trecerea unui păstor. Dar păstorii…

Fiindcă… Fiindcă-i de mirare ce lipsă e de păstori! Asistăm – Dutertre și cu mine – la niște inițiative de oi. Și oile astea pornesc la drum cu o formidabilă hurducătură de material mecanic. Trei mii de pistoane. Șase mii de supape, întreg materialul scrâșnește, zgârie și se izbește. Apa colcăie în câteva radiatoare. Așa pornește la drum, ca vai de lume, caravana asta condamnată! Această caravană fără piese de schimb, fără cauciucuri, fără benzină, fără mecanici. Ce nebunie!

– N-ați putea rămâne acasă?

– Ah! ce ne-ar mai plăcea să rămânem acasă…

– Atunci de ce plecați?

– Ne-a spus…

– Cine v-a spus?

– Primarul…

Mereu primarul.

– Sigur că da. La toți ne-ar plăcea mai mult să rămânem acasă.

Exact. Nu trăim deloc aici într-o atmosferă de panică, ci într-o atmosferă de corvoadă orbească. Dutertre și cu mine profităm de ocazie ca să încercăm a-i trezi pe câțiva:

– Ați face mai bine să descărcați totul. Măcar o să beți apă din fântânile voastre…

– Sigur c-ar fi mai bine!…

– Doar sunteți liberi s-alegeți!

Am câștigat partida. S-a încropit un grup. Ne dau ascultare. Dau din cap încuviințător.

– … are, vezi bine, dreptate căpitanul!

Îmi vine un schimb de învățăcei. L-am convertit pe cantonier, care se înfierbântă mai năprasnic decât mine:

– Am spus-o eu întotdeauna! Odată porniți la drum, o să paștem asfalt.

Discută între ei. Cad la învoială. Au să rămână. Unii se îndepărtează ca să le predice altora. Dar iată-i că se întorc descurajați:

– Nu merge. Suntem siliți să plecăm și noi.

– De ce?

– A plecat brutarul. Cine-o să facă pâinea?… Satul și-a și pierdut mințile. A crăpat ca un vas de lut, ba ici, ba colo. Totul se va prelinge prin aceeași spărtură. Orice nădejde-i spulberată. Lui Dutertre îi vine o idee:

– Drama e că li s-a vârât oamenilor în cap că ăsta-i un război anormal. Altădată rămâneau acasă. Războiul și viața se amestecau între ele…

Cafegioaica reapare. Târâie un sac.

– Decolăm peste trei sferturi de oră… Mai aveți un pic de cafea?

– O! bieții băieți…

Își șterge ochii. Deh! nu ne plânge pe noi. Dar nici măcar pe ea. Plânge de pe acum de istoveală. Se și simte înghițită în dezmățul unei caravane care, cu fiecare kilometru, se va dezorganiza din ce în ce mai mult.

Mai departe, la întâmplare pe câmpuri, din când în când, vânătorii dușmani zburând pe jos o să scuipe câte o rafală de mitraliere, peste această turmă jalnică. Dar cel mai de mirare e că, de obicei, vânătorii nu insistă. Iau foc vreo câteva mașini, dar puține. Și numai câțiva morți. E un soi de lux, ceva ca un fel de sfat. Ori ca gestul câinelui care mușcă de gleznă ca să iuțească mersul turmei. În cazul de față, ca să semene haos. Dar atunci de ce aceste acțiuni locale, sporadice, care abia se simt? Vrăjmașul nu-și dă decât prea puțină osteneală ca să destrame caravana. E adevărat că ea n-are nevoie de dânsul ca să se destrame. Mașina se destramă spontan. Maşina e concepută pentru o societate potolită, fără denivelări, care dispune de tot timpul ei. Când omul nu mai e acolo ca s-o dreagă, ca s-o regleze, ca s-o ungă, mașina îmbătrânește cu o amețitoare repeziciune. Maşinile acestea vor părea, astă-seară, bătrâne de o mie de ani.

Asist, pare-mi-se, la însăși agonia mașinii.

Uite ăla de colo își biciuie calul cu măreția unui rege. Tronează, revărsat, pe capra lui. Îl bănui, de altfel, că a tras o duşcă mai mult:

– Pari tare mulțumit dumneata!

– E sfârșitul lumii!

Simt deodată o greață mocnită, spunându-mi că toți muncitorii ăștia, toți oamenii ăștia neînsemnați, cu funcțiuni atât de bine definite, cu atât de diverse și de prețioase calități, nu vor mai fi astă-seară altceva decât vermină și paraziți.

Se vor împrăștia peste câmpuri și o să le devoreze.

– Cine-o să vă hrănească?

– Nu știm…

Cum să aprovizionezi milioanele de emigranți presărați de-a lungul drumurilor pe care se circulă cu o viteză de cinci până la douăzeci de kilometri pe zi? Dacă aprovizionarea ar exista, ar fi cu neputință s-o îndrumi încotro trebuie!

Amestecul ăsta de omenet și fierărie mă face să-mi amintesc de deșertul Libiei. Locuiam, Prévot și cu mine, un peisaj nelocuibil, înveșmântat în pietre negre care străluceau în soare, un peisaj acoperit cu o platoșă de fier…

Și privesc la spectacolul ăsta cu un soi de deznădejde: oare un zbor de lăcuste care se abate pe asfalt poate viețui îndelung?

– Și veți aștepta să plouă, ca să beți?

– Nu știm…

Satul lor, de zece zile, era străbătut neîncetat de refugiații dinspre miazănoapte. Ei au fost, vreme de zece zile, martorii acestui nesecat exod. Și le-a venit rândul. Își iau locul în procesiune. A! fără încredere:

– Mie mi-ar fi mai pe plac să mor acasă.

– La toți ne-ar fi mai pe plac să murim acasă.

Și așa este. Satul întreg se prăbușește ca un castel de nisip, când nimeni n-ar dori de fapt să plece.

Dacă Franța ar avea rezerve, transportul acestor rezerve ar fi din plin împiedicat din pricina vălmășagului de pe drumuri. Ai putea, la nevoie, în ciuda mașinilor în pană, a mașinilor îmbucate unele într-altele, în ciuda îngrămădelilor de nedescris de pe la răspântii, ai putea coborî odată cu valul, dar cum să te întorci?

– Nu există nici pic de rezerve, îmi spune Dutertre, asta rezolvă totul…

Circulă zvonul că, de ieri, guvernul a interzis evacuarea satelor. Dar ordinele se răspândesc Dumnezeu știe cum, căci nu mai există circulație posibilă pe drumuri. Cât despre circuitele telefonice, acestea sunt încurcate,

tăiate ori suspendate. Și apoi, nu-i vorba să dai ordine. E vorba să născocești o altă morală. De o mie de ani oamenii sunt învățați să știe că femeia și copilul trebuie ocrotiți de război. Că războiul îi privește pe bărbați. Primarii știu bine legea aceasta, o știu și ajutorii de primari, și institutorii. Dintr-odată ei primesc ordinul să interzică evacuările, adică să constrângă femeile și copiii să rămână sub bombardamente. Le-ar trebui o lună de zile ca să-și potrivească resorturile conștiinței la timpurile acestea noi. Cu un singur brânci nu răstorni un întreg sistem de gândire. Dar inamicul înaintează. Și de aceea primarii, subprimarii, institutorii dau drumul populației să se scurgă de-a lungul șoselelor. Ce-i de făcut? Unde este adevărul? Și se tot scurg aceste oi fără păstor.

– Pe-aici nu-i vreun doctor?
– Nu sunteți din sat?
– Nu. Noi suntem mai din nord.
– Pentru ce vă trebuie un medic?
– Nevastă-mea stă să nască în căruță…
Printre cratițe și oale, ca pe mărăcini, în pustiul atâtor neamuri de fiare.
– N-ați putut prevedea?
– Suntem de patru zile pe drum.
Căci drumul e ca un fluviu năvalnic. Unde să te oprești? Satele, pe care le mătură, unul după altul, se deșartă în el singure, ca și cum s-ar goli – la rândul lor – într-un canal colector.
– Nu, nu există doctor. Acela al Escadrilei e la douăzeci de kilometri depărtare de aici.
– A! Bun.
Omul își șterge fruntea de nădușeală. Totul se năruie. Nevastă-sa naște în mijlocul uliței, printre oale și cratițe. Nimic din toate astea nu e propriu-zis crud. Înainte de orice, totul e mai întâi monstruos de în afara omenescului. Nimeni nu se jeluie, bocetele nu mai au rost. Nevastă-sa o să moară, el nu se plânge. Așa e și gata. E vorba de un vis urât.
– Dacă, măcar, ne-am putea opri undeva… Să găsești undeva un sat adevărat, un han adevărat, un spital adevărat… dar și spitalele se evacuează, Dumnezeu știe de ce! E o regulă a jocului. Nu-i timp de născocit alte reguli. Să găsești undeva o adevărată moarte! Dar nu mai există moarte adevărată. Există doar trupuri care, la fel ca automobilele, se defectează.

Și simt peste tot rugina unei grabe, a unei grabe care a renunțat la grabă. Lumea fuge, cu o viteză de cinci kilometri pe zi, de frica tancurilor care înaintează peste câmpuri cu mai mult de o sută de kilometri, și a avioanelor care fac șase sute de kilometri pe oră. Așa se revarsă siropul când se răstoarnă sticla. Nevasta ăluia naște, dar el are timp cu nemiluita. E urgent. Și nu mai este. Atârnă într-un echilibru instabil între urgență și eternitate.

Totul devine lent ca reflexele muribunzilor. E vorba de o imensă turmă care bate – buimacă – pasul pe loc, în fața abatorului. Sunt ei cinci, zece milioane de oameni aruncați la întâmplare asfaltului? E un popor care se foiește de oboseală și de plictis, în pragul eternității.

Și cu adevărat nu pot înțelege cum o să se descurce ca să supraviețuiască. Omul nu se hrănește cu crengi de copac. Vag, își dau ei înșiși seama de treaba asta, dar înțelesul abia că-i înspăimântă. Smulși din matca lor, de la munca lor, din îndatoririle lor, și-au pierdut orice sens. Identitatea însăși li s-a tocit. Sunt foarte puțin ei înșiși. Există foarte puțin. Își vor născoci mai târziu suferințele, dar acum suferă mai ales de șale, care-i dor din pricina căratului prea multor pachete, de prea multe noduri care li s-au desfăcut, lăsând cearșafurile să se golească de conținutul lor, acum suferă de prea multe mașini care trebuie împinse spre a fi urnite.

Nici un cuvânt despre înfrângere. Lucru evident. Nu simți nevoia să comentezi ceea ce constituie însăși esența ta. Ei „sunt“ înfrângerea.

Am viziunea bruscă, acută a unei Franțe care-și pierde măruntaiele. Ar trebui repede cusută. Nu-i nici o clipă de pierdut: sunt osândiți…

Începe. Iată-i gata asfixiați, ca peștii scoși afară din apă:

– Pe-aici nu se găsește lapte?

Să mori de râs, auzi colo!

– Copilașul meu n-a băut nimic de ieri…

E vorba de-un sugaci de șase luni, care face încă multă gălăgie. Dar gălăgia asta nu va ține cine știe cât: peștii, scoși din apă… Aici nu se găsește strop de lapte. Aici nu-i decât fier vechi. Aici nu-i decât o enormă masă de fierărie fără rost, care, deteriorându-se la fiecare kilometru, pierzând piulițe, șuruburi, plăci de fontă, poartă pașii acestui popor, într-un exod prodigios de inutil, către neant.

Se răspândește zvonul că niște avioane mitraliază șoseaua la câțiva kilometri spre sud. Se pomenește chiar de bombe. Auzim într-adevăr explozii înăbușite. Zvonul, fără îndoială, este exact.

Dar mulțimea nu se înspăimântă. Mi se pare chiar nițel înviorată. Riscul concret i se pare mai plin de sănătate decât înecul în mormanele de fiare.

He! schema pe care o vor făuri mai târziu istoricii! Axele pe care le vor inventa ei ca să dea un sens acestui terci! Vor lua spusa unui ministru, hotărârea unui general, discuția membrilor unei comisii, și vor confecționa, din această paradă de fantome, convorbiri istorice cu responsabilități și vederi cu consecințe îndepărtate. Vor scorni acceptări, rezistențe, pledoarii corneliene, lașități. Eu știu prea bine ce-nseamnă un minister evacuat. Hazardul mi-a îngăduit să vizitez unul dintre ele. Am înțeles imediat că un guvern, odată ce s-a mutat, nu mai constituie un guvern. E ca un trup. Dacă o să-ncepeți să-l mutați – stomacul acolo, ficatul aici, mațele în altă parte, colecția asta nu mai alcătuiește un organism. Am trăit douăzeci de minute la Ministerul Aerului. Ei bine, un ministru exercită o acțiune asupra ușierului său! O acțiune miraculoasă. Deoarece un fir de sonerie leagă încă ministrul de ușier. Un fir de sonerie intact. Ministrul apasă pe un buton, și ușierul vine.

Ăsta-i un succes.

– Mașina mea, cere ministrul.

Autoritatea lui se oprește aici. Îl face pe ușier să facă exerciții. Dar ușierul habar n-are dacă există pe pământ un automobil de ministru. Nici un fir electric nu leagă ușierul de nici un șofer de automobil. Șoferul s-a pierdut, undeva în univers. Ce pot, cei care guvernează, să știe despre război? Nouă ne-ar trebui, începând de acum încolo, opt zile, într-atât de imposibile sunt legăturile, ca să declanșăm o misiune de bombardament asupra unei divizii blindate descoperite de noi. Ce știri poate primi un guvernământ din țara asta care-și pierde măruntaiele pe drum? Știrile înaintează cu o viteză de douăzeci de kilometri pe zi. Telefoanele sunt încurcate ori defecte, și nu mai au puterea să transmită, în toată deplinătatea, sensurile Ființei care deocamdată se descompune. Guvernul e cufundat în vid: un vid polar. Din timp în timp, îi ajung la ureche chemări de o urgență deznădăjduită, însă abstracte, reduse la trei linii. Cum ar putea ști responsabilii dacă zece milioane de francezi n-au și murit de foame? Și chemarea aceasta a zece milioane de oameni e cuprinsă într-o frază. Trebuie o frază ca să se spună:

– Ne întâlnim la ora patru la X.

Sau:

– Se spune că zece milioane de oameni au murit.

Sau:

– Blois e în flăcări.

Sau:

– A fost găsit șoferul dumneavoastră.

Toate sunt pe același plan. Dintr-odată. Zece milioane de oameni. Mașina. Armata din est. Civilizația occidentală. S-a găsit șoferul. Anglia. Pâinea. Cât e ceasul?

Vă dau șapte litere. Sunt cele șapte litere ale Bibliei. Reconstituiți-mi Biblia cu ele!

Istoricii vor uita realitatea. Vor născoci ființe gânditoare, legate cu misterioase fire de un univers exprimabil, dispunând de temeinice vederi de ansamblu și cumpănind hotărâri grave după cele patru reguli ale logicii carteziene. Vor separa puterile binelui de puterile răului. Eroii, de trădători. Dar aș pune o simplă întrebare:

– Trebuie, ca să trădezi, să fii răspunzător de ceva, să girezi ceva, să acționezi asupra a ceva, să cunoști ceva. A părea în stare de un atare lucru ar însemna azi o dovadă de geniu. De ce nu-s decorați trădătorii?

Și mijește aproape peste tot, câte puțin, pacea. Nu-i una dintre acele păci bine formulate, precis conturate, care urmează ca niște etape noi ale istoriei războaielor clar sfârșite prin încheieri de tratate. E vorba de o perioadă fără nume, care e sfârșitul a orice. Un sfârșit care nu va mai sfârși să sfârșească. E vorba de un zmârc unde se afundă treptat orice elan. Nu se simte apropierea unei concluzii bune sau rele. Ba chiar dimpotrivă. Se intră, puțin câte puțin, în putrezirea unui provizorat care seamănă cu eternitatea. Nimic nu se va încheia, căci nu mai există nici un nod de care să poți apuca țara, așa cum ai apuca o înecată, încleștându-ți mâna în părul ei. Totul s-a desfăcut. Și efortul cel mai patetic nu reușește să înșface decât o șuviță de păr. Pacea care vine nu-i rodul unei hotărâri luate de om. Ea se întinde în loc ca o lepră.

Acolo, sub mine, pe drumurile unde caravana se destramă, unde blindatele nemțești omoară ori dau de băut, este ca pe unul din acele teritorii mlăștinoase în cuprinsul cărora se confundă pământul cu apa. Pacea, care a și început să se amestece cu războiul, face războiul să putrezească.

Unul din prietenii mei, Léon Werth, a auzit de-a lungul unui drum o vorbă grozavă, despre care va povesti într-o mare carte. La stânga drumului sunt

nemții; la dreapta, francezii. Între unii și alții, vârtejul lent al exodului. Sute de femei și de copii care se salvează cum pot din găoacea în flăcări a mașinilor lor. Și, așa cum un locotenent de artilerie care se află prins fără voie în îngrămădeală încearcă să pună în baterie un tun de șaptezeci și cinci asupra căruia și-a îndreptat tirul inamicul – și cum inamicul nu nimerește ținta, dar seceră șoseaua – mamele se duc la locotenent, care, șiroind de sudoare, încăpățânându-se în datoria lui de neînțeles, încearcă să salveze o poziție care nu va dura nici douăzeci de minute (sunt doisprezece oameni cu toții!):

– Plecați! Plecați! Lașilor!

Locotenentul și oamenii pleacă.

Se izbesc mai ales de aceste probleme din timp de pace. Trebuie, desigur, ca să nu fie masacrați pe șosea cei mici. Dar fiecare soldat care trage trebuie să tragă în spatele unui copil. Fiecare camion care înaintează, ori se căznește să înainteze, riscă să condamne un popor. Căci, înaintând împotriva curentului, blochează inexorabil o șosea întreagă.

– Sunteți nebuni! Lăsați-ne să trecem! Mor copiii!

– Noi ne batem…

– Ce vă bateți? Unde vă bateți? În trei zile, în direcția asta, o să înaintați șase kilometri!

Sunt câțiva soldați pierduți de camionul lor, în drum spre o întâlnire care de ceasuri și ceasuri, fără-ndoială, nu mai are obiect. Dar sunt pătrunși de datoria lor elementară:

– Ne ducem să ne batem…

– … mai bine ne-ați duce pe noi! E neomenos!

Un copil urlă.

– Cât despre ăla…

Ăla nu mai țipă. Nu-i lapte, nu-s țipete.

– Noi ne ducem să ne batem…

Își repetă formula cu o stupiditate disperată.

– Dar n-o să ajungeți niciodată să vă bateți! O să crăpați aici împreună cu noi!

– Ne ducem să ne batem…

Nu mai știu prea bine ce spun. Nu mai știu prea bine dacă se bat cu adevărat. N-au văzut niciodată inamicul. Se duc în camion către ținte mai fugare decât mirajele. Și nu întâlnesc decât pacea asta de putregai.

Cum dezordinea a ţintuit locului totul, au coborât din camion. Lumea se adună în jurul lor:

– Aveţi apă?…

Împart aşadar apă.

– Pâine?…

Împart pâinea.

– O lăsaţi să crape?

În maşina aceea în pană, mutată în şanţ, horcăie o femeie.

O scot de acolo. O vârâ în camion.

– Şi copilul ăsta?

E vârât în camion şi copilul.

– Şi-aia care stă să nască? E vârâtă şi-aia!

Apoi pe astalaltă, fiindcă boceşte.

După o oră de cazne, camionul a fost degajat. A fost întors către sud. Va urma, târât de el, blocul eratic, fluviul de civili. Soldaţii au fost convertiţi la ideea păcii. Pentru că nu găseau războiul.

Pentru că musculatura războiului este invizibilă. Pentru că lovitura pe care o dai o primeşte un copil. Pentru că la întâlnirea cu războiul nimereşti peste femei care nasc. Pentru că e la fel de zadarnic să pretinzi să comunici o informaţie, să primeşti un ordin, ori să încerci o convorbire cu Sirius. Nu mai există armată. Nu mai există decât oameni.

S-au convertit la ideea păcii. Prin forţa lucrurilor, s-au schimbat în mecanici, în medici, în păzitori de turme, în brancardieri. Le repară maşinile acestor oameni oarecari, ce nu ştiu să-şi dreagă singuri fierăria. Şi soldaţii ăştia nu ştiu dacă pentru osteneala ce şi-o dau sunt eroi ori sunt vrednici de curtea marţială. Nu i-ar mira deloc să fie decoraţi. Nici să fie aliniaţi lângă un zid cu douăsprezece gloanţe în ţeastă. Nici să fie demobilizaţi. Nimic nu i-ar mira. Au depăşit de mult limitele mirării.

E un imens terci, în care nici un ordin, nici o mişcare, nici o ştire, nici o undă de orice-ar fi nu se poate propaga mai departe de trei kilometri. Şi, aşa cum satele se prăbuşesc unul după altul în canalul colector, la fel şi aceste camioane militare, absorbite de pace, se convertesc unul după altul la gândul păcii. Mănunchiurile acestea de oameni, care ar fi acceptat fără să clintească moartea – dar nu li se pune problema să moară – acceptă datoriile pe care le întâlnesc în cale, şi repară huluba asta de căruţă hodorogită, în care trei călugăriţe au încărcat pentru Dumnezeu ştie ce pelerinaj, către Dumnezeu

știe ce refugiu din povești cu zâne, doisprezece copilași amenințați de moarte.

Ca și Alias când își vâra revolverul la loc în buzunar, nu-i voi judeca pe soldații care se lasă păgubași de război. Care-i oare adierea ce i-ar însufleți? Dincotro vine unda ce-ar fi să-i miște? Unde-i chipul ce i-ar uni? Nu știu altceva despre restul lumii decât zvonurile întotdeauna năuce care, încolțite la trei-patru kilometri mai departe pe drum, sub formă de caraghioase ipoteze, au luat – propagându-se încetinel de-a lungul ăstor trei kilometri de terci – un caracter afirmativ: „Statele Unite au intrat în război. Papa s-a sinucis! Avioanele rusești au incendiat Berlinul. Armistițiul e semnat de trei zile. Hitler a debarcat în Anglia".

Nu există nici un păstor pentru femei sau pentru copii, dar nici pentru bărbați nu există. Generalul ajunge până la ordonanță. Ministrul își ajunge ușierul. Și poate că izbândește să-l preschimbe, datorită elocvenței. Alias își ajunge echipajele. Și-i poate face pe oamenii echipajelor să-și dea viața. Sergentul camionului militar ajunge până la cei doisprezece oameni care țin de el. Dar e cu neputință să se sudeze de orice altceva. Presupunând că un șef genial, în stare printr-o minune de o privire de ansamblu, concepe un plan susceptibil să ne salveze, acest șef nu va dispune, ca să se manifeste, decât de un fir de sonerie lung de douăzeci de metri. Iar ca masă de manevră, ca să învingă, va dispune de ușier, dacă mai viețuiește cumva un ușier la celălalt capăt al firului.

Când merg la întâmplare pe drumuri soldații ăștia risipiți care fac parte din unitățile dislocate, oamenii ăștia care nu mai sunt decât niște șomeri ai războiului, ei nu înfățișează acea disperare care se spune că ar fi specifică învinsului patriot. Ei doresc în chip nedesluşit pacea – e adevărat. Dar, în ochii lor, pacea nu reprezintă altceva decât sfârșitul acestei confuziuni fără nume, și întoarcerea la o identitate, fie ea dintre cele mai umile. Cutare, fost cizmar, visează că bătea cuie. Bătând cuie, făurea lumea.

Și dacă merg drept înaintea lor, e datorită efectului incoerenței generale care-i desparte pe unii de alții, iar nu groazei de moarte. Nu le e groază de nimic: sunt goliți pe dinăuntru.

XVII

Există o lege fundamentală: nu te schimbi cât ai clipi din învins în învingător. Când se vorbește de o armată care mai întâi dă îndărăt, apoi rezistă, e doar un fel de a vorbi prescurtat, căci trupele care au dat îndărăt și cele care acum se luptă nu sunt aceleași. Armata care dădea înapoi nu mai era o armată. Nu doar că oamenii aceștia ar fi nevrednici să învingă, ci pentru că o retragere distruge toate legăturile, și materiale și spirituale, care unesc oamenii între ei. Grămezii de soldați pe care o lași să se strecoare către spate îi substitui așadar rezerve noi, care au structura unui organism. Ele blochează dușmanul. Cât despre fugari, îi culegi ca să-i replămădești în chip de armată. Dacă nu-s deloc rezerve de aruncat în foc, prima retragere este ireparabilă.

Doar biruința ne leagă. Înfrângerea nu numai că separă om de om, dar îl împarte însuși pe om. Dacă fugarii nu plâng Franța care se prăbușește, asta se datorează faptului că sunt învinși. Că Franța e înfrântă, nu de jur împrejurul lor, ci într-înșii. A plânge Franța ar însemna să fii învingător.

Tuturor celor care încă mai rezistă, ca și celor care nu mai rezistă, chipul Franței înfrânte nu li se va arăta decât mai târziu, în ceasurile de tăcere. Azi fiecare se irosește protestând împotriva unui amănunt vulgar care se răzvrătește ori se defectează – împotriva unui camion în pană, împotriva unui drum devenit incirculabil, unei manivele care se înțepenește, a absurdității unei misiuni. Semnul prăbușirii este că misiunea devine absurdă. Că devine absurd însuși actul care se împotrivește prăbușirii. Căci totul se revoltă împotriva sa însuși. Nu plângi dezastrul universal, ci obiectul de care ești răspunzător, singurul tangibil și care se strică. Franța care se prăbușește nu mai e decât un noian de bucăți disparate, dintre care nici una nu are chip; nici misiunea aceasta, nici camionul acesta, nici drumul acesta, nici porcăria asta de manivelă.

Desigur, o prăbușire e un spectacol trist. Oamenii josnici se arată josnici cu acest prilej, jefuitorii se dovedesc jefuitori. Instituțiile se destramă, îmbuibate cu amărăciune și oboseală, trupele se descompun și ajung la absurditate. Toate aceste efecte sunt implicate într-o înfrângere, precum ciuma implică bubonul. Dar iubitei, dacă o strivește un camion, te apuci să-i critici urâțenia?

Înfățișarea de vinovați pe care ea o dă victimelor sale, iată nedreptatea înfrângerii. Sacrificiile, austerităţile în împlinirea datoriei, asprimile față de sine, vigilențele de care Dumnezeul care hotărăște soarta bătăliilor n-a ținut seama – cum le-ar putea înfățișa oare înfrângerea? Cum ar putea ea arăta iubirea? Înfrângerea arată șefii fără putere, oamenii claie peste grămadă, mulțimile pasive. A existat adesea carență adevărată, dar ce înseamnă această carență? Era de-ajuns să circule zvonul unui reviriment rusesc ori că au intervenit americanii pentru ca oamenii să se transfigureze. Pentru ca vestea să-i lege într-o nădejde comună. Un asemenea zvon, de fiecare dată, a purificat totul, ca adierea unui vânt marin. Nu trebuie judecată Franța după efectele zdrobirii.

Franța trebuie judecată după consimțământul ei la sacrificiu. Franța a acceptat războiul împotriva adevărului logicienilor. Ei ne ziceau: „Sunt optzeci de milioane de nemți. Nu putem făuri într-un an cele patruzeci de milioane de francezi care ne lipsesc. Nu putem preschimba pământul nostru cu grâu în pământ cu cărbune. Nu putem nădăjdui în ajutorul Statelor Unite. De ce nemții, pretinzând Danzig-ul, ne-ar impune datoria nu de-a salva Danzig-ul, asta-i cu neputință, ci de-a ne sinucide ca să evităm rușinea? Ce rușine este de a avea un pământ care dă mai mult grâu decât mașini, și să fii unul contra doi? De ce rușinea ar apăsa asupra noastră, și nu asupra lumii?“ Aveau dreptate. Război, pentru noi, însemna dezastru. Dar, ca să evite o înfrângere, trebuia oare Franța să refuze războiul? Nu cred. Din instinct, Franța judeca la fel, de vreme ce asemenea avertismente n-au întornat-o de la acest război. La noi Spiritul a fost mai tare decât Inteligența.

Viața, întotdeauna, sfărâmă formulele. Înfrângerea poate să se dovedească singura cale spre reînviere, în pofida tuturor urâciunilor sale. Știu, fără îndoială, că pentru a face un arbore, osândim un grăunte să putrezească. Primul act de rezistență, dacă survine prea târziu, e întotdeauna săvârșit în pierdere. Dar el e deșteptarea la rezistență. Ca dintr-un grăunte, din el poate că va crește un arbore.

Franța și-a jucat rolul. Acesta însemna pentru ea să se ofere zdrobirii, de vreme ce lumea arbitra fără să colaboreze și fără să lupte, și însemna să se vadă pentru o vreme îngropată în tăcere. Când dai asaltul, există în mod necesar oameni care merg în frunte. Ei mor mai întotdeauna. Dar trebuie, pentru ca să existe asaltul, să moară cei din frunte.

Acesta-i rolul care ne-a revenit, fiindcă am acceptat fără iluzii să punem un soldat în fața a trei soldați și să-i opunem pe agricultorii noștri unor muncitori! Refuz să fiu judecat după sluțeniile prăbușirii! Oare cel care acceptă să se preschimbe în torță, în timp ce zboară, fi-va judecat după umflăturile pricinuite de arsuri? Și acela nici vorbă că se va sluți.

XVIII

Și totuși, acest război, în afara sensului spiritual care ni-l făcea trebuitor, ni s-a părut, sub aspectul execuției, un război ciudat. Nu mi-a fost rușine de vorba asta niciodată. Abia declaraserăm război, că, nefiind în stare să atacăm, începeam a aștepta să se binevoiască a ne nimici!

S-a făcut.

Aveam la dispoziție snopi de grâu ca să învingem tancuri. Snopii de grâu n-au fost la înălțime. Și astăzi nimicirea e fapt împlinit. Nu mai există nici armată, nici rezerve, nici legături, nici materiale.

Totuși, îmi continui zborul cu o imperturbabilă seriozitate. Plonjez către armata germană cu opt sute de kilometri pe oră și cu trei mii cinci sute treizeci de turații pe minut. Pentru ce? Auzi vorbă! Ca s-o sperii! Ca să evacueze teritoriul!

De vreme ce informațiile dorite de noi sunt inutile, misiunea asta nu poate avea alt scop. Ciudat război!

Exagerez, de altminteri. Am pierdut mult din altitudine. Comenzile și manetele s-au dezgheț at. Am reluat, odată cu zborul orizontal, viteza normală. Mă reped spre armata germană cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră numai și cu două mii două sute de turații pe minut. E păcat. Voi speria-o cu mult mai puțin.

Reproșa-ni-se-va că-i spunem acestui război un război ciudat!

Cei care spun acestui război „un război ciudat“ suntem noi! Măcar să-l găsim ciudat. Avem dreptul să glumim cum ne place, fiindcă toate sacrificiile le luăm pe seama noastră. Am dreptul să șăgui cu moartea mea, dacă șaga mă amuză. Dutertre – de asemenea. Am dreptul să savurez paradoxurile. Căci pentru ce mai ard încă satele acelea? De ce e aruncată claie peste grămadă, pe caldarâm, populația? De ce, cu o convingere de neclintit, ne repezim către un abator automat?

Am toate drepturile, căci în clipa asta știu perfect ce fac. Accept moartea. Nu riscul îl accept. Nu lupta o accept. Ci moartea. Am învățat un mare adevăr. Războiul nu-i acceptarea riscului. Nu-i acceptarea luptei. E, în anumite ore, pentru cel care luptă, acceptarea pură și simplă a morții.

Zilele acestea, în clipa când opinia publică străină judeca drept insuficiente sacrificiile noastre, m-am întrebat, privind cum pleacă și sunt nimicite echipajele: „Cărui lucru ne dăruim, care încă ne mai răsplătește?“

Căci murim. Căci o sută cincizeci de mii de francezi au și murit de cincisprezece zile încoace. Poate că morții aceștia nu dovedesc o rezistență extraordinară. Eu nu preamăresc nicidecum o extraordinară rezistență. E imposibil. Dar există mănunchiuri de infanteriști care se lasă masacrați într-o fermă ce nu poate fi apărată. Există escadrile de aviație care se topesc așa cum se topește ceara pe care o azvârli în foc.

Noi, bunăoară, cei din Escadrila 2/33, pentru ce oare acceptăm încă să murim? Ca să ne cinstească lumea? Dar cinstirea implică existența unui judecător. Care dintre noi acordă, indiferent cui, dreptul de a judeca? Luptăm în numele unei cauze pe care o socotim o cauză comună. Libertatea, nu numai a Franței, ci a omenirii întregi se află în joc: socotim prea confortabil postul de arbitru. Noi suntem cei care-i judecăm pe arbitri. Cei din Escadrila 2/33 îi judecă pe arbitri. Să nu se vină să ni se spună, nouă care plecăm în foc fără a crâcni, cu o șansă de întoarcere de unu la trei (când misiunea e ușoară) – și nici celor din alte escadrile – nici cumva acelui prieten căruia o schijă de obuz i-a distrus fața și care astfel a renunțat pe viață să mai tulbure vreo femeie, frustrat de un drept fundamental așa cum ești frustrat de el în dosul zidurilor unei închisori, temeinic adăpostit în propria-i urâțenie, temeinic înfipt în virtutea lui, în dosul meterezelor urâțeniei sale, să nu se vină să ni se spună că ne judecă spectatorii! Pentru spectatori trăiesc toreadorii; noi nu suntem toreadori. Dacă i s-ar afirma lui Hochedé: „Trebuie să pleci, fiindcă martorii se uită la tine“, Hochedé ar răspunde: „Greșiți. Eu, Hochedé, mă uit la martori…“

Căci, după toate cele, de ce încă ne mai luptăm? Pentru Democrație? Dacă murim pentru Democrație, înseamnă că suntem solidari cu democrațiile. Să se lupte prin urmare alături de noi! Dar cea mai puternică, cea care singură ne-ar fi putut salva, s-a dat ieri și se dă și azi înapoi. Mă rog. E dreptul ei. Dar ne dă astfel de înțeles că noi ne luptăm numai pentru interesele noastre. Dar știm prea bine că totul e pierdut. Atunci, de ce mai murim încă?

Din deznădejde? Dar nu există deloc deznădejde! Nu știți absolut nimic despre o înfrângere, dacă vă așteptați să găsiți în ea deznădejde.

Există un adevăr mai înalt decât enunțările inteligenței. Ceva trece prin noi și ne conduce, la care mă supun fără a-l putea pricepe încă. Un arbore n-are limbaj. Ne tragem dintr-un arbore. Sunt adevăruri evidente, cu toate că neformulabile. Nu mor nicidecum ca să mă împotrivesc invaziei, căci nu există nici un soi de adăpost unde să mă pot retrage împreună cu cei care mi-s dragi. Nu mor ca să salvez o onoare pe care refuz a o considera că este în joc: îi refuz pe judecători. Și nu mor nici de deznădejde. Căci în timpul ăsta, Dutertre, care cercetează harta, după ce a calculat că Arras-ul e așezat acolo, undeva, la o sută șaptezeci și cinci, îmi va spune – simt – mai înainte de-a se fi scurs treizeci de secunde:

– Direcția spre o sută șaptezeci și cinci, domnule căpitan…

Și eu mă voi supune.

XIX

– O sută șaptezeci și doi.

– Înțeles. O sută șaptezeci și doi.

Fie și o sută șaptezeci și doi. Epitaf: „A menținut corect o sută șaptezeci și doi la busolă“. Cât timp va dura sfidarea aceasta bizară? Zbor la șapte sute cincizeci de metri altitudine, sub un plafon de nori grei. Dacă m-aș înălța cu treizeci de metri, Dutertre ar orbi. Suntem nevoiți să rămânem vizibili și să oferim astfel tirului german o țintă ca pentru școlari. Șapte sute de metri este o altitudine interzisă. Servești drept punct de reper unui câmp întreg. Atragi tirul unei întregi armate. Ești accesibil tuturor calibrelor. Rămâi o veșnicie în câmpul de tragere al fiecărei arme. Asta nu mai e tir, e bătaie cu bâta. Ca și cum ai desfide o mie de bâte că-s în stare să dea jos o nucă.

Am studiat bine problema: de folosirea parașutei nici nu poate fi vorba. Când, avariat, avionul se va rostogoli spre pământ, simpla deschidere a trapei de ieșire va cere mai mult timp decât ține însăși prăbușirea. Deschiderea aceasta cere să învârți de șapte ori o manivelă greoaie. Mai mult, în plină viteză, trapa se deformează și nu mai vrea să alunece.

Asta-i. Trebuia să înghițim odată și odată doctoria! Ceremonialul nu-i complicat: mențin compasul la o sută șaptezeci și doi. Rău am făcut că am

îmbătrânit. Iată. Eram atât de fericit în copilărie. O spun, dar este oare adevărat? Mergeam și în vestibul cu o sută șaptezeci și doi la compas. Din pricina unchilor.

Acum devine dulce copilăria. Nu numai copilăria, ci toată viața lăsată în urmă. O văd, ca pe o câmpie, în perspectiva ei…

Și mi se pare că-s unul și același. Ceea ce simt, am știut dintotdeauna. Bucuriile sau tristețile mele și-au schimbat fără îndoială obiectul, dar sentimentele au rămas aceleași. Tot așa eram de fericit sau de nenorocit. Eram pedepsit sau iertat. Lucram cu sârg. Lucram prost. După zi…

Cea mai veche amintire? Aveam o guvernantă din Tirol pe care o chema Paula. Dar nu e nici măcar o amintire: este amintirea unei amintiri. Paula, când eram eu de cinci ani, în vestibulul meu, nu mai era decât o legendă. Timp de ani de zile mama ne-a spus, ori de câte ori venea Anul Nou: „A sosit o scrisoare de la Paula!“ Era, pentru noi copiii, o mare bucurie. Totuși, de ce eram fericiți? Nici unul dintre noi nu-și amintea de Paula. Se întorsese în Tirolul ei. Așadar în casa ei din Tirol. Un fel de căsuță-barometru, pierdută în omăt. Și Paula se ivea la poartă, în zilele cu soare, precum se întâmpla la porțile tuturor căsuțelor-barometru.

– E drăguță Paula?

– Încântătoare.

– E deseori vreme frumoasă în Tirol?

– Întotdeauna.

Era întotdeauna vreme frumoasă în Tirol. Căsuța-barometru o împingea pe Paula foarte departe, afară, pe peluza ei de zăpadă. Când am învățat să scriu, am fost pus să-i scriu o scrisoare Paulei. I-am scris: „Dragă Paula, sunt foarte bucuros că-ți scriu…“ Semăna oarecum a rugăciune, fiindcă n-o cunoșteam…

– O sută șaptezeci și patru.

– Am înțeles. O sută șaptezeci și patru.

Fie și o sută șaptezeci și patru. Va trebui să modific epitaful. E curios cum, dintr-odată, viața s-a adunat laolaltă. Mi-am făcut bagajul de amintiri. Ele nu vor mai servi niciodată la nimic. Și nimănui. Îmi aduc aminte de o mare iubire. Mama ne spunea: „Paula scrie să vă îmbrățișez pe toți din partea ei…“ Și mama ne săruta pe toți din partea Paulei.

– Paula știe că am crescut?

– Sigur că da. Știe.

Paula știa tot.

– Domnule căpitan, au început să tragă.

Paula, trag în mine! Mi-arunc o privire spre centimetru: șase sute cincizeci de metri. Norii sunt la șapte sute de metri. Bun. N-am încotro. Dar, sub norul meu, lumea nu e negricioasă, cum gândeam c-o presimt: e albastră. Minunat de albastră. E ceasul amurgului, iar câmpia e albastră. Pe alocuri plouă. Albastră de ploaie…

– O sută șaizeci și opt.

– Înțeles. O sută șaizeci și opt.

Fie și o sută șaizeci și opt. Drumul către veșnicie face multe meandre… Dar cât îmi pare de liniștit drumul ăsta! Lumea seamănă cu o livadă. Adineauri se arătase ca o epură de seacă. Totul îmi părea inuman. Zbor însă în jos, ca într-un soi de intimitate. Se văd copaci răzleți ori strânși în pâlcuri mici. Și-i întâlnești. Și câmpii verzi de asemenea. Și case cu olane roșii și cu câte cineva în fața porții. Și frumoase ploi albastre de jur împrejur. Paula, pe o vreme ca asta, fără-ndoială, ne-ar fi dus iute acasă…

– O sută șaptezeci și cinci.

Epitaful meu își pierde mult din bărbătească-i noblețe: „A menținut o sută șaptezeci și doi, o sută șaptezeci și patru, o sută șaizeci și opt, o sută șaptezeci și cinci…“ Apar mai curând schimbător. Iată! Îmi tușește motorul! Se răcește. Închid deschizăturile capotei. Bun. Dat fiind că e timpul să deschid rezervorul suplimentar, trag de pârghie. N-am uitat oare nimic? Arunc o privire către presiunea uleiului. Totu-i în ordine.

– Domnule căpitan, începe să se strice vremea…

Auzi, Paula? Începe să se strice vremea. Și totuși nu pot să nu mă mir de albastrul serii. E atât de extraordinar! Culoarea aceasta-i atât de adâncă. Și pomii aceștia fructiferi, poate pruni, care defilează. Am intrat în această priveliște. S-a zis cu vitrinele! Sunt un vagabond care a sărit zidul. Merg cu pași mari prin lucerna jilavă și fur prune. Paula, e un război ciudat. E un război melancolic și cu desăvârșire albastru! M-am rătăcit puțin. Am descoperit locul acesta straniu îmbătrânind… O, nu, nu mi-e frică. E puțin trist, și-atâta tot.

– În zigzag, căpitane!

Ăsta-i un joc nou, Paula! O lovitură de picior la dreapta, o lovitură de picior la stânga – și derutezi tirul. Când cădeam, îmi făceam cucuie. Mi le

îngrijeai, firește, cu comprese de amică. Grozav o să mai am nevoie de arnică. Știi, cu toate acestea… albastrul serii e minunat!

Am văzut acolo, în față, trei scânteieri de lance divergente. Trei lungi tije verticale și lucioase. Urme de gloanțe luminoase. Ori de obuze luminoase de calibru mic. Totul cufundat în auriu. Am văzut, deodată, în albastrul serii, zvâcnind strălucirea acestui candelabru cu trei brațe…

– Căpitane! Din stânga trag foarte tare! Luați-o pieziș!

Lovitură de picior.

– A, se-ntețește…

Poate…

Se-ntețește, dar mă aflu înlăuntrul lucrurilor. Dispun de toate amintirile mele și de toate proviziile ce mi-am făcut, de toate dragostele mele. Dispun de copilăria mea care se pierde, ca o rădăcină, în noapte. Mi-am început viața cu melancolia unei amintiri… Se întețește, dar nu recunosc nimic în mine din ceea ce credeam că voi simți în fața acestor lovituri de gheare alcătuite din stele căzătoare.

Sunt într-o țară ce-mi înduioșează inima. E sfârșit de zi. Apar fâșii mari de lumină, la stânga, între furtuni care construiesc ochiuri de vitralii. Aproape că pipăi cu mâna, la doi pași de mine, toate lucrurile care sunt bune. Există acolo pruni cu prune. Pământul are miros de pământ. Trebuie să fie plăcut să umbli printre pământuri jilave. Știi, Paula, înaintez încet, legănându-mă în stânga și-n dreapta ca un car cu fân. Socoți că e rapid un avion… firește, când te gândești! Dar dacă uiți de mașină, dacă privești, atunci te plimbi pur și simplu pe câmpii…

– Arras…

Da. Foarte departe în față. Dar Arras-ul nu-i un oraș. Arras-ul nu-i altceva decât un fitil roșu pe un fond albastru-închis. Pe un fundal de furtună. Căci, hotărât lucru, la stânga și-n față se pregătește o furtună mare. Apusul nu poate explica semiîntunericul ăsta. Ca să cearnă o lumină atât de întunecată ar trebui mari îngrămădiri de nori…

Flăcările Arras-ului s-au învâlvorat. Nu-s flăcări de incendiu. Un incendiu se lărgește ca un șancru, având de jur împrejur doar o margine de carne vie. Dar fitilul ăsta roșu, alimentat permanent, e al unei lămpi nițel fumegânde. E o flacără lipsită de nervozitate, sigură de ea că n-o să se curme, temeinic ridicată din grosul rezervelor sale de ulei. O simt plămădită dintr-o carne compactă, aproape apăsătoare, pe care uneori vântul o mișcă de parcă ar

apleca un copac. Așa… un copac. Copacul acesta a prins în păienjenișul rădăcinilor sale Arras-ul. Și toate sucurile Arras-ului, toate proviziile Arras-ului, toate comorile Arras-ului, preschimbate în sevă, urcă să hrănească arborele.

Văd cum flacăra asta, uneori prea grea, se clatină ba la dreapta, ba la stânga, scuipă un fum și mai negru, apoi se reîncheagă din nou. Dar tot nu deslușesc orașul. Întreg războiul se rezumă la această lumină. Dutertre spune că situația se agravează. El observă din față mai bine decât mine. Mă surprinde totuși mai întâi un soi de indulgență; câmpia asta veninoasă azvârle puține stele.

Da, dar…

Știi, Paula, în poveștile cu zâne din copilărie, cavalerul – trecând prin încercări grozave – călătorea către un castel misterios și fermecat. Urca munți de gheață. Sărea peste prăpăstii, dejuca trădări. În sfârșit, castelul se ivea în mijlocul unei câmpii albastre, ușoare la galop, ca o peluză. El se și vedea învingător… Ah! Paula, nu poți să-l înșeli pe cel care are experiența poveștilor cu zâne! Asta era întotdeauna cel mai greu…

Alerg astfel înspre castelul meu de foc, prin albastrul serii, la fel ca odinioară… Ai plecat de la noi prea curând ca să ne poți ști jocurile, habar n-ai de „cavalerul Aklin“. Era un joc născocit de noi, căci disprețuiam jocurile altora. Se juca în zilele furtunoase, când, după primele fulgere, simțeam – duși de izul pe care-l au lucrurile și de freamătul dintr-odată stârnit al frunzelor – că norul era gata să crape. Atunci, pentru o clipă, grosimea crengilor se preschimba în mușchi murmurător și ușurel. Era semnalul… nimic nu ne mai putea opri!

Plecam din adâncurile parcului spre casă, în largul peluzelor, gonind de sta să ne iasă inima din piept. Primii stropi din potopul furtunii sunt stropi grei și rari. Întâiul atins de ploaie se dădea bătut. Apoi al doilea. Apoi al treilea. Pe urmă ceilalți. Ultimul supraviețuitor se învedera astfel ocrotitul zeilor, invulnerabilul! El avea dreptul, până la viitoarea furtună, să se cheme „cavalerul Aklin“.

Era de fiece dată, în câteva clipe, o hecatombă de copii…

Și încă mă joc de-a cavalerul Aklin. Către castelul meu de foc alerg încet, gata să-mi iasă inima din piept.

Dar iată că:

– Ah! Căpitane! N-am văzut niciodată așa ceva…

Nici eu n-am văzut niciodată așa ceva. Nu mai sunt invulnerabil. O! Nu știam că purtam în mine nădejdea…

XX

În ciuda celor șapte sute de metri, speram. În ciuda parcurilor de tancuri, în ciuda flăcării din Arras, speram. Speram cu disperare. Mă înapoiam în memorie, până în străfundurile copilăriei, ca să regăsesc sentimentul ocrotirii atotputernice. Pentru oameni nu există ocrotire. Odată ajuns om, ești abandonat… Dar cine poate ceva împotriva unui băiețel pe care o Paulă atotputernică îl ține strâns de mână? Paulo, m-am folosit de umbra ta ca de un scut…

Am folosit toate trucurile. Când Dutertre mi-a spus: „Se întețește…“, m-am folosit, ca să continui să sper, de însăși acea amenințare. Eram în război: trebuia așadar ca războiul să-și arate chipul. El se reducea, revelându-se, la câteva dâre de lumină. „Asta-i, așadar, acea vestită primejdie de moarte de deasupra Arras-ului? Mor de râs…“

Condamnatul și-a închipuit călăul ca pe un foarte palid robot. Și i se înfățișează înaintea ochilor un oarecare om de treabă, care știe să strănute și chiar să surâdă. Condamnatul se agață de surâsul acela ca de un drum spre eliberare… Și nu-i decât fantoma unui drum. Călăul, cu tot strănutul său, îi va reteza capul. Dar cum să dai cu tifla nădejdii?

Cum nu m-aș fi mințit pe mine însumi cu privire la felul în care am fost întâmpinat, de vreme ce toate păreau calde și rustice, de vreme ce luceau așa de îmbietor olanele umede și țiglele, de vreme ce nimic nu se schimba de la o clipă la alta, și nici nu părea că avea să se schimbe? De vreme ce noi nu mai eram – Dutertre, mitraliorul și cu mine – decât trei oameni în trecere peste câmpuri, care se întorc încet acasă fără să trebuiască să-și ridice prea mult gulerele, căci în realitate nu plouă deloc. De vreme ce în inima liniilor nemțești nimic nu părea să merite într-adevăr să fie povestit și nu exista nicidecum vreun motiv puternic pentru ca mai departe războiul să fie altcum. De vreme ce părea că dușmanul s-a împrăștiat și e ca și topit în imensitatea țarinelor, câte un soldat poate de fiecare casă, un soldat poate de fiecare copac, dintre care unul – din când în când – amintindu-și de război, trage. Îi împuiaseră capul cu consemnul: „Ai să tragi în avioane…“ Consemnul se împletea cu visul. Își trăgea cele trei gloanțe, fără să creadă

prea mult în ele. Am vânat și eu rațe, seara, de care puțin îmi păsa dacă plimbarea le era oarecum plăcută. Trăgeam în ele vorbind despre altceva: asta nu le deranja câtuși de puțin…

Vezi atât de bine ceea ce ai vrea să vezi: soldatul ăla m-a luat la ochi, fără convingere, și nu mă nimerește. Ceilalți nu se amestecă. Cei care sunt în stare să administreze o lovitură gravă respiră, poate, în clipa asta, cu plăcere, mireasma serii, ori își aprind țigări, ori sfârșesc de spus câte o glumă – și nu se amestecă. Alții, în satul unde au fost cantonați, își întind poate gamela să li se toarne ciorba. Un huruit se trezește și moare. O fi prieten sau dușman? N-au timp să-l deslușească; își veghează gamela cum se umple: nu se amestecă. Iar eu încerc să străbat, cu mâinile în buzunar, fluierând, și cu un aer cât mai firesc posibil, grădina prin care nu e voie să intre cei care se plimbă, dar ai cărei paznici se lasă unul în seama altuia – nu se amestecă…

Sunt atât de vulnerabil! Însă slăbiciunea mea le e o capcană: „De ce să vă agitați? O să-l doborâm puțin mai încolo…“ E evident! „Du-te, o să aibă alții grijă de tine…!“ Fiecare aruncă în spatele altuia corvoada, ca să nu-și piardă rândul la ciorbă, ca să nu întrerupă o glumă, sau doar fiindcă le place vântul serii. Profit astfel de neglijența lor, îmi găsesc scăparea mulțumită clipei în care războiul îi sleiește pe toți, pe toți deodată, ca din întâmplare – și de ce nu? Și încep vag să sper că din om în om, din pluton în pluton, din sat în sat, voi ajunge să termin cu bine. La urma urmei, nu suntem decât un avion trecând seara… asta nici nu te face să ridici capul!

Desigur, nădăjduiam să mă întorc. Dar știam totodată că o să se întâmple ceva. Ești condamnat la ispășire, dar temnița care te ține închis e încă mută. Te agăți de tăcerea aceasta. Fiecare clipă seamănă cu cea dinainte. Nu există nici un motiv absolut ca viitoarea clipă să schimbe lumea. O astfel de muncă e prea anevoioasă pentru ea. Fiecare clipă, una după alta, salvează tăcerea. Tăcerea a și început să pară eternă…

Dar pasul celui despre care știu bine că va veni se face auzit.

Ceva în peisaj s-a rupt chiar acum. Astfel, buturuga ce părea stinsă pocnește deodată și sloboade o puzderie de scântei. Datorită cărui mister întreagă această câmpie freamătă în aceeași clipă? Copacii, odată venită primăvara, își slobozesc semințele în văzduh. Oare pentru ce deodată o

primăvară a armelor? De ce acest potop luminos care urcă spre noi și se dovedește – dintr-odată – universal?

Senzația pe care o simt mai întâi este că am fost lipsit de prudență. Eu am făcut să se strice totul. Ajunge câteodată o clipire, un gest, când echilibrul e din cale-afară de precar! Un alpinist tușește și a stârnit avalanșa. Și acum, că a stârnit-o, totul s-a încheiat.

Am umblat greoi prin balta cea albastră, deja năpădită de întuneric. Am tot clătinat lichidul ăsta liniștit, și iată-l împroșcând spre noi zeci de mii de bule de aer.

Un popor de scamatori a intrat în horă. Un popor de scamatori își înșiruie către noi, cu zecile de mii, proiectilele sale. Acestea, din lipsă de variație unghiulară, ne par mai întâi nemișcate, dar, asemenea bilelor pe care arta scamatorului nu le azvârle, ci le eliberează, își încep încet urcușul. Văd lacrimi de lumină curgând către mine prin uleiul tăcerii. Al acelei tăceri care scaldă jocul scamatorilor.

Fiecare rafală de mitralieră sau de tun cu tragere rapidă debitează, cu sutele, obuze ori gloanțe fosforescente, care se înșiruie ca boabele de mătănii. O mie de mătănii elastice se alungesc spre noi, se întind să se rupă și trosnesc la înălțimea noastră.

Într-adevăr, văzute pieziș, proiectilele care nu ne-au atins vădesc, în trecerea lor tangențială, o amețitoare viteză. Lacrimile se preschimbă în fulgere. Și iată că mă descopăr înecat într-o holdă de traiectorii de culoarea spicelor de grâu. Iată-mă-s centrul unui des hățiș de lovituri de lăncii, iată-mă amenințat de nu știu ce amețitoare lucrătură cu acul. Toată câmpia s-a legat de mine și țese în jurul meu o rețea fulgerătoare de linii de aur.

A! Când mă plec spre pământ, descopăr aceste etaje de bule luminoase care suie cu încetineala maramelor de ceață. Descopăr acel lent vârtej de semințe: astfel zboară pleava bobului de grâu când îl treieri! Dar când privesc orizontal, nu mai există jerbe de lance! Se trage? Nicidecum! Sunt atacat cu arme albe! Nu văd decât săbii de lumină! Mă simt… Nu-i vorba de primejdie! Mă orbește luxul în care mă scald!

– A!

Am decolat cu douăzeci de centimetri de pe scaunul meu. A fost ca o izbitură de berbece în avion. S-a rupt, s-a pulverizat… ba nu… ba nu… Îl simt că încă răspunde comenzilor. Nu-i decât prima lovitură dintr-un potop

de lovituri. Totuși, n-am observat explozii. Fumul exploziilor se confundă, fără îndoială, cu solul întunecat: ridic ochii și privesc.

Spectacolul acesta e fără apel.

XXI

Aplecat înspre pământ, nu băgasem de seamă spațiul gol care, puțin câte puțin, s-a lărgit între mine și nori. Trasoarele zvârleau o lumină de grâu: cum puteam ști că, în culmea ascensiunii lor, împărțeau – așa cum se implântă cuiele: unul câte unul – materialele acestea întunecate? Le descopăr deja strângându-se în piramide ametitoare, care se îndreaptă înapoi cu încetineala banchizelor. La scara unor asemenea perspective, am senzația că stau nemișcat.

Știu bine că alcătuirile acestea, de-abia înălțate, și-au și irosit puterea. Fiecare dintre acești fulgi n-a avut decât vreme de o sutime de secundă drept de viață și de moarte. Dar m-au înconjurat pe furiș. Ivirea lor face dintr-odată să-mi apese pe ceafă greutatea unei nemaipomenite mustrări.

Acest șir de explozii surde, al căror zgomot este acoperit de uruitul motoarelor, îmi impune iluzia unei tăceri extraordinare. Nu simt nimic. Golul așteptării se scobește în mine, ca și cum s-ar delibera.

Gândesc… gândesc totuși: „Trag prea sus!“ și-mi răstorn capul ca să văd basculând spre spate, în silă parcă, un trib de vulturi. Ăștia renunță. Dar tot n-am ce nădăjdui.

Armele care nu ne-au atins își reglează tirul. Zidul de explozii se realcătuie la înălțimea noastră. Fiecare cuib de foc, în câteva clipe, își înalță piramida de explozii pe care – odată depășită – o părăsește numaidecât, ca s-o clădească altundeva. Tirul nu ne caută: ne include.

– Dutertre, departe încă?

– … dacă putem dura încă trei minute, terminăm… dar…

– Poate trecem…

– Exclus!

Negrul ăsta cenușiu, negrul ăsta de zdrențe zvârlite claie peste grămadă e sinistru. Era albastră câmpia. Imens de albastră. Albastră ca adâncul mării…

Cât mai pot nădăjdui să viețuiesc? Zece secunde? Douăzeci? Acum zdruncinăturile exploziilor sunt continui. Cele mai puțin depărtate se repercutează asupra avionului ca pietrele ce cad pe o cotigă. După care,

avionul întreg scoate un ecou aproape muzical. Ciudat suspin… Dar sunt lovituri care nu și-au atins ținta. Lucrurile se petrec aici ca și cu fulgerul. Cu cât e mai apropiat, cu atât lucrurile se simplifică. Unele șocuri sunt elementare: fiindcă atunci explozia ne-a însemnat cu schijele ei. Fiara nu răstoarnă cu gaidaracele în sus boul pe care-l omoară. Își înfige puternic în el ghearele, fără să lunece. Ia în stăpânire boul. Tot așa loviturile care ating ținta se înfig pur și simplu în avion ca într-un fel de mușchi.

– Rănit?

– Nu!

– Hei! mitralior, rănit?

– Nu!

Dar izbiturile acestea, ce se cuvin descrise, nu au importanță. Răpăie pe o scoarță, pe o tobă. În loc să ne crape rezervoarele, ar fi putut tot atât de bine să ne deschidă pântecele. Dar pântecele însuși nu-i altceva decât o tobă. De trup, puțin îți pasă! Nu el contează… asta-i extraordinar!

Despre trup am de spus două vorbe. Dar în viața de fiecare zi ești orb față de evidență. Ca evidența să se arate, e nevoie de asemenea condiții presante. E nevoie de această ploaie de lumini suitoare, e nevoie de acest asalt cu lovituri de lăncii, e nevoie, în sfârșit, să se fi înălțat acest tribunal al judecății de apoi. Atunci înțelegi.

Echipându-mă, mă întrebam: „Cum or fi arătând ultimele clipe?“ Viața a dezmințit întotdeauna fantomele pe care le născoceam. Dar era vorba, de astă dată, să mergi gol, sub ploaia de pumni imbecili, fără ca măcar să poți îndoi cotul spre a-ți apăra fața.

Încercarea, făceam dintr-însa o încercare pentru propria-mi carne. Mi-o închipuiam îndurată de carnea mea. Punctul de vedere pe care mi-l însușeam de nevoie era chiar acela al trupului meu. Fiecare s-a ocupat atât de mult de trupul său! Atât de mult l-am îmbrăcat, spălat, îngrijit, ras, adăpat, hrănit. Ne-am identificat cu animalul ăsta domestic. L-am dus la croitor, la medic, la chirurg. Am suferit împreună cu el. Am țipat cu el împreună. Am iubit cu el. Am spus despre el: sunt eu. Și iată că deodată iluzia se năruie. Puțin îți pasă de trup! Îl treci în rândurile servitorimii. Dacă mânia se întețește, dacă dragostea devine flacără, dacă ura a ajuns de nedesnodat, această faimoasă solidaritate începe a trosni din toate încheieturile.

Pe fiul tău l-a surprins incendiul? Ai să-l scapi! Nimeni nu te poate împiedica! Arzi! Puțin îți pasă. Lași amanet zdrențele astea de carne cui le-o vrea. Descoperi că nu țineai deloc la ceea ce te interesa atât de mult. Ți-ai vinde, dacă ai întâmpina o piedică, mâna, ca să poți avea cu ce da o mână de ajutor! Sălășluiești în însăși fapta ta. Fapta ta ești tu. Nu te mai afli aiurea! Trupul tău e din tine, nu mai ești tu. O să lovești? Nimeni nu te va opri, amenințându-te înlăuntrul corpului tău. Tu? Ești moartea dușmanului. Tu? Ești salvarea fiului tău. Te schimbi cu un altul. Și nu încerci sentimentul că pierzi la acest schimb. Mădularele tale? Unelte. Puțin îți pasă de o unealtă care-ți scapă din mână când cioplești. Și te dai în schimbul morții rivalului, al salvării fiului, al tămăduirii bolnavului, al descoperirii tale, dacă ești inventator. Cutare camarad din Escadrilă e rănit de moarte. Consemnarea glăsuie: „A spus atunci observatorului: m-am curățat. Șterge-o! Salvează documentele!…“ Contează doar salvarea documentelor, ori a copilului, doar vindecarea bolnavului, moartea vrăjmașului, descoperirea! Rostul tău se arată orbitor. E datoria ta, ura, dragostea, fidelitatea, născocirea ta. Nu mai găsești nimic altceva în tine.

Focul a făcut să se prăbușească nu numai carnea, ci totodată cultul cărnii. Omului nu-i mai pasă de sine. Singur i se impune acel ceva din care e alcătuit. Nu se separă de ceilalți, dacă moare: se contopește cu ei. Nu se pierde: se află. Asta nu-i deloc dorința unui moralist. Ci-i un adevăr uzual, un adevăr de toate zilele, pe care o iluzie zilnică îl acoperă cu o mască de nepătruns. Cum aș fi putut prevedea, în timp ce mă echipam și-mi era frică de corpul meu, că mă preocupam de fleacuri? Numai când vine clipa să înapoiezi acest trup, descoperă toți, întotdeauna, cu uimire, cât de puțin sunt legați de trup. Dar, desigur, în cursul vieții sale, când nimic urgent nu mă mână, când rostul meu nu e în joc, nu concep probleme mai grave decât cele ale trupului meu.

Trupule, puțin îmi pasă de tine! Sunt dat afară din tine, nu mai am speranță, și nu-mi lipsește nimic! Reneg tot ce eram până în clipa asta. Nu eu gândeam, nu eu simțeam. Trupul meu gândea și simțea. De bine de rău, am fost nevoit, târându-l, să-l aduc până aici, unde descopăr că el nu mai are nici o importanță.

Am primit la cincisprezece ani prima învățătură: un frățior al meu era socotit de câteva zile ca și pierdut. Într-o bună dimineață, spre ceasurile patru, infirmiera lui mă trezește:

– Fratele dumitale vrea să te vadă.

– Se simte rău?

Nu răspunde nimic. Mă îmbrac la iuțeală și mă duc la fratele meu. Îmi spune cu glas obișnuit:

– Voiam să-ți vorbesc înainte de moarte. O să mor.

O criză nervoasă îl cuprinde și-l face să tacă. În timpul crizei îmi face „nu“ cu mâna. Și nu înțeleg gestul. Îmi închipui că țâncul refuză moartea. Dar, acalmia odată produsă, îmi explică:

– Nu te speria… nu sufăr. Nu mă doare. N-am ce face. E trupul meu.

Trupul său, teritoriu străin, deja altul.

Dar dorește să fie serios frățiorul ăsta care va muri peste douăzeci de minute. Simte nevoia urgentă să se continue prin moștenirea sa. Îmi spune: „Aș vrea să-mi fac testamentul…“ Roșește, e mândru, desigur, să procedeze ca un bărbat. Dacă ar fi constructor de turnuri, mi-ar încredința construcția turnului său. Dacă ar fi tată, mi-ar încredința copiii lui să-i cresc. Dacă ar fi pilot pe un avion de luptă, mi-ar încredința hârtiile de bord. Dar nu-i decât un copil. Nu încredințează decât un motor cu aburi, o bicicletă și o carabină.

Nu murim. Ne închipuim că ne temem de moarte: ne temem de neașteptat, de explozie, ne temem de noi înșine. Moartea? Nu. Nu mai există moartea, când o întâlnești. Fratele meu mi-a spus: „Nu uita să scrii toate acestea…“ Când corpul se destramă, atunci se arată esențialul. Omul nu-i decât o împletire de relații. Doar relațiile contează pentru om.

Trupul, mârțoagă bătrână, îl părăsești. Cine se gândește la sine când moare? N-am întâlnit niciodată un asemenea om…

– Căpitane!

– Ce-i?

– Formidabil!

– Mitralior…

– El… Da…

– Care…

Întrebarea mea a căzut pe rana vie.

– Dutertre!

– … itane?

– Atins?

– Nu.

– Mitralior…

– Da.

– At…

E ca și cum aș fi nimerit într-un perete de bronz. Aud:

– A! Ia! Ia!…

Ridic ochii spre cer ca să măsor distanța care mă desparte de nor. Bineînțeles, cu cât mă uit mai pieziș, cu atât fulgii negri par mai îngrămădiți unii peste alții. Pe verticală par mai puțin denși. De aceea descopăr, încrustată deasupra frunților noastre, diadema aceasta monumentală cu boboci negri.

Mușchii coapselor au o putere surprinzătoare. Împing palonierul, ca și cum aș sparge un zid. Am lansat avionul de-a latul. Cu vibrații scrâșnite, derapează brutal către stânga. Diadema a alunecat la dreapta. Am făcut-o să basculeze pe deasupra capului meu. Am derutat tirul, care bate în altă parte. Văd acumulându-se, la dreapta, inutile colecții de schije. Dar mai înainte de-a fi iscat cu cealaltă coapsă mișcarea contrarie, deasupra mea diadema s-a și restabilit. Cei de pe sol au reinstalat-o. Icnind, avionul se prăbușește din nou în hăuri. Dar toată greutatea corpului meu a strivit încă o dată palonierul. Am lansat avionul în viraj invers, ori mai exact în derapaj invers (virajele corecte, dracu' să le ia!) și diadema basculează spre stânga.

Să țin? Jocul ăsta nu poate ține! Degeaba apăs ca un uriaș, potopul loviturilor de lance se adună din nou acolo, în fața ochilor mei. Diadema se reface. Iarăși sunt izbit în pântec. Și dacă mă uit în jos, regăsesc, bine țintit spre mine, urcușul acela de bule ametitor de lent. E de necrezut că suntem încă întregi. Și totuși mă descopăr invulnerabil. Mă simt ca și cum aș fi învingător! Sunt, în fiecare secundă, învingător!

– Atinși?

– Nu…

Nici ei nu sunt atinși. Sunt invulnerabili. Sunt învingători. Iată-mă stăpânul unui echipaj de învingători…

Acum fiecare explozie îmi pare nu că ne amenință, ci că ne fortifică. De fiecare dată, preț de o zecime de secundă, îmi imaginez aparatul pulverizat. Dar el îmi răspunde mereu la comenzi şi îl ridic ca pe un cal, trăgând zdravăn de hățuri. Atunci mă destind și sunt cotropit de un soi de încântare mocnită. Abia de-am avut timp să simt frica altfel decât ca pe o contracție fizică, deopotrivă cu cea provocată de un zgomot puternic, și mi s-a și

acordat oftatul eliberării. Ar fi trebuit să simt zguduirea șocului, apoi frica, apoi destinderea. Așa să credeți voi! N-am timp! Simt șocul, pe urmă destinderea. Șoc, destindere. Lipsește o etapă: frica. Și nu trăiesc în așteptarea morții în clipa următoare, ci trăiesc reînvierea de la sfârșitul clipei de mai înainte. Trăiesc într-un fel de dâră de bucurii. Trăiesc pe făgașul încântării mele. Încep să simt o plăcere zăpăcitor de neașteptată… E ca și cum viața mi-ar fi, în fiecare clipă, dăruită. Ca și cum mi-ar deveni tot mai mult, cu fiecare clipă, viața mai sensibilă. Trăiesc. Sunt viu. Sunt încă viu. Sunt continuu viu. Nu mai sunt altceva decât un izvor de viață. Beția vieții mă cuprinde. Se spune: „Beția luptei…“, dar e beția vieții! Hei! Cei care trag în noi, de jos, știu ei că de fapt ne călesc?

Rezervoare de ulei, rezervoare de benzină, toate-s crăpate. Dutertre a spus: „Gata! Urcați!“ Încă o dată, măsor din ochi distanța care mă desparte de nori și cabrez. Încă o dată răstorn avionul spre stânga, apoi spre dreapta. Încă o dată arunc o privire către pământ. Nu voi uita priveliștea aceasta. Întreaga câmpie, împănată de scurte fitile luminoase, trosnește. Fără-ndoială, tunurile cu tragere rapidă. Flacăra din Arras lucește roșu-închis, ca un fier pe nicovală, flacăra aceasta din Arras, temeinic înscăunată pe rezerve subterane, prin care sudoarea oamenilor, născocirea oamenilor, arta oamenilor, amintirile și patrimoniul oamenilor, împletindu-și ascensiunea în această coamă, se preschimbă în foc risipit pe aripile vântului.

Încep să ating primele zone cețoase. Mai sunt în jurul nostru săgeți urcătoare de aur care găuresc, venind de jos, pântecele norului. Ultima imagine mi-e dăruită de o ultimă spărtură, atunci când norul începe să mă închidă în el. O clipă, flacăra din Arras îmi apare, aprinsă pentru noapte asemenea unei candele într-un adânc de naos. Servește un cult, dar costă scump. Mâine va fi săvârșit și sfârșit totul. Duc mărturie flacăra din Arras.

– Merge, Dutertre?

– Merge, domnule căpitan. Două sute patruzeci. În douăzeci de minute coborâm sub nor. O să ne orientăm după ce vom fi undeva pe Sena…

– Merge, mitralior?

– Ei… da… domnule căpitan… merge.

– Nu ți-a fost prea cald?

– Ei… nu… da.

Nu știe nimic. E mulțumit. Mă gândesc la mitraliorul lui Gavoille. Într-o noapte, pe Rin, optzeci de reflectoare de război l-au prins pe Gavoille între luminile lor. Clădesc în jurul lui o uriașă bazilică. Și iată că se vâră în horă și tirul. Gavoille își aude atunci mitraliorul vorbindu-și singur pe șoptite. (Laringofoanele sunt indiscrete.) Mitraliorul își făcea confidențe: „Ei bine! nenicule… Ei bine! nenicule…, poți să alergi mult și bine după așa ceva în civilie!…“ Era mulțumit, mitraliorul.

Eu respir domol. Îmi umplu zdravăn pieptul. E minunat să respiri. Există o mulțime de lucruri pe care le voi înțelege… Dar mai întâi mă gândesc la Alias. Nu. Mai întâi mă gândesc la fermierul meu. Îl voi întreba vasăzică de numărul instrumentelor… Ei, ce vrei! Am continuitate în idei. O sută trei. Fiindcă veni vorba… nivelul benzinei, presiunea uleiului… e mai potrivit să iei seama instrumentelor acestea, când rezervoarele au crăpat! Le controlez. Îmbrăcămințile de cauciuc rezistă. Asta e o perfecționare minunată! Iau seama și giroscoapelor: de locuit, norul ăsta nu e prea îmbietor. Un nor de furtună. Ne zgâlțâie strașnic.

– Nu credeți că am putea coborî?

– Încă zece minute… am face bine să mai așteptăm zece minute…

Voi aștepta deci încă zece minute. A! da, mă gândeam la Alias. E tare convins că o să ne mai revadă? Acum câteva zile întârziasem cu o jumătate de oră. O jumătate de oră, în general, e ceva grav… Alerg să prind Escadrila, care era la cină. Împing ușa, mă prăbușesc pe scaunul meu lângă Alias. Chiar în clipa aceea, maiorul își ridică furculița împodobită cu o grămăjoară de tăiței. Se pregătește să-i înfulece. Dar tresare, se întrerupe brusc și mă măsoară, cu gura deschisă. Tăițeii atârnă, nemișcați.

– A!… Bun… Îmi pare bine că te văd!

Și înghite tăițeii.

Are, după mine, un grav cusur. Se încăpățânează să-l întrebe pe pilot despre învățămintele trase în cursul misiunii. O să mă întrebe. Se va uita la mine cu o răbdare înspăimântătoare, așteptând să-i enunț adevăruri fundamentale. Se va fi înarmat cu o foaie de hârtie și un stilou, ca să nu lase să se piardă nici o picătură din acest elixir. Asta-mi va aminti de tinerețe: „Cum integrezi, candidat Saint-Exupéry, ecuațiile lui Bernoulli?“

– Eeee…

Bernoulli… Bernoulli… Și rămâi acolo, nemișcat sub privirea aceea, ca o insectă împodobită cu un bold trecut prin trup.

Asta-i treaba lui Dutertre, învățămintele trase din misiune. Dutertre observă pe verticală. Vede o grămadă de lucruri. Camioane, șlepuri, tancuri, soldați, tunuri, cai, gări, trenuri în gări, șefi de gară. Eu observ prea dintr-o parte. Văd nori, marea, fluvii, munți, soarele. Observ mai mult cu toptanul, de-a valma. Îmi fac o idee de ansamblu.

– Știți bine, domnule căpitan, că pilotul…

– Hai, hai! Întotdeauna zărești câte ceva.

Eu… A! Incendii! Am văzut incendii. E într-adevăr interesant…

– Da' de unde! Totul arde. Ce altceva?

De ce Alias e atât de crud?

XXII

De data asta mă va lua oare la întrebări?

Ceea ce aduc din misiune nu se poate înscrie într-o dare de seamă. Mă voi fâstâci ca un școlar la tablă. Voi părea foarte nenorocit și totuși nu voi fi nenorocit. Gata de-acum cu nenorocirea… Și-a luat zborul, odată cu sclipirea primelor gloanțe. Dacă făceam stânga împrejur o secundă prea devreme, n-aș fi știut nimic despre mine.

Nimic n-aș fi știut despre duioasa gingășie care-mi suie în inimă. Mă întorc la ai mei. Mă înapoiez acasă. Am despre mine impresia unei gospodine care, sfârșindu-și cumpărăturile, ia drumul casei și se gândește la bucatele cu care-și va bucura familia. Ea își leagănă de la stânga la dreapta coșul cu târguieli. Din când în când ridică ziarul care le acoperă: are de toate. N-a uitat nimic. Surâde gândindu-se la surpriza pe care o pregătește și-și face pasul nițeluș mai domol. Aruncă o ocheadă prin vitrine.

Cu plăcere mi-aș arunca și eu prin vitrine o privire, dacă Dutertre nu m-ar sili să stau în această închisoare albicioasă. M-aș uita cum defilează câmpurile. E adevărat că merită să mai am încă răbdare: priveliștea asta e veninoasă. Totul conspiră ca s-o facă astfel. Chiar micile castele de provincie, care, cu peluza lor nițel ridicolă și cu duzina lor de copaci domesticiți par naive scrinuri pentru fete candide, nu sunt altceva decât capcane de război. Dacă zbori jos, culegi – în loc de semne de prietenie – explozii de torpile.

În ciuda pântecului de nor, mă întorc totuși de la piață. Avea deplină dreptate vocea maiorului: „Te duci după colțul primei străzi, la dreapta, și-mi cumperi chibrituri". Conștiința mea e împăcată. Am chibriturile în

buzunar. Sau, mai exact, ele se află în buzunarul camaradului meu Dutertre. Cum va face să-și amintească tot ce-a văzut? Asta-l privește. Și încep a mă gândi la lucruri serioase. După aterizare, dacă vom fi scutiți de zarva unei noi mutări, o să-l provoc la o partidă pe Lacordaire, și o să-l bat la șah. Nu poate suferi să piardă. Și nici eu. Dar o să câștig.

Ieri, Lacordaire era beat. Cel puțin așa… nițel: n-aș vrea să-l fac de rușine. Se îmbătase ca să se mângâie. Uitând, la întoarcerea din zbor, să-și deschidă trenul de aterizare, și-a pus avionul pe burtă. Alias, vai, prezent, a privit avionul cu melancolie, dar n-a deschis gura. Lacordaire, vechi pilot, parcă-l văd. Aștepta reproșurile lui Alias. Spera că Alias o să-i facă reproșuri. Niște violente reproșuri i-ar fi căzut bine. Explozia i-ar fi permis și lui să explodeze. Răspunzând, și-ar fi vărsat furia. Dar Alias dădea din cap. Alias se gândea la avion; puțin îi păsa de Lacordaire. Accidentul său nu era, pentru maior, decât o nenorocire anonimă, un soi de impozit statistic. Nu era vorba aici decât de una din acele distracții stupide care-i prinde pe piloții cei mai vechi. Căzuse pe nedrept pe capul lui Lacordaire. În afară de boroboața de azi, lui Lacordaire nu i se putea reproșa nici o greșeală profesională. Iată pentru ce Alias, neinteresându-se decât de victimă, îi ceru cum nu se poate mai mașinal pe lume, însuși lui Lacordaire, părerea lui despre pagubă. Și simții cum sporește cu un grad febra stăpânită a mâniei lui Lacordaire. Pui drăgălaș mâna pe umărul călăului și îi spui: „Biata victimă… de… cum de mai suferă…“ Mișcările inimii omenești sunt de nepătruns. Această mână blândă, care-i solicită simpatia, îl exasperează pe călău. Aruncă victimei o privire de catran. Regretă că n-a omorât-o de tot.

*

Așa-i. Mă înapoiez acasă. Escadrila 2/33 înseamnă acasă. Și-i cuprinde pe cei care locuiesc împreună cu mine. Nu mă pot înșela în privința lui Lacordaire. Lacordaire nu poate să se înșele în ce mă privește. Simt această comuniune cu un extraordinar sentiment al evidenței: „Noi ăștia din Escadrila 2/33!“ Iată așadar că materialele aruncate vraiște se și… întorc la locul lor.

Mă gândesc la Gavoille și la Hochedé. Simt acea comuniune în sânul căreia mă unesc cu Gavoille și cu Hochedé. Mă întreb cu privire la Gavoille: care i-o fi originea? Vădește o puternică vână țărănească. Iată o amintire caldă, înmiresmându-mi deodată inima. Gavoille, pe când eram cantonat la Orconte, locuia, ca și noi, într-o casă de țărani. Într-o bună zi, îmi spune:

– Țăranca a tăiat un porc. Ne poftește să mâncăm caltaboși.

Eram trei: Izrael, Gavoille și cu mine, care mestecam neagra și sfărâmicioasa coajă. Țăranca ne-a dat un vinișor alb, Gavoille ne-a destăinuit: „I-am cumpărat asta ca să-i fac plăcere. Trebuie s-o iscălești". Era una din cărțile mele. Și nu m-am simțit deloc stingherit. Am semnat cu plăcere, ca să pricinuiesc plăcere. Izrael își îndesa pipa, Gavoille se scărpina la coapsă, țăranca părea tare mulțumită că-i rămâne moștenire o carte semnată de autor. Caltaboșul aburea de aromă. Eram puțin amețit de vinișorul cel alb și nu mă simțeam străin, cu toate că dădusem autograf pe o carte, ceea ce mi s-a părut dintotdeauna nițel ridicol. Nu mă simțeam dat deoparte. În ciuda acelei cărți, nu păream în ochii lor nici autor, nici spectator. Nu veneam de undeva din afară. Izrael privea cu blândețe cum iscălesc. Gavoille, cu simplitate, continua să se scarpine la coapsă. Și aveam față de ei un fel de surdă recunoștință. Cartea aceea m-ar fi putut face să par un martor abstract. Și totuși nu păream, în pofida ei, nici intelectual, nici simplu martor. Eram de-ai lor.

Profesia de martor mi-a inspirat întotdeauna repulsie. Ce sunt eu dacă nu particip? Pentru ca să fiu, am nevoie să particip. Mă hrănesc din calitatea camarazilor, din calitatea aceasta care nu se știe prețui pe sine, fiindcă prea puțin îi pasă ei însăși de ea, iar nu din umilință. Gavoille nu-și dă importanță, nici Izrael. Sunt simple rețele de legături cu munca lor, cu meseria lor, cu datoria lor. Cu caltaboșul care fumegă. Și mă îmbăt de densitatea prezenței lor. Pot să tac. Pot să-mi beau vinișorul cel alb. Pot chiar să dau autografe pe această carte, fără să încetez de-a mai face parte dintre ei. Nimic nu va zdruncina frățietatea aceasta.

Nu încerc câtuși de puțin să denigrez aici demersurile inteligenței, nici izbânzile conștiinței. Admir inteligențele limpezi. Dar ce e un om dacă substanța îi lipsește? Dacă nu-i decât o privire, iar nicidecum o ființă? Substanța o găsesc – iată – în Gavoille ori în Izrael. Așa cum o descopeream în Guillaumet.

Foloasele pe care le trag dintr-o activitate scriitoricească, acea libertate pe care, spre pildă, aș putea-o eventual avea și care mi-ar îngădui – dacă îndeletnicirea mea la Escadrila 2/33 mi-ar displăcea – să obțin să fiu scutit de această îndeletnicire în schimbul altor funcțiuni, foloasele acelea le reprob cu un soi de spaimă. Nu-i decât libertatea de-a nu fi. Fiecare obligație te face să devii.

În Franța eram cât pe ce să crăpăm de atâta inteligență fără substanță. Gavoille este. Iubește, detestă, se bucură, bombăne. E plămădit din legături. Și la fel cum savurez, în fața lui, caltaboșul care crănțăne în măsele, tot așa degust și obligațiile meseriei care ne contopesc într-un trunchi comun. Mi-e dragă Escadrila 2/33. Nu ca un spectator care descoperă un spectacol frumos. Puțin îmi pasă mie de spectacol. Mi-e dragă Escadrila 2/33 fiindcă îi aparțin, fiindcă mă hrănește și contribui la hrănirea ei.

Iar acum, când mă întorc din Arras, aparțin Escadrilei mele mai mult decât oricând. Am dobândit o legătură în plus. Am întărit în mine sentimentul acela de comuniune, care se cuvine savurat în tăcere. Izrael și Gavoille au trecut prin riscuri mai mari, poate, decât ale mele. Izrael a pierit. Dar, din plimbarea asta de azi, nu trebuia să mă întorc nici eu. Ea îmi dă nițel mai mult drept să mă așez la masa lor și să tac odată cu ei. Dreptul acesta se cumpără tare scump. Dar și valorează tare mult: e dreptul de „a fi". De aceea semnătura de pe cărticica de care pomeneam am dat-o fără jenă… ea nu strica nimic.

Și iată că roșesc la gândul că în curând mă voi bâlbâi, când o să mă ia la întrebări maiorul. Îmi va fi rușine de mine. Maiorul va gândi că sunt puțin cam nerod. Povestirile astea cu cărți nu mă stingheresc, fiindcă, de-aș naște o bibliotecă întreagă, referințele respective nu mă vor scăpa de rușinea care mă paște. Rușinea aceasta nu-i un joc pe care-l joc. Nu sunt scepticul care-și oferă luxul să se supună unui obicei emoționant. Nu sunt citadinul care se joacă de-a țăranul în timpul vacanței. M-am dus, o dată mai mult, să caut dovada bunei mele credințe deasupra Arras-ului. Mi-am riscat trupul în această aventură. Întregu-mi trup. Și asta cu certitudinea că-l voi pierde. Am dat tot ce am putut acestor reguli de joc. Pentru ca ele să fie altceva decât reguli de joc. Am câștigat dreptul să mă simt rușinat, în curând, când maiorul îmi va pune întrebări. Adică dreptul de a participa. De a fi sufletește legat de alții. De a comunica. De a primi și a da. De a fi mai mult decât mine însumi. De a avea acces la această plenitudine care mă năpădește. De a simți această dragoste pe care o simt față de camarazii mei, dragostea aceasta care nu-i un elan venit din afară, care nu caută să se exprime niciodată decât – totuși – în ceasul meselor de adio. Ești atunci nițel cam tăcut, și bunăvoința alcoolului îți dă ghes să te apleci către comeseni ca un pom cu crengile grele de fructele pe care le are de dăruit. Dragostea mea pentru Escadrilă n-are

nevoie să se enunțe. Ea nu-i alcătuită decât din legături sufletești. Ea e substanța mea însăși. Sunt din Escadrilă. Și asta e tot.

Când mă gândesc la ea, mi-e imposibil să nu mă gândesc la Hochedé. Aș putea povesti despre vitejia lui în război, dar m-aș simți caraghios. Nu-i vorba de vitejie: Hochedé s-a dăruit războiului cu totul. Mai mult, probabil, decât noi toți. Hochedé este, întotdeauna, în starea aceasta pe care eu anevoie am cucerit-o. Echipându-mă, eu înjuram. Hochedé nu înjură. Hochedé a ajuns acolo unde noi ne ducem. Unde eu voiam să mă duc.

Hochedé este un fost subofițer promovat nu de mult sublocotenent. Cultura lui, fără îndoială, e una oarecare. N-ar ști să lămurească despre sine nimic. Dar e construit, e încheiat. Când vine vorba de Hochedé, cuvântul datorie pierde orice emfază. Tare-ai vrea să-ți faci datoria așa cum și-o face Hochedé. În fața lui, toate micile mele renunțări, neglijențele, trândăviile și, pe deasupra dacă e cazul scepticismele, mi le imput. Nu-i semn de virtute, ci semn de gelozie bine înțeleasă. Aș vrea să exist tot atât cât există Hochedé. Un arbore e frumos când e temeinic înfipt cu rădăcinile în pământ. Frumoasă e trăinicia lui Hochedé! Hochedé nu poate să dezamăgească.

Nu voi povesti, prin urmare, nimic despre misiunile lui de luptă. Voluntar? Suntem, întotdeauna, cu toții voluntari, în toate misiunile noastre. Dar din nevoia nelămurită de a crede în noi. Atunci te depășești cât de cât. Hochedé este însă voluntar în chip firesc. El „este“ războiul acesta. E atât de firesc, că, dacă-i vorba de sacrificat un echipaj, maiorul se și gândește de îndată la Hochedé: „Ia spune, Hochedé…“ Hochedé e pătruns de război ca un călugăr de religia lui. De ce se bate el? Se bate pentru sine. Hochedé se confundă cu o anume substanță care trebuie salvată și care este propriul său rost. La această altitudine, viața și moartea se amestecă. La Hochedé ele nu prea se mai deslușesc. Fără s-o știe, poate, el nu se teme câtuși de puțin de moarte. Să durezi, să faci să dureze… La Hochedé a muri și a trăi nu se exclude.

Ceea ce, la el, m-a uimit întâi și întâi, a fost spaima sa când Gavoille a încercat să-i ceară cu împrumut cronometrul, ca să-și măsoare vitezele la bază.

– Domnule locotenent… asta nu… nu-mi place.

– Ești stupid! Pentru un reglaj de zece minute!

– Domnule locotenent… e unul, la magazia Escadrilei.

– Da. Dar n-a vrut să miște, de șase săptămâni, de la două și șapte minute!

– Domnule locotenent… nu se dă cu împrumut un cronometru… nu-s obligat să-mi împrumut cronometrul… nu puteți să-mi cereți asta!

Disciplina militară și respectul ierarhic pot să-i ceară unui Hochedé ca, abia doborât în flăcări și prin minune nevătămat, să se suie din nou într-alt avion pentru o altă misiune, care de data aceasta va fi primejdioasă… dar nu să încredințeze unor mâini lipsite de respect un cronometru de mare lux, care a costat solda pe trei luni și care, în fiecare seară, a fost întors cu o adevărată grijă de mamă. Văzând cum gesticulează oamenii, ghicești că habar n-au cum să umble cu un cronometru.

Și când Hochedé învingător, cu drepturile lui în sfârșit pe deplin stabilite, și cu cronometrul lângă inimă, a părăsit – fierbând încă de indignare – biroul Escadrilei, eu l-aș fi îmbrățișat pe Hochedé. Descopeream comorile de iubire ale lui Hochedé. El va lupta pentru cronometrul său. Cronometrul său există. Și va muri pentru țara lui.

Țara lui există. Hochedé, care e legat de ele, există. E plămădit din toate legăturile sale cu lumea.

De aceea îl iubesc pe Hochedé, fără să simt nevoia să i-o spun. Așa l-am pierdut pe Guillaumet, ucis în zbor – cel mai bun dintre prietenii pe care i-am avut – și mă feresc să vorbesc de el. Am pilotat împreună pe aceleași linii, am luat parte la aceleași creații. Eram din aceeași substanță. Mă simt nițel dispărut odată cu moartea lui. Am făcut din Guillaumet unul din tovarășii tăcerilor mele. Sunt totuna cu Guillaumet.

Sunt totuna cu Guillaumet. Sunt totuna cu Gavoille, sunt totuna cu Hochedé. Sunt totuna cu Escadrila 2/33. Sunt totuna cu țara mea. Și toți cei din Escadrilă sunt totuna cu țara aceasta…

XXIII

M-am schimbat mult! Zilele acestea, domnule maior Alias, eram tare amărât. Zilele acestea, când invazia blindată nu mai întâlnea altceva decât neantul, misiunile de sacrificiu au costat Escadrila 2/33 șaptesprezece echipaje din douăzeci și trei. Cu dumneata în frunte, acceptam pare-mi-se să ne jucăm de-a morții pentru nevoile figurației. Ah! domnule maior Alias, eram tare amărât, mă înșelam!

Cu dumneata în frunte, ne cramponam de litera unei datorii al cărei spirit se întunecase.

Ne împingeai, din instinct, nu ca să mai învingem, asta era cu neputință, dar ca să devenim. Știai, ca și noi, că informațiile obținute nu vor fi transmise nimănui. Dar salvai rituri a căror putere era ascunsă. Ne chestionai cu gravitate, ca și cum răspunsurile noastre ar fi putut folosi, despre parcurile de tancuri, despre șalupe, despre camioane, ne chestionai asupra gărilor, a trenurilor din gări. Îmi păreai chiar de o revoltătoare rea-credință:

– Ba da! Ba da! Se vede foarte bine de pe locul pilotului.

Aveai totuși dreptate, domnule maior Alias.

Mulțimea asta peste care zbor acum, am luat-o în considerație trecând pe deasupra Arras-ului. Nu sunt legat decât de cel căruia îi dau. Nu-l înțeleg decât pe cel cu care mă leg. Nu exist decât în măsura în care mă adapă fântânile rădăcinilor mele. Sunt din mulțimea aceasta. Această mulțime e totuna cu mine. La cinci sute treizeci de kilometri pe oră, și la două sute de metri altitudine acum când am debarcat sub norul meu, mă unesc cu ea în seară asemenea unui păstor care dintr-o singură privire, numără, adună și-și strânge grămadă turma. Mulțimea asta nu mai este o mulțime: e un popor. Cum aș fi fără de nădejde?

Cu tot putregaiul înfrângerii, port în mine, ca la ieșirea de la o slujbă religioasă, această gravă și trainică fericire. Mă scald în incoerență și totuși sunt parcă învingător. Cine e camaradul care, întors din misiune, nu poartă un asemenea învingător în sine? Căpitanul Pénicot mi-a povestit zborul lui de azi-dimineață: „Când mi se părea că una din armele automate trage prea bine, mă repezeam drept în ea, în plină viteză, aproape de pământ, și-i împroșcam cu mitraliera, care stingea scurt lumina aceea roșiatică, aidoma vântului care stinge lumânarea. O zecime de secundă mai târziu, treceam valvârtej peste echipă… Era ca și cum ar fi explodat arma! Găseam echipa de servanți împrăștiată, răvășită de goană. Mi se părea că joc popice.“ Pénicot râdea, Pénicot râdea superb. Pénicot, căpitanul învingător!

Știu că misiunea l-a transfigurat până și pe mitraliorul ăla al lui Gavoille care, prins noaptea înlăuntrul bazilicii construite de optzeci de reflectoare de război, a trecut ca la o căsătorie ostășească pe sub cupola de săbii.

– Puteți să o luați pe nouăzeci și patru.

Dutertre tocmai s-a reperat pe Sena. Am coborât spre aproximativ o sută de metri. Solul cară spre noi, cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră,

dreptunghiuri mari de lucernă sau de grâu și păduri ca niște triunghiuri. Simt o plăcere fizică, bizară, văzând prăbușirea asta de oglinzi pe care le divizează neobosit etrava. Mi se arată Sena. Când o trec pieziș, se ascunde ca și cum s-ar învârti împrejurul ei însăși. Această mișcare îmi dă aceleași plăceri ca pasul mlădios al unei mișcări de coase. Sunt bine pus la punct. Sunt stăpân pe bord. Rezervoarele țin. Am să câștig, la pocher de ași, de la Pénicot, o consumație, și apoi am să-l bat pe Lacordaire la șah. Așa-s eu, când sunt învingător.

– Domnule căpitan… trag în noi… ne aflăm în zonă interzisă…

Dutertre e cel care calculează navigația. N-am nici o vină.

– Trag tare?

– Trag și ei cum pot…

– Ocolim?

– A, nu…

Tonul său e plictisit. Ne fusese dat să cunoaștem potopul. Tirul antiaerian de la noi nu-i decât o simplă ploaie de primăvară.

– Dutertre… știi… e o nerozie să te lași doborât de ai tăi!

– … o să doboare nimic… se exersează.

Glasul lui Dutertre e amar.

Al meu, nu. Sunt fericit. Mi-ar plăcea să stau de vorbă cu oamenii de la mine.

– Ei… da… trag ca niște…

Ia te uită, e viu și-ăsta! Bag de seamă că mitraliorul meu nu și-a manifestat niciodată încă spontan existența. A digerat întreaga aventură fără să simtă nevoia să comunice. Afară de cazul în care nu cumva el o fi pronunțat „A! la! la!“ când bubuia tunul mai tare. Oricum, nu s-a prăpădit cu firea mărturisindu-ne-o.

Dar e vorba acum de specialitatea lui: mitraliera. Când e vorba de specialitatea lor, pe specialiștii ăștia nu-i mai poți stăpâni.

Nu pot să nu pun față în față aceste două universuri. Universul avionului și cel al solului. I-am purtat acum, pe Dutertre și pe mitraliorul meu, dincolo de limitele îngăduite. Am văzut Franța arzând, am văzut luciul mării. Am îmbătrânit la altitudine înaltă. Ne-am aplecat spre un pământ îndepărtat, ca peste niște vitrine de muzeu. Ne-am jucat în soare cu pulberea aviatorilor de vânătoare dușmană. Apoi am coborât iar. Ne-am aruncat în incendii. Am

jertfit totul. Și am învățat acolo, despre noi înșine, ceea ce n-am fi putut învăța în zece ani de meditație. În sfârșit, am ieșit din această mănăstire de zece ani…

Și iată că, pe drumul acela peste care am zburat, poate ca să ne îndreptăm spre Arras, caravana, când o regăsim, n-a înaintat decât cu cel mult cinci sute de metri.

În timpul ce le-ar trebui să ducă până la marginea șoselei o mașină în pană, să schimbe o roată, să ciocănească nemișcați pe volan, spre a lăsa unui drum lateral putința să-și lichideze propriile-i epave, noi ne vom fi întors la escală.

Pășim peste întreaga înfrângere. Suntem asemenea acelor pelerini pe care nu-i chinuiește deșertul, deși se trudesc într-însul, căci cu inima ei se și află în orașul sfânt.

Noaptea care se lasă va împinge această mulțime alandala în grajdul nenorocirii. Turma se strânge. Spre cine ar striga? Dar ne e dat să alergăm către camarazi, și mi se pare că ne grăbim spre o sărbătoare. Astfel, o simplă cabană, dacă luminează în depărtare, preschimbă cea mai aspră noapte de iarnă într-o noapte de Crăciun. Acolo unde ne ducem vom fi bine primiți. Acolo unde ne ducem ne vom împărtăși întru pâinea de seară.

De ajuns, pentru azi, cu aventura: sunt fericit și obosit. Voi încredința mecanicilor avionul împodobit cu găuri. Voi dezbrăca hainele grele de zbor și, cum e prea târziu ca să joc pe consumație cu Pénicot, mă voi așeza pur și simplu la cină printre camarazi…

Suntem în întârziere. Aceia dintre camarazi care-s în întârziere nu se mai întorc. Sunt în întârziere? Prea târziu. Cu atât mai rău pentru ei! Noaptea-i prăvălește în eternitate. La ceasul cinei Escadrila își numără morții.

Dispăruții devin mai frumoși în amintire. Îi înveșmântăm pentru veșnicie cu surâsul lor cel mai plin de lumină. Noi vom renunța la avantajul acesta. Vom răsări fraudulos, în felul diavolilor și al braconierilor. Maiorul n-o să-și mai înghită îmbucătura de pâine. Ne va privi. Va spune poate: „A!… Iată-vă…“ Camarazii au să tacă. Abia ne vor lua în seamă.

Le purtam odinioară cam puțin respect oamenilor mai vârstnici. Și n-aveam dreptate. Nu îmbătrânești niciodată. Domnule maior Alias! Oamenii sunt puri și în ceasul întoarcerii: „Iată-te, tu care ești de-ai noștri…“ Și pudoarea așterne tăcere.

Domnule maior Alias, domnule maior Alias… comuniunea aceasta printre voi am gustat-o ca un orb focul. Orbul se așază și întinde mâinile, nu știe dincotro îi vine plăcerea. Din misiunile noastre ne întoarcem gata pentru o recompensă cu gustul necunoscut, care nu e de fapt decât dragostea.

Nu ne dăm seama că aici e dragostea. Dragostea la care ne gândim îndeobște e mai tumultuos patetică. Dar e vorba, aici, de adevărata dragoste: o rețea de legături care te face să devii.

XXIV

L-am întrebat pe fermierul meu despre numărul instrumentelor de bord. Și fermierul meu mi-a răspuns:

– Nu mă pricep într-ale prăvăliei dumneavoastră. S-ar crede că e lipsă de unele instrumente: acelea cu care am fi putut câștiga războiul… Vreți să cinați cu noi?

– Am cinat.

M-au așezat însă cu de-a sila între nepoata lui și gospodina casei:

– Tu, nepoată, dă-te puțin mai încolo… Fă loc căpitanului.

Și descopăr astfel că nu-s legat numai de camarazi. Ci, prin ei, comunic cu întreaga-mi țară. Odată ce-a încolțit, dragostea izvodește rădăcini care nu mai isprăvesc să crească.

Fermierul meu împarte, în tăcere, pâinea. Grijile zilei au înnobilat ființa lui cu o gravitate austeră. Îndeplinește, poate, pentru ultima oară, ca și cum ar îndeplini un cult, gestul împărțirii acesteia.

Și mă gândesc la câmpurile din jur, care au plămădit materia pâinii lui. Mâine dușmanul le va cotropi. Să nu vă așteptați la un tumult de oameni înarmați. Pământul e mare. Invazia, poate, nu va arăta, pe aici, decât chipul unei santinele singuratice, pierdută departe în imensitatea câmpurilor, ca un semn cenușiu la hotarele grâului. În aparență nimic nu se va fi schimbat, însă ajunge un semn – dacă e vorba de om – pentru ca totul să fie altfel.

Vântul care va adia peste recoltă asemăna-se-va pururi cu briza marină. Dar dacă ni se pare și mai larg vântul de peste spicele recoltei, e fiindcă vântul recenzează, desfășurându-l, un patrimoniu. El se asigură în viitor. E mângâiere pentru o soție, mână pașnică trecută prin păr.

Grâul ăsta, mâine, se va fi schimbat. Grâul e altceva decât un aliment trupesc. A hrăni omul nu-i totuna cu a îngrășa vita. Pâinea joacă atâtea

roluri! Am învățat să recunoaștem în pâine un instrument al comunității oamenilor, mulțumită pâinii frânte împreună. Am învățat să recunoaștem în pâine imaginea măreției muncii, din pricina pâinii câștigate cu sudoarea frunții. Am învățat să recunoaștem în pâine esențialul vehicul al milei, datorită pâinii care se împarte în ceasurile de mizerie. Savoarea pâinii împărțite nu are seamăn. Dar iată că toată puterea acestui aliment spiritual, a pâinii spirituale care se va naște din câmpul acesta de grâu, se află în primejdie. Mâine, frângând pâinea, fermierul meu nu va mai sluji, poate, aceleiași religii familiale. Poate că mâine nu va mai hrăni aceeași lumină a ochilor. Cu pâinea e ca și cu untdelemnul candelelor. Se preschimbă în lumină.

Mă uit la nepoata fermierului care e tare frumoasă și îmi spun: prin ea, pâinea se face grație melancolică. Se face pudoare. Se face miere a tăcerii. Ori, aceeași pâine, prin virtutea unei simple pete cenușii, ivite la hotarul oceanului de grâu, dacă hrănește mâine aceeași lampă, nu va mai forma poate aceeași flacără. Esențialul puterii pâinii se va fi schimbat.

M-am bătut ca să salvez calitatea unei lumini mai mult încă decât pentru a salva hrana trupească. M-am bătut pentru lumina deosebită în care se preschimbă pâinea în casele țării mele. Ceea ce mă emoționează înainte de toate, la această fetișcană închisă în taine, este învelișul imaterial. Este nu știu ce legătură între liniile unui chip. E poemul citit în pagină – și nu pagina.

A simțit că cineva o observă. A ridicat ochii spre mine. Mi se pare că mi-a surâs… A fost abia ca o adiere pe fragilitatea obrajilor apei. Apariția asta mă tulbură. Simt – misterios prezent – sufletul foarte deosebit care nu e de aiurea, ci de aici. Gust o tihnă despre care-mi spun: „E tihna tăcutelor domnii…“

Am văzut strălucind lumina grâului.

Obrazul nepoatei a redevenit neted pe un fond de mister. Soția fermierului suspină, privește împrejuru-i și tace. Fermierul, care meditează la ziua de mâine, se închide în carapacea înțelepciunii lui. Se găsește, dedesubtul tăcerii tuturora, o bogăție lăuntrică asemănătoare zestrei unui sat – și deopotrivă de amenințată.

O stranie evidență mă face să mă simt răspunzător de aceste abuzuri nevăzute. Îmi părăsesc ferma. Merg cu pași înceți. Port această sarcină care-

mi e mai degrabă dulce decât apăsătoare, ca și cum ar fi un copil adormit la pieptul meu.

Îmi făgăduisem convorbirea asta cu satul meu. Dar iată că n-am de spus nimic. Sunt asemenea fructului bine îmbumbat de arbore, la care visam, acum câteva ceasuri, când spaima se lăsase la fund. Mă simt, foarte firesc, legat de ai mei. Sunt din aluatul lor, așa cum ei sunt din plămada mea. Când fermierul meu a împărțit pâinea, el nu a dat nimic. A împărțit și a preschimbat. Același grâu a drumețit în noi. Fermierul nu sărăcea. Se îmbogățea: se hrănea cu o pâine mai bună, de vreme ce ea era preschimbată în pâinea unei obștii. În această după-amiază, când am decolat, pentru ei, într-o misiune de război, nici eu nu le-am dăruit nimic. Nu le dăruim nimic noi, cei din Escadrilă. Suntem partea lor de jertfă în război. Înțeleg de ce Hochedé își face războiul fără vorbe mari, ca un fierar care făurește ce trebuie satului. „Cine ești?“ „Sunt fierarul satului.“ Și fierarul muncește fericit.

Și dacă eu nădăjduiesc în această clipă, când ei par să deznădăjduiască, între mine și ei nu există deosebiri. Sunt doar partea lor de nădejde. Desigur, suntem deja înfrânți. Totul se află în aer. Totul se prăbușește. Eu continui însă să simt liniștea unui biruitor. Sunt contradictorii cuvintele? Puțin îmi pasă de cuvinte. Mă socot la fel cu Pénicot, Hochedé, Alias, Gavoille. N-avem la îndemână cuvinte de nici un fel ca să ne justificăm sentimentul de biruință. Dar ne simțim răspunzători. Nimeni nu se poate simți, în același timp, răspunzător și disperat.

Înfrângere… Victorie… Nu prea știu să mă folosesc de formulele acestea. Există victorii care exaltă, iar altele care corup. Înfrângeri care asasinează, iar altele care trezesc. Viața nu poate fi enunțată prin stări, ci prin demersuri. Singura biruință de care nu mă pot îndoi este cea care sălășluiește în puterea semințelor. Abia răsădită, în largul pădurilor negre, sămânța – și iat-o victorioasă. Dar trebuie să treacă sorocul ca să poți fi martorul triumfului ei în grâu.

Nu era nimic altceva de întâlnit azi de dimineață decât o armată în destrămare și o mulțime claie peste grămadă. Dar o mulțime alandala, dacă există o singură conștiință în care ea se încheagă, încetează de-a mai fi un talmeș-balmeș. Pietrele de pe șantier nu stau vraiște decât în aparență, dacă totuși există – pierdut undeva pe șantier – un om, fie el și singur, care gândește catedrala. Nu mă neliniștește nămolul împrăștiat în fel și chip, dacă

nămolul are în el o sămânță. Sămânța aceea îl va străpunge, ca să zămislească.

Oricine ajunge la contemplare se preschimbă în sămânță. Oricine descoperă o evidență îl trage pe fiecare de mânecă să i-o arate. Oricine născocește își propovăduiește de îndată născocirea. Nu știu cum s-ar exprima ori cum s-ar purta un Hochedé. Dar puțin îmi pasă. El își va răspândi liniștita-i credință jur împrejur. Întrevăd mai bine principiul victoriilor: cine-și asigură o slujbă de țârcovnic ori de lumânăreasă în catedrala odată clădită e gata învins. Dar oricine poartă în inimă o catedrală ce trebuie clădită e deja învingător. Biruința e rodul dragostei. Singură dragostea cunoaște chipul ce trebuie modelat. Singură dragostea mână către el. Inteligența n-are preț decât dacă se află în slujba dragostei.

Sculptorul e virtualmente plin de greutatea operei sale: puțin contează dacă nu știe cum s-o modeleze. Din apăsare în apăsare, din greșeală în greșeală, va înainta fără ocoluri, prin lut, către creația lui. Nici inteligența, nici judecata nu sunt creatoare. Dacă sculptorul nu-i decât știință și inteligență, mâinilor sale le va lipsi geniul.

Ne-am înșelat prea multă vreme asupra rostului inteligenței. Am neglijat substanța omului. Am crezut că virtuozitatea sufletelor josnice putea contribui la triumful cauzelor nobile, că egoismul îndemânatic putea exalta spiritul de sacrificiu, că uscăciunea inimii putea – prin învolburări oratorice – să pună temelii dragostei ori fraternității. Am neglijat Ființa. Sămânța de cedru, de voie, de nevoie, o să devină cedru. Sămânța de măceș va deveni măceș. Voi refuza de-acum înainte să judec omul după formulele care-i justifică deciziile. Te înșeli prea lesne luându-te după garanția cuvintelor, ca și după direcția acțiunilor. Cel care se duce acasă nu știu dacă se duce la ceartă ori la dragoste. Mă voi întreba: „Ce fel de om este?“ Atunci, numai, voi ști spre ce trage și încotro merge. Mergi întotdeauna, la urma urmei, încotro tragi.

Bântuit de soare, grăuntele-și găsește întotdeauna drumul prin pietrișul de pământ. Logicianul pur, dacă nici un soare nu-l atrage spre sine, se înecă în hățișul problemelor. Îmi voi aminti de lecția pe care mi-a dat-o însuși potrivnicul meu. Ca să înconjoare spatele inamicului, coloana blindată ce direcție trebuie să aleagă? Nu știe să răspundă. Ce trebuie să fie coloana blindată? Trebuie să fie – împotriva digului – greutatea mării.

Ce trebuie să facem? Asta. Sau contrariul. Sau altceva. Nu există un determinism al viitorului. Ce trebuie să fim? Iată într-adevăr întrebarea esențială, căci singur spiritul fertilizează inteligența. Ei o fecundează cu opera ce va să vină. Inteligența o va conduce la soroc. Ce trebuie să facă omul ca să creeze prima corabie? Formula e mult prea complicată. Arca se va naște, până la urmă, dintr-o mie de încercări contradictorii. Dar acest om ce trebuie să fie? Înșfac aici creația de însăși rădăcina ei. El trebuie să fie negustor sau soldat, căci atunci, în chip necesar, din dragoste pentru pământurile îndepărtate, va scorni tehnicieni, va face rost de muncitori și-și va lansa pe ape, într-o bună zi, corabia! Ce trebuie să faci pentru ca o întreagă pădure să zboare? O! e prea greu… Ce trebuie să fii? Trebuie să fii pârjol!

Mâine vom intra în noapte. Fie ca țara mea să mai existe când se va întoarce ziua! Ce trebuie să faci ca s-o salvezi? Cum să poți enunța o soluție simplă? Nevoile sunt contradictorii. Important e să salvezi moștenirea spirituală, fără de care rasa va fi văduvită de geniul ei. E important să salvezi rasa, fără de care moștenirea va fi pierdută. În lipsa unui limbaj care ar împăca amândouă salvările, logicienii vor fi ispitiți să jertfească fie sufletul, fie trupul. Dar puțin îmi pasă de logicieni. Vreau ca țara mea să existe – în spiritul și carnea ei – când se va face ziuă. Ca să acționez spre binele țării mele, va trebui să apăs clipă de clipă în această direcție, cu întreaga mea dragoste. Nu există trecere pe care, dacă stăruie și stăruie, marea să n-o găsească.

Nici o îndoială în privința scăpării nu-mi este cu putință. Înțeleg mai bine imaginea focului meu pentru orb. Dacă orbul merge către foc, e fiindcă s-a născut în el nevoia de foc. De fapt, focul îl și călăuzește. Dacă orbul caută focul, e că l-a și găsit. La fel și sculptorul, își și stăpânește creația sa când începe să frământe lutul. Noi, de asemenea. Resimțim căldura legăturilor: iată de ce, încă de pe acum, suntem biruitori.

Comunitatea noastră ne e de pe acum sensibilă. Va trebui desigur s-o exprimăm, ca să adunăm oamenii în jurul ei. Acesta e efort de conștiință și de limbaj. Dar va trebui, de asemenea, să nu pierdem nimic din substanța ei, să rămânem surzi la capcanele întinse de logici provizorii, de șantaje și polemici. Trebuie, înainte de toate, să nu renegăm nimic din ceea ce suntem.

Și iată pentru ce, în tăcerea nopții mele din sat, sprijinit de un zid, încep la întoarcerea din misiunea peste Arras – și luminat, pare-mi-se, de misiunea

mea – să-mi impun reguli simple, pe care nu le voi trăda niciodată.

Fiindcă sunt de-ai lor, nu-i voi renega niciodată pe ai mei, orice ar face. Nu voi predica niciodată împotriva lor în fața altuia. Dacă e cu putință să le iau apărarea, îi voi apăra. Dacă mă acoperă de rușine, voi îngropa această rușine în inima mea, și am să tac. Orice voi gândi atunci despre ei, nu voi sluji niciodată drept martor al acuzării. Un soț nu se duce din casă în casă să dea de știre el însuși vecinilor săi că nevastă-sa este o dezmățată. Nu-și va salva astfel onoarea. Căci nevasta lui e dintre ai casei sale. Nu poate să se înnobileze el în dauna ei. Numai odată întors acasă are dreptul să-și rostească mânia.

Nu mă voi desolidariza astfel de-o înfrângere care, adesea, mă va umili. Mă trag din Franța. Franța a creat un Renoir, un Pascal, un Pasteur, un Guillaumet, un Hochedé. Ea a făurit și incapabili, politicieni și trișori. Dar mi se pare prea lesnicios să-ți recunoști înrudirea cu unii și să ți-o negi cu desăvârșire față de alții.

Înfrângerea desparte. Înfrângerea destramă ceea ce era alcătuit. Există, într-asta, pericol de moarte: nu voi contribui la aceste despărțiri, aruncând răspunderea dezastrului asupra acelora dintre ai mei care gândesc altfel decât mine. Nu-i nimic de câștigat din acest proces fără judecător. Am fost cu toții învinși. Eu am fost învins. Hochedé a fost învins. Hochedé nu aruncă înfrângerea asupra altora decât a lui însuși. Își spune: „Eu, Hochedé, eu din Franța, am fost slab. Franța lui Hochedé a fost slabă. Am fost slab înlăuntrul ei și ea e slabă în mine“. Hochedé știe bine că, dacă se dă la o parte de lângă ai săi, nu se va glorifica decât pe sine. Și, începând chiar din clipa aceea, el nu va mai fi Hochedé cel dintr-o casă, dintr-o familie, dintr-o escadrilă, dintr-o patrie. Nu va mai fi decât Hochedé dintr-un deșert.

Dacă primesc să fiu umilit de cei ai casei mele, pot acționa asupra casei mele. Ea e din mine, așa cum eu sunt din ea. Dar, dacă refuz umilința, casa mea o să se destrame cum va voi, și eu o să umblu singur, foarte glorios, dar mai fără sens decât un mort.

Pentru a fi, e mai întâi nevoie să-ți asumi sarcini. Ori, acum numai câteva ore eram orb. Eram amar. Judec însă mai limpede. Așa cum refuz să mă plâng de ceilalți francezi, de când mă simt eu însumi că sunt al Franței, tot așa nu mai concep ca Franța să se plângă de omenire. Fiecare e răspunzător

de toți. Franța ar fi putut oferi lumii măsura comună care ar fi unit-o. Franța ar fi putut sluji lumii drept cheie de boltă. Dacă Franța ar fi avut mireasmă de Franța, lumină de Franța, lumea întreagă s-ar fi făcut rezistentă prin intermediul Franței. Reneg de acum înainte reproșurile aduse omenirii. Franța își datora ei să-i slujească drept suflet, dacă omenirii îi lipsea sufletul.

Franța ar fi putut să-și adune aliați. Escadrila mea 2/33 s-a oferit succesiv voluntară pentru războiul din Norvegia, apoi pentru cel din Finlanda. Ce reprezentau Norvegia și Finlanda pentru soldații și subofițerii țării mele? Mi s-a părut întotdeauna că ei acceptau, confuz, să moară pentru o anume mireasmă a sărbătorilor de Crăciun. Salvarea acelei miresme în lume li se părea că justifică sacrificiul vieții lor. Dacă am fi fost noi Crăciunul omenirii, omenirea s-ar fi salvat prin noi.

Comunitatea spirituală a oamenilor în lume n-a intervenit în favoarea noastră. Dar, întemeind această comunitate a oamenilor din lume, am fi salvat omenirea și pe noi înșine. Nu ne-am îndeplinit această sarcină. Fiecare e răspunzător de toți. Fiecare e singur răspunzător. Fiecare e singur răspunzător de toți. Înțeleg pentru prima oară unul din misterele religiei din care s-a tras civilizația ce-o revendic drept a mea: „Să porți păcatele omului…“ Și fiecare duce toate păcatele tuturor oamenilor.

XXV

Cine vede aici o doctrină de oameni slabi? Șef este cel care ia asupra lui totul. Zice: Am fost bătut! Nu spune: Ostașii mei au fost bătuți. Adevăratul om așa vorbește. Hochedé ar spune: Sunt răspunzător.

Înțeleg sensul umilinței. Nu e ponegrire de sine. E însuși principiul acțiunii. Dacă, din intenția de-a mă absolvi, pun nenorocirile pe seama fatalității, înseamnă că îngenunchez în fața fatalității. Dacă le pun pe seama trădării, îngenunchez în fața trădării. Dar dacă îmi însușesc greșeala, atunci îmi revendic forța mea de om. Pot acționa asupra plămadei din care sunt. Sunt parte constitutivă a comunității oamenilor.

Există, așadar, cineva în mine pe care îl combat ca să mă fac mai mare. A fost necesară călătoria aceasta dificilă ca să deslușesc astfel în mine, de bine, de rău, individul pe care-l combat de omul care crește. Nu știu cât valorează imaginea care mă încearcă, dar îmi spun: individul nu-i decât un drum. Omul care îl folosește contează doar.

Nu mă mai satisfac adevărurile de polemică. La ce bun să învinuiești indivizii? Nu sunt decât drumuri de treceri. Nu mai pot pune înghețul mitralierelor mele pe seama neglijenței funcționarilor, nici absența popoarelor prietene pe seama egoismului lor. Înfrângerea, desigur, se exprimă prin falimente individuale. Dar o civilizație plămădește oamenii. Dacă aceea de care pretind că aparțin e amenințată de prăbușirea indivizilor, apoi am dreptul să mă întreb de ce nu i-a plămădit altfel.

O civilizație, ca și o religie, se acuză pe sineși dacă se plânge de moliciunea credincioșilor ei. Ea trebuie să-i exalte. Așijderea, dacă se plânge de ura necredincioșilor. Își datorează ei înseși să-i convertească. Ori, aceea a mea, care odinioară a arătat ce poate, care și-a înflăcărat apostolii, care a zdrobit violenții, care a eliberat popoare de sclavi, aceea a mea n-a mai știut astăzi nici să exalte, nici să convertească. Dacă doresc să dezghioc rădăcina diverselor pricini ale înfrângerii mele, dacă am ambiția să retrăiesc, trebuie găsit din nou mai întâi fermentul pe care l-am pierdut.

Căci lucrurile stau la fel cu o civilizație ca și cu grâul. Grâul hrănește omul, dar omul salvează – la rândul său – grâul, punându-i la păstrare sămânța. Rezerva de grăunțe e respectată din generație de grâu în generație de grâu, ca o moștenire.

Nu-mi ajunge să știu ce grâu doresc pentru ca el să încolțească. Dacă vreau să salvez un tip de om – și puterea acestuia –, trebuie să salvez și principiile care îl făuresc.

Dar, dacă am păstrat imaginea civilizației căreia socot că-i aparțin, în schimb am pierdut regulile care o călăuzeau. Descopăr astă-seară că vorbele de care mă foloseam nu mai atingeau esențialul. Propovăduiam, astfel, democrația, fără să bănuiesc că nu mai enunțam prin asta, asupra calităților și sorții omului, un ansamblu de reguli, ci doar un mănunchi de dorințe. Doream ca oamenii să fie frați, liberi și fericiți. Bineînțeles. Cine nu-i de acord? Știam să expun „cum“ trebuie să fie omul. – Dar nu „cine“ trebuie să fie.

Vorbeam, fără să precizez cuvintele, despre comunitatea oamenilor. Ca și cum climatul la care făceam aluzie n-ar fi fluxul unei arhitecturi anumite. Mi se părea că evoc o evidență firească. Nu există evidență firească. O trupă fascistă, o piață de sclavi sunt, și ele, comunități omenești.

Comunitatea aceasta omenească n-o mai locuiam ca arhitect. Beneficiam de pacea, de îngăduința, de buna ei stare. Nu știam despre ea nimic altceva

decât că locuiam într-însa. Locuiam în ea ca țârcovnic sau ca lumânărească. Așadar ca parazit. Așadar ca învins.

La fel sunt și pasagerii corabiei. Se folosesc de corabie fără să-i dea nimic. Adăpostiți de pereții saloanelor, pe care-i socotesc un cadru absolut, ei își văd de jocuri. Habar n-au de munca pieselor de susținere ale carcasei ce stau sub eterna apăsare a mării. Cu ce drept s-ar plânge dacă furtuna le-ar sfărâma corabia?

Dacă s-au corupt indivizii, dacă am fost învins, de ce anume m-aș plânge?

Există o unitate de măsură comună pentru a aprecia calitățile ce li le doresc oamenilor civilizației mele. Există o cheie de boltă a deosebitei comunități pe care ei trebuie s-o întemeieze. Există un principiu din care a ieșit totul altădată, rădăcini, trunchi, ramuri și fructe. Care-i principiul acesta? Era grăunte vânjos în pământul gunoit al oamenilor. El singur poate face din mine un învingător.

Mi se pare că înțeleg multe lucruri în strania mea noapte de la sat. Tăcerea este de o calitate fără de seamăn. Cel mai mic zgomot inundă întreg spațiul, ca un clopot. Nimic nu-mi e străin. Nici răgetul ăsta al vitelor, nici această îndepărtată chemare, nici acest zgomot al unei uși care se închide. Totul se petrece ca și cum ar fi în mine. Trebuie să mă grăbesc să cuprind sensul unui sentiment care poate să se risipească…

Îmi spun: „E tirul din Arras…“ Tirul a sfărâmat un înveliș. Toată ziua de azi, nici vorbă, am pregătit în mine locuința. Nu eram decât un girant ursuz. Ăsta-i individul. Dar s-a ivit Omul! S-a instalat pur și simplu în locul meu. A privit către mulțimea îngrămădită și a văzut un popor. Poporul său. Omul, măsură comună a acestui popor și a mea. Iată de ce, alergând spre Escadrilă, mi se părea că alerg spre un foc mare. Prin ochii mei privea Omul – Omul, măsura comună a camarazilor.

E acesta vreun semn? Sunt atât de dispus să cred în semne… Totul e, astă-seară, înțelegere tacită. Orice zgomot mă atinge ca o limpede și totodată tulbure solie. Ascult un pas liniștit umplând noaptea:

– Bună seara, căpitane…

– Bună seara!

Nu-l cunosc. A fost între noi ca un soi de „aho“ al barcagiilor, care trece de la o barcă la alta.

Am simțit încă o dată sentimentul unei miraculoase înrudiri. Omul care sălășluiește în mine astă-seară nu mai termină să și-i numere pe-ai săi. Omul, măsura comună a popoarelor și a raselor…

Se întorcea, insul cel de adineauri, cu provizia lui de griji, de gânduri și de imagini. Cu încărcătura lui închisă în el. Aș fi putut să-l opresc și să-i vorbesc. De-a lungul unui drum de sat prăfos-alburiu, am fi putut – reciproc – schimba câteva amintiri. Așa schimbă între ei negustorii comorile, dacă li se încrucișează drumurile, la întoarcerea din insule.

În civilizația mea, cel care se deosebește de mine nu numai că nu mă păgubește, dar mă îmbogățește. Unitatea noastră, pe deasupra noastră, se clădește în Om. La fel și discuțiile noastre, seara, la Escadrila 2/33, departe de a dăuna fraternității noastre, o întăresc, fiindcă nimeni nu dorește să-și audă propriu-i ecou, nici să se privească într-o oglindă.

În Om se regăsesc, la fel, și francezii din Franța, și norvegienii din Norvegia. Omul îi îmbină în armonioasa lui unitate și în același timp exaltă – fără să se contrazică – obiceiurile lor deosebite. Și arborele se exprimă prin ramuri care nu seamănă cu rădăcinile. Dacă, prin urmare, acolo se scriu povești despre omăt, dacă în Olanda se cultivă lalele, dacă se improvizează flamenco-uri în Spaina, prin acestea ne îmbogățim cu toții întru Om. Poate că de aceea noi, cei din Escadrilă, am dorit să ne batem pentru Norvegia…

Și iată, mi se pare că ajung la capătul unui lung pelerinaj. Nu descopăr nimic, dar, ca la ieșirea din somn, revăd pur și simplu ceea ce nu mai priveam.

Civilizația mea se întemeiază pe cultul Omului prin indivizi. Ea a căutat, vreme de secole, să arate Omul, așa cum ar fi învățat să deosebească o catedrală printre pietrele din ea. A propovăduit acest Om care domină individul…

Căci Omul civilizației mele nu se definește plecând de la oameni. Oamenii se definesc prin el. Există în el, ca în orice Ființă, ceva ce nu se explică prin materialele ce-l alcătuie. O catedrală e cu totul altceva decât o adunătură de pietre. E geometrie și arhitectură. Nu pietrele o definesc, ci ea îmbogățește – cu propria ei semnificație – pietrele. Aceste pietre sunt înnobilate, fiindcă sunt pietrele unei catedrale. Cele mai diferite pietre îi slujesc unitatea.

Catedrala absoarbe în cântarea ei până și jgheaburile împodobite cu chipurile cele mai strâmbătoare.

Dar, încetul cu încetul, mi-am uitat adevărul. Am crezut că Omul rezuma oamenii, așa cum Piatra rezuma pietrele. Am confundat catedrala cu suma pietrelor și, puțin câte puțin, moștenirea s-a risipit. Trebuie restaurat Omul. El este esența culturii mele. El este cheia comunității mele. El este principiul biruinței mele.

XXVI

E ușor să întemeiezi ordinea unei societăți pe supunerea fiecăreia la niște reguli fixe. E ușor să plămădești un om orb, care să îndure, fără să crâcnească, un stăpân ori un Coran. Dar e nespus mai înălțătoare izbânda care consistă, spre a slobozi omul, în a-l face pe om să domnească asupra lui însuși.

Dar ce înseamnă a slobozi? Dacă, într-un deșert, fac slobod un om care nu simte nimic, ce preț al sensului are libertatea lui? Nu există decât libertatea „cuiva“ care se îndreaptă spre undeva. A-l elibera pe omul acela ar însemna să-l înveți setea și să-i trasezi un drum către un puț. Doar atunci i s-ar arăta sensuri ale demersului cărora nu le-ar lipsi înțelesul. Să eliberezi o piatră nu înseamnă nimic dacă nu există gravitație. Căci piatra, odată liberă, nu se va duce nicăieri.

Dar civilizația mea a încercat să întemeieze relațiile umane pe cultul Omului dincolo de individ, pentru ca purtarea fiecăruia față de el însuși ori față de altul să nu mai fie conformism orb la obiceiurile furnicarului, ci liberă practicare a dragostei.

Drumul nevăzut al gravitației eliberează piatra. Nevăzutele pante ale dragostei eliberează omul. Civilizația mea a încercat să facă din fiecare om ambasadorul aceluiași prinț. Ea a considerat individul ca drum ori ca mesaj al mai-marelui decât el și a oferit libertății ascensiunii sale direcții magnetice.

Cunosc temeinic originea acestui câmp de forțe. Veacuri de-a rândul civilizația mea l-a contemplat pe Dumnezeu prin oameni. Omul era făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Dumnezeu era respectat în om. Oamenii erau frați întru Dumnezeu. Acest reflex al lui Dumnezeu conferea o inalienabilă demnitate fiecărui om.

Relațiile omului cu Dumnezeu întemeiau în chip evident îndatoririle fiecăruia față de sine și de ceilalți.

Civilizația mea e moștenitoarea valorilor creștine. Voi reflecta la construcția catedralei, ca să-i înțeleg mai bine arhitectura.

Contemplarea lui Dumnezeu îi făcea pe oameni egali, fiind egali întru Dumnezeu. Și această egalitate avea un înțeles clar. Căci nu poți fi egal decât întru ceva. Soldatul și căpitanul sunt egali întru națiune. Egalitatea nu mai e decât un cuvânt lipsit de înțeles, dacă nu există nimic întru care să legi egalitatea aceasta.

Înțeleg limpede de ce această egalitate, care era egalitatea drepturilor lui Dumnezeu prin mijlocirea indivizilor, interzicea limitarea ascensiunii unui individ: Dumnezeu putea hotărî să-l ia drept drum. Dar, deoarece era vorba și de egalitatea drepturilor lui Dumnezeu „asupra" indivizilor, înțeleg de ce indivizii, oricare ar fi fost ei, erau supuși acelorași datorii și aceluiași respect al legilor. Exprimându-l pe Dumnezeu, erau egali în drepturi. Slujindu-l pe Dumnezeu, erau egali în îndatoriri.

Înțeleg de ce o egalitate stabilită întru Dumnezeu nu aducea nici contradicții, nici dezordini. Demagogia apare când, în lipsa existenței unei măsuri comune, principiul egalității degenerează în principiu de identitate. Atunci soldatul refuză să-și salute căpitanul, căci, salutând căpitanul, soldatul ar da onorul unui individ, iar nu Națiunii.

Civilizația mea, moștenindu-l pe Dumnezeu, i-a făcut egali pe oameni întru Om.

Înțeleg originea respectului oamenilor unii față de alții. Savantul trebuia să-l respecte și pe ultimul fochist din pântecul corabiei, căci și acela era ambasadorul. Oricare ar fi fost valoarea unuia și mediocritatea celuilalt, nici un om nu putea pretinde să facă din celălalt un sclav. Nu umilești un ambasador. Dar acest respect față de om nu ducea la înjositoarea prosternare în fața mediocrității individului, în fața prostiei sau a neștiinței, fiindcă onorată în primul rând era această calitate de ambasador al lui Dumnezeu. Așa că dragostea de Dumnezeu întemeia între oameni relații nobile, afacerile tratându-se între ambasadori, pe deasupra calității indivizilor.

Civilizația mea, moștenindu-l pe Dumnezeu, a întemeiat respectul omului prin mijlocirea indivizilor.

Înțeleg originea fraternității oamenilor. Oamenii erau frați întru Dumnezeu. Nu poți fi frate decât întru ceva. Dacă nu există nod care să-i unească, oamenii sunt juxtapuși, și nu legați între ei. Nu poți fi doar frate, și atâta tot. Camarazii mei sunt frați „întru“ Escadrila 2/33. Francezii – „întru“ Franța.

Civilizația mea, moștenindu-l pe Dumnezeu, i-a făcut pe oameni frați întru Om.

Înțeleg semnificația îndatoririlor care mi-au fost propovăduite. Iubirea aproapelui îl slujea pe Dumnezeu prin mijlocirea individului. Era datorată lui Dumnezeu, oricât ar fi fost individul de mediocru. Iubirea aceea a aproapelui nu-l umilea pe beneficiarul ei, nici nu-l lega cu lanțurile gratitudinii, de vreme ce nu către ei, ci către Dumnezeu era darul îndreptat. Dimpotrivă, exercitarea acelei iubiri a aproapelui nu era niciodată omagiu adus mediocrității, prostiei sau ignoranței. Medicul avea datoria să-și pună în joc viața, îngrijind de ciumatul cel mai de rând. Îl slujea pe Dumnezeu. Nu era micșorat de noaptea albă petrecută la căpătâiul unui pungaș.
Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, a făcut astfel din iubirea aproapelui un dar adus Omului prin mijlocirea individului.

Înțeleg sensul profund al umilinței cerute individului. Ea nu-l înjosea. Îl înălța. Îl lumina asupra rolului său de ambasador. Așa după cum îl obliga să-l respecte pe Dumnezeu în ceilalți, îl silea să-l respecte și în el însuși, pentru ca să se facă vestitor al lui Dumnezeu sau drum către Dumnezeu. Îi impunea să se uite pe sine, pentru ca să crească, deoarece, dacă individul se entuziasmează de propria importanță, atunci, de îndată, drumul se preschimbă în zid.

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, a propovăduit și respectul de sine, adică respectul pentru Om prin intermediul propriei sale ființe.

Înțeleg, în sfârșit, de ce iubirea de Dumnezeu i-a făcut pe oameni răspunzători unii față de alții și le-a impus nădejdea drept o virtute. Fiindcă, pe fiecare dintre ei, îl făcea ambasadorul aceluiași Dumnezeu, în mâinile fiecăruia stând mântuirea tuturor. Nimeni n-avea dreptul să piardă nădejdea, fiind vestitor al unui mai mare decât el. Deznădejdea înseamnă tăgăduirea lui Dumnezeu în sine. Datoria de a spera s-ar fi putut traduce

prin: „Te crezi vasăzică de o așa de mare importanță? Câtă îngâmfare în disperarea ta!“

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, l-a făcut pe fiecare răspunzător față de toți oamenii, și pe toți oamenii răspunzători față de fiecare. Un individ trebuie să se sacrifice pentru salvarea colectivității, dar nu e vorba aici de o aritmetică imbecilă. E vorba de respectul Omului prin individ. Măreția, într-adevăr, a civilizației mele este că o sută de mineri sunt datori să-și rișteviața pentru salvarea unui singur miner îngropat. El salvează Omul.

În această lumină, înțeleg limpede semnificația libertății. E libertatea unei creșteri de copac pe câmpul de forțe al seminței sale. E climat al ascensiunii Omului. Se aseamănă cu un vânt prielnic. Doar mulțumită vântului corăbiile cu pânze sunt libere pe mare.

Un om astfel construit ar dispune de puterea arborelui. Cât spațiu n-ar acoperi rădăcinile sale! Câtă plămadă omenească n-ar absorbi el, ca să înflorească în soare!

XXVII

Dar am stricat totul. Am risipit moștenirea. Am lăsat putrezirii noțiunea de Om.

Spre a salva acest cult al unui Prinț contemplat prin indivizi, și înalta calitate a relațiilor umane pe care le statornicea cultul acesta, civilizația cheltuise totuși o energie și un talent considerabile. Toate eforturile „Umanismului“ n-au tins decât spre acest țel. Umanismul și-a luat drept misiune exclusivă să lumineze și să perpetueze întâietatea Omului asupra individului. Umanismul a propovăduit Omul.

Dar când trebuie să vorbești despre Om, limbajul devine incomod. Omul se deosebește de oameni. Nu spui nimic esențial despre catedrală dacă nu vorbești decât despre pietre. Nu spui nimic esențial despre Om dacă încerci să-l definești prin calitățile omului. Așa că umanismul a lucrat într-o direcție zăgăzuită încă de la început. A încercat să prindă noțiunea de Om printr-o argumentație de ordin logic și moral, și s-o transporte astfel în conștiințe.

Nici o explicație verbală nu înlocuiește vreodată contemplația. Unitatea ființei nu e vehiculabilă prin cuvinte. Dacă aș vrea să-i învăț pe oameni, a căror civilizație ar ignora-o, dragostea de patrie sau de moșie, n-aș avea nici un argument ca să-i emoționeze. Câmpuri, islazuri și vite alcătuiesc o moșie. Fiecare și toate laolaltă au drept rost s-o îmbogățească. Există totuși în moșie ceva care scapă analizei materialelor, deoarece există stăpâni care, din dragoste pentru moșia lor, s-ar ruina ca s-o salveze. Și iată că, dimpotrivă, acel „ceva“ e ceea ce înnobilează cu o calitate aparte materialele. Ele devin vitele unei moșii, pășunile unei moșii, ogoarele unei moșii…

Tot astfel devii omul unei patrii, al unei meserii, al unei civilizații, al unei religii. Dar pentru a putea să invoci apartenența la asemenea Ființe, se cuvine, mai întâi, să le întemeiezi în tine. Și acolo unde nu există un sentiment al patriei, nici un limbaj de pe lume nu-l va aduce. Nu întemeiezi în tine Ființa de care pretinzi că ții decât prin acte înfăptuite de tine. O Ființă nu ține de împărăția limbajului, ci de aceea a actelor săvârșite de ea. Umanismul nostru n-a ținut seama de actele omului. Încercarea lui a dat greș.

Iar actul esențial a primit aici un nume. Se cheamă sacrificiu.

Sacrificiul nu înseamnă nici amputare, nici pocăință. El este, în mod esențial, un act. El este dar de sine adus Ființei de care pretinzi că ții. Doar acela va înțelege ce e o moșie care-i va fi sacrificat moșiei o parte din sine, care va fi luptat ca s-o salveze, care se va fi ostenit ca s-o înfrumusețeze. Atunci îl va năpădi dragostea de moșie. O moșie nu-i suma intereselor, aici constă greșeala. Ea este totalul dăruirilor.

Cât timp civilizația mea s-a sprijinit pe Dumnezeu, ea a salvat acea noțiune a sacrificiului care-l întemeia pe Dumnezeu în inima omului. Umanismul a nesocotit rolul esențial al jertfei. A pretins să vehiculeze conceptul de Om prin vehicularea cuvintelor, și nu prin actele săvârșite de el.

Nu mai avea, pentru a salva viziunea Omului prin oameni, decât acest cuvânt înfrumusețat de o majusculă. Riscam să alunecăm pe o pantă primejdioasă și să confundăm, într-o bună zi, Omul cu simbolul mediei sau al ansamblului oamenilor. Riscam să confundăm catedrala cu suma pietrelor sale.

Și, puțin câte puțin, ne-am pierdut moștenirea.

În loc să afirmăm drepturile Omului, dincolo de indivizi, am început să vorbim de drepturile Colectivității. Am văzut introducându-se pe nesimțite

o morală a Colectivului care nesocotește Omul. Această morală va explica limpede de ce individul trebuie să se sacrifice pentru Comunitate. Ea nu va mai explica însă, fără artificii de limbaj, de ce o Comunitate e datoare să se sacrifice pentru un singur om. De ce este echitabil ca o mie de oameni să moară spre a elibera unul singur din închisoarea nedreptății. Ne mai amintim încă de acest lucru, dar îl uităm încetul cu încetul. Și totuși în acest principiu, care ne deosebește atât de limpede de furnicar, stă, înainte de toate, măreția noastră.

Am alunecat – în lipsa unei metode eficace – de la Umanitatea care se întemeia pe Om, spre acest furnicar ce se întemeiază pe suma indivizilor.

Ce putem noi opune religiilor Statului sau ale Masei? Ce a devenit marea noastră imagine a omului născut din Dumnezeu? Abia dacă se mai recunoștea prin mijlocirea unui vocabular ce se golise de substanța lui.

Încetul cu încetul, uitând Omul, ne-am mărginit morala la problemele individului. Am pretins fiecăruia să nu dăuneze celuilalt individ. De la fiecare piatră să nu dăuneze altei pietre. Și desigur, nu-și dăunează una celeilalte când stau vraiște pe un câmp. Dar dăunează catedralei pe care ar fi întemeiat-o și care le-ar fi fundamentat în schimb și lor înțelesul.

Am continuat să propovăduim egalitatea oamenilor. Dar, uitând Omul, n-am mai înțeles nimic din ce vorbeam. Pentru că nu știam pe ce să întemeiem egalitatea, am transformat-o într-o afirmație vagă, de care n-am mai știut să ne folosim. Cum să definești egalitatea, pe planul indivizilor, între înțelept și brută, imbecil și geniu? Egalitatea, pe planul materialelor, cere, dacă pretindem să definim și să realizăm, ca ele să ocupe toate un loc identic și să joace același rol. Ceea ce este absurd. Principiul Egalității degenerează, atunci, în principiu, de Identitate.

Am continuat să propovăduim Libertatea omului. Dar, uitând Omul, ne-am definit Libertatea noastră ca pe o licență vagă, exclusiv limitată de paguba pricinuită celuilalt. Ceea ce e gol de înțeles, căci nu există nici un act care să nu-l angajeze pe vreun altul. Dacă mă mutilez, soldat fiind, sunt împușcat. Nu există individ singur. Cine se rupe de ea, păgubește o comunitate. Cine e trist, îi întristează și pe ceilalți.

De dreptul nostru la o libertate astfel înțeleasă n-am mai știut să ne servim fără să ne lovim de contradicții de nebiruit. Fiindcă n-am știut în ce caz dreptul nostru era valabil și în ce caz nu mai era, ca să salvăm un principiu

obscur, am închis cu ipocrizie ochii la piedicile nenumărate pe care orice societate, în mod necesar, le aducea libertăților noastre.

Cât despre Milă[2], nici măcar n-am mai îndrăznit s-o propovăduim. Într-adevăr, odinioară, sacrificiul care făurește Ființele lua numele de Milă când îl cinstea pe Dumnezeu prin mijlocirea chipului său omenesc. Prin individ – îi dădeam lui Dumnezeu sau Omului. Dar, uitând de Dumnezeu sau de Om, nu mai dădeam decât individului. De atunci, Mila căpăta adesea chip de faptă inacceptabilă. Societatea, iar nu bunul plac individual, e cea care trebuie să asigure echitatea în împărțirea proviziilor. Demnitatea individului cere ca el să nu ajungă vasalul binefacerilor altuia. Ar fi paradoxal să-i vezi pe posedanți revendicând, în afară de posesia bunurilor ce le aparțin, și gratitudinea celor care nu posedă.

Dar, mai presus de toate, mila noastră prost înțeleasă se întorcea împotriva scopului ei. Exclusiv întemeiată pe pornirile de compătimire față de indivizi, ea ne interzicea orice pedeapsă care ar fi educat. Câtă vreme Mila adevărată, fiind îndeplinirea unui cult față de Om, dincolo de individ, impunea să combatem individul pentru a-l înălța în el pe Om.

Am pierdut astfel Omul. Și pierzând Omul, am golit de căldură însăși această fraternitate, pe care o propovăduia civilizația noastră – fiindcă ești frate întru ceva, și nu doar frate pur și simplu. Împărțeala nu asigură fraternitatea. Fraternitatea se leagă doar prin jertfă. Se leagă prin darul comun către ceva mai mare decât sineși. Dar, confundând cu o micșorare stearpă această rădăcină a oricărei adevărate existențe, ne-am redus fraternitatea numai la o toleranță mutuală.

Am încetat să dăm. Dar, dacă pretind să nu-mi dau decât mie, nu primesc nimic, fiindcă nu clădesc nimic din care să fac parte, și prin urmare nu sunt nimic. Dacă mi se cere apoi să mor pentru interese, voi refuza să mor. Interesul cere în primul rând să trăiești. Care-i elanul de dragoste care ar reprezenta prețul morții mele? Se moare pentru o casă. Nu pentru obiecte și ziduri. Se moare pentru catedrală. Nu pentru pietre. Se moare pentru un popor. Nu pentru o mulțime. Se moare din dragoste pentru Om, dacă el e cheia de boltă a unei Comunități. Se moare doar pentru ceea ce te face să trăiești.

Vocabularul nostru părea aproape intact, dar cuvintele noastre, care s-au golit de substanță reală, ne duceau, dacă pretindeam să ne folosim de ele,

spre contradicții fără ieșire. Nu puteam face nimic altceva decât să ne întoarcem privirile de la aceste litigii. Nu puteam, fiindcă nu știam să clădim, decât să lăsăm pietrele vraiște pe câmp și să vorbim despre Colectivitate, prudent, fără să îndrăznim a preciza despre ce vorbeam, căci nu vorbeam într-adevăr despre nimic. Colectivitate este un cuvânt gol atât timp cât Colectivitatea nu se sudează în ceva anume. O sumă nu-i o Ființă.

Dacă Societatea noastră putea încă să pară un lucru de dorit, dacă Omul mai păstra înlăuntrul ei oarecare prestigiu, era în măsura în care adevărata civilizație – trădată de noi prin ignoranță – își mai prelungea asupră-ne osânditele-i raze, și ne salva, în pofida noastră.

Cum ar fi putut înțelege dușmanii noștri ceea ce noi nu mai înțelegeam? Ei n-au văzut din noi decât aceste pietre aruncate vraiște. Au încercat să dea un înțeles unei Colectivități pe care noi nu mai știam s-o definim, fiindcă nu ne mai aminteam de Om.

Unii s-au dus dintr-odată, voioși, până la concluziile cele mai depărtate ale logicii. Din acea colecție au făcut o colecție absolută. Pietrele trebuie să fie identice cu pietrele. Și fiecare piatră domnește singură peste sine. Anarhia își amintește de cultul Omului, dar îl aplică riguros la individ. Și contradicțiile care se nasc din rigoarea aceasta sunt mai rele decât ale noastre.

Alții au adunat aceste pietre zvârlite la întâmplare pe câmp. Au propovăduit drepturile Masei. Formula nu-i mulțumitoare. Căci dacă este, desigur, intolerabil ca un singur om să tiranizeze Masa – e la fel de intolerabil ca Masa să strivească un singur om.

Alții s-au înstăpânit peste aceste pietre lipsite de putere și, din suma lor, au alcătuit un Stat. Un asemenea stat nu transcende nici el oamenii. E și el expresia unei sume. E puterea Colectivității încredințate mâinilor unui individ. E domnia unei pietre care pretinde că se identifică cu altele, asupra ansamblului pietrelor. Acest Stat propovăduiește limpede o morală a Colectivului pe care încă o mai refuzăm, dar spre care ne îndreptăm noi înșine, încet, căci nu ne amintim de Om, care, singur, ne-ar îndreptăți refuzul.

Acești adepți ai noii religii se opun ca mai mulți mineri să-și riște viața spre a salva un singur miner îngropat. Căci grămada de pietre este atunci păgubită. Îl vor omorî pe soldatul grav rănit dacă el îngreunează înaintarea unei armate. Binele Comunității îl vor studia în aritmetică – și aritmetica îi

va guverna. Vor pierde posibilitatea de a se depăși pe ei înșiși. Vor urî, în consecință, ceea ce se deosebește de ei, de vreme ce nimic de deasupra lor – în care să se contopească – nu le va sta la îndemână. Orice obicei, orice rasă, orice gând străin le va deveni în mod necesar o sfidare. Nu vor avea puterea să absoarbă, căci, pentru a-l converti pe Omul în sine, se cade nu să-l amputezi, ci să îl exprimi lui însuși, să oferi un scop aspirațiilor lui și un câmp de activitate energiilor sale. A converti înseamnă întotdeauna a elibera. Catedrala poate absorbi pietrele care prind în ea înțeles. Dar mormanul de pietre nu absoarbe nimic și, fiindcă nu-i în măsură să absoarbă, strivește. Așa e – dar a cui e vina?

Nu mă mir că grămada de pietre, care apasă din greu, a fost mai tare decât pietrele împrăștiate.

Totuși, eu sunt cel mai tare.

Sunt cel mai tare, dacă mă regăsesc. Dacă Umanismul nostru restaurează Omul. Dacă știm să ne întemeiem Comunitatea și dacă, pentru a o întemeia, ne folosim de singurul instrument eficace: jertfa. Comunitatea noastră, așa cum civilizația noastră a clădit-o, nu era, nici ea, suma intereselor noastre – era suma dăruirilor noastre.

Sunt cel mai tare, deoarece arborele e mai tare decât elementele solului. El le drenează spre sine. Le preschimbă în arbore. Catedrala e mai strălucitoare decât mormanul de pietre. Sunt cel mai tare, fiindcă singură civilizația mea are puterea să îmbine armonios în unitatea ei, fără să le amputeze, feluritele particularități. Ea dă viață izvorului forței sale, în timp ce se și adapă din el.

Am pretins în ceasul plecării să primesc înainte de a da. Pretenția mea era zadarnică. Lucrurile se petrec aici ca și cu trista lecție de gramatică. Trebuie să dai înainte de a primi – și să clădești înainte de a locui.

Mi-am întemeiat dragostea de ai mei pe darul acesta de sânge așa cum o mamă și-o întemeiază pe a ei pe darul de lapte. Aici e taina. Trebuie să începi prin jertfă, ca să întemeiezi dragostea. Dragostea, mai apoi, poate solicita alte sacrificii și le poate întrebuința în vederea tuturor biruințelor. Omul trebuie să facă tot mereu el întâii pași. Trebuie să se nască înainte de a exista.

M-am întors din misiune întemeindu-mi înrudirea cu prizărita fermieră. Surâsul ei mi-a devenit transparent și, prin el, mi-am putut vedea satul. Prin

sat, țara. Prin țară, celelalte țări. Căci țin de o civilizație care și-a ales Omul drept cheie de boltă. Țin de Escadrila 2/33 care dorea să lupte în Norvegia.

Se poate ca mâine Alias să mă aleagă pentru o altă misiune. M-am echipat astăzi ca să slujesc unui zeu față de care eram orb. Tirul din Arras a sfâșiat învelișurile și am văzut. Toți ai mei, de asemenea, au văzut. Prin urmare, dacă decolez în zori, voi ști pentru ce mai lupt încă.

Dar doresc să-mi aduc aminte ce am văzut. Am nevoie de un Crez simplu spre a-mi aduce aminte.

Voi lupta pentru primatul Omului asupra individului – ca și pentru primatul Universalului asupra particularului.

Cultul Universalului cred că exaltă și leagă bogățiile fiecăruia – și întemeiază singura adevărată ordine, care este aceea a vieții. Un arbore e o orânduire, deși rădăcinile se deosebesc de ramuri.

Cultul particularului cred că nu atrage decât moartea – căci întemeiază ordinea pe asemănare. Confundă unitatea Ființei cu identitatea părților ei. Și devastează catedrala ca să alinieze pietrele. Voi lupta, deci, împotriva oricui va pretinde să impună un obicei anume altor obiceiuri, un popor anume altor popoare, o rasă anume altor rase, o gândire anume altor gândiri.

Cred că întâietatea Omului este cea care întemeiază unica Egalitate și singura Libertate care să aibă un înțeles. Cred în egalitatea drepturilor Omului dincolo de orice individ în parte. Și cred că Libertatea e aceea a ridicării Omului. Egalitate nu înseamnă Identitate. Libertatea nu e exaltarea individului împotriva Omului. Voi lupta împotriva oricui va pretinde să aservească unui individ – ca și masei de indivizi – libertatea Omului.

Civilizația mea spune, cred, Milă jertfei consimțite pentru Om, ca să-i așeze domnia pe trainice temelii. Mila este dar făcut Omului, în pofida mediocrității individului. Ea întemeiază Omul. Voi lupta împotriva oricăruia dintre cei care, pretinzând că această milă a mea ține la loc de cinste mediocritatea, va renega Omul și va întemnița, astfel, individul într-o definitivă mediocritate.

Mă voi bate pentru Om. Împotriva vrăjmașilor săi. Dar și împotriva mea.

XXVIII

M-am dus lângă camarazii mei. Către miezul nopții trebuia să ne întâlnim toți ca să primim instrucțiuni. Escadrilei 2/33 îi era somn. Flacăra marelui foc s-a preschimbat în jar. Escadrila pare să mai reziste, dar nu e decât o iluzie. Hochedé își cercetează trist faimosul cronometru. Pénicot, într-un colț, cu ceafa rezemată de zid, închide ochii. Gavoille, stând pe o masă, cu privirea pierdută și picioarele atârnând în aer, face mutre ca un copil gata să plângă. Azambre picotește pe o carte. Maiorul, singurul mai vioi, dar palid de ți-e mai mare mila de el, sub o lampă, discută încet cu Geley. „Discută“ e doar o figură de stil. Maiorul vorbește. Geley dă din cap și spune „Da, desigur“. Geley se agață de „Da, desigur“-ul său. Se lipește tot mai strâns de enunțurile maiorului, ca – de gâtul înotătorului – cel ce se îneacă.

Dacă aș fi Alias, i-aș spune fără să-mi schimb vocea: „Căpitane Geley… vei fi împușcat în zori…“ Și aș sta să aștept răspunsul.

Escadrila n-a dormit de trei zile și stă în picioare ca un castel de cărți de joc.

Maiorul se ridică, se duce la Lacordaire și-l trezește dintr-un vis în care, poate, Lacordaire mă bătea la șah:

– Lacordaire… când se crapă de ziuă, pleci. Misiune la joasă înălțime.

– Bine, domnule maior.

– Ar trebui să dormi…

– Da, domnule maior.

Lacordaire se așază la loc. Maiorul, care iese, îl trage pe Geley după el, ca și cum ar trage un pește mort agățat de capătul undiței. Iată, fără îndoială, nu trei zile, ci o săptămână de când Geley n-a mai pus capul jos. Ca și Alias, nu numai că a pilotat misiuni de război, dar a purtat pe umeri răspunderea Escadrilei. Rezistența omenească are limite. Acelea ale lui Geley au fost depășite. Iată-i, totuși, pe amândoi, că pleacă împreună – înotătorul și cu înecatul său – în urmărirea unor ordine fantomă.

Vezin, bănuitor, a venit la mine. Vezin, care, el însuși doarme de-a-n-picioarele, ca un somnambul.

– Dormi?

– Eu…

Mi-am rezemat ceafa de spătarul unui fotoliu, căci am descoperit un fotoliu. Și eu eram pe cale să adorm, dar vocea lui Vezin mă tulbură:

– O să se sfârșească prost!

O să se sfârșească prost… Baraj *a* priori… O să se sfârșească prost…

– Dormi!

– Eu… nu… ce-o să se sfârșească prost?

– Războiul.

Ce mai noutate! Mă afund iar în somn. Răspund vag:

– … ce război?

– Cum: „Ce război?“

Discuția asta n-o să meargă mai departe. A! Paula, dacă și Escadrilele aeriene ar avea guvernante tiroleze, întreaga Escadrilă 2/33 ar fi acum de mult în pat!

Maiorul împinge ușa ca o vijelie:

– S-a hotărât. Ne mutăm.

În spatele lui stă Geley, perfect treaz. O să-și amâne pe mâine „da, desigur“-urile lui. O să mai pompeze încă, pentru istovitoarele corvezi ale acestei nopți, din niște rezerve pe care nici el nu știa că le are.

Ne ridicăm și noi. Spunem: „Da… bun…“ Ce-am putea spune?

Nu vom spune nimic. Ne vedem de mutare. Singur Lacordaire va aștepta zorile, ca să decoleze spre a-și îndeplini misiunea. Se va întoarce, dacă o să se-ntoarcă, direct la noua bază.

Nici mâine nu vom spune nimic. Mâine, pentru martori, vom fi niște învinși. Învinșii trebuie să tacă. Asemenea semințelor.

Artileria antiaeriană

În original *Charité* (dragoste de Dumnezeu și de aproapele, darul de a dori și de a face bine aproapelui): a fi tradus cu *caritate* în limba română ar fi însemnat însă altceva. Iar între *milă* și *milostenie*, l-am ales pe cel dintâi. (n.tr.)

PĂMÂNT AL OAMENILOR

Lui Henri Guillaumet, camaradul meu, dedic această carte.

Pământul ne învață despre noi mai mult decât cărțile toate. Pentru că ni se împotrivește. Omul se descoperă pe el însuși când se măsoară cu obstacolul. Dar pentru a ajunge până la el are nevoie de o unealtă. Îi trebuie o rindea sau un plug. În tinda lui, țăranul smulge, încetul cu încetul, naturii unele taine, și adevărul pe care-l desprinde e universal. La fel și avionul, unealta liniilor aeriene, îl amestecă pe om în toate vechile probleme.

Am continuu înaintea ochilor icoana primei mele nopți de zbor în Argentina, o noapte întunecoasă, în care scânteiau, ca niște stele, doar câteva lumini rare, risipite în câmpie.

Fiecare din ele semnala, în acel ocean de întuneric, miracolul unei conștiințe. În acest cămin oamenii citeau, gândeau, ascultau spovedanii. În celălalt poate că încercau să sondeze spațiul ori se istoveau în calcule asupra nebuloasei Andromeda. În cel de colo, iubeau. Din loc în loc, în depărtări, străluceau pe întinsul câmpiei focurile care-și cereau hrana. Până și cele mai discrete: ale poetului, învățătorului, dulgherului. Dar printre acele stele vii, câte ferestre închise, câte stele stinse, câți oameni adânciți în somn…

Trebuie încercată o întâlnire. Trebuie să încercăm să comunicăm cu unele din aceste focuri, care ard din loc în loc pe întinsul pământului.

I. LINIA

Era în 1926. Intrasem de curând ca tânăr pilot de linie la Societatea Latécoère, care asigura, înainte de Aeropostal, iar apoi de Air-France, legătura dintre Toulouse și Dakar. Învățam acolo meseria. Ca și alți camarazi, îmi făceam, la rândul meu, ucenicia pe care tinerii trebuie s-o deprindă înainte de-a li se încredința cinstea să piloteze avionul poștal. Probe cu avioanele, deplasări între Toulouse și Perpignan, insipide lecții de meteo în fundul unui hangar înghețat. Trăiam cu spaima munților din Spania, pe care nu-i cunoaștem încă, și aveam respect pentru camarazii mai vechi.

Cu acești camarazi mai vechi, morocănoși, nițel cam distanți, acordându-ne de sus sfaturile lor, ne întâlneam la restaurant. Și când unul dintre ei, care se întorcea de la Alicante sau de la Casablanca întârziat, cu haina de piele udă de ploaie, ne întâlnea, iar vreunul dintre noi îi adresa sfios vreo întrebare asupra călătoriei, răspunsurile lui scurte, zilele de furtună, ofereau o lume fabuloasă, plină de curse, de capcane, de faleze care se ivesc pe neașteptate și de vârtejuri ce-ar fi dezrădăcinat până și cedrii. Balauri negri apărau intrarea văilor, mănunchiuri de fulgere încununau crestele. Acești vechi piloți întreținеau cu îndemânare respectul nostru pentru ei. Dar din când în când, pururi demn de respect, câte unul dintre ei nu se mai înapoia.

Îmi amintesc bunăoară de-o întoarcere a lui Bury, care s-a prăbușit pe urmă în Corbieri. Acest bătrân pilot tocmai luase loc între noi și mânca, fără o vorbă, cu umerii încă striviți de efort. Era în seara uneia din acele păcătoase zile în care, de la un capăt la celălalt al liniei, cerul e putred, în care pilotului i se pare că toți munții se rostogolesc în noroi, așa cum tunurile cu odgoane rupte brăzdau puntea corăbiilor cu pânze de odinioară. L-am privit pe Bury, am înghițit în sec și m-am încumetat, în cele din urmă, să-l întreb dacă zborul îi fusese greu. Cu fruntea încrețită, aplecat peste farfurie, Bury nu auzea. La bordul avioanelor descoperite, pe timp rău, trebuia să te apleci dincolo de parbriz ca să vezi mai bine, iar palele de vânt îți șuierau îndelung în urechi. Bury își ridică în sfârșit capul, păru că mă aude, că-și amintește și, brusc, începu să râdă cu un râs limpede. Și râsul acela mă uimi, pentru că Bury râdea rar; acel râs scurt, care-i însenina

oboseala. El nu dădu nici o altă lămurire asupra victoriei sale, aplecă iar capul și reîncepu să mestece în tăcere. Dar în atmosfera cenușie a restaurantului, printre micii funcționari care-și recapătă forțele aici după umila trudă din cursul zilei, acest camarad cu umerii încovoiați îmi păru de o noblețe stranie; de sub înfățișarea lui aspră, el lăsa să iasă la iveală îngerul care învinsese balaurul.

*

Veni în sfârșit seara în care am fost chemat, la rândul meu, în biroul directorului. Îmi spuse simplu:

– Vei pleca mâine.

Așteptam acolo, în picioare, să-mi spună că discuția a luat sfârșit. Dar, după o tăcere, adăugă:

– Cunoști bine consemnele?

Motoarele, pe atunci, nu ofereau câtuși de puțin siguranța pe care o oferă motoarele de azi. Deseori se opreau dintr-odată, fără să ne prevină, cu un zgomot de văsărie spartă. Și doar că nu ne agățam cu mâinile de scoarța stâncoasă a Spaniei, care nu oferea nici un fel de refugiu. „Aici, când se strică motorul“, spuneam noi, „avionul, vai! nici el nu întârzie să facă la fel.“ Dar un avion, un avion se înlocuiește. Important era, înainte de orice, să nu te apropii orbește de stâncă. De aceea ni se interzicea, sub amenințarea celor mai grave sancțiuni, să zburăm pe deasupra mărilor de nori care se află peste zonele muntoase. Dacă pilotul în pană s-ar fi cufundat în câlții aceia albi, ar fi putut să se ciocnească de vârfurile munților, fără să le vadă.

Iată de ce, în seara aceea, o voce înceată insista încă o dată asupra consemnului:

– E foarte frumos să zbori cu busolă pe deasupra Spaniei, pe deasupra mărilor de nori, e foarte elegant, însă… Apoi, mai încet: … însă ia aminte: dedesubtul mărilor de nori… pândește eternitatea.

Iată că, dintr-odată, această lume calmă, atât de netedă, atât de simplă, pe care o descoperi când ieși dintre nori, căpăta pentru mine o valoare necunoscută. Dulcea ei licoare devenea o capcană. Și îmi imaginam această imensă capcană albă, desfășurată acolo, sub picioarele mele. Dedesubt nu domneau, cum s-ar fi putut crede, nici freamătul oamenilor, nici tumultul, nici forfoteala vie a orașelor, ci o tăcere și mai absolută, o pace și mai definitivă. Acest clei alb devenea pentru mine hotarul dintre real și ireal, dintre cunoscut și necunoscut. Și mă dumiream, în sfârșit, că un spectacol

n-are nici un sens decât privit prin prisma unei culturi, a unei civilizații, a unei meserii. Muntenii cunoșteau și ei mările de nori. Și totuși nu descopereau într-însele această perdea fabuloasă.

Când am ieșit din biroul directorului, m-am simțit pradă unui orgoliu copilăresc. Aveam să fiu, la rândul meu, începând de cu zori, responsabilul unei încărcături de pasageri, responsabilul curierului pentru Africa. Dar mă simțeam și foarte umil. Mă socoteam prost pregătit. Spania era săracă în refugii; mi-era teamă, în fața panei care amenința, că n-o să știu unde să caut adăpostul unui câmp de aterizare forțată. Mă aplecasem peste hărțile aride, fără să descopăr în ele învățămintele de care aveam nevoie; și, cu inima plină de acest amestec de timiditate și orgoliu, m-am dus să petrec acea seară de început de carieră cu camaradul meu Guillaumet. Guillaumet bătuse aceleași drumuri înaintea mea. Guillaumet cunoștea șiretlicurile care-ți dau cheile Spaniei. Trebuia să fiu inițiat de Guillaumet. Când am intrat la el, mi-a surâs:

– Am aflat vestea. Îți pare bine?

Se îndreptă către dulap, să caute sticla cu porto și paharele, apoi se întoarse către mine, continuând să surâdă:

– Să bem pentru asta. O să fie bine, ai să vezi.

Camaradul acesta, care mai târziu avea să bată recordul în traversările poștale peste Anzii Cordilieri și peste Atlanticul de Sud, răspândea în jur încredere, așa cum o lampă răspândește lumina. Câțiva ani mai înainte, în acea seară, în cămașă, cu brațele încrucișate sub cearcănul lămpii, zâmbind cu cel mai binefăcător dintre zâmbete, îmi spusese simplu: „Furtunile, ceața, zăpada, toate acestea te vor sâcâi uneori. Gândește-te atunci la toți aceia care le-au cunoscut înaintea ta și spune-ți cu simplitate: ceea ce alții au reușit pot și eu să reușesc“. Îmi desfășurai hărțile și-l rugai totuși să-mi arate puțin drumul ce-aveam să străbat. Și, aplecat sub lampă, sprijinit de umărul înaintașului meu, regăsii pacea din timpul anilor de școală.

Dar ce lecție ciudată de geografie am primit atunci! Guillaumet nu-mi dădea noțiuni despre Spania: îmi făcea din Spania o prietenă. Nu-mi vorbea nici de hidrografie, nici de populații, nici de bogăția animală. Nu-mi vorbea despre Guadix, ci despre cei trei portocali de la marginea unui câmp din apropiere de Guadix. „Ferește-te de ei, înseamnă-ți-i pe hartă…“ Și cei trei portocali ocupau, de acum înainte, pe harta mea, mai mult loc decât Sierra

Nevada. Nu-mi vorbea despre Lorca, ci despre o simplă fermă din apropiere de Lorca. Despre o fermă plină de viață. Și despre fermierul ei. Și despre fermiera ei. Și cuplul acela, pierdut în spațiu, la o mie cinci sute de kilometri de noi, căpăta o importanță enormă. Bine înșurubați în povârnișul muntelui lor, asemenea paznicilor de la faruri, sub stelele de deasupra lor, cei doi fermieri erau gata să alerge într-ajutorul oamenilor.

Astfel scoteam la iveală din imensa lor îndepărtare și uitare amănunte ignorate de toți geografii din lume. Căci numai Ebrul, care potolește setea orașelor mari, îi interesează pe geografi. Dar nu și râulețul ascuns sub ierburi la vest de Motril, acest părinte care hrănește zeci de feluri de flori. „Teme-te de acest râuleț, el strică netezimea câmpului… Notează-ți-l și pe el pe hartă.“ Ah! îmi voi aminti mereu de șarpele de lângă Motril! Doi bani n-ai fi dat pe el, căci cu dulcele său murmur abia de încânta câteva broaște, dar de odihnit nu se odihnea decât cu un ochi. Lungit sub ierburi, în paradisul acelui câmp de aterizare forțată, mă pândea de la o depărtare de două mii de kilometri. La cel dintâi prilej m-ar fi prefăcut într-o jerbă de flăcări…

Așteptam de asemenea fără să dau înapoi cei treizeci de bolovani de piatră, înșirați acolo, pe povârnișul colinei, ca niște berbeci gata de atac: „Socoți câmpia aceasta senină ca podul palmei, și deodată, buf! cei treizeci de bolovani de piatră care ți se prăvălesc sub roți…“ Iar eu răspundeam cu un surâs fericit unei amenințări atât de perfide.

Și, încetul cu încetul, Spania de pe harta mea devenea, sub lumina lămpii, o țară din basmele cu zâne. Însemnam cu o cruce refugiile și capcanele, însemnam fermierul, cei treizeci de bolovani, râulețul. Și dădeam exact cuvenita sa importanță acestei păstorițe, pe care geografii o trecuseră cu vederea.

Simții, după ce mi-am luat rămas-bun de la Guillaumet, nevoia să umblu prin acea seară înghețată de iarnă. Îmi ridicai gulerul mantalei și, printre trecătorii care nu știau nimic, îmi plimbai tinerescul meu elan. Eram mândru să trec printre acești necunoscuți, cu sufletul plin de taina mea. Acești barbari mă ignorau, dar în zori aveau să-mi încredințeze, odată cu încărcătura sacilor poștali, grijile lor, elanurile lor. Și în mâinile mele aveau să-și descarce nădejdile. Încotoșmănat astfel în manta, treceam printre dânșii cu pași protectori, dar habar n-aveau ei de grija mea.

Și nici măcar nu primeau mesajele pe care mi le trimitea noaptea. Doar carnea mea prindea de veste de viscolul ce se pregătea, poate, și care ar fi putut complica întâia-mi călătorie. Cum ar fi ajuns să afle oamenii aceia care se plimbau că, una câte una, stelele se stingeau? Numai eu singur eram învrednicit cu o asemenea taină. Mi se comunicau pozițiile inamicului înainte de bătălie…

Totuși, cuvintele de ordine care mă angajau atât de grav le primeam în apropierea vitrinelor luminate în care străluceau darurile de Crăciun. În ele păreau expuse, în noapte, toate bunurile pământului și gustam beția orgolioasă a renunțării. Eram un războinic amenințat: ce mă interesau aceste cristaluri strălucitoare, hărăzite sărbătorilor serii, aceste abajururi de lampă, aceste cărți? Mă scăldam de pe-acum în cerul neguros și mușcam din carnea amară a nopților de zbor: devenisem pilot de linie.

Era trei dimineața când am fost trezit. Împinsei brusc jaluzelele, văzui că ploua și mă îmbrăcai preocupat.

O jumătate de oră mai târziu, așezat pe mica-mi valiză, așteptam la rândul meu, pe trotuarul lucios de ploaie, să treacă omnibuzul să mă ia. Atâția camarazi înaintea mea trăiseră în ziua confirmării lor încordarea aceleiași așteptări, cu inima puțin strânsă. În sfârșit, acest străvechi vehicul, care răspândea o larmă de fiare vechi, apăru în colțul străzii și avusei îngăduința, la rândul meu, ca și camarazii ceilalți, să mă înghesui pe o banchetă, între vameșul somnoros și câțiva funcționari. Înăuntru se simțea un aer închis, mirosea a administrație prăfuită, era mirosul unui birou învechit în care viața unui om se împotmolește. Omnibuzul se oprea din cinci în cinci sute de metri, să mai ia vreun secretar, vreun vameș, vreun inspector. Cei care și adormiseră răspundeau cu un mormăit vag la salutul noului sosit, care se îndesa cum putea și adormea la rândul său. Peste pavajele neregulate din Toulouse trecea un fel de convoi trist; și pilotul de linie, amestecat cu funcționarii, nu se deosebea la început deloc de ei… Dar felinarele defilau, aerodromul se apropia, bătrânul omnibuz care se hurducăia nu mai era decât o crisalidă cenușie din care omul avea să iasă transfigurat.

Ca și mine, sub aparențele sale de subaltern vulnerabil, încă supus arțagurilor inspectorului, fiecare camarad simțise, în vreo dimineață asemănătoare, născându-se în el responsabilul Curierului pentru Spania și Africa; îl simțise născându-se pe cel care, cu trei ore mai târziu, avea să

înfrunte, printre fulgere, balaurul din Hospitalet… pe cel care, cu patru ore mai târziu, avea să hotărască, după ce învinsese balaurul, în deplină libertate, atotputernic, fie ocolirea mării, fie asaltul direct al masivilor Alcoy, pe cel care avea să negocieze cu furtuna, cu munții, cu oceanul.

Ca și mine, pierdut în anonimatul echipei, fiecare camarad, sub cerul sumbru al iernii de la Toulouse, simțise într-o dimineață asemănătoare crescând în el suveranul care, cu cinci ore mai târziu, lăsând în urmă ploile și ninsoarea Nordului, alungând iarna, avea să micșoreze viteza motorului și să înceapă coborâșul în plină vară, sub strălucitorul soare din Alicante.

Omnibuzul de atunci a dispărut, însă austeritatea și lipsa lui de confort mi-au rămas vii în amintire. El simboliza cu adevărat pregătirea necesară asprelor bucurii ale meseriei noastre. Totul căpăta o surprinzătoare sobrietate. Și îmi amintesc de-a fi aflat trei ani mai târziu, în mai puțin de zece cuvinte, de moartea pilotului Lécrivain, unul dintre sutele de camarazi de linie care, într-o zi sau într-o noapte cu ceață, a luat drumul eternității.

Era așadar ora trei dimineața și domnea aceeași liniște, când îl auzirăm pe director, ascuns în umbră, ridicând vocea la inspector:

– În noaptea asta Lécrivain n-a aterizat la Casablanca.

– Ah! răspunse inspectorul. Ah?

Și, smuls din visul lui, făcu un efort să se trezească, să-și arate zelul și adăugă:

– A! Da? N-a reușit să treacă? S-a întors?

La care, din fundul omnibuzului, i se răspunse doar atât: „Nu“. Așteptam să auzim urmarea, dar nu mai urmă nimic. Și pe măsură ce secundele se prăvăleau, devenea tot mai evident faptul că „am“-ului acela nu-i va mai urma nici un alt cuvânt, că era un „nu“ fără apel, că Lécrivain nu numai că nu aterizase la Casablanca, dar că nu va mai ateriza niciodată nicăieri.

Așadar, în zorii primului meu zbor de curier, în dimineața aceea, mă supuneam la rându-mi riturilor consfințite ale meseriei și simțeam că-mi lipsește siguranța trebuitoare pentru a privi, prin ferestre, pavajul lucios în care se oglindeau felinarele. Pe deasupra băltoacelor de apă se vedeau alergând pale mari de vânt. Și mă gândeam: „Pentru primul meu zbor de curier… într-adevăr… am foarte puțin noroc“. Mi-am îndreptat privirea către inspector: „E timp urât?“ Inspectorul se uită spre geam, cu ochi

plictisiți: „Asta nu-i nimic“, mormăi el în cele din urmă. Și mă întrebam după ce semn se recunoaște timpul prost. Cu un singur surâs, Guillaumet alungase, cu o seară înainte, toate presimțirile rele cu care ne copleșeau camarazii mai vechi, dar îmi reveneau în minte cuvintele: „Pe cel care nu cunoaște ruta, piatră cu piatră, îl plâng dacă-i e dat să înfrunte o furtună de zăpadă… A, da! îl plâng!“ Ei trebuiau să-și salveze prestigiul și de aceea clătinau din cap, privindu-ne cu o milă puțin stânjenitoare, ca și cum ar fi deplâns în noi o candoare nevinovată.

Și, într-adevăr, pentru câți dintre noi acest omnibuz nu fusese oare ultimul adăpost? Pentru șaizeci, pentru optzeci? Conduși de același șofer tăcut, într-o dimineață ploioasă. Mă uitam în jur: puncte luminoase străluceau în umbră, țigări aprinse punctau gândurile. Umile meditații ale unor funcționari îmbătrâniți. Câtor dintre noi acești tovarăși de drum nu le serviseră de ultim cortegiu?

Uneori surprindeam destăinuirile care se schimbau pe șoptite. Erau destăinuiri despre boli, despre bani, despre tristele griji casnice. Ele dezvăluiau zidurile închisorii întunecate în care acești oameni se încinseseră. Și, deodată, îmi apăru chipul destinului.

Vechiule birocrat, camarad care-mi stai alături, nimic nu te-a făcut niciodată să evadezi, dar nu ești tu răspunzător de asta. Ți-ai construit o pace a ta, astupând cu ciment toate ieșirile spre lumină, așa cum obișnuiesc termitele. Te-ai rostogolit ca o minge în securitatea ta burgheză și te-ai înfundat în rutină, în riturile înăbușitoare ale vieții de provincie, ai ridicat acest meterez umil împotriva vânturilor, a mareelor și a stelelor. Nu vrei să-ți faci griji cu marile probleme, destul te-ai străduit să-ți uiți condiția de om. Nu ești locuitorul unei planete rătăcitoare, nu-ți pui întrebări fără răspuns: ești un mic-burghez din Toulouse. Nimeni nu te-a zgâlțâit de umeri, când poate ar mai fi fost încă timpul. Iar acum huma din care ești făcut s-a uscat și s-a întărit, și nimic n-ar mai putea de acum înainte să deștepte pe muzicianul ațipit în tine, sau pe poetul, sau pe astronomul care poate sălășluia în tine la începutul începuturilor.

Nu mă mai plâng de răpăielile ploii. Magia meseriei îmi deschide o lume în care voi înfrunta, în mai puțin de două ore, balaurii negri și crestele încoronate de coamă de fulgere albastre, lume în care, slobod, odată cu venirea nopții, îmi voi citi calea în astre.

Așa decurgea botezul nostru profesional și așa ne începeam călătoriile. Aceste călătorii erau, de cele mai multe ori, fără peripeții. Coboram, liniștiți ca niște înotători de profesie, în adâncimile inimii noastre. Azi e bine explorată. Pilotul, mecanicul, radio-telegrafistul nu mai încearcă o aventură, ci se închid într-un laborator. Sunt atenți la jocul indicatoarelor, nu mai privesc dezlănțuita goană a peisajelor. Afară, munții sunt învăluiți în întuneric, dar pentru ei nu mai sunt munți. Sunt niște forțe nevăzute a căror apropiere trebuie calculată. Radio-telegrafistul notează cuminte cifrele la lumina lămpii, mecanicul își face însemnări pe hartă, și pilotul își corectează drumurile, dacă munții s-au abătut din direcția urmată, dacă vârfurile pe care ar fi vrut să le evite la stânga s-au desfășurat în fața lui, în tăcerea și secretul pregătirilor militare. Cât despre cei de la radiourile de supraveghere de pe sol, ei își notează cuminți în caiete, în aceeași secundă, aceleași cuvinte dictate de camaradul lor: „Douăsprezece și patruzeci. Direcția 230. Totul e bine la bord".

Așa călătorește azi echipajul. Nu simte deloc că e în mișcare. E foarte departe de orice reper, ca noaptea pe mare. Și motoarele umplu această cameră luminată cu un freamăt care-i transformă esența. Iar ceasul își vede de drum. În aceste cadrane, în aceste lămpi de radio, în aceste ace respiră o alchimie nevăzută. Aceste tainice gesturi, aceste cuvinte înăbușite, această atenție pregătesc din secundă în secundă miracolul. Și când clipa a venit, desigur că pilotul își poate lipi fruntea de geam. Aurul s-a născut din Neant: el strălucește în luminile escalei.

Și cu toate acestea, noi toți am cunoscut zborurile în care, dintr-odată, în lumina unui punct de vedere particular, numai cu două ore înainte de escală, am simțit că ne aflăm departe, așa cum poate n-am fi simțit lucrul acesta în Indii, și de unde nu mai speram să ne întoarcem.

Așa s-a întâmplat când a trecut Mermoz pentru prima dată Atlanticul de Sud în hidroavion și s-a oprit, spre seară, în regiunea Pot-au-Noir. Văzu atunci cum în fața lui se îngrămădeau, dintr-un minut într-altul, valuri de trombe, ca și cum s-ar fi clădit un zid, și pe urmă deasupra pregătirilor acelea se statornici noaptea și le ascunse. Iar când, peste o oră, Mermoz se strecură printre nori, el se găsi într-un regat fantastic.

Trombe marine, unele peste altele și nemișcate în aparență ca stâlpii negri ai unui templu, se ridicau în fața lui. Umflate către capete, aceste trombe

susțineau bolta întunecată și joasă a furtunii, dar printre spărturile ei se prăvăleau fâșii de lumină, și luna plină strălucea în deschizătura dintre stâlpi, pe lespezile reci ale mării. Iar Mermoz, printre aceste ruine nelocuite, își continuă drumul, tăind-o oblic de la o lumină la alta, ocolind uriașii stâlpi prin care, fără îndoială, mugea surd marea în urcuș și umblând patru ore în șir, de-a lungul acelor dâre ale lunii, către ieșirea din templu. Spectacolul era atât de covârșitor încât Mermoz, abia după ce trecuse de Pot-au-Noir, își dădu seama că nu-i fusese frică.

Îmi amintesc de asemenea de unul din acele ceasuri când depășești limitele lumii reale: semnalele radiogoniometrice, comunicate de escalele din Sahara, se dovediseră greșite în tot cursul nopții: radio-telegrafistul Néri și cu mine fuseserăm grav înșelați. După ce, prin spărtura unei perdele de ceață, zărirăm apa lucind dedesubt, virai brusc în direcția coastei, nu mai puteam ști cât era de când tot ne înfundam în plină mare.

Nu mai eram siguri că putem ajunge la coastă, căci benzina poate s-ar fi terminat. Dar, chiar dacă am fi ajuns la coastă, trebuia găsită escala. Era însă tocmai vremea când apune luna. Fără nici un fel de indicii asupra punctului în care ne aflam, deja surzi, deveneam încetul cu încetul și orbi. Ca un jeratic palid, luna se stingea, într-o ceață asemănătoare cu un banc de zăpadă. Deasupra noastră, cerul se acoperea la rândul lui de nori, și noi pluteam acum între nori și ceață, într-o lume golită de orice lumină și de orice conținut.

Escalele care ne răspundeau la semnale renunțau să ne mai dea date asupra noastră: „Nici un indiciu sigur… Nici un indiciu sigur…“, căci vocea noastră le parvenea de pretutindeni și de nicăieri.

Dar brusc, tocmai când începeam să deznădăjduim, un punct strălucitor se arătă la orizont, către stânga. Simții o bucurie năpustitoare. Néri se aplecă spre mine și îl auzii cântând! Nu putea să fie decât escala, nu putea fi decât farul ei, căci Sahara, noaptea, se scufundă toată în întuneric și nu mai alcătuiește decât un vast teritoriu mort. Totuși, lumina scânteie puțin, apoi se stinse. Ne îndreptaserăm către o stea dând să apună, care se vedea numai pentru câteva minute, la orizont, printre straturile de ceață și nori.

Atunci zărirăm apărând și alte lumini și, cu o speranță surdă, ne îndreptarăm către fiecare, din ele, pe rând. Iar când scânteierile vreuneia durau mai mult, încercam o experiență de viață și de moarte: „Vizați lumina“, ordona Néri escalei din Cisneros, „stingeți farul și reaprindeți-l de

trei ori“. Cisneros stingea farul și îl aprindea, dar lumina pe care o supravegheam nu clipea, stea incoruptibilă.

Deși benzina ne era pe sfârșite, ne lăsam de fiecare dată duși de același miraj, tot de fiecare dată credeam că e adevărata lumină a unui far, că este escala și viața, și pe urmă trebuia să schimbăm steaua.

Din acea clipă ne simțirăm pierduți în spațiul interplanetar, printre sute de planete inaccesibile, în căutarea singurei planete adevărate, aceea a noastră, a acelei unice planete care conținea peisajele familiare nouă, casele noastre dragi, dragostele noastre.

A planetei aceleia care, ea singură, conținea… Vă voi spune ce imagine mi-a apărut și poate că vi se va părea copilărească. Dar grijile tale de om, pe acelea ți le păstrezi chiar și în culmea pericolului – și mie mi-era acum sete și îmi era foame. Dacă am regăsi Cisneros-ul, ne-am continua călătoria, și dacă s-ar termina benzina, am ateriza la Casablanca în răcoarea zorilor, iar odată lucrul terminat, Néri și cu mine am coborî în oraș. În zori se și găsesc mici cârciumi deschise!… Néri și cu mine ne-am așeza la masă, ne-am simți în siguranță, și în fața cornurilor calde și a cafelei cu lapte am râde de noaptea care a trecut. Néri și cu mine am primi această matinală ofrandă a vieții. Bătrâna țărancă, bunăoară, nu-și poate întâlni Dumnezeul decât prin mijlocirea unei icoane zugrăvite, a unei naive medalii, a unor mătănii: trebuie să ni se vorbească o limbă simplă, pentru a putea înțelege. Astfel bucuria de a trăi se aduna pentru mine în această primă înghițitură aromată și fierbinte, în acest amestec de lapte, de cafea și de grâu, prin care comunicăm cu pășunile calme, cu plantațiile exotice și cu secerișurile, prin care comunicăm cu pământul întreg. Printre atâtea stele nu era decât una singură care să pregătească, pentru a ne fi gata la îndemână, acest amestec ispititor al gustării de dimineață.

Dar depărtări de nestrăbătut se buluceau între nava noastră și acest pământ locuit. Toate bogățiile pământului se grămădiseră într-un grăunte de praf rătăcit printre constelații. Și astrologul Néri, care încerca să-l recunoască, se ruga mereu stelelor.

Deodată, mâna lui îmi scutură umărul. Pe hârtia pe care acea zgâlțâitură de umăr mi-o vestea, citii: „Totul merge bine, primesc un mesaj admirabil…“ Și așteptai, cu sufletul la gură, să termine a-mi transcrie cele cinci sau șase cuvinte care ne-ar salva. În sfârșit, primii acel dar al cerului.

Era datat din Casablanca, pe care o părăsisem cu o seară înainte. Întârziat între transmisiuni, ne ajungea deodată, cu două mii de kilometri mai departe, între nori și cețuri, și pierduți pe mare. Mesajul venea din aeroportul Casablanca, de la reprezentantul statului. Și citii: „Domnule de Saint-Exupéry, mă văd obligat să cer sancționarea dumneavoastră la Paris; ați virat prea aproape de hangare la plecarea din Casablanca“. E adevărat că virasem prea aproape de hangare, e adevărat de asemenea că omul acela își îndeplinea, supărându-se, datoria. Aș fi îndurat cu supunere reproșul într-un birou de aeroport. Dar el ne parvenea acolo unde nu trebuia. Mesajul distona printre stelele prea rare, prin acea albie de ceață, prin acel gust amenințător al mării. Țineam în propriile mâini destinele noastre, pe acelea ale curierului și ale navei, depuneam toate strădaniile pentru a ne salva, și omul acela își descărca împotrivă-ne bietul lui strop de fiere. Dar, departe de-a ne mânia, Néri și cu mine simțirăm năpădindu-ne o mare și neașteptată veselie. Stăpânii, acolo sus, eram noi, iar el – iată că ne ajutase s-o descoperim! Nu văzuse oare pe tresele noastre, acel caporal, că fuseserăm înaintați căpitani? Ne tulbura în visul nostru, atunci când cu gravitate străbăteam calea de la Ursa Mare la Săgetător, când singurul lucru care urca până-n piscurile noastre și care ne-ar fi putut preocupa era doar această trădare a lunii…

Imediata și unica datorie a planetei, de pe care omul acesta se manifesta, era de-a ne furniza cifre exacte, pentru calculele noastre prin împărăția astrelor. Și cifrele sale erau false. Cât despre rest, pentru moment, planeta n-avea decât să tacă. Și Néri îmi scrise: „În loc să se amuze cu prostii, ei ar face mai bine să ne îndrume…“ „Ei“ rezuma pentru dânsul toate popoarele globului, cu parlamentele lor, cu senatele, marinele, armatele și împărații lor. Și, recitind mesajul acelui nesăbuit care pretindea că are de-a face cu noi, am schimbat direcția către Mercur.

Furăm salvați printr-o întâmplare dintre cele mai stranii: veni momentul în care, renunțând la speranța de-a mai ajunge vreodată la Cisneros și virând perpendicular în direcția coastei, luai hotărârea să păstrez această direcție până se va produce pana de benzină. Îmi rezervam astfel, măcar în parte, unii sorți de-a nu ne prăbuși în mare. Din nenorocire, farurile mele înșelătoare mă duseseră Dumnezeu știe unde. Din nenorocire, ceața deasă în care am fi fost constrânși, în cazul cel mai bun, să ne scufundăm în plină

noapte, ne lăsa puține șanse de-a atinge pământul fără o catastrofă. Dar nu aveam de ales.

Situația era atât de limpede încât am înălțat melancolic din umeri, când Néri îmi strecură un mesaj, care cu o oră mai devreme ne-ar fi salvat: „Cisneros se hotărăște să ne semnalizeze. Cisneros indică: două sute șaisprezece probabil…“ Cisneros nu mai era îngropat în întuneric. Cisneros se înălța acolo, gata să fie atins, la stânga noastră. Da, dar la ce distanță? Néri și cu mine începurăm o scurtă conversație. Prea târziu. Eram de acord. A zbura până la Cisneros ar fi însemnat să sporim riscul de-a nu atinge coasta. Și Néri răspunse: „Fiindcă benzina nu ne ajunge decât o oră, menținem direcția către nouăzeci și trei“.

Escalele, totuși, se trezeau una câte una. În dialogul nostru se amestecau vocile din Agadir, Casablanca, Dakar. Posturile de radio din fiecare oraș alarmaseră aeroporturile. Șefii de aeroporturi își alarmaseră camarazii. Și, încetul cu încetul, se adunau în jurul nostru, ca în jurul patului unui bolnav. Căldură nefolositoare, dar căldură totuși. Sfaturi vane, dar atât de înduioșătoare!

Când brusc Toulouse răsări, Toulouse, cap de linie, pierdut acolo la patru mii de kilometri. Toulouse se instala deodată printre noi și, fără nici un preambul, ne întreba: „Aparatul ce pilotați nu este oare F… (Am uitat înmatricularea.) – Da. – Atunci dispuneți încă de două ore de benzină. Rezervorul acestui aparat nu e un rezervor standard. Îndreptați-vă spre Cisneros“.

Iată deci cum necesitățile pe care le impune un meșteșug transformă și îmbogățesc lumea. Nici nu e nevoie de o noapte asemănătoare pentru ca pilotul de linie să descopere un sens nou bătrânelor spectacole ale lumii. Priveliștea monotonă, care-l obosește pe pasager, e cu totul alta pentru echipaj. Această masă de nori, care astupă orizontul, încetează pentru echipaj de-a mai fi un decor: ea îi pune în joc mușchii și-i va pune probleme. Pilotul ține seama de ea, o măsoară, un adevărat limbaj îl leagă de ea. Iată un vârf de munte, acolo încă departe: sub ce înfățișare i se va arăta? În clar de lună, va fi un reper comod. Dar dacă pilotul va zbura orbește, anevoie își va corecta abaterea și, dacă nu va fi sigur de punctul unde se află, vârful muntelui se va preface pentru el într-un exploziv, va umple cu amenințarea

lui întreaga noapte, așa cum o singură mină scufundată, pe care curenții apei o plimbă în voie, e de ajuns ca să tulbure întreaga mare.

La fel se întâmplă și pe oceane. Pentru simplii călători furtuna rămâne invizibilă: valurile, observate de la o înălțime atât de mare, nu oferă nici un relief, și pachetele de ceață par nemișcate. Numai frunze mari, albe se așternmarcate de nervuri și de dungi, prinse într-un fel de îngheț. Dar echipajul crede că aici orice amerizare este interzisă. Frunzele seamănă acum, pentru echipaj, cu niște mari flori veninoase.

Și chiar dacă voiajul e un voiaj fericit, pentru pilotul care zboară încotrova, pe itinerariul său, nu înseamnă că el asistă la un simplu spectacol. Aceste culori ale pământului și ale cerului, aceste urme de vânt pe mare, acești nori auriți ai amurgului, pilotul nu-i admiră, îi cugetă. Asemenea țăranului care-și cutreieră pământul și care, după mii de semne, prevede pulsul primăverii, amenințarea înghețului, vestirile ploii, și pilotul de meserie descifrează semnele zăpezii, ale ceții, semnele nopții fericite. Mașina, care părea că-l îndepărtează dintâi, acum îl supune cu și mai multă asprime marilor probleme ale naturii. Singur, în mijlocul vastului tribunal pe care un cer furtunos îl alcătuie pentru el, acest pilot își apără curierul său față de trei divinități elementare: muntele, marea și furtuna.

II. CAMARAZII

1

Câțiva camarazi, printre care și Mermoz, întemeiară linia franceză de la Casablanca la Dakar, prin nesupusa Sahară. Motoarele de atunci, nerezistând deloc, o pană îl trimise pe Mermoz în mâinile maurilor: aceștia șovăiră să-l masacreze, îl ținură ostatic cincisprezece zile, apoi îl vândură. Și Mermoz își reluă drumurile de curier pe deasupra acelorași teritorii.

Când se deschise linia spre America, Mermoz, întotdeauna în frunte, fu însărcinat să studieze linia de la Buenos Aires la Santiago, și, după ce se stabilise un pod aerian peste Sahara, să stabilească alt pod pe deasupra Anzilor. I se încredința un avion care urca până la cinci mii două sute de metri. Crestele Cordilierilor ating șapte mii de metri. Și Mermoz decola pentru a găsi trecătorile. După ce înfruntase nisipul, Mermoz înfruntă munții, acele vârfuri care, când vântul suflă, își desfac eșarfele de zăpadă,

cuprinse de lividitatea pe care o capătă lucrurile înaintea furtunii, acele vâltori atât de aspre, care, dacă trebuie suportate între pereții a două stânci, obligă pilotul la un fel de luptă cu cuțitul. Mermoz se angaja în luptă fără să-și cunoască potrivnicul, fără să știe dacă se poate ieși cu viață din asemenea ciocniri. Mermoz „încerca“ pentru alții.

Și tot „încercând“, într-o zi se trezi că e prizonierul Anzilor.

Împreună cu mecanicul, eșuați la patru mii de metri altitudine pe un platou cu pereții verticali, se căzniră două zile încheiate să evadeze. Erau prinși. Atunci mizară totul pe o carte: săltând cu zdruncin pe pământul accidentat, lansară avionul în gol, până în prăpastie, unde se adâncira. În cădere, avionul își luă, în sfârșit, destulă viteză ca să poată asculta din nou comenzile. Mermoz îl îndreptă cu fața către o creastă, o atinse, și pe când apa se scurgea din toate tuburile care în timpul nopții crăpaseră de îngheț, din nou în pană după șapte minute de zbor, descoperi sub el câmpia din Chile, ca pe un pământ făgăduit.

A doua zi, reîncepea.

Când Anzii fură bine explorați și tehnica traversărilor bine pusă la punct, Mermoz încredință această linie camaradului său Guillaumet și plecă să exploreze noaptea.

Luminarea escalelor noastre nu era încă realizată; pe terenul de sosire, în noaptea neagră, se alinia în fața lui Mermoz slaba iluminație a trei focuri de benzină.

Dar el se descurcă și deschise drumul.

Când noaptea fu îmblânzită îndeajuns, Mermoz încercă Oceanul. Și, în 1931, pentru prima oară, curierul fu transportat de la Toulouse la Buenos Aires în patru zile. La întoarcere, Mermoz avu o pană de ulei în mijlocul Atlanticului de Sud, deasupra mării dezlănțuite. O navă l-a salvat pe el, poșta și echipajul.

Mermoz dezțelenise astfel nisipurile, muntele, noaptea și marea. Nu numai o singură dată se prăbușise în nisipuri, în munți, în noapte și în mare. Dar când se reîntorcea, o făcea întotdeauna pentru a pleca din nou.

În sfârșit, după doisprezece ani de strădanie, pe când zbura din nou pe deasupra Atlanticului de Sud, el semnală printr-un scurt mesaj că i s-a stricat motorul din dreapta, din spate. Apoi se făcu tăcere.

Știrea nu era deloc îngrijorătoare și totuși, după zece minute de tăcere, toate posturile de radio de pe linia Paris-Buenos Aires începură să vegheze cu spaimă. Căci dacă zece minute de întârziere n-au nici o însemnătate în viața cea de toate zilele, ele capătă o grea semnificație în aviația poștală. În inima acestui timp mort se găsește închis un eveniment încă necunoscut. Neînsemnat sau nenorocit, acest eveniment a și avut loc. Destinul și-a pronunțat verdictul, și împotriva verdictului său nu există apel: o mână de fier a condus echipajul către o amerizare fără gravitate sau către zdrobire. Dar verdictul nu este adus la cunoștința celor care așteaptă.

Care dintre noi n-a cunoscut aceste din ce în ce mai șubrede speranțe, această tăcere care împărățește clipă de clipă, ca o boală fatală? Speram, apoi orele s-au scurs și, încetul cu încetul, s-a făcut târziu. Până la urmă tot a trebuit să înțelegem că nu se vor mai întoarce camarazii noștri, că ei se odihneau în acel Atlantic de Sud al cărui cer l-au brăzdat atât de deseori. Mermoz desigur se retrăsese în spatele operei lui, aidoma secerătorului care, după ce a legat cumsecade snopii, se culcă în lanul său.

*

Când un camarad moare astfel, moartea lui pare încă un act dintre cele care sunt în firea meseriei și, la început, lovește poate mai puțin decât altă moarte. E sigur că s-a îndepărtat, că a făcut ultima schimbare de escală, dar prezența lui nu ne lipsește încă în profunzime, cum ar putea să ne lipsească bunăoară pâinea.

Reîntâlnirile după un timp îndelung țin într-adevăr de obiceiurile noastre. Căci de la Paris la Santiago de Chile camarazii de linie sunt împrăștiați în lume, izolați oarecum ca niște santinele care nu și-ar putea deloc vorbi. E necesar hazardul călătoriilor ca să-i adune, ici sau colo, pe membrii împrăștiați ai acestei mari familii profesionale. La Casablanca, la Dakar, la Buenos Aires, într-o seară, se reiau în jurul unei mese, după ani de tăcere, aceste conversații întrerupte, se revine la vechile amintiri. Pe urmă, se pleacă din nou. Pământul este astfel pustiu și bogat în același timp. Bogat în acele grădini tainice, ascunse și greu de ajuns, dar către care meseria noastră ne mână mereu, fie într-o zi, fie în alta. Poate camarazii sau poate viața ne îndepărtează de ele, ne împiedică să ne gândim mult la dânsele, dar ele există undeva, nu se știe bine unde, tăcute și uitate, și atât de credincioase! Și dacă ne încrucișăm drumul nostru cu drumul lor, ele ne zguduie umerii cu mari izbucniri de bucurie! Desigur, ne-am deprins cu așteptarea…

Dar treptat-treptat descoperim că nu vom mai auzi niciodată râsul limpede al acelui camarad, descoperim că grădina aceea ne este pentru totdeauna interzisă. Începe atunci adevăratul nostru doliu, un doliu care nu e deloc sfâșietor, ci doar puțin amar. Într-adevăr, pe camaradul pierdut nimic nu-l va mai înlocui vreodată. Nu poți crea camarazi vechi. Nimic n-are prețul atâtor amintiri comune, atâtor ore grele petrecute împreună, atâtor certuri și împăcări, atâtor fluxuri emotive. Prieteniile de acest fel nu se pot reconstrui. E zadarnic să speri că, dacă plantezi un stejar, te vei adăposti curând la umbra lui.

Așa e viața. Întâi ne-am îmbogățit, am plantat ani de-a rândul, dar vin pe urmă anii când timpul desface această muncă și despădurește. Unul câte unul, camarazii noștri își iau cu ei umbra. Și cu doliul nostru se amestecă, de acum înainte, regretul ascuns că îmbătrânim.

Aceasta e morala pe care Mermoz și alții ne-au transmis-o. Înainte de orice, măreția unei meserii constă, poate, în puterea de-a uni oamenii: nu există decât un singur lux adevărat, acela al relațiilor omenești.

Lucrând numai pentru bunurile materiale, ne clădim noi înșine propria noastră închisoare. Ne închidem singuratici, cu aurul nostru cenușiu, care nu oferă nimic din ceea ce ar putea da valoare vieții.

De le caut printre amintirile mele pe cele care să-mi fi lăsat un sentiment durabil, de fac bilanțul orelor care au cântărit în viața mea ceva, desigur că mă opresc la acelea pe care nu mi le-a adus nici o avere. Nu se poate cumpăra prietenia unui Mermoz, a unui camarad pe care încercările trăite împreună l-au legat de noi pentru totdeauna.

Cu sutele ei de mii de stele, această noapte de zbor, seninătatea aceasta, suveranitatea aceasta de numai câteva ceasuri, banii n-au cum să le cumpere.

După ce greul s-a dus, acest aspect nou al lumii, acești arbori, aceste flori, aceste femei, aceste surâsuri proaspăt colorate de viața care ne-a fost redată în zori, acest concert de lucruri mici care ne răsplătesc, banii n-au cum să le cumpere.

Și nici noaptea aceea trăită între răsculați, a cărei amintire mă caută încă.

Trei echipaje de la Aeropostal eșuaseră, pe înserate, pe coastă, la Rio de Oro. Mai întâi din cauza unei rupturi a bielei, coborâse camaradul meu

Riguelle; la rândul său, un alt camarad, Bourgat, aterizase pentru a salva echipajul celui dintâi, dar o avarie neînsemnată îl ţintuise şi pe el la pământ. În cele din urmă, aterizai şi eu, tocmai când începea să se lase noaptea. Hotărârăm să salvăm avionul lui Bourgat şi să aşteptăm ziua, pentru a duce la bun sfârşit reparaţia.

Cu un an înainte, camarazii noştri, Gourp şi Erable, care avuseseră şi ei, exact în acelaşi loc, o pană, fuseseră masacraţi de dizidenţi. Ştiam că un rezzou[3] de trei sute de oameni înarmaţi încă mai sălăşluiesc undeva pe lângă Bojador. Cele trei aterizări ale noastre, care ne expuneau de departe vederii, poate că-i alarmaseră şi începurăm o veghe care putea să fie ultima.

Ne-am instalat aşadar pregătindu-ne să înnoptăm. După ce am coborât proviziile, cinci sau şase lăzi cu mărfuri, le-am golit şi le-am aşezat roată în jur, iar în fundul fiecăreia dintre ele, ca în fundul unei gherete, am aprins câte o sărmană lumânare, pe care anevoie o apăram de vânt. Aşa, în plin deşert, pe scoarţa goală a planetei, într-o izolare ca-n anii dintâi ai lumii, am întemeiat un sat de oameni.

Strânşi pentru noapte în jurul vetrei aceleia largi a satului nostru, acea palmă de nisip peste care lăzile noastre revărsau o lumină tremurătoare, am aşteptat. Aşteptam zorile care să ne salveze, sau pe mauri. Şi nu ştiu ce anume da nopţii aceleia gustul unei nopţi de Crăciun. Ne povesteam amintiri, glumeam şi cântam.

Trăiam aceeaşi uşoară fervoare ce nu se întâlneşte decât în miezul unei sărbători bine orânduite. Şi totuşi eram nesfârşit de săraci. Vânt, nisip, stele. Într-un stil aspru, ca pentru călugării trapişti. Dar pe acea pânză prost luminată, şase sau şapte oameni, care nu mai aveau nimic pe lume, nimic altceva decât amintirile lor, îşi împărtăşeau bogăţii nevăzute.

Ne întâlnisem, în sfârşit. Mergem îndelung unul lângă altul, închişi în propria-ne tăcere, sau schimbăm vorbe fără nici o noimă; şi iată, vine ora pericolului. Atunci ne strângem umăr la umăr. Descoperim că aparţinem aceleiaşi comunităţi. Ne surprindem mult mai încăpători prin descoperirea altor conştiinţe. Ne privim cu un surâs larg. Suntem aidoma prizonierului redevenit slobod care se minunează de nemărginirea mării.

2

Guillaumet, voi spune câteva cuvinte despre tine, dar voi căuta să nu te stingheresc, insistând cumva prea mult asupra curajului tău ori asupra

valorii tale profesionale. Altceva aș vrea să descriu, povestind cea mai frumoasă dintre aventurile tale.

Există pe lume o calitate căreia nu i se poate da nici un nume. Ar fi să se numească poate „gravitate“, dar cuvântul e neîndestulător. Pentru că o asemenea însușire se poate prinde de mână cu veselia cea mai surâzătoare. E însăși calitatea tâmplarului, care se așază ca de la egal la egal înaintea bucății sale de lemn, o mângâie, o măsoară și, fără a o lua în glumă, își aduce în preajma ei toate rodnicele lui râvne.

Am citit, cândva demult, Guillaumet, o relatare în care se celebra aventura ta, și am o veche răfuială cu această imagine falsă. Erai înfățișat ca un „ștrengar“ bun de șotii, ca și când curajul ar însemna să te cobori la niscai glume școlărești, atunci când te afli în plină primejdie și-n clipa morții. Nu te cunoșteau, Guillaumet. Tu nu simți nevoia, înainte de a-i înfrunta, să-ți iei adversarii în derâdere. În fața unei furtuni grele, tu judeci: „Iată o furtună grea“. O accepți și o chibzuiești.

Îți închin aici, Guillaumet, mărturia amintirilor mele.

Dispăruseși de cincizeci de ore, iarna, în cursul unui zbor peste Anzi. Venind din fundul Patagoniei, îl întâlnii la Mendoza pe pilotul Deley. Și unul și altul, cinci zile de-a rândul, răscolirăm cu avionul îngrămădirea aceea de munți, dar fără a descoperi nimic. Cele două aparate ale noastre nu ne erau deloc suficiente. Ne părea că o sută de escadrile de-ar zbura o sută de ani n-ar termina de explorat acel masiv enorm, ale cărui creste se înalță până la șapte mii de metri. Pierdusem orice nădejde. Până și contrabandiștii, bandiții care, acolo, pentru cinci franci se încumetă la crimă, până și ei refuzau să-și aventureze caravanele lor de ajutor pe lanțul de munți. „Ne-am risca viața“, ne spuneau. „Iarna Anzii nu mai dau oamenii înapoi.“ Când Deley și cu mine am aterizat la Santiago, ofițerii chilieni ne-au sfătuit, și ei, să suspendăm explorările. „E iarnă. Camaradul vostru, chiar dacă a supraviețuit căderii, n-a supraviețuit nopții. Când noaptea trece peste om, acolo sus, îl preface în gheață.“ Și când, din nou, lunecam printre zidurile și stâlpii uriașilor Anzi, mi se părea, nu că te mai caut, ci că-ți veghez trupul, în tăcere, într-o catedrală de zăpadă.

În sfârșit, în cursul celei de-a șaptea zile, pe când dejunam între două traversări, într-un restaurant din Mendoza, un om deschise ușa și strigă, oh! mai nimic:

– Guillaumet… trăiește!

Și în clipa aceea toți necunoscuții care se aflau acolo se îmbrățișară.

Zece minute mai târziu, decolasem, luând la bord doi mecanici, Lefebvre și Abri. Peste patruzeci de minute, aterizasem de-a lungul unui drum, după ce recunoscusem, nu știu după ce, vehiculul care te ducea nu știu încotro, spre San Raphaël. A fost o întâlnire frumoasă; toți plângeam, te striveam în brațele noastre, viu, reînviat, autor al propriului miracol. Atunci te-am auzit exprimându-ți, și aceea a fost prima ta frază clară, un admirabil orgoliu bărbătesc: „Ceea ce am făcut, ți-o jur, n-ar fi făcut-o niciodată nici un animal".

*

Mai târziu, ne-ai povestit accidentul.

O furtună care grămădise în patruzeci și opt de ore, pe coasta chiliană a Anzilor, o pătură de zăpadă groasă de cinci metri, astupând tot spațiul, îi silise pe americanii de la Pan-Air să întoarcă. Tu, totuși, decolai în căutarea unei spărturi de lumină spre cer. Descopereai, puțin mai spre sud, acea capcană, și atunci, către șase mii cinci sute de metri, dominând norii care nu treceau de șase mii de metri și printre care numai crestele înalte răsăreau ici-colo, te îndreptai spre Argentina.

Curenții descendenți dau uneori piloților o bizară senzație de rău. Motorul se învârte circular, dar te afunzi. Cauți să te salți, pentru a salva altitudinea, dar avionul își pierde viteza și devine moale: te afunzi mereu. Reduci, temându-te acum că ai săltat prea mult, te lași abătut către stânga sau către dreapta, ca să te rezemi de creasta protectoare, aceea care primește vuiturile ca o trambulină, dar te afunzi tot mai mult. Pare că întreg cerul coboară. Te simți prins atunci într-un fel de accident cosmic. Nu mai există refugiu. Zadarnic încerci să te întorci, pentru a întâlni, în spate, zonele în care aerul, tare și dens ca un stâlp, te susținea. Dar nu mai există nici un stâlp. Totul se descompune și alunecă într-o dărăpănare universală către norul care suie cu moliciune, care se ridică până la tine și te absoarbe.

„Era cât pe ce să mă las prins", ne spuneai, „dar încă n-aveam convingerea că trebuie s-o fac." Întâlnești curenți descendenți deasupra norilor care par stabili, pentru simplul motiv că la aceeași altitudine norii se recompun la nesfârșit. Totul e atât de bizar, sus, în creierii munților…"

Și ce nori!…

„De îndată ce am fost prins, lăsai comenzile și mă cramponai de scaun, ca nu cumva să mă pomenesc zvârlit în afară. Zguduiturile erau atât de puternice încât curelele îmi răneau umerii și ar fi putut să plesnească. Pe deasupra, chiciura mă lipsea de orice orizont instrumental, așa că fusei rostogolit ca o pălărie de la șase mii de metri la trei mii cinci sute.

La trei mii cinci sute de metri, întrevăzui o masă neagră, orizontală, care îmi îngădui să restabilesc avionul. Era un lac pe care-l recunoscui: Laguna Diamante. Știam că se află în fundul unei pâlnii care avea un flanc, vulcanul Maipu, ce se ridică până la șase mii nouă sute de metri. Deși scăpat de nori, mă orbeau încă vârtejurile groase de zăpadă și nu puteam părăsi lacul fără riscul de-a mă strivi de unul din pereții pâlniei. Mă rotii deci în jurul lagunei, la treizeci de metri altitudine, până la pana de benzină. După două ore de zbor circular, coborâi și mă rostogolii. Când mă desprinsei de avion, furtuna mă răsturnă. Mă ridicai în picioare, dar ea mă răsturnă din nou. Fusei silit să mă strecor sub carlingă și să-mi sap un adăpost în zăpadă. Acolo mă învelii în sacii poștali și timp de patruzeci și opt de ore așteptai.

După care, furtuna potolindu-se, începui să merg. Am mers cinci zile și patru nopți.“

Dar ce rămăsese din tine, Guillaumet? Te regăseam, dar te regăseam calcinat, zbârcit, pipernicit ca o bătrână. În aceeași seară te-am dus cu avionul la Mendoza, unde cearșafuri albe te învăluiau ca un balsam. Însă ele nu te vindecau. Te apăsa trupul înțepenit, pe care-l întorceai și-l răsuceai, fără a reuși să-l găzduiești ca lumea în somn. Trupul tău nu uita nici stâncile, nici zăpezile. Ele te stigmatizau. Îți observasem obrazul negru, tumefiat, aidoma unui fruct răscopt care a primit lovituri. Erai foarte urât, într-o stare mizeră, pierduseși obișnuința de-a mânui frumoasele unelte ale meseriei tale: mâinile îți erau țepene, și când te așezai pe marginea patului, pentru a respira, picioarele degerate îți atârnau ca două greutăți moarte. Nici nu-ți terminaseși bine călătoria, gâfâiai încă, și când te răsuceai pe pernă, ca să-ți afli liniștea, atunci o procesiune de imagini pe care nu le puteai reține, o procesiune care trepăda nerăbdătoare în culise, începea numaidecât să forfotească în mintea ta. Și ea defila. Și tu reluai de zeci de ori lupta împotriva dușmanilor care reînviau din cenușa lor.

Eu te îndopam cu ceaiuri:

– Bea, dragul meu!

– Ceea ce m-a mirat mai mult… știi…

Boxeur învingător, dar însemnat cu urmele marilor lovituri primite, îți retrăiai strania aventură. Și te eliberai de ea numai frântură cu frântură. Iar eu te zăream, în timpul povestirii tale nocturne, mergând fără ajutorul bastonului de munte, fără frânghii, fără provizii, trecând prin strâmtori situate la patru mii cinci sute de metri înălțime sau înaintând de-a lungul pereților verticali, cu picioarele, genunchii și mâinile sângerânde, pe un frig de patruzeci de grade. Golit încetul cu încetul de sânge, de puteri, de rațiune, înaintai cu o încăpățânare de furnică, întorcându-te să ocolești obstacolul, ridicându-te după ce cădeai sau urcând pantele care nu duceau decât în prăpastie, dar neîngăduindu-ți nici un răgaz, pentru că asta ar fi însemnat să nu te mai ridici din patul de zăpadă.

Și, într-adevăr, când alunecai, trebuia să te ridici iute, ca să nu devii stană de piatră. Frigul te pietrifica dintr-o secundă în alta, iar pentru a te înfrupta, după cădere, de un minut mai mult de odihnă, trebuia să-ți miști mușchii morți, ca să te poți ridica.

Rezistai tentațiilor. „În zăpadă“, îmi spuneai, „pierzi orice instinct de conservare. După două, trei, patru zile de mers, nu-ți mai dorești decât somnul. Mi-l doream. Dar îmi spuneam: Dacă soția mea crede că trăiesc, atunci crede că merg. Camarazii cred că merg. Toți au încredere în mine. Și aș fi un ticălos dacă n-aș merge.“

Așadar mergeai, și cu vârful briceagului făceai în fiecare zi câte o nouă tăietură în pantofi, pentru ca picioarele tale, care înghețau și se umflau, să poată rezista.

Mi-ai făcut această ciudată mărturisire:

„Vezi tu, încă de-a doua zi, cea mai mare greutate a fost să mă împiedic de-a mai gândi. Suferam prea mult și situația mea era prea disperată. Pentru a avea curajul să merg, nu trebuia să mă gândesc la situația în care eram. Din nefericire, îmi controlam cu greutate creierul; lucra ca o turbină. Dar puteam încă să-i aleg imaginile. Îl entuziasmam pentru un film, pentru o carte. Și filmul sau cartea defilau în mine vertiginos. Pe urmă reveneam la starea mea prezentă. Fără greș. Și atunci îl îndreptam spre alte amintiri!…“

Și totuși, odată, fiindcă lunecaseși, cum erai întins pe brânci în zăpadă, ai renunțat să te mai ridici. Erai așijderea unui boxer care, golit de orice pasiune, aude secundele căzând una după alta într-un univers straniu, până la a zecea, care e fără putință de apel.

„Am făcut ce am putut și nu mai am nici o speranță, pentru ce să mă încăpățânez în acest martiriu?“ Ți-era de ajuns să închizi ochii, ca să faci pace în lume. Ca să ștergi din lume stâncile, ghețurile și zăpezile. De îndată ce închideai aceste pleoape miraculoase, nu mai existau nici lovituri, nici căderi, nici mușchi sfâșiați, nici ger arzător și nici nu mai trebuia să cari ca un bou această povară a vieții, care devenea mai grea decât un car. Și începuseși a gusta din acest frig devenit otravă, din acest frig care, ca și morfina, te umplea acum de beatitudine. Viața ți se refugia în jurul inimii. Ceva dulce și de preț se cuibărea în miezul făpturii tale. Conștiința ta părăsea încetul cu încetul îndepărtatele regiuni ale trupului, care, fiară până atunci îmbuibată de suferință, începea să capete indiferența marmorii.

Până și scrupulele tale se potoleau. Apelurile noastre nu mai ajungeau până la tine sau, mai exact, se prefăceau pentru tine în chemări de vis. Răspundeai fericit cu un mers de vis, cu pași ușori, mari, care-ți deschideau fără eforturi deliciile câmpiilor întinse. Cu câtă ușurință alunecai într-o lume așa de dezmierdătoare pentru tine! Avar, tu hotărai, Guillaumet, să ne refuzi întoarcerea ta.

Dar din străfundul conștiinței tale începură să încolțească remușcările. În vis se amestecau deodată fel de fel de amănunte precise. „Mă gândeam la soția mea. Polița mea de asigurare o va feri de mizerie. Da, dar asigurarea…“

În cazul unei dispariții, moartea legală este întârziată cu patru ani. Acest amănunt îți apăru izbitor, ștergând toate celelalte imagini. Ori tu te aflai întins cu burta în jos pe o nesfârșită pantă de zăpadă. Când va veni vara, trupul tău se va rostogoli odată cu noroaiele spre una din miile de văgăuni ale Anzilor. Știai lucrul acesta. Dar mai știai și că la cincizeci de metri înaintea ta se înalță o stâncă. „M-am gândit: dacă mă ridic, voi reuși poate să ajung până la ea. Și dacă o să-mi las trupul lipit de acea piatră, mi-i vor găsi la vară.“

Odată ridicat în picioare, ai umblat două nopți și trei zile.

Nu credeai deloc însă că vei putea merge departe:

„Ghicii sfârșitul după multe semne. Iată unul din ele. Eram constrâns, cam din două în două ore, să mă opresc și să mai despic puțin pantoful, să-mi fricționez cu zăpadă picioarele care mi se umflau, ori pur și simplu să las să mi se odihnească inima. Dar în ultimele zile îmi pierdeam memoria. Cred că trecuse multă vreme de când eram plecat, în clipa când se făcu lumină în mine: de fiecare dată uitasem câte ceva. Prima oară o mănușă, ceea ce era un

lucru de-a dreptul grav pe frigul acela! O pusesem în fața mea și plecasem fără s-o iau de jos. Pe urmă îmi uitasem ceasul. Pe urmă, briceagul. Pe urmă, busola. Cu fiecare popas rămâneam mai sărac…

Salvarea e să fac un pas. Încă un pas. Dar nu reîncepeam de fiecare dată decât același pas…“

„Ceea ce am făcut, ți-o jur, n-ar fi făcut-o niciodată nici un animal.“ Această frază, cea mai nobilă din câte cunosc, această frază care conferă prestanță unui om, care-l onorează, care restabilește ierarhiile adevărate, îmi revenea în minte. Adormiseși, în sfârșit, conștiința ta nu mai era trează, dar din trupul acela dărâmat, mototolit, ars, ea avea totuși să se trezească din nou, și din nou să ți-l domine. În asemenea împrejurări, trupul nu mai e altceva decât o bună unealtă, trupul nu mai e decât o slugă. Și orgoliul acesta al unei bune unelte, și pe acesta, Guillaumet, ai știut să-l exprimi:

„Îți poți închipui că, lipsit de hrană, în a treia zi de mers… inima mea nu mai bătea prea bine… Și totuși! de-a lungul unei pante verticale, pe care înaintam suspendat deasupra abisului, scobind găuri ca să am de ce mă agăța, iată că deodată și inima mă lasă. Ezită, pornește iar. Bate aiurea. Simt că, dacă mai ezită o clipă, cad. Nu mai mișc și ascult în mine. Niciodată, înțelegi? niciodată în avion nu m-am simțit legat atât de strâns de motorul meu, cum m-am simțit legat, în răstimpul celor câteva minute, de inima mea. Îi spuneam: Hai, un efort! Încearcă să mai bați… O, dar era o inimă de bună calitate! Ezita și pe urmă o pornea din nou… Dacă ai ști cât eram de mândru de această inimă!“

În camera din Mendoza, unde te vegheam, dormeai în sfârșit și aveai un somn gâfâit. Mă gândeam: dacă i s-ar vorbi despre curajul lui, Guillaumet ar ridica din umeri. Dar e tot așa de adevărat că l-am trăda celebrându-i modestia. El e dincolo de hotarele unei asemenea mediocre calități. Dacă dă din umeri, din înțelepciune o face. Știe că, odată înșurubați într-o primejdie, oamenii nu se mai tem de ea. Numai necunoscutul înspăimântă oamenii. Dar, pentru oricine îl înfruntă, el încetează de-a mai fi necunoscut. Mai ales dacă-l urmărești cu acea gravitate lucidă. Curajul lui Guillaumet, înainte de orice, nu-i altceva decât lăuntricul rezultat al dreptei lui firi.

Adevărata sa calitate nu constă în asta. Măreția lui este aceea de-a se simți răspunzător. Răspunzător de el, de avionul-curier și de camarazii care speră.

El ține în mâinile lui suferința sau bucuria lor. Răspunzător pentru orice lucru nou care se clădește acolo, printre cei vii, și la care el e obligat să ia parte. Răspunzător oarecum de destinul oamenilor, în măsura muncii lui.

El face parte dintre acele mărețe ființe care acceptă să acopere cu frunzișul lor orizonturi largi. A fi om înseamnă în chip neîndoielnic a fi răspunzător. Înseamnă a cunoaște rușinea, când te afli în fața unei nefericiri ce nu pare să depindă de tine. Înseamnă a fi mândru de o biruință pe care au repurtat-o camarazii tăi. Înseamnă a simți, punând și tu o piatră la temelie, că astfel contribui la clădirea lumii.

Unii vor să confunde asemenea oameni cu toreadorii sau cu pasionații jocurilor de noroc. Se înalță laude disprețului lor pentru moarte. Dar puțin îmi pasă mie de disprețul lor pentru moarte. Dacă nu-și are rădăcinile într-un sentiment al răspunderii consimțite, nu este altceva decât semnul sărăciei sau al prisosului de tinerețe. Am cunoscut un sinucigaș tânăr. Nu mai știu ce durere în dragoste îl împinsese să-și tragă cu grijă un glonț în inimă. Nu știu cărei ispite literare cedase îmbrăcându-și mâinile în mănuși albe, dar îmi aduc aminte că în fața acelei întristătoare ostentații am avut o impresie nu de noblețe, ci de mizerie umană. Așadar, dincolo de obrazul acela plăcut, în acel cap de om nu mai existase nimic altceva. Nimic, decât imaginea unei fetișcane proaste, la fel ca altele.

În fața unui atare destin slab, îmi aminteam de-o adevărată moarte bărbătească. Aceea a unui grădinar care îmi spunea: „Știți!… uneori mă treceau năduşelile când săpam pământul. Reumatismul îmi sfâșia piciorul și blestemam acea robie. Ei bine, azi aș vrea să sap, să sap pământul. A săpa mi se pare un lucru atât de frumos! Ești atât de liber când sapi! Și pe urmă, cine îmi va tăia, așa cum îi tai eu, arborii?“ Lăsa în urmă un pământ înțelenit. Lăsa o planetă înțelenită. Era legat cu dragoste de toate aceste pământuri și de toți acești arbori ai pământului. Era generosul, risipitorul, marele senior! Era, ca și Guillaumet, omul curajos, atunci când lupta în numele Creației sale, împotriva morții.

III. AVIONUL

Ce importanță are, Guillaumet, dacă zilele și nopțile tale de lucru se scurg controlând manometre, echilibrându-te după giroscopuri, ascultând suflul motoarelor sau încumetându-te să birui cele cincisprezece tone de metal:

problemele care ți se pun sunt, la urma urmelor, probleme ale omului, și tu atingi dintr-odată, la același nivel, noblețea omului de munte. Așijderea unui poet, știi să savurezi revărsatul zorilor. Din fundul prăpastiei nopților grele, ai dorit de atâtea ori apariția acestui palid mănunchi de raze, a clarității acesteia care țâșnește, la răsărit, din măruntaiele pământurilor negre. Această miraculoasă fântână s-a dezghețat uneori domol în fața ta și te-a vindecat, când credeai că ai să mori.

Întrebuințarea unui instrument savant n-a făcut din tine un tehnician sec. Mi se pare că toți aceia care se sperie prea mult de progresele noastre tehnice confundă scopul cu mijloacele. Oricine luptă numai cu speranța în bunurile materiale nu recoltează nimic care să merite valoarea de-a trăi. Căci mașina nu este un scop. Avionul nu este un scop: este o unealtă. O unealtă ca și plugul.

Dacă noi credem că mașina duce la înjosirea omului, e poate din pricină că ne lipsește trebuitoarea perspectivă din care să judecăm efectele atât de repezilor prefaceri pe care le-am suferit. Ce sunt cei o sută de ani ai istoriei mașinii, pe lângă cei două sute de mii de ani ai istoriei omului? De abia de curând ne-am instalat în acest peisaj de mine și centrale electrice. De abia de curând am început să locuim această casă nouă, pe care nici n-am terminat-o de clădit. Totul s-a schimbat așa de repede în preajma noastră: raporturile dintre oameni, condițiile de lucru, obiceiurile, însăși psihologia noastră a fost răscolită în fundamentele ei cele mai intime. Noțiunile de separație, de absență, de distanță, de întoarcere, nu mai conțin aceleași realități, chiar dacă termenii au rămas aceiași. Pentru a intui lumea de azi, întrebuințăm un limbaj stabilit pentru lumea de ieri. Și ne pare că viața trecutului răspunde mai bine naturii noastre pentru unicul motiv că răspunde mai bine limbajului nostru.

Fiecare progres ne-a gonit puțin mai departe de obiceiurile pe care abia le căpătasem și suntem cu adevărat niște emigranți care încă nu și-au întemeiat patria.

Cu toții nu suntem decât niște tineri barbari pe care noile noastre jucării îi minunează încă. N-au alt sens cursele noastre de avion. Unul urcă mai sus, aleargă mai repede. Uităm pentru ce l-am făcut să zboare. Deocamdată, zborul e mai puternic decât obiectul său. Și întotdeauna se petrece la fel. Pentru colonistul care întemeiază un imperiu sensul vieții este de a cuceri.

Soldatul îl disprețuiește pe colonist. Dar scopul acestei cuceriri nu este oare stabilirea colonistului? Astfel, în exaltarea progreselor noastre, am făcut oamenii să servească la construirea de căi ferate, la ridicarea uzinelor, la forarea puțurilor de petrol. Și-am uitat pentru o clipă că înălțăm aceste construcții ca să le fie oamenilor de folos. În timpul duratei de cucerire, morala noastră a fost o morală de soldați. Dar iată, acum trebuie să colonizăm. Trebuie să-i dăm viață acestei case noi, care n-are chip. Adevărul a fost pentru unul acela de a clădi, și pentru celălalt este acela de a locui.

Se va face, fără îndoială, din ce în ce mai umană casa noastră. Mașina însăși, pe măsură ce se perfecționează, dispare în spatele rolului ei. Pare-se că orice efort industrial al omului, că toate calculele sale, că toate nopțile lui de veghe deasupra proiectelor, nu conduc, dacă sunt privite ca semne vizibile, decât la simplicitate, ca și cum ar fi necesară experiența mai multor generații pentru a degaja puțin câte puțin curba unei coloane, a unei carene sau a unui fuzelaj de avion, până a li se da puritatea elementară a unei rotunjimi de sân sau a unui umăr. Pare-se că munca inginerilor, a desenatorilor, a calculatorilor din birourile de studii n-ar fi, astfel, în aparență, decât aceea de a șlefui și de a șterge, de a ușura un racord, de a echilibra o aripă în așa fel încât să nu mai atragă luarea-aminte, să nu mai existe o aripă agățată la un fuselaj, ci o formă perfect dezvoltată, desprinsă în sfârșit din zgura ei, un fel de ansamblu spontan, misterios legat în sine și de aceeași calitate cu a poemului. Pare-se că perfecțiunea e atinsă nu atunci când nu mai e nimic de adăugat, ci când nu mai e nimic de înlăturat. La capătul evoluției sale, mașina se ascunde.

Perfecția invenției se mărginește astfel cu absența invenției. Și așa cum se întâmplă cu un instrument din a cărui ființă orice mecanică aparentă s-a șters, ori așa cum ne e livrat un obiect la fel de natural pe cât poate fi de naturală o piatră șlefuită de mare, tot atât de minunată e mașina care prin însăși întrebuințarea ei tinde încetul cu încetul să fie uitată.

Altădată ne găseam în contact cu o uzină complicată. Astăzi însă am uitat că un motor se învârte. El răspunde în sfârșit funcțiunii lui, care este aceea de-a se învârti, așa cum o inimă bate, iar noi nu mai dăm atenție bătăilor inimii noastre. Această atenție nu mai este absorbită de unealtă. Dincolo de unealtă, și prin ea, regăsim bătrâna fire, aceea a grădinarului, a navigatorului, a poetului.

Pilotul care decolează intră în contact cu apa, cu aerul. Când motoarele pornesc, când aparatul a și început să brăzdeze marea, coca lui care se izbește de asprul freamăt al apei sună ca un gong, și omul poate urmări această mișcare în zguduirea propriului trup. El simte cum hidroavionul, secundă de secundă, pe măsură ce câștigă viteză, se încarcă de putere. Simte cum în cele cincisprezece tone de materie se pregătește acea maturitate care îngăduie zborul. Pilotul strânge mâinile pe comenzi și, treptat-treptat, primește în palmele pe care le ține ca un căuș puterea aceasta ca pe un dar. Iar pe măsură ce acest dar îi este acordat, mânerele de metal ale comenzilor devin mesagerii puterii lui. Când puterea e coaptă, cu o mișcare mai suplă decât aceea pe care ar face-o un culegător de poame, pilotul desprinde avionul de ape și îl stabilește în aer.

IV. AVIONUL ȘI PLANETA

1

Fără îndoială că avionul este o mașină, dar ce instrument de analiză totodată! Instrumentul acesta ne-a ajutat să descoperim adevărata față a pământului. Într-adevăr, de-a lungul secolelor, drumurile ne-au înșelat. Noi semănăm împărătesei aceleia care a dorit cândva să-și vadă supușii și să afle dacă se bucurau de domnia ei. Curtenii însă, ca s-o înșele, îi așezară în drum câteva frumoase decoruri și plătiră figuranți să dănțuie. Dincolo de subțirea spoială a priveliștilor ce-o întâmpinau, ea nu bănui nimic din tot ce se petrecea în împărăția sa și nu știu că, pe întinsul câmpiilor, cei care mureau de foame o blestemau.

Tot astfel mergeam și noi de-a lungul drumurilor cotite. Ele ocolesc pământurile sterpe, stâncile, nisipurile, sunt una cu nevoile omului și leagă fântână de fântână. Ele îi îndrumă pe țărani de la hambarele lor către lanurile de grâu, iau din pragul staulelor vitele încă adormite și le revarsă în zori prin pășunile cu lucernă. Ele unesc sat cu sat, căci de la un sat la altul se înfăptuiesc legături. Și chiar dacă vreunul din drumuri se încumetă a străbate un deșert, iată-l că face douăzeci de cotituri ca să se bucure de oaze.

Înșelați astfel de meandrele lor, ca de tot atâtea minciuni îngăduitoare, de-a lungul călătoriilor noastre ne-am înfrumusețat imaginea închisorii în care ne mișcăm, pentru că meandrele acelea ne-au condus în timpul călătoriilor

noastre de-a lungul atâtor pământuri smălțate de ape, de-a lungul atâtor livezi și al atâtor imașuri. Planeta aceasta am crezut-o umedă și blândă.

Dar vederea noastră s-a ascuțit și am făcut un progres crud. Cu avionul am învățat linia dreaptă. De abia am decolat, și părăsim aceste drumuri care se apleacă spre adăpători și staule sau șerpuiesc din oraș în oraș. Liberați de servituțile dragi, liberați de nevoia fântânilor, ne îndreptăm spre îndepărtatele noastre ținte. Numai atunci, din înaltul traiectoriilor rectilinii, descoperim temelia esențială, sălașurile de stâncă, de nisip și de sare, în care viața uneori cutează să înflorească, ici sau colo, ca un firicel de mușchi în scorburile ruinelor.

Și iată-ne, așadar, schimbați în fizicieni, în biologi, examinând aceste civilizații care împodobesc adâncurile văilor și care uneori, ca prin minune, se deschid asemenea unor parcuri, acolo unde le e climatul prielnic. Iată-ne, deci, judecând omul la scară cosmică, observându-l prin ferestruicile noastre ca prin niște instrumente de studiu. Iată-ne recitindu-ne istoria.

2

Pilotul care se îndreaptă spre strâmtoarea Magellan zboară, puțin la miazăzi de Rio Gallegos, pe deasupra unei vechi mase de lavă. Acele mormane de lavă apasă asupra câmpiei cu toată greutatea celor douăzeci de metri de grosime. Pe urmă, pilotul întâlnește o a doua masă, o a treia, și de aici înainte fiecare ridicătură de pământ, fiecare gurgui de două sute de metri înălțime poartă în pântecul său câte un crater. Nu orgolioase Vezuvii: ei niște guri de obuzier, răsărite chiar în carnea câmpiei.

Dar astăzi s-a așternut liniștea. Treci cu surprindere prin acest peisaj mort, în care mii de vulcani își răspundeau altădată unul altuia din marile lor orgi subterane, ori de câte ori scuipau foc. Și zbori peste un pământ care de aici înainte va fi mut, împodobit cu ghețari negri.

Dar, mai departe, vulcani mai vechi s-au și îmbrăcat cu o iarbă de aur. Din adâncurile lor țâșnește uneori câte un arbore, ca o floare într-o glastră de demult. Sub o lumină crepusculară, câmpia devine luxoasă ca un parc civilizat, cu iarba ei tăiată scurt, și abia dacă se mai rotunjește în jurul uriașelor gâtleje de crater. Un iepure o ia la sănătoasa, o pasăre zboară, viața s-a făcut stăpâna unei planete noi, în care aluatul cel bun al pământului s-a așternut în sfârșit peste astru.

În sfârșit, cu puțin înainte de Punta Arenas, ultimele cratere se astupă. O pajiște netedă învăluie curbele vulcanilor; de aici înainte nu mai este decât câmp întins. Fiecare crăpătură e cusută cu acest in fraged. Pământul e neted, pantele sunt dulci și uiți de originea lor. Această pajiște șterge de pe coasta colinelor pecetea întunecatei lave.

Și iată orașul cel mai de miazăzi al lumii, hărăzit întâmplător din puțin noroi, între lava primordială și ghețurile australe. Cât de copleșitoare simți miraculoasa prezență a omului, când te afli atât de aproape de acele alunecări negre… Stranie întâlnire! Nu știi cum și nici de ce acest trecător vizitează aceste grădini îngrijite, bune de locuit pentru o atât de scurtă vreme, o epocă geologică, o zi binecuvântată printre zile.

Am aterizat în blândețea serii. Punta Arenas! Mă reazim de o fântână și privesc la fetele tinere. La doi pași de grația lor, simt și mai bine misterul uman. Într-o lume în care viața iese atât de frumos în întâmpinarea vieții, în care florile se întâlnesc cu florile în însuși leagănul vântului, în care lebăda cunoaște toate lebedele, singuri oamenii își zidesc solitudinea.

Cât spațiu sapă între ei spiritul! Un vis de fată tânără o izolează de mine, cum să urc până la ea? Ce să cunoști dintr-o tânără care se întoarce acasă cu pași înceți, cu ochii plecați și surâzându-și ei însăși, deja plină de născociri și de minciuni adorabile? Ea a putut să-și înfiripeze un regat din gândurile, din glasul și din tăcerile unui amant, și de atunci pentru ea nu mai există, dincolo de el, decât barbari. Mai bine decât în altă planetă, o simt zăvorâtă în taina ei, în deprinderile ei, în melodioasele ecouri ale memoriei sale. Zămislită ieri din vulcani, din pajiști sau din saramura mărilor, iat-o aproape pe jumătate divină.

Punta Arenas! Mă reazim de o fântână. Niște bătrâne vin să scoată apă; din drama lor eu nu voi cunoaște decât această mișcare de roabe. Un copil, cu ceafa la perete, plânge în tăcere. În amintirea mea nu va rămâne din el decât un copil frumos, pentru totdeauna inconsolabil. Sunt un străin. Nu știu nimic. Împărățiile lor îmi rămân închise.

În ce decor redus se joacă acest joc vast al urilor, al prieteniilor, al bucuriilor omenești! De unde scot oamenii acest jind al eternității, azvârliți cum sunt deasupra unei pojghițe de lavă caldă încă, amenințați de nisipurile viitoare și amenințați de zăpezi? Civilizațiile lor nu sunt decât pieritoare

poleieli: un vulcan, o nouă mare, o furtună de nisip le poate șterge de pe fața pământului.

Acest oraș pare că stă pe un sol adevărat, pe care-l crezi bogat în adâncime, așijderea unui pământ din Beoția. Aici, ca și aiurea, oamenii uită că viața e un lux și că nicăieri nu există pământ cu adevărat adânc sub picioarele oamenilor. Dar cunosc, la zece kilometri de Punta Arenas, un lac, în stare să dovedească asta. Încercănat cu arbori piperniciți și case joase, umil ca o baltă în mijlocul unei curți de fermă, într-un chip inexplicabil, lacul are maree. Urmărindu-i zi și noapte respirația înceată printre atâtea realități pașnice, printre trestii și printre copiii care se joacă, el ascultă de alte legi. Dedesubtul suprafeței netede, sub gheața nemișcată, sub unica barcă dărăpănată, energia lunii e activă. Vârtejuri marine mișcă, în adâncimile ei, această masă neagră. Stranii digestii se petrec acolo împrejur și până la strâmtoarea Magellan, pe sub stratul subțire de ierburi și flori. Această baltă întinsă pe o sută de metri, în pragul unui oraș în care te simți la tine acasă, bine înfipt cu picioarele în pământul oamenilor, are același puls ca și marea.

3

Locuim o planetă rătăcitoare. Din vreme în vreme, datorită avionului, ea ne relevă originea sa: o baltă care e în legătură cu luna scoate la iveală înrudiri ascunse – dar am mai cunoscut și alte semne.

Pe coasta Saharei, între Cap Juby și Cisneros, se zboară din depărtare în depărtare pe deasupra platourilor în formă de trunchi de con, a căror lărgime merge de la câteva sute de pași până la vreo treizeci de kilometri. Înălțimea lor, deosebit de uniformă, e de trei sute de metri. Dar dincolo de această egalitate de nivel, ele prezintă aceleași nuanțe, aceleași grăunțe ale pământului lor, aceeași modelare a falezei. Precum coloanele unui templu, ieșind singure din nisip, își arată încă urmele masei care s-a surpat, tot așa stâlpii aceștia singuratici sunt mărturia unui platou vast care odinioară îi unea.

În cursul primilor ani ai liniei Casablanca–Dakar, în epoca în care materialul era fragil, panele, cercetările și acțiunile de salvare ne-au constrâns să aterizăm adeseori în mijlocul triburilor răzvrătite. Ori, nisipul e înșelător: îl crezi ferm și te poți îngropa în el. Cât despre vechile saline, care par că prezintă o rigiditate de asfalt și care sună aspru sub călcâi, ele cedează uneori sub greutatea roților. Coaja albă de sare crapă atunci, făcând să

răbufnească mirosul puturos al unei mlaștini negre. Când împrejurările ne îngăduiau, alegeam suprafețele netede ale acelor planuri: ele nu ascundeau niciodată capcane.

Această garanție se datora prezenței unui nisip rezistent, boabelor lui grele, enormă grămadă de scoici minuscule. La suprafața platoului erau încă intacte, dar descopereai că se fărâmițau și se îngrămădeau pe măsură ce coborai de-a lungul unei muchii. În depozitul cel mai vechi, la baza masivului, se și transformaseră într-un calcar pur.

Ori, în perioada captivității lui Reine și Serre, doi camarazi care căzuseră în mâna răsculaților, se întâmplă ca, aterizând pe unul din acele refugii, pentru a coborî un mesager maur, să caut împreună cu el, înainte de a-l părăsi, dacă există vreun drum pe care să poată coborî. Terasa noastră ducea, în toate direcțiile, la o faleză care se surpa vertical, într-o prăpastie cu falduri de draperie. Orice scăpare era imposibilă.

Și totuși, înainte de a decola ca să căutăm aiurea un alt teren, întârziai acolo. Încercam o bucurie poate copilărească să-mi las urma pașilor pe un tărâm pe care nimeni încă, animal sau om, nu-l umbrise vreodată. Nici un maur n-ar fi putut să se încumete la asaltul acelui castel întărit. Nici un european nu explorase vreodată acel teritoriu. Cutreieram peste un nisip inimaginabil de virgin. Eram întâiul care prefiram, dintr-o mână într-alta, acea pulbere de scoici, ca pe un aur prețios. Întâiul care tulburam acea tăcere. Pe acel soi de banchiză polară pe care, de când lumea, nu răsărise un singur fir de iarbă, eram aidoma unei semințe adusă de vânturi, eram întâia mărturie de viață.

O stea strălucea, și eu o contemplam. Visam că suprafața aceea albă rămăsese dăruită numai astrelor de milioane de ani. Pânză imaculată întinsă sub cerul pur. Și primii o lovitură în inimă, ca în pragul unei mari descoperiri, când descoperii, pe acea pânză, la cincisprezece sau douăzeci de metri de mine, o piatră neagră.

Stăteam pe un strat de scoici gros de trei sute de metri. Întinderea enormă, întreagă acea întindere, se opunea, ca o probă peremptorie, prezenței oricărei pietre. Poate că dormeau silexurile în adâncimile subpământene, ieșite din lenta digestie a globului, dar oare ce miracol ar fi ajutat ca vreunul din ele să iasă către această suprafață prea nouă? Cu inima bătând, ridicai deci ce descoperisem: o piatră dură, neagră, de mărimea unui pumn, grea ca de metal și în formă de lacrimă.

Pe o pânză întinsă sub un măr nu pot cădea decât mere; pe o pânză întinsă sub stele nu poate să cadă decât pulbere de astre; niciodată vreun aerolit nu-și arătase originea cu atâta evidență.

Și, ridicând capul în chip firesc, m-am gândit că din înaltul acelui măr ceresc trebuie să mai fi căzut și alte fructe. Le voi găsi chiar la locul căderii lor, pentru că, de sute de mii de ani, nimic nu putuse să le tulbure. Pentru că nu puteau fi confundate cu alte materiale. Și, de îndată, plecai în explorare spre a-mi verifica ipoteza.

Mi-am verificat-o. Adunai pietrele găsite, cam câte o piatră la hectar. Toate, cu același aspect de lavă împietrită. Toate, cu aceeași duritate de diamant negru. Și într-o străfulgerare, din înaltul pluviometrului meu cu stele, fusei astfel martorul acelei domoale ploi de foc.

4

Dar lucrul cel mai minunat era că se găsea acolo, în picioare, pe spatele rotund al planetei, între acea pânză magnetizată și acele stele, o conștiință de om în care ploaia se putea reflecta ca într-o oglindă. Pe o temelie de minerale, un vis e un miracol. Și îmi amintesc de un vis…

Eșuat altă dată într-un tărâm de nisip așternut gros, așteptam zorile. Colinele de aur lăsau ca luna să le bată coasta luminoasă, iar povârnișuri de umbră urcau până la liniile de împărtășire cu lumina. Pe acel șantier pustiu, golit de umbră și de vânt, domnea pacea unei munci întrerupte și o liniște ca o capcană, în adâncul căreia somnul mă răpi.

Când mă deșteptai, nu văzui nimic altceva decât bazinul cerului nocturn, căci eram întins pe o coastă, cu brațele cruce sub căpătâi și cu fața către heleștieul acela de stele. Neînțelegând încă ce erau toate acele profunzimi, fui cuprins de amețeală, din pricină că-mi lipsea o rădăcină de care să mă agăț, din pricină că nu exista nici un acoperiș, nici o creangă de arbore între acele profunzimi și mine, desprins, sortit căderii ca un scufundător.

Dar n-am văzut. Din creștet până-n tălpi, m-am descoperit înnodat de pământ. Simțeam un fel de pace în a-i încredința pământului greutatea mea. Gravitația îmi apărea suverană ca dragostea.

Simțeam că pământul îmi proptește mijlocul, că mă susține, că mă ridică și mă transportă în spațiul nocturn. Mă descopeream lipit de astru, printr-o greutate asemănătoare greutății virajelor care te lipesc de pereții navei, mă

îmbătam de beția plăcerii acelui admirabil zid sprijinitor, de acel sentiment de temeinicie, de acel sentiment de securitate, și ghiceam, dedesubtul trupului meu, podul curb al corabiei mele.

Aveam atât de clară conștiința că mă las transportat încât aș fi putut auzi fără surprindere cum din fundul pământurilor urcă plânsul materiilor care se recontopesc în efort, acel geamăt al vechilor corăbii ce-și caută statorniciile de veci, acel lung țipăt ascuțit, pe care-l scot luntriile hărțuite. Dar tăcerea dura în desimea pământurilor. Și acea greutate apăsa pe umerii mei, armonioasă, susținută, aceeași pe veșnicie. Aparțineam cu adevărat patriei aceleia, aidoma trupurilor de ocnași morți, aruncați în fundul mărilor cu ghiulele de picior.

Și meditam asupra stării mele, pierdut acolo în deșert și amenințat, singur între nisip și stele, îndepărtat de polii vieții mele printr-o prea multă tăcere. Căci știam că, spre a-i reîntâlni pe ai mei, se vor scurge zile, săptămâni, luni, dacă nici un avion nu mă va găsi, dacă, în ziua următoare, maurii nu mă vor masacra. Aici nu-mi mai aparținea nimic pe lume. Nu eram decât un muritor rătăcit între nisip și stele, conștient doar de o unică bucurie: de a respira…

Și totuși, mă descoperii doldora de vise.

Fără zarvă, ca apele dintr-un izvor, se iscară în mine visele și nu înțelesei, la început, liniștea care mă cotropea. Nu existau nici voci, nici imagini, ci sentimentul unei prezențe, al unei foarte apropiate prietenii și aproape ghicită pe jumătate. Pe urmă, mă dumirii și mă abandonai cu ochii închiși farmecelor aducerilor mele aminte.

Se afla undeva un parc plin de brazi negri și de tei și o casă bătrână care mi-era dragă. Puțin interesa dacă era departe sau aproape, dacă putea să-mi încălzească trupul sau să mă adăpostească, redusă aici doar la rolul de vis: era destul că exista ca să-mi umple noaptea cu prezența ei. Nu mai eram un trup aruncat pe un țărm, mă orientam, eram copilul casei aceleia, plin de amintirea miresmelor ei, de răcoarea vestibulelor, de glasurile care o însuflețiseră. Până și orăcăitul broaștelor din bălți venea până acolo să mă întâlnească. Aveam nevoie de acele mii de repere, ca să mă recunosc eu însumi, ca să descopăr din câte absențe se închega farmecul acelui deșert, ca să aflu un sens tăcerii adunate din mii de tăceri, în care până și broaștele tăceau.

Nu, nu mai locuim între nisip și stele. Nu mai primeam decât un mesaj rece din decorul din jur. Ba însuși gustului de eternitate, despre care credeam că ține de acest decor, îi descopeream acum originea. Revedeam marile dulapuri solemne din casă. Ele se întredeschideau, lăsând să se zărească teancuri înalte de cearșafuri albe ca zăpada. Ele se întredeschideau peste zestrea de albituri scrobite, strălucind ca omătul. Bătrâna guvernantă alerga ca un șoarece de la un dulap la celălalt, tot controlând, îndoind, dezdoind, numărând lenjeria spălată, țipând „Ah, Doamne, ce nenorocire!“ ori de câte ori da de vreo răritură ce amenința eternitatea casei, alergând imediat să-și ardă ochii sub câte o lampă, ca să repare țesătura fețelor de mese ca de altar, să repare acele pânze de catarg, sortite nu știu cui mai însemnat decât ea, vreunui Dumnezeu sau vreunei corăbii.

Ah! îți sunt dator o pagină. Când mă înapoiam din primele mele călătorii, nană, te regăseam cu acul în mână, înotând până la genunchi în faldurile tale albe, și-n fiecare an mai zbârcită, cu părul nițel mai alb, pregătind întotdeauna cu mâinile tale acele cearșafuri fără nici o cută, pentru ca să ne fie mai tihnit somnul, acele fețe de masă fără cusături pentru cinele noastre, acele sărbători de cristal și de lumină. Te vizitam în odaia cu albituri, mă așezam în fața ta, îți povesteam, ca să te emoționez, primejdiile de moarte prin care trecusem, ți le povesteam ca să-ți deschid ochii asupra lumii, ca să te corup. Nu mă schimbasem deloc, îmi spuneai. Încă de pe când eram copil, îmi găuream cămășile – ah! ce nenorocire! – și-mi zdreleam genunchii; pe urmă mă întorceam acasă ca să fiu pansat, la fel ca-n astă-seară. Dar nu, dar nu, nană! de astă dată nu mă mai întorceam din fundul parcului, ci de la capătul lumii, și aduceam cu mine mirosul aspru al singurătăților, vârtejul vânturilor de nisip, lunile strălucitoare de la tropice. Desigur, îmi spuneai tu, băieții aleargă, își rup oasele și se cred foarte puternici. Dar nu, dar nu, nană, eu am văzut mult dincolo de acest parc! Dacă ai ști cât de puțin lucru înseamnă umbra acestor arbori! Cât pare ea de pierdută printre nisipurile, graniturile, pădurile virgine, bălțile pământului. Știi tu oare că există tărâmuri în cuprinsul cărora oamenii, dacă te întâlnesc, duc numaidecât carabina la ochi? Știi tu oare, nană, că există deșerturi în care se doarme fără acoperiș, fără pat, fără cearșafuri, în toiul nopții înghețate?… Ah! sălbaticule, îmi spuneai.

Nu reușeam să-i știrbesc felul ei de a vedea, așa cum n-aș fi izbutit să clatin credința unei cucernice. Și-i deplângeam tristul destin care o făcea oarbă și surdă…

Dar în noaptea aceea, în Sahara, gol între nisip și stele, i-am dat dreptate.

*

Nu știu ce se petrece în mine. Greutatea trupului mă leagă de pământ, când pe boltă stau pironite atâtea stele. O altă greutate mă redă mie însumi. O simt împingându-mă înspre atâtea lucruri! Visele mele sunt mai adevărate decât aceste dune, decât această lună, decât aceste prezențe. Ah! dar minunea unei case nu stă în aceea că te adăpostește sau că te încălzește, nici că-i stăpânești pereții. Ci în faptul că a cuibărit pe îndelete în noi aceste comori de duioșie. Că ridică în adâncul sufletului acest masiv obscur din care, ca o apă vie, izvorăsc visele…

Sahara mea, Sahara mea! iată-te în întregime fermecată de o torcătoare de lână!

V. OAZE

V-am vorbit atâta despre deșert încât, înainte de-a mai vorbi despre el, drag mi-ar fi să descriu o oază. Aceea a cărei imagine îmi revine în minte nu e pierdută în adâncul Saharei. Dar un alt miracol al avionului e că te cufundă direct în plămada misterului. În dosul ferestruicii avionului, erai acel biolog studiind furnicarul uman, priveai cu indiferență orașele așezate pe întinsul câmpiei, la întretăierea drumurilor care se încrucișează în formă de stea și care, ca niște artere, le hrănesc din seva holdelor. Dar un ac a tremurat pe un manometru și această tufă verde a devenit acolo, jos, un univers. Ești prizonierul unei pajiști dintr-un parc adormit.

Nu distanța e aceea care măsoară depărtarea. Zidul unei grădini de la noi de acasă poate să ne ascundă mai multe taine decât zidul chinezesc, și inima unei fete tinere e mai bine apărată de tăcere decât sunt apărate oazele Saharei de desimea nisipurilor.

Voi povesti o scurtă escală undeva în lume. Era aproape de Concordia, în Argentina, dar ar fi putut fi oriunde în altă parte: misterul se află pretutindeni.

Aterizasem într-un câmp și nu știam că o să trăiesc un basm cu zâne. Nici acel Ford vechi, cu care mergeam, și nici acel menaj liniștit, care mă

adăpostise, n-aveau nimic aparte.

– Vă vom găzdui la noapte…

Dar la cotitura drumului se ivi, în bătaia lunii, un pâlc de copaci, și în spatele lor, o casă. Ce casă ciudată! Îndesată, masivă, aproape o citadelă. Castel de legendă care oferea, de îndată ce-i treceai pragul, un adăpost tot atât de liniștit, tot atât de sigur, tot atât de apărat ca și o mănăstire.

Atunci răsăriră două tinere fete. Ele mă priviră grav, ca doi judecători proțăpiți în pragul unei mănăstiri neîngăduite: cea mai tânără se bosumflă și lovi pământul cu o nuia verde; pe urmă, odată făcute prezentările, îmi întinseră mâna fără să scoată o vorbă, cu un fel de curioasă sfidare, și dispărură.

Eram amuzat și încântat în același timp. Ceea ce se petrecea era simplu, tăcut și pe furiș, ca întâiul cuvânt dintr-o taină.

– Ei! Ei! sunt sălbatice, spuse foarte firesc tatăl.

Și intrarăm.

Îmi plăcea, în Paraguay, acea ironică iarbă care-și vâră nasul printre pietrele de caldarâm ale capitalei și, ca din partea nevăzutei dar prezentei păduri virgine, vine să vadă dacă oamenii stăpânesc încă orașul, dacă nu cumva a venit ceasul să răstoarne nițeluș aceste pietre. Îmi plăcea forma aceea de dărăpănare, care nu e altceva decât semnul unei prea mari bogății. Dar aici fusei uimit.

Căci totul aici era dărăpănat, și încântător, ca un arbore bătrân acoperit de mușchi, pe care vârsta l-a cam scorojit, sau ca băncile de lemn, pe care îndrăgostiții merg să se așeze de zeci de generații. Lemnăriile erau uzate, canaturile roase, scaunele aveau picioarele strâmbe. Dar dacă nu se repara nimic, în schimb, cu zel, se făcea aici curățenie. Totul era curat, ceruit, strălucitor.

Salonul căpăta un aspect de o intensitate extraordinară, ca fața plină de zbârcituri a unei bătrâne. Crăpăturile zidurilor, tavanele plesnite, pe toate le admiram, și, mai ales, parchetul surpat aici, hâțânându-se dincolo, ca o punte șubredă, însă întotdeauna lustruit, lăcuit, sclipitor. Ciudată casă, fără nimic în dezordine, fără nici o urmă de nepăsare, ci dimpotrivă, plină de semnele unui extraordinar respect. Desigur că fiecare an adăuga ceva farmecului său, complexității aspectului ei, fervoarei din acea atmosferă prietenească, după cum de altminteri adăuga ceva și pericolelor călătoriei pe care trebuiai s-o întreprinzi ca să treci din salon în sufragerie.

– Atenție!

Era o gaură. Mi s-a arătat că într-o asemenea gaură mi-aș fi putut rupe cu ușurință picioarele. De acea gaură nu era nimeni răspunzător: era opera timpului. Acest suveran dispreț pentru orice fel de scuză da o impresie generală de netă superioritate. Nu mi se spunea: „Am putea să astupăm toate aceste găuri, suntem bogați, dar…“ Și nu mi se spunea nici – ceea ce era totuși adevărat: „Am închiriat casa de la primăria orașului pe timp de treizeci de ani. Primăria ar trebui s-o repare. Fiecare se încăpățânează…“ Disprețuiau explicațiile, și atâta naturalețe mă cucerea. Totuși, m-au făcut să remarc:

– Ei! Ei! e nițeluș cam dărăpănată…

Dar o spuneam cu atâta degajare, încât bănuiam că pe amicii mei nu-i întrista prea mult. Vă închipuiți o echipă de zidari, de dulgheri, de tâmplari, de lucrători în ipsos intervenind cu uneltele lor, ca un sacrilegiu, în lumea unui asemenea trecut și refăcând în opt zile o casă pe care nu veți fi cunoscut-o niciodată, în care v-ați crede în vizită? O casă fără mistere, fără ascunzișuri, fără chepenguri sub picioare, fără temnițe adânci – un fel de salon de recepție al unei primării?

Era foarte firească dispariția celor două fete în acea casă cu tainițe. Ce trebuiau să fie podurile, când însuși salonul nu era lipsit de toate bogățiile unui pod! Când și bănuiai că, la întredeschiderea chiar a celui mai prizărit dulap, s-ar rostogoli vrafuri de scrisori îngălbenite, chitanțe de ale străbunicului, chei mai multe decât broaștele ușilor din casă și dintre care, desigur, nici una nu s-ar potrivi la vreo broască. Chei minunat de nefolositoare, care te uluiesc și te fac să visezi la beciuri, la comori îngropate, la galbeni de aur.

– Să trecem la masă, vreți?

Trecurăm la masă. Respiram dintr-o încăpere în alta, răspândit ca fumul de tămâie, acel iz de bibliotecă veche care face mai mult decât toate parfumurile de pe lume. Și îmi plăcea mai ales cum duceau lămpile. Adevărate lămpi grele, pe care le cărau dintr-o cameră în alta, ca în cele mai îndepărtate timpuri ale copilăriei mele, și care puneau în mișcare, pe pereți, umbre minunate. Se ridicau din ele buchete de lumină și frunze de întuneric. Pe urmă, lămpile odată așezate la locul lor, devenea nemișcat ostrovul de lumină și nemișcate deveneau, de jur împrejur, aceste întinse belșuguri de întuneric, în care pârâiau pădurile.

Cele două fete apărură din nou, dar într-un chip tot atât de misterios, într-o tot atât de adâncă tăcere precum dispăruseră. Se așezară serioase la masă. Desigur că-și hrăniseră câinii, păsările, că-și deschiseseră ferestrele către noaptea cea limpede și că, în vântul serii, se înfruptaseră din miresmele plantelor. Acum, dezdoindu-și șervetele, mă supravegheau cu coada ochiului, prudente, întrebându-se dacă să mă treacă ori nu în rândul vietăților lor familiale. Căci ele mai aveau și o iguană, o mangustă, o vulpe, o maimuță și albine. Claie peste grămadă, această droaie de viețuitoare trăia înțelegându-se de minune și alcătuind un nou rai pământesc. Cele două fete domneau peste toate viețuitoarele creației, vrăjindu-le cu micile lor mâini, hrănindu-le, adăpându-le și povestindu-le istorioare pe care le ascultau toate, de la mangustă până la albine.

Și mă cam așteptam eu să le văd pe cele două domnișoare atât de sprintene folosindu-se de tot spiritul lor critic, de toată finețea lor, ca să-și facă asupra bărbatului pe care-l aveau în față o părere rapidă, tainică și definitivă. În copilăria mea, tot așa și surorile mele dădeau note calificative invitaților care veneau pentru prima dată la noi la masă. Și când conversația lâncezea, auzeai deodată răsunând în mijlocul tăcerii un: „Unsprezece!“ al cărui farmec, în afară de surorile mele și de mine, nu-l gusta nimeni.

Experiența pe care o aveam în privința acestui joc mă cam tulbura. Și eram cu atât mai stânjenit cu cât simțeam că judecătorii mei sunt mai competenți, știind să deosebească jivinele înșelătoare de cele naive, știind să deslușească din pasul vulpii lor dacă se puteau sau nu apropia de ea, posedând o atât de profundă cunoaștere a mișcărilor sufletești.

Mi-erau dragi acești ochi ațintiți și aceste mici inimi atât de drepte, dar aș fi preferat ca ele să schimbe jocul. Din nevrednicie totuși și din frica acelui „unsprezece“, le întindeam sarea, le turnam vin, dar când îmi ridicam ochii iar, mă izbeam de gingașa lor gravitate de judecători ce nu se lasă cumpărați.

Chiar și lingușirea ar fi fost zadarnică: ele ignorau vanitatea. Vanitatea, dar nu orgoliul, și se prețuiau, chiar fără ajutorul meu, mult mai mult decât aș fi îndrăznit a o face eu vreodată. Pe de altă parte, nici nu mă gândeam să-mi creez vreun prestigiu din profesia mea, căci e o îndrăzneală mult mai mare aceea de-a te cocoța până la crengile cele mai de sus ale unui platan, așa, numai ca să controlezi dacă puilor le cresc penele, sau ca să dai binețe unor prieteni.

Iar cele două tăcute zâne ale mele îmi supravegheau mereu atât de bine fiecare înghițitură, le întâlneam atât de des privirea furișă, că încetai să mai vorbesc. Se așternu o tăcere, și în timpul tăcerii aceleia ceva șuieră ușor pe parchet, alunecă sub masă, apoi amuți. Am ridicat niște ochi intrigați. Și atunci, satisfăcută fără doar și poate de examenul ei, dar folosindu-se de ultima piatră de încercare, și mușcând din pâine cu dinții săi tineri și sălbatici, cea mai mică îmi explică simplu, cu o candoare cu care spera, de altminteri, să-l încremenească pe barbar, dacă totuși aș fi fost un atare specimen:

– Sunt viperele.

Apoi tăcu, împăcată, ca și cum lămurirea ar fi fost îndestulătoare înțelegerii cuiva care nu e prea prost. Sora ei strecură o privire pe sub gene ca să-mi surprindă prima mișcare și amândouă își aplecară peste farfurie cel mai dulce și mai nevinovat obraz din lume.

– Ah!… Sunt viperele…

Firește, aceste cuvinte îmi scăpară. Era ceva care-mi alunecase peste picioare, care-mi atinsese pulpele, și acest „ceva“ erau viperele…

Din fericire pentru mine, zâmbii. Dar fără constrângere: ar fi simțit-o. Zâmbii deoarece eram vesel, deoarece clipă de clipă casa aceea îmi plăcea tot mai mult; și pentru că simțeam și eu dorința de a ști mai mult despre vipere. Cea mai mare dintre fete îmi veni în ajutor:

– Culcușul lor e într-o gaură, sub masă.

– Către zece seara se retrag, adăugă cealaltă. Ziua vânează.

La rândul meu, privii pe ascuns către cele două tinere fete. Finețea lor, râsul lor tăcut, grijuliu pitit sub masca unei atitudini impasibile. Și le admiram acea împărătească putere pe care o exercitau…

Astăzi visez. Atât de departe sunt toate acestea! Ce vor fi devenit cele două zâne? Fără îndoială, s-au căsătorit. Dar oare se vor fi schimbat? E atât de grav să treci de la starea de fată la starea de femeie! Ce-or fi făcând ele într-o casă nouă? Ce vor fi devenit relațiile lor cu zăludele ierburi și cu șerpii? Le era sufletul amestecat cu ceva de element universal. Dar vine o zi când în tânăra fată se trezește femeia. Ea-l așteaptă visând pe cel căruia îi va conferi maximum de calificare: nouăsprezece. Un nouăsprezece apasă pe fundul inimii. Și atunci se înfățișează un imbecil. Pentru prima dată niște ochi atât de ascuțiți se înșală și îl gătesc în culori frumoase. Dacă spune și versuri, imbecilul e crezut poet. Se presupune că înțelege poezia dușumelelor găurite,

că-i sunt dragi mangustele. Și se mai crede că-l măgulește încrederea cu care, sub masă, vipera vine să i se legene între glezne. Și i se dăruie lui această inimă ca o grădină sălbatică, lui, căruia nu-i plac decât parcurile îngrijite. Iar imbecilul pleacă ducând cu el prințesa în robie.

VI. ÎN DEȘERT

1

Nu ne erau îngăduite astfel de plăceri atunci când, piloți ai liniei din Sahara, navigând de la un fort la altul, fără întoarcere, eram prizonieri ai nisipurilor timp de săptămâni, luni și ani. Deșertul nu oferea nici o oază asemănătoare: grădini și fete tinere, ce legende! Bineînțeles, foarte departe, acolo unde, odată sfârșit lucrul nostru, am fi putut retrăi, o mie de fete tinere ne așteptau. Bineînțeles, acolo, printre mangustele sau cărțile lor, ele își formau cu răbdare niște suflete ispititoare. Bineînțeles, se făceau tot mai frumoase…

Dar eu cunosc singurătatea. Trei ani de viață trăită în pustiu mă învățaseră îndeajuns să-i știu gustul. Aici nu vreo tinerețe irosită într-un peisaj mineral înspăimântă, ci părerea că, departe de tine, întreaga lume îmbătrânește. Arborii și-au scos fructele, ogoarele și-au arătat grâiele, femeile s-au făcut frumoase. Dar anotimpul alunecă mai departe, ar trebui să ne grăbim reîntoarcerea. Anotimpul alunecă, iar noi suntem reținuți în depărtări… Și darurile pământului se strecoară printre degete, aidoma nisipului fin al dunelor.

De obicei, oamenii nu simt scurgerea timpului. Ei trăiesc într-o pace provizorie. Dar iată că o cunoaștem noi, odată ajunși la escală, când apăsau peste noi vânturile alizee, întotdeauna în mișcare. Eram asemenea călătorului din rapidul străbătut de zgomotul osiilor ce se zbat în noapte și care, după izbucnirile luminii risipite îndărătul geamurilor, ghicesc câmpurile alergând după tren, satele lor, cu proprietățile lor încântătoare, din care nu poate avea nimic, pentru că se află în călătorie. Așa și noi, însuflețiți de o febră ușoară, cu urechile vâjâind încă de huietul zborului, ne simțeam, cu tot calmul escalei, încă pe drum. Ne descopeream și noi târâți către un viitor necunoscut, despicând gândul vânturilor, cu bătăile inimilor noastre.

Dizidenții se adăugau deșertului. Nopțile de la Cap Juby erau, din sfert în sfert de oră, tăiate ca de gongul unui ceasornic: din loc în loc, santinele se strigau reciproc, printr-o parolă reglementară. Fortul spaniol de la Cap Juby, pierdut printre dizidenți, se punea astfel în gardă contra unor amenințări care nici nu-și arătau fața. Iar noi, pasagerii acelei oarbe corăbii, ascultam apelul cum creștea din ce în ce mai aproape, descriind pe deasupră-ne rotocoale ca de păsări de mare.

Și totuși, deșertul ne-a fost drag.

Dacă la început nu-i decât gol și tăcere, e pentru că nu se dezvăluie amanților de o zi. Chiar și un biet sat de-al nostru, și încă se ascunde dintru întâi. Dacă nu renunțăm, pentru el, la restul lumii, dacă nu pătrundem în tradițiile, în obiceiurile, în rivalitățile lui, înseamnă că nesocotim totul despre patria pe care el o constituie pentru câțiva. Mai mult încă, la doi pași de noi, omul care s-a închis în mănăstirea sa și trăiește după pravile străine nouă, omul acela răsare cu adevărat în singurătățile tibetane, într-o depărtare unde nici un avion nu ne va duce vreodată. La ce să-i vizităm chilia? Ea e goală, împărăția omului se află înăuntru. Astfel, deșertul nu e făcut nici din nisip, nici din tuaregi, nici chiar din maurii înarmați cu o pușcă…

Dar iată că astăzi ne-a chinuit setea. Iar puțul pe care-l cunoșteam, descoperim abia azi că strălucește peste întinderi pustii. Tot astfel, o femeie nevăzută poate să bucure o casă întreagă. Un puț te duce departe, ca și dragostea.

Nisipurile sunt la început pustii, apoi vine ziua când, temându-se de apropierea unui rezzou, deslușim în ele faldurile marii mantale în care se înfășoară. Și rezzou-ul transfigurează nisipurile.

Ne-am prins în joc, iar jocul ne-a modelat după imaginea lui. Sahara se află în noi. A o atinge nu e totuna cu a vizita oazele; a o atinge înseamnă să-ți faci dintr-o fântână o adevărată religie.

2

Vraja deșertului m-a cuprins de la întâia-mi călătorie. Riguelle, Guillaumet și cu mine eșuasem în apropierea fortului de la Nouatchott. Acest mic post al Mauritaniei se afla pe atunci tot așa de izolat de restul vieții ca un ostrov

în largul mării. Un sergent bătrân trăia închis acolo cu cei cincisprezece senegalezi ai lui. Ne primi ca pe niște trimiși ai cerului:

– O! dacă ați ști ce simt eu, că vă pot vorbi în clipa asta… O! dacă ați ști!

Vedeam ceea ce simte: plângea.

– De-o jumătate de an, sunteți primii care dați pe aici. La șase luni o dată mă aprovizionează. Vine când locotenentul, când căpitanul. Ultima oară a fost căpitanul…

Ne simțeam încă năuciți. La două ore depărtare de Dakar, unde ni se pregătește dejunul, bielele iată că se desfac și destinul se schimbă. Suntem ca un fel de vedenii pentru acest bătrân sergent care plânge.

– Ah! luați de beți, îmi face atâta plăcere să vă pot oferi vin! Ia gândiți-vă: când a trecut pe aici căpitanul, pentru el nu mai aveam nici un strop.

Am povestit despre toate acestea într-o carte, dar nu era o poveste. Ne-a zis:

– Ultima dată n-am putut nici măcar să ciocnesc… Și mi-a fost așa de rușine încât am cerut să mă schimbe.

Să ciocnești! Să ciocnești un pahar zdravăn cu cineva care sare jos de pe cămilă, leoarcă de nădușeală. De o jumătate de an trăiau în vederea clipei aceleia. De o lună întreagă lustruiau armele, dereticau postul din pod până în pivniță. Și de câteva zile, presimțind apropierea binecuvântatei clipe, supravegheau de pe înălțimea terasei, neobosiți, orizontul, spre a descoperi într-acolo praful pe care-l va stârni, când o să apară, plutonul mobil al lui Atar…

Dar vinul lipsește: clipa cea mare nu poate fi sărbătorită. Nu ciocnesc. Iar ei se simt dezonorați…

– Sunt nerăbdător să se întoarcă. Îl aștept…

– Dar unde e, sergentule?

Și sergentul ne arată nisipurile:

– Nu se știe; el, căpitanul, e peste tot!

*

A fost totuși adevărată noaptea aceea, petrecută pe terasa fortului, vorbind despre stele. Altceva nu era de supravegheat. Stelele stăteau deasupra noastră, ca-n avion, sumedenie, însă neclintite.

În avion, când noaptea e prea frumoasă, se lasă aparatul la voia întâmplării, nu se pilotează deloc și avionul se apleacă puțin câte puțin pe partea stângă. L-ai crede încă planând orizontal, când dedesubtul aripii

drepte descoperi un sat. În deșert nu există case. Atunci, o flotilă de pescuit pe mare. Dar nu există, în largul Saharei, flotile de pescuit. Atunci? Atunci râzi de propria-ți eroare. Încet, îndrepți avionul. Și satul reapare. De panoplie îți agăți constelația pe care o lăsaseși să cadă. Un sat? Firește. Un cătun de stele. Însă, din vârful fortului, deșertul nu-i decât sloi de gheață, ca niște împietrite talazuri de nisip. Constelații bine înfipte. Sergentul ne îndrugă despre ele:

– Hehe! Cunosc eu bine direcțiile… Direcția spre steaua asta, drept înainte – Tunis!

– Ești din Tunis?

– Nu eu. Verișoara mea.

Se lasă o tăcere apăsătoare. Sergentul însă nu îndrăznește să ne ascundă:

– Într-o zi mă voi duce la Tunis.

Desigur, pe un alt drum decât dacă ai merge drept către steaua aceasta. Afară doar de cazul când, într-o zi de expediție, un puț secat nu-l va da cumva pradă poeziei delirului. Atunci steaua, verișoara și Tunisul se vor confunda. Atunci va începe inspirata călătorie pe care profanii o cred dureroasă.

– Am cerut o dată căpitanului o permisie pentru Tunis, ca să-mi văd verișoara. Și mi-a răspuns…

– Ce ți-a răspuns?

– Și mi-a răspuns: „E lumea plină de verișoare“. Și, pentru că era mai aproape, m-a trimis la Dakar.

– Era frumoasă verișoara ta?

– Aceea de la Tunis? Bineînțeles. Era blondă.

– Nu, aceea de la Dakar.

O! sergentule, te-am fi îmbrățișat pentru răspunsul tău puțin înciudat și melancolic:

– Aceea era o negresă…

Ce era pentru tine, Sahara, sergentule? Era un Dumnezeu în perpetuu marș către tine. Și Sahara mai era totodată, pentru tine, blândețea unei verișoare blonde, rămasă la cinci mii de kilometri de nisip în urmă.

Deșertul pentru noi? Pentru noi el era ceea ce se năștea în noi. Ceea ce învățam despre noi înșine. În noaptea aceea și noi am fost îndrăgostiți de-o verișoară și de-un căpitan…

3

Aflat la liziera teritoriilor nesupuse, Port-Etienne nu este un oraș. Se găsește acolo un fort, un hangar și o baracă de lemn pentru echipajele noastre. Împrejur, deșertul e atât de desăvârșit încât, fără a ține seama de slabele sale resurse militare, Port-Etienne-ul e aproape invincibil. Ca să-l ataci, ar trebui sărit un brâu de nisip și de foc, pe care rezzou-rile nu-l pot atinge decât la capătul puterilor lor, după epuizarea proviziilor de apă. Totuși, de când lumea, a existat mereu, spre miazănoapte undeva, un rezzou în marș către Port-Etienne. De fiecare dată, când căpitanul-guvernator vine să bea la noi un pahar cu ceai, ne arată pe hărți drumul lui, așa cum se povestește legenda câte unei frumoase domnițe. Dar acel rezzou, sorbit de nisip ca un fluviu, nu sosește niciodată, încât noi îl numim rezzou-ul fantomă. Grenadele și cartușele, pe care Guvernământul ni le împarte seara, zac la picioarele paturilor noastre, în cutiile lor. N-avem de luptat împotriva altui vrăjmaș decât a tăcerii, apărați înainte de toate de mizeria noastră. Și Lucas, șeful aeroportului, întoarce zi și noapte acul gramofonului, care, de la atâta depărtare de viață, ne vorbește într-un limbaj pe jumătate uitat și stârnește în fiecare o melancolie fără motiv, de o ciudată asemănare cu setea.

Astă-seară am cinat la fort, iar căpitanul-guvernator ne-a dus să-i admirăm grădina. A primit, într-adevăr, din Franța trei lăzi pline de pământ veritabil, care au străbătut astfel patru mii de kilometri. Răsar aici trei frunze verzi și noi le mângâiem cu degetele ca pe niște bijuterii. Când vorbește de ele, căpitanul ne spune: „Ăsta e parcul meu“. Și când suflă vântul nisipurilor, care usucă totul, parcul e coborât în pivniță.

Locuim la depărtare de un kilometru de fort și ne întoarcem acasă sub clar de lună, după cină. În bătaia lunii, nisipul e trandafiriu. Ne dăm seama de lipsurile noastre totale, însă nisipul e trandafiriu. Strigătul unei santinele reintroduce în mecanica lumii pateticul. Întreaga Sahară se sperie de umbrele noastre și ne pune întrebări, pentru că un rezzou se află în marș.

În țipătul santinelei răsună toate vocile pustiului. Deșertul nu mai e o casă pustie; o caravană de mauri magnetizează noaptea.

Am putea să ne credem la adăpost. Și totuși! Boală, accident, rezzou, câte primejdii nu se-ndreaptă spre noi! Pe pământ omul e ținta unor ochitori nevăzuți. Dar, ca un profet, santinela senegaleză ne-o aduce aminte.

Răspundem: „Francezi!“ și trecem prin fața îngerului negru. Respirăm mai bine. Câtă noblețe ne-a insuflat această amenințare… O! așa de îndepărtată încă, așa de puțin grăbită, așa de disimulată de atâta nisip: dar lumea nu mai este aceeași. Deșertul acesta redevine măreț. Un rezzou undeva pe drum, și care niciodată nu va reuși să ajungă până aici – iată divinitatea deșertului.

Acum e ora unsprezece seara. Lucas se întoarce de la postul de radio și mi-anunță, pentru miezul nopții, avionul din Dakar. La bord totul e în regulă. Cu avionul meu, la zece minute după miezul nopții, va fi transbordat curierul, iar eu voi decola spre nord. În fața unei oglinzi știrbite, mă bărbieresc cu atenție. Din când în când, cu șervetul strâns în jurul gâtului, mă reped până la ușă și privesc la nisipul gol: e frumos, dar vântul încetează. Mă întorc la oglindă. Mă gândesc. Un vânt care bate luni de zile, atunci când se oprește, răstoarnă uneori tot cerul. Îmi iau acum harnașamentul: lămpile de ajutor, înnodate de centură, altimetrul, creioanele. Mă duc până la Néri, care îmi va fi în această noapte radio-telegrafist de bord. Ca și mine, se bărbierește. Îl întreb: „Merge?“ Pentru moment merge. Această operație preliminară e cea mai puțin dificilă dintr-un zbor. Dar aud un bâzâit, o libelulă mi s-a izbit sfârâind de lampă. Fără să știu de ce, îmi înțeapă inima.

Ies încă o dată și mă uit: totul e pur. O faleză, care mărginește terenul, contrastează cu cerul de parcă s-ar face ziuă. Peste deșert s-a așternut o liniște adâncă, o liniște ca de casă bine orânduită. Dar uite că un fluture verde și două libelule se izbesc de lampa mea. Și încerc din nou un sentiment nedeslușit, care e poate de bucurie, poate de teamă, dar care urcă din străfundul meu, obscur deocamdată, mijind abia. Cineva îmi vorbește de foarte departe. Să fie oare instinctul? Ies din nou: vântul s-a liniștit cu desăvârșire. E tot răcoare. Am primit însă un avertisment. Ghicesc, îmi închipui că am să ghicesc ceea ce aștept: am dreptate? Nici nisipul, nici cerul nu mi-au dat nici un semn, însă mi-au vorbit două libelule și un fluture verde.

Mă sui pe o dună și mă așez cu fața spre răsărit. Dacă am dreptate, „aceasta“ nu va întârzia prea mult. Ce căutau cele două libelule aici, la sute de kilometri depărtare de oazele din interior? Urmele de sfărâmături târâte către plajă arată că pe mare bântuie ciclonul. Tot astfel, aceste insecte mi-arată că o furtună de nisip a început; o furtună dinspre răsărit, care a devastat plantațiile îndepărtate de palmieri de fluturii lor verzi. Spuma ei m-

a și atins. Și solemn, pentru că e o dovadă, și solemn, pentru că e o amenințare grea, și solemn, pentru că ascunde furtuna, vântul de răsărit crește. De abia îi aud suspinul. Sunt cea mai din urmă piatră de hotar pe care o ating valurile. La douăzeci de metri îndărătul meu nu s-ar fi clătinat nici o pânză. Arsura vântului m-a învăluit o dată, o singură dată, cu o mângâiere aproape moartă. Dar știu sigur că-n clipele următoare Sahara își va relua respirația și va scoate un al doilea suspin. Iar peste mai puțin de trei minute, indicatorul de vânt al hangarului nostru se va mișca. Și peste mai puțin de zece minute nisipul va umple tot cerul. Curând o să decolăm în acest pârjol, în mijlocul flăcărilor pustiului, reîntoarse.

Dar nu asta mă tulbură. Ceea ce mă umple de o barbară bucurie e faptul de a fi înțeles pe jumătate un limbaj secret, de a fi simțit, aşijderea sălbaticului, un semn, un semn grație căruia tot ce-o să se întâmple e vestit prin zgomote slabe; e faptul de a fi citit această mânie în bătăile de aripi ale unei libelule.

4

Acolo venisem în contact cu maurii nesupuși. Se iveau din inima teritoriilor interzise, a acelor teritorii peste care treceam în zborurile noastre; se hazardau până la forturile de la Juby sau Cisneros, să-și cumpere căpățâni de zahăr sau pachete de ceai, apoi se înfundau iarăși în lumea lor de mistere. Și încercam, atunci când treceau, să-i domesticim pe vreunii dintre ei.

Când era vorba de șefi influenți, îi încărcăm uneori la bord, în înțelegere cu direcția liniilor aeriene, ca să le arătăm lumea. Trebuia să le adormim orgoliul: dacă ucideau prizonieri, o făceau mai mult din dispreț decât din ură. Dacă ne încrucișam cu ei în preajma forturilor, nici măcar nu ne insultau. Ne întorceau spatele și scuipau. Iar acest orgoliu li-l da iluzia puterii lor. Câți dintre dânșii nu mi-au repetat, după ce puseseră pe picior de război o armată de trei sute de puști: „Norocul vostru e că Franța se află la mai mult de o sută de zile de marș…“

Îi plimbam, deci, și se întâmplă că trei dintr-înșii vizitară astfel această necunoscută Franță. Aparțineau rasei acelora care, întovărășindu-mă o dată în Senegal, începuseră să plângă de bucuria de a fi descoperit arbori.

Când îi regăsii la corturile lor, ridicau în slăvi music-hall-urile, unde femei goale dansau printre flori. Iată niște oameni care nu văzuseră niciodată un copac, nici o fântână, nici un trandafir, care auziseră numai din Coran de

existența grădinilor prin care curg izvoare, pentru că așa își închipuie ei paradisul. Paradisul acesta și frumoasele lui roabe se câștigă printr-o moarte amară în nisip, cu un foc de pușcă al necredinciosului, după ce s-a târât de-a lungul a treizeci de ani de mizerie. Dar Dumnezeu îi înșală, fiindcă francezilor, cărora le sunt dăruite toate aceste comori, nu le pretinde nici ispășirea prin sete, nici pe aceea prin moarte. Și de aceea stau visătoare acum căpeteniile cele bătrâne. Și de aceea, lăsându-și gândul să cutreiere prin Sahara, care se întinde, pustie, împrejurul cortului lor, și până la acea moarte care le va oferi plăceri atât de neînsemnate, se pierd în fel de fel de confidențe.

– Știi… Dumnezeul francezilor… El e pentru francezi mai generos decât Dumnezeul maurilor pentru mauri!

Cu câteva săptămâni mai înainte fuseseră plimbați în Savoia. Călăuza i-a dus înaintea unei cascade puternice, un fel de columnă împletită, care urla.

– Gustați, le-a spus.

Și apa era dulce. Apa! Câte zile de mers trebuie, la ei acolo, ca să dai de cel mai apropiat puț și, odată găsit, câte ore, ca să-l cureți de nisipul ce-l împotmolește, ajungând la un fel de noroi amestecat cu urină de cămilă! Apa! La Cap Juby, la Cisneros, la Port-Etienne, puii de mauri nu cer bani, ci, cu câte o cutie de conserve în mână, cerșesc apă:

– Dă puțină apă, dă…

– Dacă ești cuminte.

Apa, care e atât de prețioasă, apa, din care cea mai mică picătură scoate din nisip scânteia verde a unui fir de iarbă. Dacă a plouat undeva, un neașteptat exod însuflețește Sahara. Triburile se îndreaptă către iarba care va încolți la trei sute de kilometri mai departe. Și apa aceasta, atât de zgârcită, din care la Port-Etienne, de zece ani, nu căzuse picătură, vuia acum aici, în fața lor, ca și cum, dintr-o cisternă plesnită, s-ar fi revărsat apă pentru lumea întreagă.

– Să mergem, îi îndemna călăuza.

Dar ei nu se clinteau.

– Mai lasă-ne…

Tăceau, asistau cu gravitate, muți, la desfășurarea acelui solemn mister. Ceea ce se prăbușea astfel, din măruntaiele muntelui, era viața, era chiar sângele oamenilor. Debitul dintr-o secundă ar fi rechemat la viață caravane întregi, care, bete de sete, se înfundaseră pe veci în nesfârșitul lacurilor de sare și al lumii de miraje. Aici Dumnezeu se făcea cunoscut: nu i se putea

întoarse spatele. Își desfăcea stăvilarele și-și arăta puterea: cei trei mauri rămăseseră nemișcați.

– Ce să vedeți mai mult? Haideți…

– Trebuie așteptat.

– Așteptat ce?

– Sfârșitul.

Voiau să aștepte ora când Dumnezeu ar fi obosit de sminteala sa. El se călește iute, e zgârcit.

– Dar apa asta curge de o mie de ani!…

De aceea, în seara asta, ei nu stăruie asupra cascadei. E mai bine să țină ascunse unele miracole. E chiar mai bine să nu se gândească prea mult asupră-le, altminteri nu se mai înțelege nimic. Altminteri te îndoiești de Dumnezeu…

– Dumnezeul francezilor, vezi…

Dar îi cunoșteam bine pe sălbaticii mei amici. Aici, zguduiți în credința lor, buimăciți, sunt aproape gata să se supună. Visează ca indendența franceză să-i aprovizioneze din nou cu orz, asigurându-li-se securitatea de către trupele noastre sahariene. Și e adevărat că, odată supuși, vor fi câștigat bunuri imateriale.

Dar toți trei sunt din sângele lui El-Mammun, emirul din Trarza. (Cred că mă înșel asupra numelui său.)

L-am cunoscut pe acela pe vremea când era vasalul nostru. Investit cu onoruri oficiale pentru serviciile aduse, îmbogățit de guvernatori și respectat de triburi, nu-i lipsea nimic, pare-se, din avuțiile câte se văd. Dar într-o noapte, fără ca nimic să fi lăsat a se prevedea un atare gest, el masacră ofițerii pe care-i însoțea în deșert, puse mâna pe cămile, pe puști, și se duse să găsească triburile nesupuse.

Li se spun trădări acestor revolte neașteptate, acestor fugi în același timp eroice și deznădăjduite, ale câte unei căpetenii proscrise de acum înainte în deșert, deținătoare de o glorie scurtă, care se va stinge repede ca rachetele, sub barajul plutonului mobil al lui Atar. Și câte cineva se miră de aceste nebunești accese de îndrăzneală.

Totuși, istoria lui El-Mammun fu a multora dintre arabi. El îmbătrânea. Când cineva îmbătrânește, cugetă. Și veni o seară în care el își dădu seama

că-l trădase pe Dumnezeul Islamului și că-și mânjise mâna întinzându-le-o creștinilor și pecetluind cu ei un pact prin care pierdea totul.

Într-adevăr, câtă importanță aveau pentru el orzul și pacea? Războinic decăzut și ajuns păstor, iată-l amintindu-și că a locuit într-o Sahară unde fiecare cută de nisip era plină de primejdii ascunse, unde lagărul înaintat în noapte își trimitea străjile sale în punctele avansate, unde veștile despre mișcările vrăjmașilor făceau să bată inimile dimprejurul focurilor nocturne. El își amintește de gustul largurilor de mare, pe care, dacă omul le-a sorbit o singură dată, nu le va mai uita nicicând. Și iată-l că astăzi rătăcește fără nici o glorie printr-o liniștită întindere, goală de orice măreție. Abia astăzi Sahara este un deșert.

Poate că pe ofițerii pe care-i va asasina îi venera. Dar dragostea pentru Alah e mai puternică.

– Noapte bună, El-Mammun.

– Dumnezeu să te apere!

Ofițerii se înfășoară în pături, întinși pe nisip ca pe o plută, cu fața spre stele. Iată stelele toate cum se învârtesc domol, un cer întreg înregistrând timpul. Iată luna care se înclină peste nisipuri, întoarsă în neant, de Înțelepciunea Sa. În curând creștinii vor adormi. Încă vreo câteva minute, și nu vor mai luci decât stelele. Atunci, pentru ca triburile corcite să se reîntoarcă în splendoarea lor de odinioară, atunci, pentru ca să-și reia pândele lor, singurele care dau strălucire nisipului, va fi de ajuns strigătul pierdut al acestor creștini, pe care-i vor îneca în propriul somn… Câteva clipe încă și, din ireparabil, se va naște o lume…

Iar frumoșii locotenenți care acum dorm vor fi masacrați.

5

Kemal și fratele său Muian m-au invitat azi la Juby și, sub cortul lor, bem ceai. Muian mă privește în tăcere și păstrează, sub vălul albastru petrecut peste buze, o rezervă sălbatică. Vorbește numai Kemal și face pe gazda:

– Cortul meu, cămilele mele, femeile mele, sclavii mei, toate sunt ale tale.

Fără a mă părăsi o clipă din ochi, Muian se apleacă spre fratele său, rostește câteva vorbe, pe urmă se închide iarăși în tăcerea de mai înainte.

– Ce spune?

– Spune: „Bonnafous i-a furat lui R'Gueibat o mie de cămile".

Pe căpitanul Bonnafous, ofițer meharist aparținând plutoanelor lui Atar, nu-l cunosc. Dar cunosc faimoasa lui legendă, răspândită printre mauri. Ei vorbesc despre dânsul cu mânie, însă ca despre un fel de zeu. Prezența lui dă un misterios farmec nisipului. A răsărit chiar astăzi, nu se știe cum, în urma rezzou-urilor care mărșăluiau spre sud, furându-le sute de cămile și silindu-i, pentru a-și salva comorile pe care le credeau în siguranță, să se întoarcă împotriva lui. Dar acum, Atar fiind salvat prin această apariție de arhanghel, așezându-și tabăra pe o înălțime calcaroasă, stă acolo drept, ca un zălog aflat în păstrare, iar strălucirea lui e de așa fel încât silește triburile să mărșăluiască sub paloșul său.

Muian mă privește mai aspru și vorbește din nou.

– Ce zice?

– Zice: „Mâine vom pleca în rezzou contra lui Bonnafous. Trei sute de pușți".

Ghicisem eu ceva. Aceste cămile mânate spre puțuri de vreo trei zile încoace, apoi aceste șușoteli, această fervoare. Pare că se pregătește echiparea unei nevăzute corăbii cu pânze. Și vântul din larg, ce-o va duce, s-a și zvonit. Datorită lui Bonnafous, fiecare pas către miazăzi înseamnă un pas încărcat de glorie. Eu însă nu mai știu să aleg, din asemenea plecări, câtă rezervă de ură sau câtă de dragoste conțin ele.

E un vis amețitor să ai de ucis pe lume un dușman atât de frumos! Acolo unde răsare el, triburile de prin apropiere își strâng corturile, își adună cămilele și fug, tremurând de teama de a-l întâlni față în față; dar triburile cele mai îndepărtate sunt cuprinse de o amețeală asemănătoare cu aceea a dragostei. E o smulgere din tihna corturilor, din îmbrățișările femeilor, din somnul fericit; își dau seama că, după două luni de marș istovitor către sud, de sete arzătoare, așteptând pitiți sub vânturile nisipului, nimic pe lume n-ar prețui mai mult decât să cazi, pe neașteptate, în zorii zilei, peste plutonul mobil al lui Atar, și acolo, dacă vrea Dumnezeu, să-l asasinezi pe căpitanul Bonnafous.

– Bonnafous e puternic, îmi mărturisește Kemal.

Acum le cunosc taina. Ca și bărbații aceia care, râvnind o femeie, îi visează pașii călcând nepăsători când se plimbă, și se sucesc și se răsucesc toată noaptea prin somn, răniți, înfierbântați de plimbarea nepăsătoare pe care femeia și-o continuă în visul lor, ca și pe aceia, pasul îndepărtat al lui Bonnafous îi chinuie. Răvășind rezzou-urile îndreptate împotriva lui, acest

creștin travestit în maur a pătruns între răsculați, în fruntea celor două sute de pirați mauri ai săi, acolo unde, dezlegat de constrângerile legilor franceze, chiar și ultimul din propriii lui oameni s-ar putea smulge nepedepsit din serbie și l-ar putea sacrifica Dumnezeului său pe mesele de piatră, acolo unde numai prestigiul lui îi ține în frâu și unde chiar slăbiciunea sa îi îngrozește. Și-n această noapte, prin somnul lor greoi și adânc, el pășește, pășește nepăsător, iar pasul său răsună până în inima deșertului.

Mereu neclintit în fundul cortului, ca un basorelief de granit albastru, Muian se gândește. Numai ochii îi lucesc și pumnalul de argint, care nu mai este o simplă jucărie. Cum s-a schimbat de când s-a aliat cu rezzou-ul își simte ca niciodată propria-i noblețe și mă strivește cu dispreţul său; fiindcă o să se îndrepte către Bonnafous, fiindcă o să înceapă marșul în zori, împins de o ură care poartă toate semnele dragostei.

Încă o dată se apleacă spre fratele său, vorbește foarte încet și mă privește.

– Ce spune?

– Spune că va trage în tine dacă o să te întâlnească departe de fort.

– Pentru ce?

– El zice: „Tu ai avioane și T.S.F., tu îl ai pe Bonnafous, dar nu deții adevărul“.

Nemișcat între vălurile lui albastre, ca în faldurile unei statui, Muian mă judecă.

– El zice: „Mănânci salată ca și caprele, și carne de porc ca porcii. Femeile tale își arată obrazul fără rușine“: le-a văzut el. Zice: „Nu te rogi niciodată“. Zice: „La ce-ți folosesc avioanele, T.S.F.-ul, la ce-ți folosește Bonnafous, dacă nu deții adevărul?“

Îl admir pe maurul acesta, care nu-și apără libertatea, fiindcă în deșert ești întotdeauna liber, care nu apără comori deschise vederii, fiindcă deșertul e gol, care apără însă o împărăție ascunsă. În tăcerea valurilor de nisip, Bonnafous își conduce plutonul ca un corsar bătrân și, mulțumită lui, tabăra aceasta de la Cap Juby nu mai este o vatră de păstori trândavi. Amenințarea lui Bonnafous apasă asupra lor și, din pricina lui, seara, se strâng corturile. Cât de cumplită e tăcerea venită din sud: tăcerea lui Bonnafous! Și, vânător bătrân, Muian îl ascultă cum merge prin vânt.

Când Bonnafous se va înapoia în Franța, dușmanii săi, departe de-a se bucura, au să-l regrete, ca și cum plecarea lui ar răpi deșertului unul din poli,

iar existenței lor – ceva din prestigiul ei, și-mi vor spune:

– Pentru ce pleacă Bonnafous al tău?

– Nu știu…

El și-a riscat viața împotriva lor, și asta ani de-a rândul. Și-a tocmit legi după legile lor. A dormit cu capul rezemat de pietrele lor. În timpul nesfârșitelor urmăriri, a cunoscut ca și ei nopțile Bibliei, urzite din stele și vânt. Și iată-l că, plecând, dovedește că nu juca un joc esențial. Părăsește masa cu dezinvoltură. Iar maurii, pe care-i lasă să continue singuri jocul, pierd încrederea într-unul din sensurile vieții, care nu mai angajează oamenii până-n adâncul adâncurilor. Ei vor să creadă totuși în el.

– Bonnafous al tău: o să se întoarcă.

– Nu știu.

O să se întoarcă, așa gândesc maurii. Distracțiile din Europa nu vor putea să-l mulțumească, nici partidele de bridge de la garnizoană, nici avansarea, nici femeile. Se va întoarce chinuit de noblețea pierdută, acolo unde fiecare pas face să bată inima, ca un pas către dragoste. Va fi crezut că n-a trăit aici decât o aventură, că dincolo va regăsi esențialul, dar își va da seama cu dezgust că singurele bogății adevărate le-a avut aici, în deșert: această măreție a nisipului, noaptea, această tăcere, patria aceasta a vântului și a stelelor. Și dacă Bonnafous se va înapoia într-o zi, vestea o să se răspândească, din prima noapte, printre răsculați. Undeva, în Sahara, în mijlocul celor două sute de pirați ai lui, maurii vor ști că doarme. Atunci își vor porni către puțuri cămilele, își vor pregăti proviziile de orz. Își vor cerceta cu luare-aminte chiulasele armelor. Împinși de ură sau de dragoste.

6

– Ascunde-mă într-un avion care pleacă spre Marrakech…

În fiecare seară, la Juby, sclavul acela al maurilor îmi adresa aceeași scurtă rugăminte. Apoi, socotind că a făcut tot ce se putea pentru viața lui, se așeza lângă mine turcește și-mi pregătea ceaiul. Pe urmă, era liniștit toată ziua, căci se spovedise unicului doctor care, credea el, l-ar fi putut vindeca și se rugase de singurul Dumnezeu ce l-ar fi putut salva. Îndoit asupra ceainicului, rumegând tot timpul imaginile simple ale vieții sale, se gândea la pământurile negre din Marrakech, la casele trandafirii de acolo, bunuri elementare de care fusese despuiat. Lui nu-i era necaz pe mine că tăceam și nici că întârziam să-i insuflu viață: nu eram un om la fel cu el, ci o putere

care trebuia pusă în mișcare, eram ca un vânt prielnic și care avea să se abată într-o zi și asupra sorții sale.

Totuși, ca simplu pilot și șef de aeroport pe câteva luni, la Cap Juby, având drept avere doar o simplă baracă lipită de fortul spaniol și, înăuntrul barăcii, un lighean, un ulcior de apă sărată, un pat prea scurt, îmi făceam mai puține iluzii asupra puterilor mele:

– Vom vedea, moș Bark…

Toți sclavii se numesc Bark; deci și el se numea tot Bark. Cei patru ani de captivitate nu-l făcuseră încă să se resemneze; își aducea aminte că fusese rege.

– Ce făceai, Bark, la Marrakech?

La Marrakech, unde, fără îndoială, nevasta și cei trei copii ai lui trăiau încă, se îndeletnicise cu un meșteșug minunat:

– Eram văcar și mă chema Mohamed!

Acolo, caizii îl chemau la ei:

– Am boi de vânzare, Mohamed. Du-te de-i ia din munți.

Sau:

– Am o mie de oi pe câmp, mână-le mai sus, către suhaturi.

Și Bark, înarmat cu un toiag de măslin, domnea peste pribegia lor. El singur răspunzător de un norod întreg de oi, le domolea pe cele mai iuți, care se pregăteau să fete, ori le zgâlțâia pe cele trândave, bucurându-se de încrederea și ascultarea obștească. Era singurul care știa spre ce pământuri făgăduite se urcau ele, singurul în stare să citească drumul în stele, doldora de o știință cu care oile nu-s înzestrate, așa încât singur hotăra, în înțelepciunea lui, ceasul odihnei și al adăpatului. Și noaptea, veghind în picioare, în timp ce ele dormeau, cuprins de duioșie pentru atâta neștiutoare slăbiciune, scăldat în lâna lor până la genunchi, medic, profet și rege, Bark se ruga pentru norodul său.

Într-o zi i-au ieșit în cale arabii:

– Hai cu noi, să aducem vite din Sud!

L-au silit să meargă vreme îndelungă și când, după trei zile, apucă pe un drum scorburos de munte, la hotarele ținutului răsculat, l-au înhățat pur și simplu, l-au botezat Bark și l-au vândut.

Cunoșteam și alți sclavi. Mă duceam în fiecare zi sub corturi, să-mi beau ceaiul. Întins acolo cu picioarele goale pe covorul de lână deasă, care este singurul lux al nomadului și pe care acesta își durează o gospodărie de

câteva ore, gustam trecerea timpului. În deșert scurgerea timpului se simte. Sub arșița soarelui, te îndrepți către seară, către vântul cel proaspăt care va înviora trupul și-l va spăla de toate sudorile. Sub arșița soarelui, vite și oameni înaintează către adăpătoare cu siguranța cu care te îndrepți spre moarte. Astfel că lenea nu este niciodată zadarnică. Și orice zi e tot așa de frumoasă ca și drumurile care duc spre mare.

Îi cunoscusem pe acești sclavi. Ei se adună sub cort, când căpetenia scoate sobița, ceainicul și paharele din lada cu comori, din acea greoaie ladă plină de obiecte absurde, de lacăte fără chei, de glastre de flori fără flori, de oglinzi de trei gologani, de arme învechite care, aruncate astfel în nisip, te fac să te gândești la resturile unui naufragiu.

Atunci, tăcut, sclavul îndeasă sobița cu rămurele uscate, suflă în jeratic, umple ceainicul, pentru o treabă ce-ar putea-o face o copilă pune în mișcare niște mușchi care ar dezrădăcina un cedru. El e liniștit. E prins în joc: pregătirea ceaiului, îngrijirea cămilelor, mâncarea. Sub arșița zilei, să meargă spre noapte și sub gheața stelelor goale, să dorească arșița zilei. Fericite țările Nordului, în care anotimpurile alcătuie, vara, o legendă cu zăpadă, iarna, o legendă cu soare; triste tropice unde, în dogoarea de cuptor, nimic nu se schimbă prea mult; și fericită, de asemenea, această Sahară, unde ziua și noaptea îi leagănă cu atâta simplicitate pe oameni dintr-o speranță într-alta.

Câteodată sclavul negru, ghemuit în fața porții, adulmecă vântul de seară. În trupul lui greoi, de captiv, nu mai urcă amintirile. Abia își mai aduce aminte de clipa când a fost răpit, de loviturile, țipetele, brațele omului care l-au trimis în noaptea de acum. De atunci se cufundă într-un somn straniu, lipsit ca un orb de fluviile domoale ale Senegalului sau de orașele albe ale Marocului de Sud, lipsit ca un surd de sunetul vocilor familiare. Și negrul nostru nu se simte nenorocit, ci infirm. Picat într-o zi între nomazi, legat de migrațiile lor, înlănțuit pentru toată viața de meandrele pe care ei le descriu în deșert, ce-ar mai avea comun, de acum încolo, cu un trecut, cu un cămin, cu o femeie și cu niște copii care pentru el sunt la fel de morți ca toți morții?

Oameni care au trăit vreme îndelungată dintr-o iubire puternică, de care au fost mai apoi dezmoșteniți, se satură câteodată de singuratica lor noblețe. Ei se alătură cu umilință vieții și-și găsesc fericirea într-o dragoste mediocră. Li s-a părut plăcut să abdice, să devină slugarnici și să intre în liniștea dinlăuntrul lucrurilor. Sclavul își hrănește orgoliul din jeraticul stăpânului.

– Na, ține, zice uneori căpetenia către rob.

Este clipa când stăpânul e bun cu sclavul, căci oboselile și vipiile arșiței au trecut, și atât pentru unul, cât și pentru celălalt începe răcoarea. Și atunci îi dăruiește un pahar de ceai. Iar robul, copleșit de recunoștință, i-ar săruta, pentru paharul acela de ceai, genunchii. Sclavul nu e niciodată încărcat cu lanțuri. Nici n-are nevoie de ele! Cât e de credincios! Cu câtă înțelepciune îl renegă în sine pe deposedatul rege negru: el nu mai e nimic altceva decât un captiv fericit.

Totuși, într-o zi, îl vor elibera. Atunci când va fi prea bătrân pentru a-și mai merita fie hrana, fie veșmintele, i se va dărui o libertate nemăsurată. Timp de trei zile, robul se va oferi zadarnic spre vânzare, din cort în cort, din ce în ce mai slab, iar către sfârșitul zilei celei de a treia, se va întinde cuminte pe nisip. I-am văzut în felul acesta, la Juby, murind goi. În lunga lor agonie, maurii îi atingeau cu cotul, dar fără cruzime, iar copiii maurilor se jucau împrejurul epavei pământii și, în fiecare dimineață, alergau zbenguindu-se să vadă dacă mai răsuflă, dar fără a-și bate joc de bătrâna slugă. Totul era în firea lucrurilor. Era ca și când i-ar fi spus: „Ai muncit cumsecade, îți meriți somnul, dormi“. Iar pe cel lungit îl încerca foamea care nu e decât o amețeală, iar nu nedreptatea, singura care chinuie cu adevărat. Se amesteca încet-încet cu pământul. Uscat de soare și primit de pământ. După treizeci de ani de trudă, dreptul acesta la somn și la țărână.

Pe primul pe care l-am întâlnit nu l-am auzit gemând: dar n-avea împotriva cui geme. Ghiceam în el un soi de consimțământ obscur, cum ar fi acel al unui muntean pierdut, ajuns la capătul puterilor și care se trântește în zăpadă să doarmă învelit cu omăt și cu visurile din el. Nu suferința sa mă încrâncenă. Credeam în ea prea puțin. Dar moare, în moartea unui om, o lume necunoscută, și mă întrebam cum vor fi arătând imaginile ce se cufundau în el. Ce plantații din Senegal, ce orașe albe din Marocul de Sud se înfundau treaptă cu treaptă, în uitare? Nu puteam cunoaște dacă, în acea grămadă de carne neagră, se stingeau pur și simplu doar niște griji mizerabile: ceaiul de pregătit, oile de dus la adăpat… dacă adormea o inimă de sclav, sau dacă, reînviat sub o năvală de amintiri, murea un om în toată măreția lui. Osul tare al căpățânii sale conta pentru mine la fel de mult ca și lada cea hodoroagă, plină de comori. Nu știam ce culori de mătase, ce sărbătorești icoane, ce vestigii atât de desuete aici, așa de fără folos în deșertul acesta, scăpaseră în el de la pieire. Lada aceea era acolo, încătărămată și greoaie. Nu știam care anume parte a lumii se prăpădea în

marele somn al zilelor de pe urmă, se prăpădea în această conștiință și în această carne care, încet-încet, ajungea din nou beznă și rădăcini.

– Eram văcar și mă chema Mohamed…

Bark, robul cel negru, era cel dintâi din câți am cunoscut care să fi rezistat. Nu însemna nimic că maurii îi violaseră libertatea, că aveau să-l lase într-o zi mai gol decât se născuse pe lume. Sunt vijelii dumnezeiești care pustiesc, tot astfel, într-un ceas, recoltele oamenilor. Însă, mai puternic decât în avuturile lui, maurii îl amenințau în însuși miezul firii sale. Iar Bark nu se dădea bătut, în vreme ce atâția alți robi lăsaseră să moară într-înșii câte un biet văcar, care trebăluia tot anul să-și câștige pâinea!

Bark nu se statornicea în robie cum te-ai statornici, obosit de așteptare, înlăuntrul unei mediocre fericiri. Nu dorea să-și creeze bucurii de rob din atențiile stăpânului. El păstra pentru Mohamed absent casa pe care acel Mohamed o locuise în sufletul lui. Acea casă, tristă de-a fi rămas goală, însă pe care nimeni altul n-ar locui-o. Bark semăna acelui paznic îmbătrânit, care, între ierburile aleilor și plictiseala tăcerii, se topește de credință.

El nu spunea: „Sunt Mohamed ben Lhausin“, ci: „Mă chema Mohamed“, visând la ziua când acest personaj uitat ar învia, alungind prin propria înviere aparența lui de sclav. În tăcerea nopții, câteodată, toate amintirile îi reveneau, cu tăria unui cântec din copilărie. „În mijlocul nopții, ne povestea interpretul nostru maur, în mijlocul nopții, a vorbit despre Marrakech și i-au curs lacrimile.“ Nimeni nu scapă în singurătate de astfel de reîntoarceri în amintire. Pe neașteptate, în el se trezea celălalt, se întindea în trupul lui, își căuta femeia alături, acolo, în deșertul acela, unde niciodată vreo femeie nu se apropiase de el, asculta murmurând apele fântânilor, acolo unde niciodată nu cursese nici o fântână. Cu ochii închiși, Bark își închipuia că se află într-o casă albă, așezată în fiecare noapte sub aceeași stea, acolo unde oamenii locuiesc în case de dimie și urmăresc vântul. Plin de vechile-i duioșii, rechemate la viață în chip tainic, de parcă ținta lor ar fi fost pe aproape, Bark venea spre mine. Dorea să-mi spună că e gata, că toate duioșiile lui sunt gata și că n-așteaptă decât să se înapoieze acasă, pentru ca să le împartă tuturor. Era de ajuns un semn de-al meu. Și Bark surâdea, îmi sugera șiretlicul, la care eu, fără îndoială, nu mă gândisem niciodată:

– Mâine sosește curierul. M-ascunzi în avionul care pleacă spre Agadir…

– Bietul moș Bark!

Deoarece trăiam între răsculați, cum l-am fi putut ajuta să fugă? A doua zi, maurii ar fi răzbunat prin cine știe ce masacru furtul și insulta. Încercasem într-adevăr să-l cumpăr, ajutat de mecanicii de la escală, Laubergue, Marchal, Abgrall, însă maurii nu întâlnesc în fiecare zi europeni în căutare de sclavi. De aceea abuzează:

– Costă douăzeci de mii de franci.

– Vă bateți joc de noi?

– Privește ce brațe puternice are…

Și astfel, lunile treceau.

În sfârșit, pretențiile maurilor scăzură, și, cu ajutorul câtorva prieteni din Franța, cărora le scrisesem, fusei în stare să-l răscumpăr pe moș Bark.

Avură loc niște strașnice tocmeli. Ținură opt zile. Le purtam așezați pe nisip, în cerc, cincisprezece mauri, și cu mine. Un prieten al proprietarului și al meu, Zin Ould Rhattari, un bandit, mă ajuta pe ascuns:

– Vinde-i-l că, oricum, tot ai să-l pierzi, îi zicea el, după îndemnurile mele. E bolnav. Boala încă nu se vede pe dinafară, dar roade înăuntru. O să vină deodată o zi când o să-l vezi umflat. Vinde-i-l neîntârziat francezului.

Îi făgăduisem altui bandit, Raggi, un bacșiș, dacă stăruie să se facă târgul, și Raggi îl ademenea pe proprietar:

– Cu banii ai să cumperi cămile, puști și gloanțe. Ai să poți astfel să pleci în rezzou-uri și să declari război francezilor. Astfel, vei răpi de la Atar trei sau patru sclavi noi. Termină odată cu bătrânul ăsta!

Și mi l-a vândut pe Bark. Îl încuiai cu cheia, timp de șase zile, în baraca noastră, căci dacă l-aș fi lăsat să hoinărească pe afară înainte de trecerea avionului, maurii l-ar fi prins și l-ar fi revândut mai departe.

Îl scosei însă din starea lui de rob. Cu care prilej avu loc o adevărată ceremonie. Veni preotul mahomedan, vechiul proprietar și Ibrahim, caidul de la Juby. Acești trei pirați, care cu multă plăcere i-ar fi retezat capul la douăzeci de metri de zidul fortului, numai din plăcerea de a-mi juca un renghi, îl îmbrățișară călduros și iscăliră un act oficial.

– Acum ești fiul nostru.

Era și al meu, după lege.

Și Bark își îmbrățișă toți tații.

În baraca noastră avu parte de o blândă captivitate, până în clipa plecării. Ne punea să-i descriem de câte douăzeci de ori pe zi plăcuta călătorie: s-ar

coborî din avion la Agadir și i s-ar da, la escala de acolo, un bilet de autocar pentru Marrakech. Bark se juca de-a omul liber ca un copil care se joacă de-a exploratorul: acest drum către viață, acest autocar, aceste mulțimi, aceste orașe pe care o să le revadă…

Laubergue mă căută, în numele lui Marchal și al lui Abgrall. Nu se cădea ca Bark să crape de foame după ce-o să coboare. Îmi dăruiau o mie de franci pentru el; Bark își putea găsi astfel de lucru.

Mă gândeam la acele bătrâne doamne de la Asistențele Sociale, care fac „operă de caritate", donând douăzeci de franci și așteptând recunoștință. Laubergue, Marchal, Abgrall, niște mecanici de avion, lipsindu-se de o mie de franci, nu făceau operă de caritate și cu atât mai puțin îi interesa recunoștința. Ei nu se purtau astfel nici din milă, asemenea acelorași bătrâne doamne care visau la fericire. Ei se străduiau, pur și simplu, să redea unui om demnitatea lui de om. Știau tot așa de bine ca și mine că, odată isprăvită amenințătoarea bucurie a reîntoarcerii, întâia prietenă credincioasă care avea să-l întâmpine pe Bark va fi mizeria și că în mai puțin de trei luni o să-l treacă sudorile muncind pe undeva, de-a lungul căilor ferate, la scosul traverselor. Va fi mai puțin fericit decât în deșert, alături de noi. Însă, printre ai săi, o să aibă dreptul de-a fi el însuși.

– Haide, moș Bark, du-te și fii un om.

Avionul zbârnâia, gata să pornească. Bark se înclină pentru o ultimă oară peste nemărginita dezolare a ținutului de la Cap Juby. În fața avionului se adunaseră două sute de mauri, să vadă ce mutră face un sclav aflat înaintea porților vieții. L-ar fi recuperat ceva mai încolo în caz de pană.

Și-i făceam semne de adio nou-născutului în etate de cincizeci de ani, întrucâtva tulburați de a-l trimite la întâmplare în lume.

– Adio, Bark!

– Nu.

– Cum: nu?

– Nu. Eu sunt Mohamed ben Lhausin.

Primirăm pentru ultima oară vești de la el prin arabul Abdallah care, la rugămintea noastră, îi ajută lui Bark să coboare la Agadir.

Autocarul pleca numai seara, așa că Bark avea înaintea lui o zi. El rătăci la început așa de multă vreme prin micul oraș, fără să scoată o vorbă, încât Abdallah, simțindu-l neliniștit, se impresionă:

– Ce este?

– Nimic…

Pomenit, prin neașteptatele-i vacanțe, dintr-odată foarte slobod, Bark nu-și da seama încă de reînvierea sa. El încerca mulțumit o fericire surdă, însă în afara acestei fericiri nu prea se vedea diferența dintre Bark cel de ieri și Bark cel de azi. Împărțea totuși, începând chiar din acea clipă deopotrivă cu alți oameni, soarele acesta și dreptul de-a se așeza aici, sub umbrarul cafenelei arabe. Se așeză acolo. Comandă pentru el și pentru Abdallah ceai. Era întâiul său gest de domn; conștiința puterii ar fi trebuit să-l transfigureze. Însă chelnerul îi turnă ceaiul fără nici un fel de uimire, ca și când totul ar fi fost firesc. Nu știa că, turnând acel ceai, glorifica un om liber.

– Haide altundeva, spuse Bark.

Urcară spre Kasbah, care domină Agadirul.

Micile dansatoare berbere veniră spre ei. Aveau privirile așa de pline de o blândețe caldă încât Bark se simțea reînviind: ele erau acelea care, fără să-și dea seama, îl primeau în noua viață. Luându-l de mână cu drăgălășenie, îi oferiră așadar ceai, însă ca și cum ar fi oferit oricui altuia. Bark ținu să povestească despre reînvierea lui. Ele râdeau încetișor. Erau mulțumite pentru el, fiindcă îl vedeau mulțumit. Bark adăugă, pentru ca să le uluiască: „Eu sunt Mohamed ben Lihausin“. Dar asta nu prea le surprinse. Toți oamenii au un nume, și mulți se reîntorc de atât de departe…

El trase încă de Abdallah mai către oraș. Rătăci prin fața magherniților evreiești, privi marea, se gândi că putea merge după bunul său plac în orice parte ar fi vrut, că era liber… Dar libertatea aceasta i se păru amară: îl silea să vadă mai ales cât de mult fuseseră tăiate legăturile sale cu lumea.

Atunci, fiindcă tocmai trecea un copil, Bark îi mângâie obrazul cu blândețe. Copilul zâmbi. Nu era copilul unui stăpân pe care-l măgulea. Era un copil plăpând cel pe care-l mângâiase. Și care zâmbea. Și copilul acela îl remontă pe Bark, iar el își ghici pe acest pământ oarecare importanță de-a fi, din pricina unui plăpând de copil care i se simțise dator cu un zâmbet. Începea să întrevadă câte ceva și se grăbea acum cu pași mari.

– După ce umbli? întrebă Abdallah.

– După nimic, răspunse Bark.

Dar când se împiedică, la cotitura unei străzi, de un pâlc de copii care se jucau, se opri în loc. Asta era. Îi urmări în tăcere. Pe urmă, întorcându-se la gheretele evreiești, reveni cu brațele încărcate de daruri. Abdallah se enervă:

– Dobitocule, păstrează-ți banii!

Însă Bark nu-i mai da ascultare. Cu gravitate, făcu semn fiecăruia. Și micile mâini se întinseră către jucăriile, și brățările, și papucii cusuți cu fir de aur. Și fiecare țânc, după ce-și apuca bine comoara, o lua la fugă sălbatic.

Ceilalți copii din Agadir, aflând vestea, alergară la el: Bark îi încălță cu papuci de aur. Și în împrejurimile Agadirului, alți copii, ațâțați la rândul lor de larma aceea, se sculară și alergară țipând către Dumnezeul cel negru și, agățându-se de veșmintele roase ale sclavului, își cerură darul. Bark se ruina.

Abdallah îl crezu „nebun de bucurie". Dar eu cred că, pentru Bark, nu era vorba de cheltuirea unui prisos de bucurie.

Se simțea, fiindcă era slobod, stăpânul bunurilor esențiale, al dreptului de a se face iubit, de a călători spre nord ori spre sud și de a-și câștiga pâinea prin munca lui. La ce folos banii aceștia… atunci când el încerca, așa cum te încearcă zdravăn o foame, nevoia de a fi un om printre oameni, de a trăi legat de oameni. Dansatoarele din Agadir se arătaseră drăguțe cu moș Bark, dar de ele se despărțise așa cum venise: fără greutate, căci ele n-aveau nevoie de el. Acest chelner din cafeneaua arabă, acești trecători de pe străzi, toți respectau într-însul pe omul liber, împărțeau deopotrivă cu el soarele, însă nici unul nu-i dăduse a înțelege că ar avea nevoie de dânsul. Era liber, însă peste măsură de mult, de parcă nu se mai simțea atingând pământul. Îi lipsea acea povară a relațiilor umane care împiedică mersul, acele lacrimi, acele semne de adio, acele reproșuri, acele bucurii, tot ceea ce un om alintă ori sfâșie de fiecare dată când schițează un gest, adică acele mii de legături care-l alătură celorlalți și-i dau o pondere. Dar asupra lui Bark atârnau mii de nădejdi…

Și domnia lui Bark începea în acea glorie a soarelui amurgind peste Agadir, în acea răcoare care însemnase pentru el, atâta vreme, singura plăcere râvnită și singurul liman. Și cum se apropia ora plecării, ca altă dată printre oile lui, Bark înainta, scăldat de acest flux de copii, despicându-și prima potecă în lume. Se va înapoia, mâine, în mizeria alor săi, răspunzător al mai multor vieți decât ar fi fost poate vrednice să hrănească bătrânele sale brațe, însă de pe acum începuse să-și prețuiască adevărata-i importanță. Ca un arhanghel prea eterat ca să trăiască viața oamenilor, dar care, din vicleșug, ar fi purtat gloanțe la brâu, Bark mergea călcând anevoie, tras către pământ de o mie de copii, care aveau atâta trebuință de papuci de aur.

Așa e deșertul. Un Coran, care nu e decât o regulă a jocului, preface nisipul într-un imperiu. În adâncul unei Sahare care ar fi fost goală se joacă o tainică piesă, care ațâță pasiunile oamenilor. Viața cea adevărată a deșertului nu se încheagă din pribegiile triburilor în căutare de ierburi bune de pășunat, ci din jocul care acolo încă se mai joacă. Și câtă deosebire de materie între întinderile de nisip supuse și celelalte întinderi! Nu este oare tot așa pentru toți oamenii? În fața acestui deșert transfigurat îmi amintesc de jocurile copilăriei mele, de parcul umbros și aurit pe care-l populasem cu zei, de nesfârșita împărăție pe care-o închipuiam înăuntrul acelui kilometru pătrat, niciodată cunoscut în întregime, niciodată în întregime scormonit. Formam o civilizație închisă, unde pașii aveau un gust, unde lucrurile aveau un sens, neîngăduit nicăieri în altă parte. Ce rămâne din parcul plin de umbră al copilăriei, din parcul magic, înghețat, arzător, al cărui zid de pietre cenușii îl ocolești pe dinafară cu un fel de disperare, atunci când, ajuns om, trăiești sub alte legi, mirându-te că găsești închisă, într-un țarc așa de strâmt, o provincie din care-ți imaginaseși infinitul și înțelegând că în infinitul acela nu vei mai intra din nou niciodată, fiindcă în joc, iar nu în parc ar trebui să te reîntorci.

Dar nu mai există răscoală. Cap Juby, Cisneros, Puerto-Cansado, Saguet-El-Hamra, Dora, Smarra nu mai înseamnă mister. Orizonturile către care am alergat noi s-au stins unul după altul, la fel ca insectele acelea care, odată prinse în căușul mâinilor calde, își pierd culoarea. Însă cel care le urmărea nu era jucăria unei iluzii. Nu ne înșelam când alergam după descoperirile acelea. Nici sultanul din O mie și Una de Nopți, care era ademenit de o obsesie așa de subtilă, încât frumoasele lui captive, una câte una, se stingeau dimineața în brațele sale, pierzându-și, abia atinse, aurul aripilor. Ne-am hrănit cu magia nisipurilor, alții poate își vor scobi acolo puțurile lor de petrol și din ele se vor îmbogăți. Dar ei vor fi venit prea târziu. Căci plantațiile de palmieri interzise sau pulberea castă a scoicilor ne-au dăruit ceea ce aveau mai de preț: ofereau doar o singură oră de fervoare, și am fost noi cei care i-am sorbit-o.

Deșertul? Mi-a fost dat într-o zi să-l cunosc cu prețul vieții mele. În cursul unui raid către Indochina, în 1935, m-am trezit în Egipt, la hotarele Libiei,

prins între nisipuri ca într-un clei, și am crezut că am să mor acolo. Iată întâmplarea.

VII. ÎN MIJLOCUL DEȘERTULUI

1

Apropiindu-mă de Mediterana, am întâlnit nori joși. Am coborât la douăzeci de metri. Răpăielile ploii se sparg de parbriz și marea parcă fumegă. Încerc din răsputeri să zăresc ceva și să nu mă izbesc de vreun catarg de corabie.

André Prévot, mecanicul meu, mi-aprinde țigări.

– Cafea…

Dispare în fundul avionului și se întoarce cu termosul. Beau. Din când în când dau câte un bobârnac manivelei de gaz, ca să mă păstrez constant la două mii o sută de ture pe minut. Mi-arunc privirea peste cadrane: sunt ascultătoare, fiecare ac se află la locul lui. Mi-arunc privirea la marea care, năvălită de ploaie, scoate aburi, ca un imens bazin încălzit. Dacă aș fi în hidroavion, aș regreta că e atât de „scobită". Sunt însă în avion. Scobită sau nu, nu mă pot opri aici. Iar asta îmi dă, nu știu de ce, un sentiment absurd de siguranță. Marea aparține unei lumi care nu este a mea. Aici posibilitatea unei pane nu mă interesează, nu mă amenință: nu sunt echipat pentru mare.

După o oră și jumătate de zbor, ploaia se potolește. Norii sunt încă foarte jos, însă lumina trece acum prin ei ca un zâmbet larg. Admir această domoală pregătire pentru un timp frumos. Îmi ghicesc deasupra capului plutind o ușoară îngrămădire de bumbac alb. Conduc oblic, pentru a evita un vârtej de vânt: nu-i convenabil să înfrunți așa ceva. Și iată prima spărtură în lumină.

Am presimțit-o fără a o vedea, căci în fața mea, pe mare, zăresc o dâră lungă de culoarea dumbrăvilor, un fel de oază de un verde luminos și intens, ca cel al lanurilor de orz care îmi strângeau inima în Marocul de Sud, când mă reîntorceam din Senegal, după trei mii de kilometri de nisip. Am și aici același sentiment, că pătrund într-o provincie locuibilă, și simt o ușoară euforie. Mă întorc spre Prévot:

– S-a sfârșit, merge!

– Da, merge…

Tunis. În timpul alimentării cu benzină semnez hârtii. Dar, în momentul părăsirii biroului, aud un „Pluf!“, ca și când s-ar scufunda ceva. E unul din acele zgomote surde, fără ecou. Chiar pe dată mi-aduc aminte că am mai auzit cândva un zgomot asemănător: o explozie într-un garaj. Doi oameni fuseseră omorâți de tusea aceea seacă. Mă întorc spre drumul care o ia de-a lungul pistei: se mai vede doar puțin fum, două mașini în viteză s-au ciocnit, înțepenind apoi deodată locului ca între niște blocuri de gheață. Câțiva oameni aleargă spre ele, alții vin în goană spre noi.

– Telefonați… Un doctor… Capul…

Încerc o strângere de inimă. În mângâietoarea lumină a serii fatalitatea s-a ivit pe neașteptate. O frumusețe, o inteligență ori o viață distrusă… Tot astfel au mers prin deșert piraților, și nimeni nu le-a auzit pasul elastic pe nisip. A fost, în tabără, vuietul cel scurt al jafului. Apoi totul a recăzut într-o aurită tăcere. Aceeași pace, aceeași tăcere… Careva din preajmă vorbește despre o fractură a craniului. Nu vreau să știu nimic despre fruntea aceasta inertă și năclăită de sânge, întorc spatele spre drum și mă apropii de avionul meu. Păstrez însă în străfunduri impresia unei amenințări. Și zgomotul acela îl voi recunoaște curând. Când mă voi adânci în largul întinsului negru, cu două sute șaptezeci de kilometri pe oră, voi recunoaște aceeași tuse seacă: același „îhî“ al sorții, care ne aștepta la întâlnire.

În drum spre Benghazi.

2

În drum. Încă două ore de lumină. Apropiindu-mă de Tripolitania, am și renunțat la ochelarii negri. Și nisipul se îmbracă în aur. Doamne, cât e de pustie planeta aceasta! Încă o dată, fluviile, umbrele și lăcașurile oamenilor îmi fac impresia că se datorează unor împrejurări fericite. Ce întindere de roci și de nisip!

Dar totul îmi e străin, căci trăiesc în împărăția zborului. Simt cum se apropie noaptea în care te închizi ca într-un templu. În care te închizi, într-o neputincioasă meditație, în tainele riturilor esențiale. Toată această lume profană se șterge și în curând va dispărea. Tot acest peisaj e încă încins de o lumină bălaie, dar o parte din el a și început să se stingă. Și nu cunosc nimic, spun: nimic în stare să prețuiască atâta cât prețuiește această clipă. Toți cei care s-au împărtășit din misterioasa dragoste a zborului mă vor înțelege.

Încetul cu încetul îmi iau așadar rămas-bun de la soare. Renunț la marile întinderi aurite, care m-ar fi primit în caz de pană… Renunț la punctele de reper care m-ar fi îndreptat. Renunț la munții profilați pe cer care ar fi îndepărtat de mine primejdia. Intru în noapte. Plutesc. Nu-mi mai rămân decât stelele…

Această intrare în moarte a lumii se săvârșește domol. Treptat-treptat, îmi dispare lumina. Pământul și cerul se contopesc pe nesimțite. Pământul urcă și pare că se împrăștie ca un abur. Primele făclii ale nopții tremură ca într-o apă verde. Va trebui să mai aștept mult până se vor transforma în diamante dure. Va trebui să mai aștept mult până voi putea privi la liniștitele jocuri ale stelelor căzătoare. Au fost nopți în miezul cărora am urmărit întrecându-se atâtea scântei încât îmi părea că un vânt năprasnic scutură stelele.

Prévot încearcă lămpile fixe și lămpile de siguranță. Înfășurăm becurile în hârtie roșie.

– Încă un strat…

Și le adaugă un înveliș nou, atinge o priză. Lumina e încă prea puternică. Ar voala, ca la fotograf, palida imagine a lumii de afară. Ar distruge această umbră ușoară care, noaptea, mai învăluie câteodată lucrurile. Și noaptea a sosit. Dar încă nu e adevărata viață. A mai rămas un corn de lună. Prévot se înfundă undeva înapoia avionului și se întoarce cu un sendviș. Ciugulesc dintr-un ciorchine de strugure. Nu mi-e foame. Nici foame, nici sete. Nu simt nici o oboseală, cred că aș putea pilota astfel zece ani.

Luna a murit.

Prin întunericul nopții, Benghazi își face apariția. Benghazi odihnește într-o atât de adâncă beznă încât nici o lumină nu ni-l vestește. Am zărit orașul abia când l-am atins. Îi căutam aeroportul, când iată că luminile sale roșii s-au aprins. Ele alcătuiesc un dreptunghi negru. Virez. Lumina unui far proiectat spre cer urcă drept, ca țâșnirea unui incendiu, se întoarce și desenează pe câmpul aeroportului o cale de aur. Virez din nou, ca să-mi dau seama de obstacole. Echipamentul nocturn al acestei escale e minunat. Reduc și-mi încep coborârea ca în adâncul unei ape negre.

Când aterizez, ora locală e douăzeci și trei. Mă îndrept spre far. Ofițerii și soldații cei mai curtenitori din lume trec din umbră în lumina puternică a proiectorului, apărând și dispărând pe rând. Mi se iau în primire hârtiile, mi

se umple rezervorul de benzină. Trecerea mea se va aranja în douăzeci de minute.

– Faceți un viraj și treceți pe deasupra noastră, altminteri nu vom ști dacă ați decolat cum trebuie.

La drum.

Evoluez pe această cale de aur, către spărtura unui luminiș fără piedici. Avionul meu, tip „Simoun", își decolează încărcătura cu mult înainte de-a fi epuizat aria îngăduită. Proiectorul mă urmărește și-mi îngreunează virajul. În sfârșit, se-ndură și mă lasă; și-au dat seama că mă orbeau. Fac un semitur pe verticală, când proiectorul mă izbește din nou în față, dar abia m-a atins că mă și părăsește și-și îndreaptă într-altă parte lungul său flaut de aur. Simt că sub toate aceste atenții se ascunde o deosebită curtenie. Și acum mă îndrept din nou spre deșert.

Meteorologii din Paris, Tunis și Benghazi mi-au anunțat vânt în spate cu treizeci-patruzeci de kilometri pe oră. Contez pe trei sute de kilometri pe oră. Merg de-a dreptul către jumătatea unghiului din dreapta, care unește Alexandria cu Cairo. Astfel voi evita zonele interzise ale coastei și, cu toate devierile necunoscute pe care le voi suporta, am să mă agăț fie la dreapta, fie la stânga, de luminile unuia din aceste orașe, sau, mai în general vorbind, de luminile din valea Nilului. Voi pluti trei ore și douăzeci de minute dacă vântul nu-și schimbă direcția. Voi pluti trei ore și patruzeci și cinci de minute dacă vântul slăbește. Și încep să înghit câte o mie cincizeci de kilometri de deșert.

Nu mai e pic de lună. Doar o smoală neagră, care s-a revărsat până la stele. Nu voi zări nici o lumină, nu voi beneficia de nici un reper și, neavând radio-telegrafist, nu voi primi de la nimeni nici un semn înainte de-a atinge Nilul. Nici nu caut să observ altceva decât compasul și „Sperry-ul" meu. Nu mă mai interesez de nimic, decât de molcoma respirație a unei înguste linii de radium pe ecranul întunecat al aparatului. Când se mișcă Prévot, corectez ușor variațiile centrajului. Mă ridic la două mii de metri, unde mi s-a semnalat că vânturile sunt favorabile. La mari răstimpuri, aprind o lampă, ca să observ cadranele motoarelor, care nu sunt toate luminoase, dar în cea mai mare parte a timpului mă afund adânc în întuneric, printre minusculele mele constelații, care răspândesc aceeași lumină minerală ca și stelele, aceeași lumină nesecată și tăinuită, și care vorbesc o aceeași limbă. Asemenea astronomilor, citesc și eu o carte de mecanică cerească. Mă simt și

eu studios și pur. Totul s-a stins în lumea de afară. Mai e Prévot, care adoarme după o vajnică rezistență, iar eu rămân să-mi gust mai în tihnă singurătatea. Mai e ușorul zbârnâit al motorului și, în fața mea, pe harta de bord, toată această lume de stele calme.

Cuget între timp. Luna nu ne mai e de nici un folos și ne lipsește radio-telegrafistul. Nici o legătură, oricât de fragilă, nu ne va mai uni cu lumea, până ce nu ne vom întâlni față în față cu firul luminos al apei Nilului. Suntem în afara tuturor lucrurilor, și numai motorul ne ține în aer și ne face să existăm prin această smoală. Străbatem marea vale întunecată din basmele cu zâne, valea încercărilor. Nici un ajutor, aici. Nici o iertare, aici, pentru greșeli. Suntem lăsați la voia întâmplării.

O rază de lumină se strecoară printr-o crăpătură a standardului electric. Îl trezesc pe Prévot, ca să astupe crăpătura. Prévot se mișcă în umbră ca un urs, se scutură, se apropie. Se pierde în nu știu ce combinație de batiste și de hârtie neagră. Raza mea de lumină a dispărut. Era ca o spărtură făcută în această lume. Nu avea aceleași însușiri ca palida și îndepărtata lumină a radiumului. Era o lumină ca de cabaret, nu o lumină stelară. Dar care mai ales mă orbea, ștergând celelalte sclipiri.

Trei ore de zbor. O lumină care-mi pare puternică țâșnește la dreapta mea. Privesc. O lungă brazdă luminoasă se agață de lampa de la capătul aripii, care până acum îmi rămăsese invizibilă. E o sclipire intermitentă, când stinsă, când strălucitoare: iată că am intrat într-un nor. Lampa mea se răsfrânge în el. În preajma punctelor de reper aș fi preferat un cer limpede. Aripa se luminează în halo. Lumina se așază, și se fixează, și strălucește, și alcătuiește acolo jos un buchet trandafiriu. Vârtejuri adânci mă zdruncină. Plutesc undeva prin pântecul unui cumulus, a cărui grosime n-o cunosc. Mă ridic până la două mii cinci sute și nu ies din el. Cobor la o mie de metri. Buchetul de flori e tot în același loc, nemișcat și din ce în ce mai strălucitor. Bine. Merge și așa. Fie ce-o fi. Mă gândesc la altceva. Vom vedea când vom ieși. Dar nu-mi place deloc lumina asta de crâșmă ordinară.

Calculez: „Aici dănțui puțin, și nu e de mirare, dar am avut vârtejuri în tot lungul drumului, deși zburam la altitudine mare și cerul era limpede. Vântul nu s-a potolit și trebuie să depășesc viteza de trei sute de kilometri pe oră“. La urma urmei, nu știu nimic precis, voi încerca să mă reperez când voi ieși din nori.

Și am ieșit. Buchetul s-a topit deodată. Dispariția lui îmi vestește evenimentul. Privesc înainte și zăresc, atât cât se poate zări ceva, o vale îngustă de cer și zidul următorului cumulus. Buchetul a și reînviat.

Nu voi mai ieși din acest clei decât cel mult pentru câteva clipe. După trei ore și jumătate de zbor, acesta începe să mă neliniștească, fiindcă mă apropii de Nil, dacă într-adevăr înaintez așa cum îmi închipui eu. Voi reuși, poate, dacă am puțin noroc, să zăresc Nilul printre culoarele de nori, dar nu sunt nici ele prea numeroase. Încă nu îndrăznesc să cobor: dacă, din întâmplare, sunt mai puțin rapid decât o cred eu, zbor încă peste regiuni înalte.

Până acum nu simt totuși nici o neliniște. Mă tem doar că risc să pierd din timp. Dar pun un hotar seninătății mele: voi zbura patru ore și cincisprezece minute. După trecerea acestor ore, chiar fără vânt, ceea ce nu e însă probabil, voi fi depășit valea Nilului.

Când ajung la ciucurii norilor, buchetul azvârle scântei din ce în ce mai grăbite, apoi se stinge dintr-odată. Nu-mi sunt agreabile aceste comunicări cifrate cu stihiile nopții.

O stea verde răsare în fața mea, strălucitoare ca un far. E o stea sau e un far? Nu-mi place nici lumina aceasta supranaturală, acest astru de rege-mag, această primejdioasă invitație.

Prévot s-a trezit și luminează cadranele motoarelor. Nu-mi trebuie nici unul, nici el, nici lampa lui. Tocmai am dat de o crăpătură între doi nori și folosesc prilejul ca să privesc în jos. Prévot adoarme iarăși.

De altfel, nu-i nimic de privit.

Patru ore și cinci minute de zbor. Prévot a venit să stea lângă mine:

– Ar fi trebuit să fim la Cairo…

– Cred și eu…

– Ce-i aia, acolo, stea sau far?

Am redus puțin motorul și fără îndoială că asta l-a trezit pe Prévot. E sensibil la toate variațiile zgomotelor de zbor. Încep o coborâre lentă, ca să mă strecor sub clădăraia norilor.

Îmi consult harta. Oricum ar fi, am atins cota 0: nu risc nimic. Cobor mereu și virez în plin spre nord. Astfel, îmi vor veni la geamuri luminile orașului. Desigur că le-am depășit, așa că-mi vor apărea la stânga. Zbor acum pe sub cumuluși. Dar merg de-a lungul unui alt nor, care coboară mai jos, la stânga mea. Virez ca să nu mă las prins în plasa lui și apuc spre nord-nord-est.

Fără doar și poate, norul acela se întinde mult mai dedesubt și îmi acoperă tot orizontul. Nu mai îndrăznesc să pierd din altitudine. Am atins cota patru sute a altimetrului meu, dar nu cunosc presiunea de aici. Prévot se apleacă. Îi strig: „Mă îndrept spre mare, voi căuta să alunec spre suprafața mării, ca să nu mă izbesc de pământ…“

De altfel, n-am nici o dovadă că nu sunt chiar deasupra mării. Cu siguranță, sub norul acesta, întunericul e de nepătruns. Mă lipesc de fereastră, încerc să citesc sub mine. Caut să descopăr lumini, semne. Sunt un om care scormonește cenușa. Sunt un om care încearcă din răsputeri să regăsească în fundul unei vetre jeraticul vieții.

– Un far marin!

Zărisem în același timp cursa aceea de eclipse! Ce nebunie! Unde era acel far-fantomă, acea născocire a nopții? Căci chiar în clipa în care Prévot și cu mine ne aplecam să-l regăsim, la trei sute de metri sub aripile noastre, deodată…

– Ah!

Cred că n-am spus nimic altceva. Cred că n-am simțit nimic altceva decât o înspăimântătoare pârâitură care zdruncină lumea noastră în temeliile ei. Cu două sute șaptezeci de kilometri pe oră ne-am izbit de pământ.

Sunt sigur că, în sutimea de secundă care a urmat, n-am așteptat altceva decât marea stea purpurie a exploziei în care aveam să ne destrămăm amândoi. Nici Prévot, nici eu n-am simțit o cât de mică emoție. Nu observasem la mine decât o nemărginită așteptare, așteptarea acelei stele orbitoare în care aveam să ne topim amândoi în aceeași clipă. Dar nu răsări nici o stea purpurie. Urmă un soi de cutremur de pământ, care ne distruse cabina, smulgându-i ferestrele, împrăștiind bucăți de tablă la sute de metri depărtare, umplându-ne până și măruntaiele cu bubuitul său. Avionul vibra ca un cuțit implântat de departe într-un lemn tare. Și noi eram frământați de această mânie. O secundă, două… avionul tremura întruna și cu o monstruoasă nerăbdare așteptam ca proviziile sale de energie să-l facă să explodeze ca o grenadă. Dar zdruncinăturile lui lăuntrice se prelungeau, fără să izbucnească erupția finală. Și nu înțelegeam nimic din acel clocot nevăzut. Nici dârdâiala aceea n-o înțelegem, nici mânia, nici acel răgaz prelungit… Cinci secunde, șase secunde… Și deodată simțirăm o senzație de rotire, un șoc care ne proiectă țigările pe fereastră, pulverizând aripa dreaptă, apoi nimic. Nimic decât o împietrire de gheață. Îi strigai lui Prévot:

– Sări repede!

El strigă în același timp:

– Foc!

Și ne și zvârlirăm prin fereastra smulsă. Eram în picioare, la douăzeci de metri. Îl întrebai pe Prévot:

– Ești teafăr?

El îmi răspunse:

– N-am nici pe dracu!

Dar își freca genunchiul. Îi spuneam:

– Pipăie-te, mișcă-te, jură-mi că nu ți-ai frânt nimic…

Iar el îmi răspundea:

– Nu e nimic, e doar pompa de siguranță…

Mă gândeam că se va prăbuși dintr-o clipă într-alta, despicat de la cap la buric, dar el îmi repeta cu ochii ficși:

– E pompa de siguranță!…

Eu, eu mă gândeam: iată, a înnebunit, va începe să țopăie…

Dar, întorcându-și ochii de la avionul care, începând din acea clipă, era salvat de la foc, mă privi și răspunse:

– Nu-i nimic, numai pompa de siguranță mi-a jupuit genunchiul.

3

E de necrezut că trăim. Cu lanterna în mână, cercetez urmele înscrise de avion pe sol! La două sute cincizeci de metri de la punctul său de oprire, regăsim în sfârșit bucăți de fier răsucite și bucăți de tablă cu care, de-a lungul parcursului, a împroșcat nisipul. Când se va lumina de ziuă, vom afla că ne-am ciocnit aproape în tangentă de un povârniș ușor de pe vârful unui podiș pustiu. La punctul de ciocnire, o gaură scurmată în nisip seamănă cu golul făcut de izbitura unui plug. Cu furie și mișcări de coadă de reptilă, fără tumbe, avionul a mers târându-se pe pântec. S-a târât cu două sute șaptezeci de kilometri pe oră. Fără îndoială că viața ne-o datorăm acestor pietre negre și rotunde, care se rostogolesc în voie pe nisip și care pentru noi au alcătuit un fel de platou pe rotile.

Prévot desface acumulatorii, ca să evite un incendiu tardiv prin scurtcircuit. M-am rezemat cu spatele de motor și mă gândesc: am suportat, la altitudine, timp de patru ore și cincisprezece minute, un vânt de cincizeci de kilometri pe oră și într-adevăr eram zguduit din răsputeri. Dar, dacă mai

târziu vântul și-a schimbat direcția, habar n-am în ce parte a apucat-o. Mă consider, deci, într-un pătrat cu latura de patru sute de kilometri.

Prévot se așază lângă mine și spune:

– E uluitor că ne aflăm în viață.

Nu-i răspund nimic și nu simt nici o bucurie. Mi-a venit un gând, care mi se învârte de mult prin cap și care a și început ușor să mă tulbure.

Îl rog pe Prévot să-și aprindă lampa ca reper și o iau drept înainte, cu lanterna în mână. Privesc atent pământul. Înaintez domol, descriu un semicerc mare și schimb de mai multe ori direcția. Răscolesc mereu pământul, de parcă aș căuta un inel pierdut. Tot așa căutasem mai înainte jăraticul. Mă afund mereu în întuneric, aplecat peste pata de lumină pe care o mișc. Așa este… așa este… Mă înapoiez încet la avion. Mă rezem de cabină și reflectez. Căutam un motiv de speranță, dar nu l-am găsit. Căutam un semn trimis de viață, și viața nu mi-a făcut nici un semn.

– Prévot, n-am dat nici măcar peste un fir de iarbă…

Prévot tace, nu știu bine dacă m-a înțeles. Vom mai vorbi despre asta la ridicarea cortinei, când se va face ziuă. Simt numai o mare oboseală, mă gândesc: „Ne aflăm la aproape patru sute de kilometri în inima deșertului…“ Deodată, sar în picioare:

– Apa!

Rezervoarele de benzină, rezervoarele de ulei au plesnit. Rezervoarele noastre de apă, de asemenea. Nisipul a supt tot. Găsim o jumătate de litru de cafea pe fundul unui termos pulverizat și un sfert de kilogram de vin alb în fundul altuia. Filtrăm aceste lichide și le amestecăm. Mai dăm și peste puțini struguri și peste o portocală. Dar fac o socoteală: „În cinci ore de drum prin deșert, sub dogoarea soarelui, toate astea-s nimic…“

Ne instalăm în cabină să așteptăm ziua. Mă întind să dorm. Așteptând să mă fure somnul, fac bilanțul aventurii noastre: nu știm nimic despre poziția în care ne aflăm. Nu avem nici un litru de lichid. Dacă ne aflăm cu aproximație pe traseul cel drept, ne vor găsi peste opt zile, în cel mai bun caz, și va fi prea târziu. Dacă am derivat oblic, ne vor găsi peste șase luni. Nu trebuie să ne bizuim pe avioane: ne vor căuta pe o suprafață de trei mii de kilometri.

– Ah! ce păcat… mi se adresează Prévot.

– De ce?

– Puteam s-o sfârșim atât de frumos, dintr-odată!…

Dar nu trebuie să abdicăm atât de iute. Și eu, și Prévot ne revenim. Nu trebuie să pierdem nădejdea, oricât de slabă ar fi, a unei salvări miraculoase pe calea aerului. Și nici nu trebuie să stăm pe loc și să ne scape, poate, astfel, vreo oază apropiată. Astăzi vom umbla toată ziua. Și apoi, ne vom întoarce la aparat. Dar, înainte de a pleca, ne vom însemna programul cu litere mari pe nisip.

Prin urmare, m-am strâns ca un ghem și voi dormi până-n zori. Și sunt foarte fericit că am să dorm. Oboseala mă învăluie cu o prezență multiplă. Nu sunt singur în deșert, somnolența mea e populată de glasuri, de amintiri și de mărturisiri șoptite. Încă nu mi-e sete, mi-e bine, mă dărui somnului ca unei aventuri. Realității îi ia locul visul…

Ah! a fost cu totul altceva când s-a făcut ziuă!

4

Mi-a fost nespus de dragă Sahara. Am petrecut nopți întregi în mijlocul răsculaților. M-am trezit în largul auriei întinderi peste care vântul și-a purtat vârtejurile ca hula pe o mare. Am așteptat acolo ajutoare, dormind sub propria-mi aripă, dar nu era de comparat.

Umblăm pe versantul colinelor șerpuitoare. Solul e alcătuit din nisip acoperit pe de-a-ntregul de un singur strat de pietre lucioase și negre. Parcă ar fi solzi de metal și toate crestele care ne înconjoară strălucesc aidoma unor armuri. Ne-am prăbușit într-o lume minerală. Suntem închiși într-un peisaj de fier.

După ce am trecut de prima creastă, se anunță în depărtare o altă creastă, la fel de lucioasă și de neagră. Mergem râcâind pământul cu picioarele, pentru a înscrie în urmă un fir conducător după care, mai târziu, să ne putem întoarce. Înaintăm cu fața spre soare. Împotriva oricărei logici, m-am hotărât s-o țin drept către soare-răsare, căci totul mă face să cred că am depășit Nilul: buletinul meteorologic, timpul meu de zbor. Dar am făcut o scurtă tentativă spre vest și am simțit o indispoziție pe care nu mi-am putut-o lămuri. Am amânat atunci vestul pe mâine. Și am sacrificat în mod provizoriu nordul care, totuși, duce la mare. Peste trei zile, când vom hotărî, pe jumătate în delir, să ne părăsim definitiv aparatul și să mergem drept înainte până vom pica jos, ne vom îndrepta tot spre soare-răsare. Mai precis, spre est-nord-est. Și asta tot fără nici o rațiune, ba chiar împotriva oricărei speranțe. Dar, odată salvați, vom descoperi că nici o altă direcție nu ne-ar fi

îngăduit să ne întoarcem, căci, prea istoviți cum eram, nici mergând către nord n-am fi putut ajunge la mare. Oricât mi-ar părea de absurd, astăzi îmi vine să cred că, în lipsa oricărei indicații care ne-ar fi putut motiva alegerea, am ales direcția aceea numai pentru că ea îl salvase pe prietenul meu Guillaumet, în Anzi, unde-l căutasem atâta. În chip nelămurit, devenise pentru mine direcția vieții.

După cinci ore de mers, peisajul se schimbă. E parcă un râu de nisip care s-ar scurge într-o vale și noi o apucăm pe acest fund de vale. Mergem cu pași mari, căci trebuie să ajungem cât mai departe cu putință și să ne întoarcem înainte de căderea nopții, dacă n-o să descoperim nimic. Dar deodată mă opresc:

– Prévot.

– Ce-i?

– Urmele…

De cât timp uitasem să mai lăsăm îndărătul nostru vreo brazdă? Dacă n-o regăsim, înseamnă moartea.

Ne întoarcem apucând-o spre dreapta. Când vom fi destul de departe, vom vira perpendicular pe prima noastră direcție și ne vom regăsi urmele acolo unde încă ni le însemnasem.

După ce-am reînnodat firul, plecăm. Căldura crește și, cu ea, se nasc mirajele. Dar acestea nu sunt încă decât miraje elementare. Mari lacuri se formează și dispar când înaintăm. Luăm hotărârea să străbatem valea de nisip și să escaladăm creasta cea mai înaltă, pentru a scruta orizontul. Mergem de șase ceasuri încheiate. Trebuie să fi străbătut, desigur, cu pașii noștri mari, treizeci și cinci de kilometri. Am ajuns pe culmea acestei crupe negre, unde ne așezăm tăcuți. La picioarele noastre, valea de nisip se revarsă într-un deșert de nisip fără pietre, a cărui orbitoare lumină albă arde ochii. Cât vezi înainte e numai gol. Dar, la orizont, jocuri de lumină compun acum miraje mai tulburătoare. Fortărețe și minarete, mase geometrice cu linii verticale. Zăresc și o mare pată neagră care simulează vegetația, dar e sugerată de cel din urmă din norii care s-au topit în timpul zilei și care au să reînvie odată cu reîntoarcerea serii. Nu-i decât umbra unui cumulus.

Zadarnic înaintăm, încercarea asta nu duce nicăieri. Trebuie să ne întoarcem la avionul nostru, această baliză roșie și albă care, poate, va fi reperată de camarazi. Deși nu-mi întemeiez nici o nădejde pe aceste cercetări, îmi apar drept unica noastră posibilitate de scăpare. Dar mai ales

am lăsat acolo ultimii noștri stropi de băutură, și acum trebuie să bem cât mai neîntârziat. Trebuie să ne întoarcem, pentru a trăi. Suntem prizonierii acestui cerc de fier: scurta autonomie a setei noastre.

Dar cât e de greu să baţi cale întoarsă, când poate că te îndreptai spre viaţă! Dincolo de miraje, poate că orizontul e bogat în cetăţi adevărate, în canale cu apă dulce și în pajiști. Știu că am dreptate să mă întorc. Și totuși mă încearcă impresia unei prăbușiri, când recurg la această groaznică lovitură de măciucă.

Ne-am culcat lângă avion. Am străbătut mai mult de șaizeci de kilometri. Băutura ne-am isprăvit-o. Mergând spre răsărit, n-am întâlnit nici un semn și nici un camarad n-a zburat peste acest tărâm. Cât o să putem rezista? De pe-acum ne e atât de sete…

Am ridicat un rug mare, încropindu-l din câteva sfărâmături de la aripa pulverizată. Am pregătit benzina și câteva table de magneziu, care dau o puternică strălucire. Am așteptat întâi ca noaptea să se lase foarte întunecoasă, ca să facem să țâșnească incendiul nostru… Dar unde se află oamenii?

Acum flacăra se înalță. Cu evlavie privim cum fanarul nostru arde în pustiu. Privim cum strălucește în noapte tăcutul și învăpăiatul nostru mesaj. Și reflectez că, dacă duce cu sine un apel patetic, duce în același timp și foarte multă dragoste. Cerem de băut, dar cerem și să comunicăm. Să se aprindă în noapte un alt foc, numai oamenii stăpânesc focul, să ne răspundă!

Revăd ochii soției mele. Nu voi mai vedea decât ochii aceștia. Ei pun întrebări. Revăd ochii tuturor celor care, poate, țin la mine. Și ochii aceștia pun întrebări. O întreagă adunare de priviri mă mustră pentru tăcerea mea. Răspund! Răspund! Răspund din toate puterile mele, nu pot arunca în noapte o flacără mai orbitoare!

Am făcut ce am putut. Amândoi am făcut ce am putut: aproape șaizeci de kilometri fără să bem. De acum înainte nu vom mai bea. E oare vina noastră dacă nu putem aștepta mai mult decât atât? Am fi stat acolo, așa de cuminți, sorbind din ploștile noastre. Dar din clipa în care am aspirat fundul paharului de cositor, un orologiu a început să bată. Din clipa în care am sorbit ultima picătură, am început să cobor o pantă. Ce pot face dacă timpul, ca un fluviu, mă fură? Prévot plânge. Îl bat pe umăr. Îi spun, ca să-l mângâi:

– Dacă o fi să crăpăm, crăpăm…
El îmi răspunde:
– Dacă-ți închipui că plâng pentru mine…

Ei! desigur, am descoperit și eu evidența aceasta. Nimic nu e cu totul de nesuportat. Mâine și poimâine voi învăța că, într-adevăr, nimic nu e cu totul de nesuportat. Nu cred decât pe jumătate în supliciu. M-am mai gândit cândva la asta. Am crezut într-o zi că mă înec, închis într-o cabină, și n-am suferit prea mult. Am crezut câteodată că mă voi face fărâme și fărâmițe, și nici asta nu mi-a părut cine știe ce eveniment. N-am să cunosc deloc, nici aici, spaima. Mâine voi învăța, în privința asta, unele lucruri și mai ciudate. Și Dumnezeu știe dacă, în ciuda marelui foc înălțat de mine, am renunțat să mă fac auzit de oameni!…

„Dacă-ți închipui că plâng pentru mine…“ Da, da, iată ce e cu totul de nesuportat. De câte ori văd ochii aceia care așteaptă, simt parcă o arsură. Mă cuprinde deodată pofta să mă scol și să fug drept înainte. Undeva acolo oamenii cheamă în ajutor, oamenii naufragiază!

E o ciudată răsturnare de roluri, dar am gândit întotdeauna că așa era. Cu toate astea, aveam nevoie de Prévot ca să fiu absolut sigur. Ei bine, nici Prévot nu va cunoaște această groază în fața morții, cu care ni se împuie urechile. Dar există un lucru pe care el nu-l poate răbda, și nici eu.

Ah! Consimt, desigur, să mă las pradă somnului, să adorm pentru o noapte sau pentru veșnicie. Dacă dorm, nu mai știu deosebirea. Și apoi, ce pace! Dar strigătele acelea care au să se audă acolo, și acele mari flăcări de disperare… nu suport imaginea lor. Nu pot să-mi încrucișez brațele în fața unor astfel de naufragii! Fiecare clipă de tăcere îi ucide câte puțin pe cei care îmi sunt dragi. Și o mare furie își face drum în mine: pentru ce lanțurile astea care mă împiedică să sosesc la timp și să-i salvez pe cei care se scufundă? Pentru ce incendiul nostru nu ne transmite strigătul până la capătul lumii? Răbdare!… Sosim!… Sosim!… Suntem salvatorii!

Magneziul s-a consumat și focul nostru pălește. N-a rămas din el decât un morman de jeratic, peste care ne aplecăm să ne încălzim. S-a sfârșit marele și luminosul nostru mesaj. Ce a dezlănțuit el în lume? Hm! știu bine că n-a dezlănțuit nimic. Era vorba aici de o rugă ce n-a putut să se facă auzită.

Bine. Mă voi duce să mă culc.

5

În mijirea zorilor, am adunat de pe aripile avionului, ștergându-le cu o cârpă, cam cât un fund de pahar de rouă, amestecată cu vopsea și ulei. Era un amestec grețos, dar l-am băut. În lipsă de altceva, cel puțin ne-am înmuiat buzele. După acest praznic, Prévot îmi spune:

– Din fericire, mai avem revolverul.

Mă simt deodată agresiv și mă întorc spre el cu o nestăpânită vrăjmășie. N-aș urî în clipa asta nimic mai mult decât o efuziune sentimentală. Am o nemărginită nevoie să privesc totul ca fiind foarte simplu. Simplu e să te naști. Simplu e să crești. Și e simplu să mori de sete.

Mă uit cu coada ochiului la Prévot, gata să-l jignesc, dacă e nevoie, numai să tacă. Dar Prévot mi-a vorbit liniștit. A tratat o chestiune de igienă. A abordat acest subiect ca și cum mi-ar fi spus: „Ar trebui să ne spălăm pe mâini". Atunci suntem de acord. M-am gândit încă de ieri, de când am zărit teaca de piele. Reflexiile mele erau cuminți, nu patetice. Numai socialul e patetic. Neputința noastră de a-i liniști pe cei de care suntem răspunzători. Și nu revolverul.

Tot nu ne caută sau, mai precis, suntem fără îndoială căutați în altă parte. Probabil în Arabia. Nu vom auzi, de altfel, nici un avion până mâine, când îl vom fi părăsit pe al nostru. Această trecere unică, atât de îndepărtată, ne va lăsa atunci indiferenți. Puncte negre amestecate cu miile de puncte negre ale deșertului, nu vom putea pretinde să fim zăriți. Nimic nu e exact din reflecțiile asupra acestui supliciu, care mi se vor atribui. Nu voi suferi nici un supliciu. Salvatorii îmi vor apărea circulând parcă într-un alt univers.

Trebuie cincisprezece zile de căutare ca să găsești în deșert un avion despre care nu se știe nimic, pe o întindere de trei mii de kilometri: probabil că suntem căutați din Tripolitania până în Persia. Totuși, astăzi îmi rezerv încă această slabă nădejde, pentru că alta nu e. Și, schimbând tactica, hotărăsc să plec singur în explorare. Prévot va pregăti focul și-l va aprinde în caz de vizită, dar nu vom fi vizitați.

Prin urmare, mă duc și nici nu știu dacă voi mai avea puterea să mă întorc. Îmi vin în minte cunoștințele pe care le am despre deșertul Libiei. În Sahara există totuși o umiditate de 40%, pe când aici coboară până la 18%. Și viața se evaporă ca un abur. Beduinii, călătorii, ofițerii coloniali spun că se poate

rezista nouăsprezece ore fără să bei. După douăzeci de ore ochii se umplu de lumină și sfârșitul începe: marșul setei e fulgerător.

Dar vântul acesta de la nord-est, vântul acesta nefiresc care ne-a înșelat și care, împotriva oricărei previziuni, ne-a ținut aici pe platou, iată, acum ne prelungește, fără îndoială, viața. Însă ce răgaz ne va lăsa înainte de ora primelor lumini?

Prin urmare plec, dar parcă m-aș îmbarca într-un caic pe ocean.

Și totuși, mulțumită aurorii, peisajul acesta nu-mi pare atât de funebru. La început merg cu mâinile în buzunar, ca un hoț. Ieri-seară am întins curse la deschiderea câtorva vizuini misterioase și simt că braconierul din mine se trezește. Întâi mă duc să controlez capcanele: sunt goale.

Deci nu voi bea sânge. La drept vorbind, nici nu nădăjduiam.

Și nu sunt dezamăgit, dimpotrivă, sunt curios. Din ce trăiesc în deșert aceste animale? Fără îndoială că sunt „feneci“ sau vulpi de nisip, mici carnivore cât iepurii, cu niște urechi enorme. Nu pot rezista curiozității și mă iau pe urmele unuia. Ele mă călăuzesc către un râu îngust de nisip, unde toți pașii sunt întipăriți adânc. Admir frunza frumoasă lăsată de trei degete în evantai. Mi-l închipui pe prietenul meu alergând liniștit în zori și lingând roua de pe pietre. Aici urmele se răresc: fenecul meu a fugit. Aici s-a întâlnit cu un tovarăș al său și au mers unul lângă altul. Sunt astfel martor, cu o bucurie ciudată, la această matinală plimbare. Îmi plac semnele acestea ale vieții. Și uit oarecum că mi-e sete…

În sfârșit, ajung la cămara vulpilor mele. Aici răsare din nisip, la fiecare sută de metri, câte un mic arbust uscat, înalt cât un castron și cu ramurile încărcate de melci aurii. Fenecul, în zori, se duce după provizii. Mă izbesc aici de un mare mister al naturii.

Fenecul meu nu se oprește la fiecare arbust. Pe unii, încărcați cu melci, îi disprețuiește. Pe alții îi înconjoară cu o vădită luare-aminte. La alții se oprește, dar fără să-i pustiască. Ia de pe ei două sau trei cochilii, apoi își schimbă restaurantul.

Poate, din joc, nu-și potolește dintr-odată foamea, pentru a prelungi farmecul plimbării matinale. Dar nu cred. Jocul său coincide prea mult cu o tactică indispensabilă. Dacă fenecul și-ar astâmpăra foamea cu melcii de pe întâiul arbust întâlnit, l-ar despuia, după două-trei mese, de povara lui vie. Și astfel, din arbust în arbust, ar distruge crescătoria. Dar fenecul se ferește să împiedice însămânțarea. Nu numai că, pentru un singur prânz, se înfruptă

dintr-o sută de astfel de tufe brune, dar nici măcar nu ia vreodată două cochilii vecine de pe aceeași ramură. Totul se petrece ca și cum ar avea conștiința riscului. Dacă s-ar îndopa fără băgare de seamă, n-ar mai fi melci. Și dacă n-ar mai fi melci, n-ar mai fi nici feneci.

Urmele mă duc îndărăt la vizuină. Desigur că fenecul e acolo și mă ascultă, înspăimântat de răsunetul pașilor mei. Și-i spun: „Mica mea vulpe, sunt pierdut, dar e ciudat că asta nu m-a oprit să mă interesez de toanele tale…“

Și rămân acolo să visez și mi se pare că te poți adapta la orice. Gândul că poate va muri peste treizeci de ani nu tulbură bucuriile unui om. Treizeci de ani, trei zile… e o problemă de perspectivă.

Dar trebuie să uiți anumite imagini…

Îmi urmez acum drumul și iată că, odată cu oboseala, ceva în mine se transformă. Mirajele, dacă nu sunt, le născocesc.

– Heei!

Am ridicat brațele strigând, dar omul care făcea semne nu era decât o stâncă neagră. Totul începe să se însuflețească în deșert. Am vrut să-l trezesc pe acel beduin care dormea, dar el s-a prefăcut într-o tulpină de copac negru. În tulpină de copac? Această prezență mă surprinde și mă aplec. Vreau să ridic o creangă ruptă: e de marmoră! Mă ridic și privesc în jurul meu: zăresc alte marmore negre. O pădure antediluviană acoperă pământul cu trunchiurile sale frânte. S-a prăbușit ca o catedrală, acum o sută de mii de ani, sub un uragan al genezei. Și veacurile au rostogolit până la mine aceste trunchiuri de coloane uriașe, lustruite ca bucățile de oțel, pietrificate, înghețate, de culoarea cernelii. Încă mai deosebesc nodul crengilor, încă mai surprind torsiunile vieții, încă mai număr inelele trunchiului. Peste pădurea aceasta, care a fost plină de păsări și de muzică, s-a abătut blestemul și a prefăcut-o în sare. Și simt că priveliștea mi-e vrăjmașă. Mai negre decât armura de fier a colinelor, aceste epave solemne mă resping. Ce caut eu, ins viu, aici, printre marmorele acestea incoruptibile? Eu, pieritor, eu, al cărui trup se va dizolva, ce caut eu aici în eternitate?

De ieri am și parcurs aproape optzeci de kilometri. Desigur că amețeala asta o datorez setei. Ori soarelui. El strălucește peste trunchiurile acestea, care par lustruite cu ulei. Strălucește peste această carapace universală. Nu mai e aici nici nisip, nu mai sunt nici vulpi. Nu mai e decât o imensă

nicovală. Și eu merg pe nicovala aceasta. Și simt lovindu-mă în cap ciocanele soarelui! Ah! Acolo…

– Hei! Hei!…

– Nu e nimic acolo, nu te mai zbate, e delirul.

Îmi vorbesc așa mie însumi, căci am nevoie să recurg la propria-mi rațiune. Mi-e atât de greu să refuz ceea ce văd. Mi-e atât de greu să nu alerg spre caravana aceea în mers… acolo… vezi!…

– Imbecilule, știi prea bine că toate astea nu-s decât scornelile tale…

– Atunci nimic pe lume nu e adevărat…

Nimic nu e adevărat, doar crucea aceea la douăzeci de kilometri depărtare de mine, pe colină. Crucea sau farul acela…

Dar nu e în direcția mării. Atunci este o cruce. Toată noaptea am studiat harta. Era o treabă zadarnică, pentru că nu-mi cunoșteam poziția. Dar mă aplecam peste toate semnele care-mi arătau prezența omului. Și undeva am descoperit un mic cerc cu o cruce asemănătoare. Am căutat în legenda hărții și am citit: „Așezământ religios“. Lângă cruce am văzut un punct negru. M-am întors iar la legendă și am citit: „Fântână permanentă“. Mi-a zvâcnit inima puternic și am recitit cu glas tare: „Fântână permanentă… Fântână permanentă… Fântână permanentă!“ Ali-Baba și comorile sale au vreo însemnătate în fața unei fântâni permanente? Puțin mai departe am remarcat două cercuri albe. Am citit pe legendă: „Fântână temporară“. Era mai puțin frumos. Apoi de jur împrejur nu mai era nimic. Nimic.

Iată-l așadar așezământul meu religios! Călugării au ridicat o cruce mare pe colină, pentru a chema într-acolo naufragiații! Și nu-mi rămâne decât să mă îndrept într-acolo. Nu-mi rămâne decât să alerg spre acești dominicani…

– Dar nu sunt decât mănăstiri copte în Libia.

– … Spre acești dominicani studioși. Ei au o bucătărie curată și răcoroasă, cu faianță roșie, iar în curte – o minunată pompă ruginită. Sub pompa ruginită, sub pompa ruginită, ați ghicit… sub pompa ruginită e fântâna permanentă! Ah! ce sărbătoare va fi acolo când voi suna la poartă, când voi trage de clopotul cel mare…

– Imbecilule, descrii o casă din Provența, unde, de altfel, nu e nici un clopot.

– … Când voi trage de clopotul cel mare! Portarul va ridica brațele la cer și va striga: „Ești un trimis al Domnului!“ și-i va chema pe toți călugării. Și ei

se vor năpusti. Și mă vor sărbători ca pe un copil sărman. Și mă vor împinge spre bucătărie. Și-mi vor spune: „O clipă, o clipă, fiule… să dăm o fugă până la fântâna permanentă…“

Și eu voi tremura de fericire…

Dar nu, nu vreau să plâng doar pentru faptul că pe colină nu există nici o cruce.

*

Făgăduielile vestului nu sunt decât minciuni. M-am răsucit de-a dreptul spre nord.

Nordul, el cel puțin, e plin de cântecul mării.

Ah! după ce străbați creasta aceasta, orizontul se desfășoară larg. Iată cel mai frumos oraș din lume.

– Știi foarte bine că nu e decât un miraj…

Știu foarte bine că nu e decât un miraj. Nu pot fi înșelat așa de ușor! Dar dacă-mi place mie așa, să mă înfund într-un miraj? Dacă-mi place mie așa, să nădăjduiesc? Dacă-mi place să iubesc orașul acesta crenelat și împodobit de soare? Dacă-mi place să merg drept înainte, cu pași sprinteni, pentru că nu-mi mai simt oboseala, pentru că sunt fericit… Prévot și revolverul său, lăsați-mă să râd! Prefer beția mea. Sunt beat. Mor de sete!

Amurgul m-a dezmeticit. M-am oprit deodată, înspăimântat de-a mă surprinde atât de departe. În amurg mirajul moare. Orizontul s-a dezbrăcat de pompa lui, de palatele lui, de veșmintele-i sacerdotale. E un orizont al deșertului.

– Mare ispravă ai făcut! Te va apuca noaptea, va trebui să aștepți zorile, iar mâine urmele tale vor fi șterse și nu vei mai fi nicăieri.

– Atunci de ce să nu merg mai departe, drept înainte? La ce să mă mai întorc? Nu vreau să mai fac efortul acesta, când poate era cât pe ce să deschid, când îmi deschisesem brațele să cuprind marea…

– Unde ai văzut marea? De altfel, nu vei ajunge niciodată la ea. Trei sute de kilometri te despart, fără îndoială, de ea. Și Prévot pândește lângă „Simoun“. Poate că va fi zărit de o caravană…

Bine, mă voi întoarce, dar mai întâi voi chema oamenii:

– Eeei!

Planeta asta, Doamne, e totuși locuită…

– Heeei! oamenilor!…

Răgușesc. Nu mai am glas. Simt că sunt caraghios strigând astfel… Mai încerc o dată:

– Oamenilor!

Ecoul e emfatic și pretențios. Și mă întorc.

După două ore de mers, am zărit flăcările pe care Prévot, înfricoșat de-a mă socoti pierdut, le înalță către cer. Ah!… mi-e atât de indiferent…

Încă un ceas de mers… Încă cinci sute de metri… Încă o sută de metri. Încă cincizeci.

– Ah!

M-am oprit uluit. Bucuria dă să-mi înece inima și îi stăpânesc năvala. La lumina rugului, Prévot stă de vorbă cu doi arabi, rezemați cu spatele de motor. Încă nu m-a zărit. E prea ocupat de propria lui bucurie. Ah! dacă aș fi așteptat și eu ca el… aș fi fost salvat de mult! Strig îmbătat de fericire:

– Hei!

Cei doi beduini tresar și mă privesc. Prévot îi lasă și vine singur spre mine. Desfac brațele. Prévot mă sprijină de coate, deci era să cad? Îi spun:

– În sfârșit, a dat Dumnezeu!

– Ce?

– Arabii!

– Care arabi?

– Arabii care sunt acolo, cu tine!…

Prévot mă privește ciudat și am impresia că-mi încredințează, în silă, o taină grea:

– Nu există nici un fel de arabi…

Fără îndoială, de data asta am să izbucnesc în lacrimi.

6

Trăim aici de nouăsprezece ore fără apă, și ce băusem cu o seară înainte? Câteva picături de rouă în zori! Dar vântul din nord-est stăruie încă și ne mai încetinește cât de cât transpirația. Acest ecran e încă prielnic înaltelor construcții de nori de pe cer. Ah! dacă norii ar ajunge până la noi, dacă s-ar putea să plouă! Dar în deșert nu plouă niciodată.

– Prévot, să tăiem în fâșii triunghiulare o parașută. Vom fixa cu pietre fiecare fâșie de pânză întinzând-o pe pământ. Și dacă vântul nu-și schimbă

direcția, în zori, vom culege într-unul din rezervoarele de benzină roua căzută, storcând fâșiile de pânză.

Am aliniat cele șase pânze albe sub stele. Prévot a desfăcut un rezervor. Nu mai avem decât să așteptăm ziua.

Printre sfărâmături, Prévot a descoperit o portocală miraculoasă. Ne-o împărțim. Sunt tulburat de acest lucru, și totuși e atât de puțin când ne-ar trebui douăzeci de litri de apă.

Culcat în preajma focului nostru de noapte, privesc la fructul acesta luminos și-mi spun: „Oamenii habar n-au ce înseamnă o portocală…“ Și îmi mai spun: „Suntem condamnați, dar încă o dată o atare certitudine nu-mi fură nimic din plăcerea pe care o simt învăluindu-mă. Această jumătate de portocală, pe care-o strâng în mână, îmi dă una dintre cele mai mari bucurii din viața mea…“ Mă întind pe spate, sug din portocală și număr stelele căzătoare. Iată-mă, pentru un minut, nespus de fericit. Și-mi mai spun: „Nu se poate intui lumea în care trăim, dacă noi înșine nu ne aflăm închiși în ea“. Abia astăzi înțeleg cu adevărat țigarea și paharul de rom al condamnatului. Nu concepeam cum de poate admite o atât de mare îngenunchere. Și totuși ea-i dă o bucurie așa de intensă! Credeam că e curajos omul dacă surâde. Dar el surâde pentru că-și soarbe romul. Nimeni nu știe că și-a schimbat perspectiva și că din clipa sa de pe urmă condamnatul și-a clădit o viață de om.

Am adunat o mare cantitate de apă: aproape doi litri. Gata cu setea! Suntem salvați, vom bea!

Torn în rezervorul meu conținutul unui pahar de cositor, dar această apă e de un frumos verde-galben și de la prima înghițitură îi ghicesc un gust atât de înspăimântător încât, cu toată setea care mă chinuie, îmi reiau respirația, înainte de a termina. Și totuși aș bea și noroi, dar gustul acesta de metal otrăvit e mai puternic decât setea mea.

Privesc la Prévot, care-și rotește ochii pe pământ, ca și cum ar căuta cu atenție ceva. Deodată se apleacă și vomită fără a înceta să se rotească. Treizeci de secunde mai târziu, vine și rândul meu. Sunt cuprins de niște astfel de convulsiuni, încât mă așez în genunchi, cu degetele înfipte în nisip. Nu ne vorbim și, timp de un sfert de oră, rămânem așa zguduiți, lepădând doar câte puțină fiere.

S-a terminat. Nu mai resimt decât o greață îndepărtată. Dar ni s-a spulberat și ultima nădejde. Nu știu dacă eșecul nostru se datorează soluției cu care e impregnată parașuta ori stratului de tetraclorură de carbon depus pe pereții rezervorului. Ne-ar fi trebuit un alt rezervor sau alte pânze.

Atunci, să ne grăbim! Se face ziuă. La drum! Vom fugi din acest podiș blestemat și vom merge cu pași mari drept înainte, până la prăbușire. Urmez în felul acesta pilda lui Guillaumet din Anzi: de ieri mă gândesc întruna la el. Calc formal consemnul, care este acela de a rămâne lângă epavă. Nu ne vor mai căuta aici.

Descoperim încă o dată că nu noi suntem naufragiații. Naufragiații sunt cei care ne așteaptă! Cei amenințați de tăcerea noastră. Cei care se simt de pe acum sfâșiați de o greșeală înfiorătoare. Nu se poate să nu fugim înaintea lor. Și Guillaumet, la întoarcerea din Anzi, mi-a povestit că alerga spre naufragiați! E un adevăr universal.

– Dacă aș fi singur pe lume, îmi spune Prévot, m-aș culca la pământ.

Și mergem drept înaintea noastră spre est-nord-est. Dacă vom fi trecut Nilul, cu fiecare pas ne vom înfunda mai adânc în desimea deșertului Arabiei.

De ziua aceea nu-mi mai amintesc nimic. Nu-mi mai amintesc decât despre graba mea. Graba mea spre orice, spre prăbușire. Îmi aduc aminte că am mers privind în pământ, eram dezgustat de miraje. Din vreme în vreme, ne rectificam direcția după busolă. Uneori ne-am și întins, ca să mai răsuflăm câte puțin. De asemenea, undeva mi-am aruncat trendul de cauciuc, pe care-l păstrasem pentru noapte. Nu știu nimic mai mult. Amintirile mele nu-mi mai spun decât de răcoarea serii. Devenisem și eu aidoma nisipului, și totul în mine se ștersese.

Ne-am hotărât, la scăpătatul soarelui, să poposim. Știu bine că ar fi trebuit să mergem mai departe: această noapte fără apă ne va da gata. Dar ne-am luat cu noi fâșiile de pânză ale parașutei. Dacă otrava nu vine din substanța cu care sunt impregnate, n-ar fi exclus ca mâine-dimineață să putem bea. Trebuie să întindem încă o dată, sub stele, capcanele de adunat rouă.

Dar iată că la nord cerul e astă-seară pur. Nici un nor. Și iată că vântul și-a schimbat gustul. Și-a schimbat și direcția. A și sosit la noi suflul cald al deșertului. E deșteptarea bestiei! Simt că ne linge mâinile și obrazul…

Și dacă o să mai merg, nu voi apuca să străbat nici zece kilometri. De trei zile, fără să beau, făcusem mai mult de o sută optzeci de kilometri…

Dar, în clipa opririi, Prévot îmi spuse:

– Îți jur că e un lac.

– Ești nebun!

– La ora aceasta, în amurg, ar putea fi un miraj?

Nu răspund nimic. Am renunțat de mult să mă mai încred în ochii mei. Nu e un miraj, poate, dar atunci e o invenție a nebuniei noastre. Cum de Prévot mai crede încă?

Prévot se încăpățânează:

– E la douăzeci de minute de aici, mă duc să văd…

Încăpățânarea asta mă irită:

– Du-te să vezi, du-te să iei aer… e excelent pentru sănătate. Dar dacă lacul tău există, el e sărat, să-ți fie limpede. Sărat sau nu, el e la mama dracului. Și, mai ales, nu există.

Cu ochii ficși, Prévot se îndepărtează. Cunosc bine aceste atracții suverane! Și mă gândesc: „Există și somnambuli care merg să se arunce drept sub locomotivă". Știu că Prévot nu se va mai întoarce. Această amețeală a vidului îl va înclești și nu va putea să se mai întoarcă. Și se va prăbuși puțin mai departe. Și va muri el într-o parte, eu într-alta. Iar toate acestea au atât de puțină importanță!…

Nu mi se pare un semn prea bun această indiferență care m-a cuprins. Când am fost pe jumătate înecat, am simțit aceeași pace. Dar, întins cu burta pe pietre, mă apuc să scriu o scrisoare postumă. Scrisoarea mea e foarte frumoasă. Foarte demnă. Risipesc într-însa sfaturi înțelepte. Când o recitesc, simt o vagă plăcere a vanității. Se va spune despre ea: „Iată o admirabilă scrisoare postumă! Ce păcat că a murit!"

Și aș vrea să știu unde sunt. Încerc să-mi formez salivă: de câteva ore n-am mai scuipat? Nu mai am salivă. Dacă țin gura închisă, o materie lipicioasă îmi pecetluiește buzele. Se usucă și formează în jurul gurii un fel de tiv tare. Totuși, încercările mele de a înghiți încă reușesc. Iar ochii nu mi-s încă plini de lumini. Când acest spectacol radios îmi va fi oferit, nu voi mai avea să sufăr decât două ore.

S-a lăsat noaptea. De ieri seară luna a crescut. Prévot nu se întoarce. Zac întins pe spate și chibzuiesc adânc la aceste evidențe. Regăsesc în mine o impresie de demult. Caut să mi-o definesc. Sunt… Sunt… Sunt îmbarcat!

Mă îndreptam spre America de Sud, mă întinsesem tot ca și acum pe puntea superioară. Vârful catargului se plimba în lung și-n lat, foarte încet, printre stele. Aici lipsește un catarg, dar sunt totuși îmbarcat spre o destinație care nu depinde de eforturile melc. Vânzătorii de negri m-au azvârlit, legat, pe o corabie.

Mă gândesc la Prévot care nu se mai întoarce. Nu l-am auzit niciodată plângându-se. E foarte bine. Mi-ar fi fost imposibil să aud pe cineva gemând. Prévot e un bărbat.

Ah! La cinci sute de metri de mine, iată-l că face semne cu lampa. Și-a pierdut urmele!

N-am lampa la mine ca să-i răspund, mă ridic, strig, dar nu m-aude…

O a doua lampă se aprinde la două sute de metri de a lui și apoi o a treia. Dumnezeule, e o urmărire și sunt căutat!

Strig:

– Heeei!

Dar nu m-aude nimeni.

Cele trei lămpi își continuă semnalele lor de chemare. Nu sunt nebun astă-seară. Mă simt bine. Sunt liniștit. Privesc atent. La cinci sute de metri de mine, sunt trei lămpi.

– Heeei!

Dar tot nu m-aude nimeni.

Atunci sunt cuprins de o scurtă panică. E singura pe care o voi cunoaște. Ah! pot încă să alerg: „Așteptați… Așteptați…“ Se vor întoarce! Se vor îndepărta, vor căuta aiurea, și eu am să cad! Voi cădea pe pragul vieții, când existau brațe care să mă primească!…

– Hei! Hei!

– Hei!

M-au auzit. Mă sufoc, mă sufoc, dar tot mai alerg. Alerg în direcția vocii: „Hei!“ Îl zăresc pe Prévot și mă prăbușesc.

– Ah! Când am zărit toate lămpile astea!…

– Care lămpi?

Într-adevăr, e singur.

De astă-dată nu simt nici un fel de disperare, ci doar o surdă mânie.

– Și lacul dumitale?

– Se îndepărta cu cât înaintam. Și am mers spre el vreo jumătate de oră. După o jumătate de oră era prea departe. M-am întors. Dar acum sunt sigur

că e un lac…

– Ești nebun, cu-adevărat nebun. Ah! pentru ce ai făcut asta… Pentru ce?

Ce a făcut? Pentru ce-a făcut-o? Aș plânge de indignare, și nu știu de ce sunt indignat. Și Prévot îmi explică cu voce strangulată:

– Aș fi dorit atât de mult să găsesc de băut… Buzele tale sunt așa de albe!

Ah! Mânia mi se risipește… Îmi trec mâna peste frunte, ca și cum m-aș trezi, și mă simt trist. Și povestesc încet:

– Am văzut, așa cum te văd, am văzut limpede, fără nici o eroare posibilă, trei lumini… Îți jur că le-am văzut, Prévot!

Mai întâi, Prévot tace.

– Ei da, mărturisește el în cele din urmă, stăm prost.

Pământul radiază sub această atmosferă fără vapori de apă. S-a și făcut foarte frig. Mă ridic și merg. Dar sunt numaidecât cuprins de un tremur insuportabil. Sângele meu deshidratat circulă foarte prost și mă pătrunde un frig ca de gheață, care nu e numai frigul nopții. Îmi clănțăne fălcile și trupul întreg mi-e zguduit de tresăriri. Nu mă mai pot servi de lanternă, atât de tare îmi dârdâie mâinile. N-am fost niciodată sensibil la frig și totuși voi muri de frig. Ce straniu efect al setei!

Am lăsat să-mi alunece trenciul cauciucat undeva, pentru că era obositor să-l port pe căldură. Încetul cu încetul, vântul se înăsprește. Și descopăr că în deșert nu există nici un fel de adăpost. Deșertul e neted ca o marmoră. În timpul zilei nu se îmbracă în nici un fel de umbră, iar noaptea te lasă pradă vântului. Nici un arbore, nici un tufiș, nici o piatră care să mă fi adăpostit. Vântul mă izbește pieptiș ca pe o cavalerie aflată în câmp descoperit. Mă învârt locului, să pot scăpa de el. Mă trântesc la pământ și mă ridic în picioare. Culcat sau în picioare, oricum, sunt expus biciului de gheață. Nu pot alerga, nu mai am putere, nu mai pot fugi de asasin și cad în genunchi, cu capul în mâini, sub sabie!

Îmi dau seama puțin mai târziu; m-am ridicat și merg drept înaintea mea, dârdâind întruna! Unde mă aflu? Ah! tocmai plecasem, îl aud pe Prévot! Chemările lui m-au trezit…

Mă întorc spre el, mereu cutremurat de acea dârdâială, de acel sughiț al întregului trup. Și-mi spun: „Nu e frig. E altceva. E sfârșitul“. M-am deshidratat prea mult. Am mers atâta alaltăieri și ieri, când am pornit-o singur…

Gândul că voi sfârși din pricina frigului mă face să sufăr. Aș prefera mirajele mele interioare. Crucea aceea, arabii, lămpile. În definitiv, începuseră să mă intereseze. Nu-mi place să fiu flagelat ca un sclav…

Iată-mă din nou în genunchi.

Luaserăm cu noi ceva medicamente. O sută de grame de eter pur, o sută de grame de alcool de 90 de grade și un flacon de iod. Încerc să beau două-trei înghițituri de eter pur. E ca și cum aș înghiți cuțite. Pe urmă, puțin alcool de 90 de grade, dar asta mă strânge de beregăți.

Scobesc o groapă în nisip, mă culc în ea și mă acopăr cu nisip. Stau numai cu obrazul afară. Prévot a descoperit câteva crengi și aţâță un foc ale cărui flăcări pier iute. Prévot refuză să se îngroape în nisip. Preferă să sară pe loc. Dar nu face bine.

Gâtlejul mi s-a mai strâns, e semn rău, și totuși mă simt mai bine. Mă simt liniștit. Mă simt liniștit, dincolo de orice nădejde. O pornesc fără voie în călătorie, legat de puntea vasului meu de vânzători de negri sub stele. Dar poate că nu sunt foarte nenorocit…

Nu mai simt frigul, dacă mă strădui să nu mișc nici măcar un mușchi. Atunci, îmi uit trupul adormit sub nisip. Nu mă voi mai mișca, și astfel nu voi mai suferi niciodată. De altminteri, în realitate se suferă atât de puțin… Domnește în spatele tuturor acestor chinuri orchestrația oboselii și a delirului. Și totul se schimbă într-o carte cu poze, într-un basm cu zâne, puțin cam crud… Adineauri vântul mă vâna din toate părțile și, ca să scap, mă învârteam roată în jurul meu ca o jivină. Pe urmă mi-a fost greu să respir: un genunchi îmi strivea pieptul. Un genunchi. Și mă zbăteam împotriva greutății îngerului. N-am fost niciodată singur în deșert. Acum, când nu mai cred în ceea ce mă înconjoară, mă retrag în mine, închid ochii și nu mai mișc nici o geană. Tot acest torent de imagini simt că mă transportă către un vis liniștit. Fluviile se potolesc în adâncurile mării.

Rămas-bun, vouă, cei pe care vă iubeam. Nu e vina mea dacă trupul omenesc nu poate rezista trei zile fără să bea. Nu mă credeam ostaticul fântânilor. Nu-mi bănuiam o atât de relativă autonomie. Se crede că omul poate să meargă, drept înaintea lui. Se crede că e liber… Nu se vede frânghia care-l leagă de fântână, care-l ține legat, ca un cordon ombilical, de pântecul pământului. Dacă face un pas mai mult, moare.

În afară de suferința voastră, nu regret nimic. Oricum aș privi lucrurile, mi-a fost dată partea cea mai bună. Dacă m-aș întoarce, aș reîncepe. Am

nevoie să trăiesc. În orașe nu există viață omenească.

Aici nu e vorba de aviație. Avionul nu e un scop, e un mijloc. Nu pentru avion îți riști viața. Nici țăranul nu ară pentru plugul lui. Dar, mulțumită avionului, părăsești orașele cu contabilii lor și regăsești înțelepciunea de la țară.

Faci o muncă de om și cunoști griji omenești. Te pui în contact cu vântul, cu stelele, cu noaptea, cu nisipul, cu marea. Tragi pe sfoară forțele naturii. Aștepți zorile cum așteaptă un grădinar primăvara. Aștepți escala ca pe un pământ făgăduit și-ți cauți adevărul în stele.

Nu mă voi plânge. De trei zile am tot mers, mi-a fost sete, am descifrat urmele întâlnite pe nisip, mi-am făcut speranțe din boabe de rouă. Am căutat să dau de capătul stirpei mele, despre care uitasem unde sălășluie pe pământ. Și toate acestea sunt griji din grijile oamenilor care trăiesc. Nu pot să nu le socot de o mai mare importanță decât alegerea unui music-hall într-o seară.

Nu mai înțeleg forfotelile acestea umane din trenurile de periferii, pe oamenii aceștia care se cred oameni și care totuși sunt reduși, ca și furnicile, de o presiune pe care n-o simt, la întrebuințarea care li se dă. Cu ce și-or fi umplând, atunci când sunt liberi, micile lor duminici absurde?

Odată, în Rusia, am auzit cântându-se Mozart într-o uzină. Am scris lucrul acesta. Am primit două sute de scrisori de injurii. Nu mi-e necaz pe cei care preferă șantanurile. Ei nu cunosc altfel de cântece. Mi-e necaz pe patronul șantanului. Nu-mi place să fie stricat sufletul oamenilor.

Sunt fericit în meseria mea. Mă simt țăran al escalelor. În trenul de periferie îmi simt agonia cu totul altfel decât aici! Aici, la urma urmelor, e un adevărat lux!…

Nu regret nimic. Am jucat, am pierdut. E în firea meseriei noastre. Și totuși am respirat acest vânt al mării.

Cei care l-au gustat o dată nu uită această hrană. Nu-i așa, camarazii mei? Și nu e vorba de a-ți trăi viața în pericol. Această formulă e pretențioasă. Toreadorii nu-mi plac de fel. Nu pericolul îl iubesc. Știu ce iubesc. Viața.

Cerul mi se pare că se va limpezi. Scot un braț din nisip. Am în apropierea mâinii o fâșie de pânză, o pipăi, dar e uscată. Să așteptăm. Roua se depune în zori. Dar zorile vin fără să ude pânzele. Reflecțiile mele se cam încurcă și mă

aud spunând: „Aici e o inimă uscată… o inimă uscată… o inimă uscată care nu mai poate vărsa lacrimi!“

– La drum, Prévot!

Gâtlejurile nu ni s-au închis încă: trebuie să mergem.

7

Bate vântul de vest, care usucă omul în nouăsprezece ore. Esofagul nu mi s-a închis încă, dar e tare și dureros. Cred că există ceva care mă roade pe interior. În curând va începe acea tuse care mi-a fost descrisă și pe care-o aștept. Limba mă stânjenește. Dar ceea ce e mai grav, că am și început să văd pete strălucitoare. Când se vor preface în flăcări, am să mă culc.

Mergem repede. Profităm de răcoarea zorilor. Știm că în plin soare, așa cum se spune, nu vom mai putea merge. În plin soare…

Nu mai avem dreptul să asudăm. Și nici pe acela de a aștepta. Răcoarea de acum nu e decât o răcoare de 18% umiditate. Vântul care suflă vine din deșert. Și, sub mângâierea lui mincinoasă și dulce, sângele nostru se evaporă.

În prima, zi am mâncat câteva boabe de strugure. De trei zile, o jumătate de portocală și o jumătate de prăjitură uscată. Cu ce salivă am mai fi mestecat mâncarea? Dar nu simt nici o foame, nu simt decât setea. Și mi se pare că, de acum înainte, mai mult decât setea, simt efectele ei. Acest gâtlej aspru. Această limbă de ghips. Această râcâială și acest gust îngrozitor în gură. Toate aceste senzații sunt noi pentru mine. Fără îndoială că apa le-ar vindeca, dar n-am amintiri care să-mi pună la îndemână astfel de remedii. Setea devine din ce în ce mai mult o maladie și din ce în ce mai puțin o dorință.

Mi se pare că fântânile și fructele nu-mi mai oferă imagini prea sfâșietoare. Uit de strălucirea portocalei, așa cum mi se pare că uit de orice făpturi iubite. Poate că am și început să uit totul.

Ne-am așezat, dar trebuie să plecăm din nou. Renunțăm la etape lungi. După cinci sute de metri de marș suntem zdrobiți de oboseală. Și simt o mare plăcere să mă întind. Dar trebuie să pornim din nou.

Peisajul se schimbă. Pietrele devin mai rare. Mergem acum pe nisip. La doi kilometri înaintea noastră sunt dunele. Pe acele dune, câteva pete de vegetație pitică. În locul armurii de oțel prefer nisipul. E deșertul auriu. E Sahara. Mi se pare că o recunosc…

Acum n-o să mai durăm nici două sute de metri.

– Vom merge, totuși, cel puțin până la acei arbuști.

E o limită extremă. Opt zile mai târziu, când ne vom întoarce pe urmele noastre cu mașina să căutăm „Simoun“-ul, vom constata că această ultimă încercare a fost de optzeci de kilometri. Făcuserăm deci aproape două sute. Cum am fi putut continua?

Ieri mergeam fără speranță. Astăzi aceste cuvinte și-au pierdut sensul. Astăzi mergem, pentru că mergem. Așa cum trag, fără îndoială, boii la plug. Ieri visam paradisuri cu portocali. Astăzi însă pentru mine nu mai există paradis. Nu mai cred în existența portocalelor.

Nu mai descopăr în mine nimic altceva decât o mare uscăciune a sufletului. Voi cădea și nu voi cunoaște disperarea. N-am nici un fel de durere. Îmi pare rău: tristețea mi s-ar părea dulce ca apa. Ai milă de tine și te plângi ca pe un prieten. Dar nu mai am prieteni în lume.

Când mă vor găsi, cu ochii arși, se va crede că am chemat într-ajutor multă vreme și că am suferit mult. Dar elanurile, regretele, suferințele dulci sunt totuși bogățiile. Iar eu nu mai am bogățiile. Fragedele fete tinere, în seara primei lor iubiri, cunosc tristețea și plâng. Tristețea e legată de freamătul vieții. Dar în mine nu mai simt nici o tristețe…

Deșertul sunt eu. Nu mai fac salivă, dar nu-mi mai făuresc nici închipuiri dulci, către care aș fi putut să mă tângui. Soarele a uscat în mine izvorul lacrimilor.

Și totuși, ce-am zărit? Un suflu de speranță a trecut peste mine ca un vânt năprasnic pe deasupra mării. Ce semn e acesta care-mi biciuie instinctul înainte de a-mi bate la poarta conștiinței? Nimic nu s-a schimbat, și totuși s-a schimbat totul. Această pânză de nisip, aceste movile și line văiugi de verdeață nu mai compun un simplu peisaj, ci o scenă. O scenă goală încă, dar gata pregătită. Îl privesc pe Prévot. E cuprins de aceeași mirare ca și mine, dar nici el nu înțelege ce simte.

Vă jur că se va întâmpla ceva…

Vă jur că deșertul s-a însuflețit. Vă jur că absența aceasta, că tăcerea aceasta e deodată mai emoționantă decât tumultul unei piețe publice…

Suntem salvați, se văd pași pe nisip!…

Ah! pierdusem urma stirpei umane, eram tăiați de restul tribului, ne pomenisem singuri în lume, uitați printr-o migrație universală, și iată că descoperim întipărite pe nisip tălpile miraculoase ale omului.

– Uite, Prévot: aici doi oameni s-au despărțit…
– Aici a îngenuncheat o cămilă…
– Aici…
Și totuși, nu suntem deloc salvați încă. Nu ne e destul să așteptăm. În câteva ore nu vom mai putea fi ajutați. Când începe tusea, goana setei e prea rapidă. Și gâtlejul nostru…
Dar sper în această caravană, care se leagănă undeva, prin pustiu.

Așadar am mers totuși ceva, când dintr-odată am auzit trâmbițele cocoșului. Guillaumet îmi spusese: „Spre sfârșit, auzeam cucurigul cocoșilor din Anzi. Auzeam și huruitul trenurilor…“
Îmi amintesc de povestirea lui chiar în clipa când cocoșul cântă și-mi spun: „Ochii m-au trădat de la început. Din cauza setei, fără îndoială. Urechile au rezistat mai bine…“
Dar Prévot m-a apucat de mână:
– Ai auzit?
– Ce?
– Cocoșul!
– Atunci… Atunci…
– Atunci desigur, prostule, e viața…
Am avut o ultimă halucinație: aceea a trei câini care se urmăreau. Prévot, care privea și el, n-a văzut nimic. Dar suntem doi ca să întindem brațele către acest beduin. Suntem doi ca să revărsăm spre el tot suflul pieptului nostru. Suntem doi ca să râdem de fericire!…
Vocile noastre însă nu ajung nici până la treizeci de metri. Coardele noastre vocale sunt de mult uscate. Vorbeam pe șoptite unul cu altul și nici măcar nu ne dăduserăm seama!
Dar acest beduin și cămila lui, care au început să se vadă din spatele movilei, iată-i că se îndepărtează încet-încet. Poate că omul e singur. Un demon crud ni l-a arătat și ni l-a luat înapoi…
Și pentru nimic în lume n-am mai putea să alergăm!
Profilul altui arab apare pe dună. Urlăm, dar foarte încet. Atunci, agităm brațele și avem impresia că umplem cerul cu semnale imense. Dar beduinul privește întruna spre dreapta…
Și iată că, fără grabă, s-a răsucit puțin. În clipa în care se va arăta din față, minunea se va fi săvârșit. Chiar în clipa în care ne va privi, va fi și stins în

noi setea, moartea și mirajele. S-a mai răsucit puțin și iată că a și schimbat fața lumii. Printr-o singură mișcare a bustului, prin faptul că-și plimbă privirea împrejur, creează viața și mi se pare că are puteri de zeu…

E un miracol… vine de-a dreptul către noi pe nisip, ca un zeu pe deasupra valurilor mării…

Arabul ne-a privit simplu. Și-a apăsat mâinile pe umerii noștri și noi ne-am supus. Ne-am întins pe nisip. Aici nu mai există nici rase, nici limbaje, nici despărțăminte… Există doar acest nomad sărac, care ne-a atins umerii cu mâini de arhanghel.

Am așteptat, cu fruntea în nisip. Și acum, bem întinși pe pântece, cu capul în ciubăr, ca niște viței. Beduinul se sperie și ne obligă în fiecare clipă să ne întrerupem. Dar, de îndată ce ne lasă în pace, ne înfundăm iarăși cu capul în apă. Apă!

Apă, n-ai nici gust, nici culoare, nici aromă, nu poți fi definită, te gustăm fără să te cunoaștem. Tu nu ești necesară vieții: tu ești însăși viața. Ne pătrunzi de o plăcere care nu se explică prin simțuri. Cu tine reintră în noi toate puterile la care am renunțat. Prin grația ta se deschid în noi toate izvoarele secătuite ale inimii noastre.

Ești cea mai mare bogăție din lume și ești și cea mai gingașă, tu, atât de pură în adâncul pământului. Poți muri lângă un izvor de apă cu magneziu. Poți muri la doi pași de un lac sărat.

Poți muri chiar dacă ai doi litri de rouă care reții în suspensie câteva săruri. Nu accepți amestec, nu suporți alterare, ești o divinitate umbroasă…

Dar răspândești în noi o fericire infinit de simplă.

Cât despre tine, care ne salvezi, beduinule din Libia, tu te vei șterge totuși pentru totdeauna din memoria mea. Nu-mi voi aminti niciodată de chipul tău. Tu ești Omul și îmi apari purtând chipul tuturor oamenilor deodată. Nu ne-ai mai văzut niciodată și ne-ai și recunoscut. Tu ești fratele cel iubit. Și, la rândul meu, te voi recunoaște în toți oamenii.

Îmi apari scăldat în noblețe și bunăvoință, divinitate care ai puterea de a lecui de sete. Prin tine, toți prietenii mei, toți vrăjmașii mei merg spre mine, și nu mai am în lume nici un vrăjmaș.

VIII. OAMENII

1

Am trecut încă o dată pe lângă un adevăr pe care nu l-am înțeles. M-am crezut pierdut, am crezut că am atins culmile disperării, dar, odată împăcat cu renunțarea, am putut cunoaște pacea. Se pare, în acele ore, că cineva se descoperă pe sine însuși și-și devine propriul prieten. Înaintea unui sentiment de plenitudine, care mulțumește în noi nu știu ce nevoie esențială, necunoscută încă, nimic nu va putea să aibă întâietate. Mi-nchipui că Bonnafous, care se istovea mergând contra vântului, a cunoscut o astfel de seninătate. De asemenea Guillaumet, între zăpezi. Cum aș putea eu însumi uita că, îngropat în nisip până la ceafă și doborât de sete încetul cu încetul, mi-am simțit sufletul atât de cald sub mantia mea înstelată.

Cum să statornicim în noi o astfel de eliberare? La om, se știe, totul e paradoxal. Garantează-i unuia pâinea pentru a-l înlesni să creeze, și el adoarme, cuceritorul victorios se moleșește, generosul, dacă-l îmbogățești, se face zgârcit.

Esențialul nu ni-i dat să-l prevedem. Fiecare dintre noi a cunoscut bucuriile cele mai depline acolo unde nimic nu le vestea. Ele ne-au lăsat o asemenea nostalgie încât și suferințele ni le regretăm, dacă suferințele noastre le-au îngăduit. Cu toții am gustat, regăsindu-ne camarazii, farmecul amintirilor urâte.

Ce știm noi decât că există niște împrejurări care ne fac să rodim? Unde sălășluie adevărul din om?

Adevărul nu e deloc ceea ce se demonstrează. Dacă în acest tărâm, și nu în altul, portocalii își desfașă rădăcini trainice și se încarcă de fructe, locul de aici e pentru portocali adevărul. Dacă religia aceasta, dacă această cultură, dacă această scară de valori, dacă această formă de activitate, și nu altele, înlesnesc în om această plenitudine, dacă eliberează în el un mare senior care până atunci se ignora, e pentru că scara aceasta de valori, cultura aceasta, forma aceasta de activitate înseamnă pentru el adevărul. Logica? Să se descurce singură pentru a da socoteală de viață.

De-a lungul acestei cărți am citat pe unii dintre cei care au ascultat, pare-se, de o vocație covârșitoare, care au ales deșertul sau zborul, așa cum alții ar fi ales mănăstirea; dar mi-am trădat scopul, dacă am părut că vă îndemn să

admirați întâi oamenii. Demn de admirat întâi este pământul care i-a zămislit.

Vocațiile au de spus, fără îndoială, un cuvânt. Unii se închid în dughenele lor. Alții își mână cu semeție pașii în direcția necesară: le regăsim în copilărie, fiecăruia, încolțind elanurile care le vor explica destinul. Dar, citită prea târziu, Istoria e înșelătoare. Elanurile de care vorbeam le vom regăsi aproape la toți. Cu toții am cunoscut negustorași care, în cursul unora din nopțile cu naufragii și incendii, se descoperă mai măreți decât ei înșiși. Asupra calității plenitudinii lor nu se vor înșela câtuși de puțin: acest incendiu va rămâne noaptea vieții lor. Dar în lipsă de prilejuri noi, în lipsă de împrejurări propice, în lipsă de religii severe, au adormit din nou, fără a fi crezut în propria-le grandoare. Firește, vocațiile ajută omului să se elibereze: dar e la fel de necesar ca să fie eliberate aceste vocații.

Nopți aeriene, nopți ale deșertului… acestea sunt rarele ocazii, care nu tuturor muritorilor li se oferă. Și totuși, când împrejurările îi însuflețesc, toți manifestă aceleași trebuințe. Nu mă îndepărtez deloc de subiectul meu, dacă am să vă povestesc despre o noapte în Spania, care, în privința aceasta, m-a instruit. Am vorbit mult despre câte unii și mi-ar fi drag să vorbesc de toți.

Era pe frontul Madridului, pe care-l vizitam ca reporter. În seara aceea cinam în fundul unui adăpost subteran, la masa unui tânăr căpitan.

2

Stăteam de vorbă în momentul când a sunat telefonul. S-a angajat un dialog lung: era vorba de un atac local, în legătură cu care P.C.-ul dădea ordine, de un atac deznădăjduit pentru câștigarea, în acea periferie muncitorească, a câtorva case prefăcute în fortărețe de ciment. Căpitanul ridică din umeri și se reîntoarse la noi: „Primii dintre noi“, spuse el, „care se vor arăta…“, apoi, întinzând două pahare de coniac, unul către un sergent, care se afla alături, al doilea către mine:

– Tu ai să vii cu mine primul, îi zise sergentului. Bea și du-te de te culcă.

Sergentul a plecat la culcare. Împrejurul mesei suntem vreo zece care veghem. În această încăpere bine camuflată, unde nici o lumină nu se strecoară, lumina este așa de aspră încât clipesc din ochi. Mi-am strecurat privirea, acum cinci minute, printr-o gaură din zid. Ridicând pânza care masca intrarea, am zărit, înghițite de un clar de lună care răspândea o lumină de abis, ruinele unor case bântuite de stafii. Când am lăsat pânza să

cadă la loc, mi s-a părut că șterg razele lunii ca pe o șuviță de ulei. Mai păstrez încă în ochi imaginea fortărețelor verzi-albăstrii.

Fără îndoială, acești soldați nu se vor mai întoarce, însă, din pudoare, ei tac. Asaltul e cuprins în ordin. Se ia dintr-o grămadă de oameni. Se ia dintr-un hambar cu grâne. Se aruncă un pumn de grăunțe pentru semănătură.

Și noi ne bem coniacul. La dreapta se dispută o partidă de șah. La stânga se fac glume. Unde mă aflu? Un om pe jumătate cherchelit își face apariția. Își mângâie barba hirsută și rostogolește spre noi priviri tandre. Ochii îi alunecă spre coniac, se retrag, revin, se întorc rugător spre căpitan. Căpitanul râde încet. Amăgit de speranță, omul râde și el. Un râs ușor cuprinde spectatorii. Căpitanul împinge încetișor sticla, privirile omului schițează disperarea și un joc pueril se naște astfel, un soi de balet mut care, prin fumul gros al țigărilor, prin noaptea albă care se cheltuie, prin imaginea atacului care se apropie, are parcă ceva din lumea viselor.

Și noi ne amuzăm, la adăpost, ascunși în cala corabiei noastre, pe când afară exploziile se întețesc ca rafalele de pe mare.

Acești oameni se vor smulge peste câteva clipe din sudoarea lor, din alcoolul lor, din noroiul așteptării lângă apele regale ale nopții de război, îi simt așa de apropiați de momentul în care vor deveni puri. Dar ei mai dănțuie încă, atât cât o să mai poată dănțui, baletul chefliului și al sticlei. Și continuă, atât cât o să mai poată continua, această partidă de șah. Fac să dureze viața atât cât pot. Dar au pregătit un deșteptător care domnește pe etajeră. Soneria deșteptătorului va răsuna așadar. Atunci acești oameni se vor ridica, se vor întinde și își vor încătărăma centiroanele. Atunci căpitanul își va lua din cuier revolverul. Atunci bețivul se va trezi. Atunci toți o vor lua, fără să se prea grăbească, prin acest coridor care urcă în pantă dulce până la un dreptunghi albastru de lună. Vor spune cuvinte simple, precum: „Afurisit atac…“ sau „E frig!“ Apoi se vor azvârli.

La ora hotărâtă, am fost de față când s-a deșteptat sergentul. Dormea lungit pe un pat de fier, în dărâmăturile unei pivnițe. Și-l priveam cum doarme. Mi se părea cunoscut gustul somnului său, fără convulsii, ci atât de fericit. Îmi amintea de prima zi din Libia, când Prévot și cu mine, pomeniți fără apă și condamnați, putusem, înainte de-a ne fi năpădit o sete năprasnică, să ne prăbușim o dată, pentru o singură dată, două ore întregi în somn. Adormind, avusesem sentimentul că dispun de o putere neîntrecută: aceea de a mă refuza lumii prezente. Stăpân al unui trup care încă mă lăsa în

pace, de îndată ce-mi vârâi capul între brațe, nimic nu făcu din acea noapte o mai puțin fericită noapte decât oricare alta de pe lume.

Tot astfel se odihnea și sergentul, strâns ghem, fără nici o formă omenească, și, când cei sosiți să-l trezească aprinseră o lumânare și o înțepeniră în gâtul unei sticle, la început nu deosebii nimic din grămada aceea informă, decât cel mult niște cizme. Niște uriașe cizme cu ținte, cu potcoave, niște cizme de muncitor cu ziua sau de docher.

Omul era echipat ca pentru lucru și din cap până-n picioare nu era decât echipament: cartușiere, revolvere, curele de piele, centiron. Purta samarul, hamul, tot harnașamenrul unui cal de tracțiune. În adâncimile văgăunii subterane din Maroc se pot vedea șire enorme de paie trase de cai orbi. Și aici, la lumina roșiatică și tremurătoare a lumânării, se trezea un cal orb, să-și tragă șira lui.

– Ha! Sergent!

El se mișcă anevoie, arătându-și ochii împăienjeniți încă de somn și bodogănind nu știu ce. Dar se întoarse la perete, refuzând să se trezească, adâncindu-se în somn ca în liniștea unui pântec matern, ca dedesubtul unor ape adânci, prinzând în pumnii pe care-i deschidea și-i închidea nu știu ce alge negre. Trebuie totuși să i se deznoade degetele. Ne așezarăm pe patul lui, unul dintre noi îi trecu ușor brațul pe sub ceafă și, surâzând, îi înălță capul greoi. Gestul avu ceva din blândețea cailor care, în căldura cea bună a grajdului, își mângâie gâturile. „Hai, camarade!“ În viața mea n-am văzut ceva mai duios. Sergentul depuse un ultim efort pentru a rămâne între visele lui fericite, pentru a refuza universul nostru cu dinamită, cu istoviri și nopți înghețate; dar era prea târziu. Trebuiau să se petreacă unele din acele lucruri ce nu mai depindeau de noi. Tot așa clopotul colegiului, duminica, îl trezește pe copilul pedepsit. Își uitase de pupitru, de tabla neagră și de pedeapsa scrisă. Visa la jocurile de la țară; în zadar. Clopotul suna întruna și-l readucea, cu neîndurare, între nedreptatea oamenilor. Asemenea lui, sergentul își recăpăta treptat conștiința de sine a acestui trup frânt de oboseală, a acestui trup pe care nu și-l mai voia, și care, în frigul deșteptării, va cunoaște nu prea târziu amarele dureri ale încheieturilor, pe urmă greutatea harnașamentului, pe urmă goana greoaie și moartea. Nu atât moartea, cât vâscozitatea acelui sânge în care îți scalzi mâinile ca să te ridici, respirația aceea penibilă, acea gheață dimprejur; nu atât moartea, cât lipsa ei de confort. Și mă gândeam mereu, privindu-l, la dezolarea propriei mele

deșteptări, la acea și mai aprigă luptă cu setea, cu soarele, cu nisipul, la acea reîntoarcere sub povara vieții, acest vis pe care nu ți-l alegi.

Dar iată-l în picioare, cum ne privește drept în față:

– Gata suntem?

Aici reapare omul. Aici scapă prevederilor logicii: sergentul zâmbea! Ce e, prin urmare, ispita aceasta? Îmi amintesc de o noapte la Paris, când Mermoz și cu mine, sărbătorind alături de alți câțiva amici nu știu ce aniversare, ne-am pomenit la revărsatul zorilor în pragul unui bar, dezgustați de atâta vorbă, de atâta băutură, de atâta oboseală zadarnică. Dar, cum cerul începuse să se albească, Mermoz mă strânse deodată de braţ, cu o putere care m-a făcut să-i simt unghiile. „Vezi tu, asta e ora când la Dakar…“ Era ora la care mecanicii se freacă la ochi și scot pânzele elicelor, la care pilotul se duce să cerceteze buletinul meteorologic, la care pământul nu e populat decât cu prieteni. Cerul începuse să se coloreze, se pregătea serbarea, însă pentru alții, se întindea fața de masă a unui festin căruia noi nu aveam să-i fim oaspeți. Alții se expuneau riscului…

„Ce murdărie-i aici…“, sfârși Mermoz. Și tu, sergentule, erai oaspetele cărui banchet care să merite să mori?

Îți știam gândurile, mi le mărturisiseși. Îmi înșiraseși povestea vieții tale: un contabil neînsemnat de prin părțile Barcelonei, altădată aliniai acolo cifrele, fără să-ți pese prea mult de dezbinările țării tale. Dar un coleg de serviciu se înrola, pe urmă un al doilea, pe urmă un al treilea și, pe nesimțite, ai suferit o stranie prefacere: treptat-treptat, ocupațiile tale începură să ți se pară fără însemnătate. Plăcerile, grijile tale, micul tău confort, totul făcea parte dintr-o altă lume. Nu în asta consta esențialul. Sosi pe urmă vestea morții unuia dintre voi, căzut undeva, prin apropiere de Malaga. Nu era vorba de un prieten pe care să fi dorit să-l răzbuni. Cât privește politica, ea nu te tulburase niciodată. Și totuși vestea aceea a trecut peste voi, peste destinele voastre înguste, ca o furtună pe deasupra mării. În dimineața aceea un coleg s-a uitat la tine:

– Mergem și noi?

– Mergem.

Și v-ați „dus“.

Mi-au venit în minte câteva imagini pentru a-mi explica adevărul acesta pe care n-ai știut să-l traduci în cuvinte, dar a cărui evidență te-a stăpânit.

Când trec, în epoca migrațiilor, rațele sălbatice, ele provoacă pe deasupra tărâmurilor peste care zboară unele ciudate fluxuri și refluxuri. Rațele domestice, chemate parcă de marele zbor triunghiular, încearcă zvâcniri neîndemânatice. Chemările sălbatice au deșteptat în ele cine știe ce vestigii sălbatice. Și iată cum, pentru o clipă, rațele de curte se schimbă în păsări migratoare. Iată cum prin acest căpșor tare ca piatra, prin care circulau doar niște umile imagini de baltă, de viermi, de coteț, se desfășoară întinderile continentale, gustul vânturilor din larg și geografia mărilor. Orătania nu știa că mintea îi era destul de cuprinzătoare pentru a îmbrățișa atâtea minunății, dar uite-o că bate din aripi, calcă în picioare grăunțele, nu se mai uită la viermi și vrea să devină rață sălbatică.

Îmi revedeam mai ales gazelele mele: le crescusem la Juby. Toți am crescut acolo gazele. Le închideam într-un șopron cu gratii, în aer liber, căci gazelelor le place să primească în față șuierătoarea bătaie a vântului și nu există pe lume nimic mai fragil decât ele. Prinse de tinere, trăiesc totuși și pasc din mâna ta. Se lasă mângâiate și-și vâră botul umed în căușul palmei tale. Le crezi domesticite. Crezi că le-ai cruțat de mâhnirea necunoscută care stinge fără larmă gazelele și le face moartea mai duioasă… Dar sosește ziua în care le găsești bocănind cu cornițele lor în gradele, adulmecând deșertul. Sunt ca magnetizate. Ele nici nu știu că fug de tine. Laptele pe care li-l duci, vin să-l bea. Încă se mai lasă mângâiate, își adâncesc cu și mai multă duioșie botul proaspăt în palmele tale… Însă de cum te îndepărtezi, descoperi că, după un fel de galop fericit, se strâng din nou la grilaj. Iar dacă nu le mai tulburi, rămân acolo, neîndrăznind măcar să lupte cu bariera, dar rezemându-se simplu de ea, cu cornițele lor, cu gâtul lor în jos, până-s gata să-și dea duhul. Să fie oare anotimpul dragostei, sau simpla nevoie a unui galop strașnic până la pierderea răsuflării? Nu-și dau seama. Ochii nu li se deschiseseră încă în clipa când le-ai capturat. Nu cunosc nici libertatea nisipurilor, nici mirosul masculului. Dar tu ești mult mai inteligent decât ele. Tu știi ceea ce caută ele – nemărginirea care le va desăvârși. Vor să devină gazele, să-și zburde zburdălnicia. Cu o sută treizeci de kilometri pe oră, doresc să cunoască fuga în linie dreaptă, tăiată de țâșniri bruște, ca și cum, ici-colo, din nisip, ar țâșni flăcări. Puțin importă șacalii, dacă soarta gazelelor e de a gusta frica, singura care le face să se depășească, obținând de la ele cele mai uluitoare salturi! Ce importă leul, dacă soarta gazelelor e să fie sfâșiate printr-o lovitură de gheară în arșița soarelui! Le privești și îți spui:

iată-le cuprinse de nostalgie. Nostalgia e jindul după un nu știu ce… Obiectul dorinței există, dar nu există cuvintele cu care să-l spui. Și nouă, nouă ce ne lipsește?

Ce-ai descoperit aici, sergentule, în stare să-ți dea senzația că nu-ți mai trădezi destinul? Poate brațul acesta de frate, care ți-a ridicat capul adormit, poate acest mișcător surâs, care nu era compătimire, ci înțelegere? „Ei, tovarășe…“ A compătimi înseamnă a te simți în doi. Înseamnă a fi cu inima încă împărțită. Dar există o altitudine a realităților, de unde recunoștința, ca și mila, își pierd sensurile. De acolo înainte se respiră cu respirația prizonierilor eliberați.

Noi am cunoscut această înfrățire atunci când, în echipe de câte două avioane, treceam peste Rio de Oro neînvins încă. N-am auzit niciodată ca naufragiatul să fi mulțumit salvatorului său. Foarte adesea chiar ne insultam, în timpul obositoarelor transbordări de la un avion la altul a sacilor poștali: „Nespălatule! Dacă am avut pană e din vina ta, din pricina turbării cu care zbori la două mii de metri în plin, prin curenții potrivnici. Dacă m-ai fi urmat mai jos, am fi fost de mult la Port-Etienne!“ și celuilalt, care își risca viața, îi era rușine de a fi un nespălat. Căci pentru ce, la urma urmei, i-am fi mulțumit? Doar și el avea dreptul asupra vieții noastre. Eram crengile aceluiași arbore. Și eu eram mândru de tine, care mă salvai!

Pentru ce oare, sergentule, te-ar fi compătimit cel care te pregătea pentru moarte? Voi înfruntați riscul unii pentru alții. În clipele acelea se descoperă acea unitate care nu mai are nevoie de nici un limbaj.

Am înțeles de ce ai plecat. Dacă la Barcelona erai sărac și, poate, după orele de lucru, erai singur, dacă însuși trupul tău nu-și avea un adăpost, aici încercai sentimentul de a te desăvârși, te contopeai în universal; și iată că tu, un paria, erai primit cu dragoste.

Puțin îmi pasă să aflu dacă au fost sincere sau nu, logice sau nu, cuvintele mari ale politicienilor care te-au adus aici. Dacă ele au avut putere asupra ta, așa cum semințele au puterea să germineze, înseamnă că au corespuns trebuințelor tale. Tu ești singurul judecător. Pământul singur își recunoaște grâul.

Legați de frații noștri printr-un țel comun dinafara noastră, numai atunci respirăm, și experiența ne arată că a iubi nu înseamnă a ne privi reciproc, ci a privi împreună în aceeași direcție. Nu sunt camarazi decât cei care se unesc în aceeași împletitură, către același pisc în care se regăsesc. Altminteri de ce, în acest secol al confortului, am mai simți o bucurie atât de mare când ne împărțim în deșert ultimele resturi de hrană? Ce valoare au, dimpotrivă, previziunile sociologilor? Tuturor acelora dintre noi care au cunoscut bucuria depanărilor din Sahara, orice altă plăcere li s-a părut de prisos.

E poate explicația pentru care lumea de astăzi începe să pârâie în jurul nostru. Fiecare se exaltă pentru credințele care-i promit această plenitudine. Noi toți, sub pretexte contradictorii, ne exprimăm aceleași elanuri. Ne deosebim asupra metodelor care sunt fructele judecății noastre, nu asupra scopurilor: ele sunt aceleași.

De acum înainte să nu ne mai uimim. Cel care nu bănuia necunoscutul adormit în sine, dar care l-a simțit trezindu-se în el o singură dată într-o pivniță de anarhiști din Barcelona, datorită jertfei, ajutorului reciproc, unei imagini aspre despre justiție, acela nu va cunoaște decât un adevăr: adevărul anarhiștilor. După cum cel care va fi făcut cândva de gardă ca să apere un grup de călugărițe mici, îngenuncheate, cuprinse de groază, în mănăstirile Spaniei, acela va muri pentru biserică.

Dacă i-ați fi obiectat lui Mermoz, când se avânta pe versantul chilian al Anzilor, cu izbânda în inima lui, că se înșală, că o scrisoare comercială oricât de importantă nu valora poate riscul vieții sale, Mermoz v-ar fi râs în nas. Adevărul era omul care se năștea în el când traversa Anzii.

Dacă vreți să-l convingeți de oroarea războiului pe cel care nu refuză războiul, nu-l tratați ca pe un barbar: căutați să-l înțelegeți înainte de a-l judeca.

De pildă, ofițerul acela din Sud, care comanda, pe vremea războiului din Rif, un post înaintat, plasat la răscrucea dintre doi munți cu răsculați. El primea într-o seară solii coborâți din masivul apusean. Se lua ceaiul, așa cum se cuvine, când răpăiala de împușcături izbucni. Triburile masivului răsăritean atacau postul. Căpitanului, care-i trimisese să intre în luptă, solii îi răspunseră: „Astăzi suntem oaspeții tăi. Dumnezeu nu ne îngăduie să te părăsim…“ Ei se alăturară deci oamenilor lui, salvară postul, apoi se cățărară din nou în cuibul lor de vulturi.

Dar în ajunul zilei când, la rândul lor, se pregăteau să atace, trimiseră vestitori căpitanului:

– În seara aceea noi te-am ajutat…

– E adevărat…

– Am tras pentru tine trei sute de cartușe…

– Așa e.

– S-ar cădea să ni le dai îndărăt.

Și căpitanul, suflet ales, nu înțelese să tragă foloase pe seama nobleței lor. El le înapoie cartușele pe care aveau să le folosească împotrivă-i.

Adevărul pentru om este ceea ce face din el un om. Când cel care a cunoscut această demnitate în raporturi, această sinceritate în relații, acest dar mutual al unei stime care angajează viața, când compară o astfel de nobilă atitudine cu mediocra bonomie a demagogului care și-ar fi exprimat prietenia cu arabii de mai înainte bătându-i amical pe umeri, flatându-i și umilindu-i totodată, acela, dacă argumentați împotrivă-i, nu va avea pentru voi decât o milă puțin disprețuitoare. Iar dreptatea va fi de partea lui.

În timp ce voi veți avea, în egală măsură, dreptate să urâți războiul.

*

Ca să înțelegeți omul și trebuințele sale, ca să-l cunoașteți în ceea ce are el esențial, nu trebuie să opuneți una alteia evidența adevărurilor voastre. Da, aveți dreptate. Toți aveți dreptate. Logica demonstrează orice. Chiar și acela care aruncă nenorocirile lumii asupra cocoșaților are dreptate. Dacă declarăm război cocoșaților, ne vom deprinde repede a ne exalta. Vom răzbuna crimele înfăptuite de cocoșați. Firește că și cocoșații comit crime.

Pentru a încerca să scoți în evidență acest esențial, trebuie să uiți o clipă disensiunile care, odată admise, atrag după ele un întreg Coran de adevăruri de nezdruncinat, cu tot fanatismul care decurge din ele. Dar adevărul, înțelegeți, este ceea ce simplifică lumea, iar nu ceea ce creează haosul. Adevărul este limbajul din care se degajă universalul. Newton n-a „descoperit“ o lege ascunsă multă vreme, așa cum ar fi găsit soluțiile unui joc de rebus, Newton a efectuat o operație creatoare. El a întemeiat un vocabular al omului, care să poată exprima în același timp căderea mărului în livadă sau ascensiunea soarelui. Adevărul nu este ceea ce se demonstrează, este ceea ce simplifică.

Vrem să fim eliberați. Cel care izbește o dată cu cazmaua vrea să știe pentru ce a izbit. Lovitura de târnăcop a ocnașului, care-l umilește pe ocnaș,

nu e aceeași cu lovitura de târnăcop a prospectorului, care-l înalță pe prospector. Ocna nu se află acolo unde se aud loviturile de târnăcop. Nu există oroare materială. Ocna se află acolo unde loviturile de târnăcop se aud căzând fără sens, pentru că nu fac legătura între cel care lovește și comunitatea oamenilor.

Iar noi vrem să evadăm din ocnă.

*

Sunt, în Europa, două sute de milioane de oameni, care n-au nici un sens și ar dori să se nască. Industria i-a smuls obârșiei lor țărănești și i-a închis în aceste enorme ghetouri, ca niște gări de triaj îngrămădite cu șiruri de vagoane negre. Din pântecele cetăților muncitorești, ei ar dori să fie scoși la lumină.

Sunt, de asemenea, alții prinși în angrenajul tuturor meșteșugurilor, cărora li-s interzise satisfacțiile deschizătorilor de drumuri, bucuriile religioase, bucuriile savantului. S-a crezut că, pentru a-i ridica, e de ajuns să-i îmbrace, să-i hrănească, să li se răspundă tuturor nevoilor. Și, puțin câte puțin, au clădit în ei pe micul-burghez al lui Courteline, politicianul satului, tehnicianul sustras vieții sufletești. Dacă sunt bine instruiți, în schimb nu sunt educați bine. Își formează o opinie nenorocită asupra culturii cel ce-și închipuie că ea se clădește pe memoria formulelor. Un elev prost al cursului de specialități știe mai mult despre natură și despre legi decât știau Descartes sau Pascal. Dar este el oare capabil de aceleași demersuri spirituale?

Mai mult sau mai puțin nelămurit, toți încearcă nevoia de a se naște. Există însă soluții care înșeală. Desigur, se pot însufleți oamenii, îmbrăcându-i în uniforme. Atunci își vor cânta cântecele lor de război și pâinea și-o vor rupe între camarazi. Vor fi regăsit ceea ce căutau, gustul universalului. Dar din pâinea ce li se oferă vor muri.

Se pot dezgropa idolii de lemn și reînvia miturile vechi, care de bine, de rău și-au dat examenul, se poate reînvia mistica pangermanismului sau a imperiului roman. Pot fi amețiți germanii de beția de-a fi germani și compatrioți ai lui Beethoven. Pot fi îmbătați cu asta până la ultimul paznic. Este, fără îndoială, mult mai ușor decât să faci dintr-un paznic un Beethoven.

Dar astfel de idoli sunt niște idoli carnivori. Cel care moare pentru progresul cunoștințelor sau pentru tămăduirea bolilor servește viața chiar în

momentul când dispare. Poate că e frumos să-ți dai viața pentru expansiunea unui teritoriu, însă războiul actual distruge tocmai ceea ce pretinde că ar ocroti. Nu mai e astăzi vorba de a sacrifica puțin sânge, ca să-i mărești rasei întregi vitalitatea. Un război, de când se poartă cu avionul și iperita, nu mai e decât o chirurgie sângeroasă. Fiecare se cuibărește la adăpostul unui zid de ciment, fiecare, în lipsă de altceva mai bun, lansează, noapte după noapte, escadrile care se torpilează una pe alta în măruntaiele lor, fiecare își aruncă în aer centrele sale vitale, paralizează producția și schimburile comerciale. Victoria este a aceluia care va putrezi ultimul. Și amândoi adversarii putrezesc împreună.

Într-o lume ajunsă pustie, ne era sete să ne reîntâlnim cu camarazii: gustul pâinii rupte între camarazi ne-a făcut să acceptăm valorile războiului. Dar n-avem nevoie de război pentru a simți căldura umerilor vecini în goana către aceleași năzuințe. Războiul ne înșală. Ura nu contribuie cu nimic la exaltarea acestei întreceri.

Pentru ce să ne urâm? Purtați de aceeași planetă, echipaj al aceleiași nave, noi suntem solidari. Și dacă, pentru a participa astfel la noi sinteze, e bine că marile civilizații se înfruntă unele pe altele, e monstruos că se sfâșie reciproc.

Căci, pentru a ne elibera, e de ajuns să devenim conștienți de scopul care ne apropie pe unii de alții, căutându-l împreună acolo unde el ne unește pe toți. Chirurgul care își face vizita nu ascultă tânguirile celui pe care-l consultă: dincolo de ele, chirurgul caută să vindece omul. De aceea el vorbește un limbaj universal. La fel fizicianul, când își gândește ecuațiile aproape divine, prin care sezisează simultan și atomul, și nebuloasa. Și tot așa, până la ciobanul cel simplu. Fiindcă insul care păzește modest, sub licărul stelelor, câteva oi, dacă devine conștient de rolul său, se simte mai presus decât o slugă. El este o santinelă. Și fiecare santinelă e răspunzătoare de întregul imperiu.

Credeți oare că oierul acela nu dorește să devină conștient? Am vizitat, pe frontul Madridului, o școală așezată la cinci sute de metri de tranșee, înapoia unui zid mărunt de pietre, pe o colină. Un caporal preda acolo botanica. Desfăcând cu mâinile lui gingașele părți ale unui mac sălbatic, atrăgea spre sine pelerini bărboși, care se scuturau de noroi de jur împrejur și urcau

înspre el, fără a ține seama de obuze, în pelerinaj. Odată înșirați împrejurul caporalului, îl ascultau așezați la taifas, cu bărbiile proptite în pumni, încrețeau sprâncenele, strângeau din dinți, nu înțelegeau mare lucru din lecție, dar li se spusese: „Sunteți niște brute, abia ați ieșit din vizuină, trebuie să ajungeți din urmă umanitatea!“ și, cu pașii lor greoi, se grăbeau s-o ajungă.

Când vom fi conștienți de rolul nostru, fie el chiar și cel mai șters, numai atunci vom fi fericiți. Și numai atunci vom putea să trăim în pace și să murim în pace, fiindcă tot ceea ce dă vieții un sens dă un sens morții.

E atât de dulce atunci când ea decurge din firea lucrurilor, când bătrânul țăran din Provența, la capătul sforțărilor sale, își lasă moștenire fiilor caprele și măslinii, pentru ca ei să le transmită, la rându-le, copiilor copiilor lor. În obârșia țărănească nu se moare decât pe jumătate. Fiecare existență plesnește la timpul ei ca o păstaie și-și aruncă semințele.

Odată am venit în contact cu trei țărani aflați lângă patul de moarte al mamei lor. Și era, firește, dureros. Pentru a doua oară era tăiat cordonul ombilical. Pentru a doua oară un nod se slăbea: cel care leagă o generație de alta. Cei trei fii se pomeneau singuri pe lume, având de învățat totul, lipsiți de o masă familială unde să se reîntâlnească în zilele de sărbătoare, lipsiți pe polul în jurul căruia gravitau cu toții. Dar descopeream, de asemenea, în acea ruptură, că viața poate fi dăruită pentru a doua oară. Fiii aceștia vor deveni, la rândul lor, capete de generații, puncte de întâlnire și patriarhi, până în ceasul când vor trece, la rândul lor, cârma mănunchiului de plozi care se jucau în curte.

Mă uitam la mamă: o țărancă bătrână cu fața liniștită și aspră, cu buzele strânse, chip schimbat în mască de piatră. Și recunoșteam în imaginea aceea obrazul copiilor ei. Acea mască folosise la întipărirea acestor obraji. Trupul ei folosise la întipărirea acestor trupuri, a acestor frumoase exemplare umane. Iar acum se odihnea sfărâmată, dar ca o coajă din care s-a scos fructul. La rândul lor, fii și fiice, din carnea lor vor imprima niște omuleți. La țară nu se moare. Mama a murit, trăiască mama!

Dureroasă, da, însă atât de simplă, această imagine a urmașilor, trecută în drumul ei de la unul la altul, aceste frumoase dezbrăcări în moarte ale

domolitelor arătări cu păr alb, călătorind către cine știe ce adevăr, de-a lungul metamorfozelor sale.

E tocmai pricina pentru care, în această seară, clopotul morților din micul sat de câmpie mi se păru încărcat nu de disperare, ci de o veselie discretă și fragedă. El, care celebra cu aceeași voce îngropăciunile și botezurile, vestea încă o dată trecerea de la o generație la alta. Și nu resimțeai decât o imensă pace auzind cum se oficiază logodna aceasta dintre o biată bătrână cu pământul.

Ceea ce se transmitea astfel, din generație în generație, cu progresul molcom al creșterii arborilor, era viața, dar era de asemenea conștiința. Ce tainică ascensiune! Dintr-o lavă în topire, dintr-un aluat cu luceferi, dintr-o celulă care trăiește, germinată prin miracol, am ieșit noi și, puțin câte puțin, ne-am ridicat până la a scrie cantate și a cumpăni căile lactee.

Mama nu transmisese numai viața: ea își învățase copiii un limbaj, le încredințase agoniseala strânsă atât de anevoie de-a lungul veacurilor, patrimoniul spiritual pe care ea însăși îl primise moștenire, acea mică zestre de tradiții, de concepte și de mituri care alcătuie toată diferența ce-i separă pe Newton sau Shakespeare de bruta din caverne.

Ceea ce simțim când ne e foame, acea foame care-i împingea pe soldații Spaniei sub bătaia tirului s-asculte lecția de botanică, acea foame care-l împinse pe Mermoz către Atlanticul de Sud, care-l împinge pe altul către poemul său, se datorează faptului că geneza nu s-a isprăvit și că trebuie să devenim conștienți de noi înșine și de univers. Trebuie să aruncăm niște punți în noapte. Numai aceia le ignoră a căror înțelepciune izvorăște dintr-o indiferență socotită egoistă; dar totul dezminte o astfel de înțelepciune!

Camarazilor, camarazii mei, vă iau martori: când oare simțitu-ne-am noi fericiți?

4

Și iată că-mi amintesc, în ultima pagină a cărții, de acei birocrați învechiți care ne-au întovărășit ca un alai, în dimineața primului nostru curier, când ne pregăteam să devenim oameni, după ce avusesem norocul să fim printre aleși. Ei ne erau, totuși, asemenea, numai că habar n-aveau că le e foame.

Există prea mulți oameni care sunt lăsați să doarmă.

Acum câțiva ani, în cursul unei lungi călătorii cu trenul, am vrut să vizitez patria în mers, înfundându-mă acolo pentru trei zile, prizonier timp de trei zile al acelui zgomot de stânci rostogolite de mare. La o oră din zori am străbătut, în toată lungimea lui, trenul. Vagoanele de dormit erau goale. Vagoanele de-a-ntâia erau goale.

Dar vagoanele de-a treia găzduiau sute de lucrători polonezi, concediați din Franța și care se întorceau în Polonia lor. Mă învârteam pe culoare, sărind peste trupuri. Mă oprii să privesc. În picioare sub lumina becurilor, în vagonul fără despărțituri și care aducea a dormitor cazon, care mirosea a cazarmă și a comisariat, zăream o amestecătură pestriță de făpturi zdruncinate de mișcările rapidului. Un întreg popor adâncit în visuri urâte, care se reîntorcea la mizeriile lui. Mari capete rase se loveau de lemnul băncilor. Bărbați, femei, copii se zvârcoleau în dreapta și în stânga, atacați parcă de toate acele zgomote, de toate acele zdruncinături care le amenința până și uitarea. Nu-și găsiseră tihnă într-un somn ca lumea.

Și iată, îmi părea că și-au pierdut pe jumătate însușirea de oameni, aruncați de curentele economice de la un capăt al Europei la altul, smulși din pipernicita lor casă de la miazănoapte, din micuța lor grădină, cu trei ghivece de indrușaim pe care le remarcasem altă dată la fereastra minerilor polonezi. Nu-și luaseră decât ustensilele pentru bucătărie, păturile și perdelele, împachetate nedibaci cu sfoară și sfâșiate de atâta greutate. Dar tot ceea ce mângâiaseră și-i ademenise, tot ceea ce reușiseră să îmblânzească în patru sau cinci ani de ședere în Franța, pisica, câinele și indrușaimul, trebuise sacrificat și nu-și luaseră cu ei decât calabalâcul bucătăriei.

Un copil sugea din țâța unei mame așa de obosite încât părea că doarme. Viața se transmitea în absurdul și neorânduiala călătoriei aceleia. Mă uitai la tată. O căpățână greoaie și goală ca o piatră. Un trup îndoit prin somnul inconfortabil, strâns în hainele sale de lucru, un trup numai gheburi și scobituri. Omul semăna cu un morman de lut. Noaptea epavele care n-au formă stau tot astfel trântite pe băncile din hale. Mă gândeam: problema nu rezidă în această mizerie, în această murdărie, nici în această sluțenie. Dar chiar acel bărbat și chiar acea femeie s-au cunoscut într-o zi, și bărbatul i-a zâmbit, desigur, femeii: i-a adus, negreșit, după ieșirea de la lucru, flori. Timid și stângaci, tremura poate de frica de-a se vedea respins. Însă femeii, dintr-o cochetărie naturală și sigură pe farmecul ei, îi plăcea poate să-l neliniștească. Iar el, care astăzi nu mai e altceva decât o mașină bună de

săpat și de izbit, încerca în inima lui tortura cea dulce. Misterul e că au trebuit să devină niște astfel de pachete de lut. Prin ce groaznic tipar au trecut, care și-a lăsat asupra lor semnele, ca o mașină de forjat metale? Un animal îmbătrânit își păstrează totuși grația. Pentru ce oare această frumoasă argilă omenească e așa de prăpădită?

Îmi văzui mai departe de călătoria mea printre trupurile acestui norod cu somnul tulbure ca un loc urât. Plutea un zgomot vag, stârnit de sforăieli aspre, de suspine neclare, de scrijelirea bocancilor acelora care, amorțiți pe o parte, încercau să se întoarcă pe partea cealaltă. Și mereu, în surdină, acea neistovită tovărășie a pietrelor rostogolite de mare.

Mă așezai în fața uneia dintre perechile acelea. Între bărbat și femeie, copilul își făcuse, de bine de rău, un locșor și dormea. La lumina becului, întorcându-se prin somn, el îmi arăta obrazul. O! ce chip încântător! Se născuse din perechea aceea ca un fel de fruct de aur. Se născuse un asemenea exemplar de grație și de farmec din zdrențele acelea ce atârnau greu. Mă aplecai peste fruntea-i netedă, peste dulcile buze bosumflate, gândindu-mă: iată o figură de muzician, iată-l pe Mozart copil, iată o splendidă făgăduință a vieții. Micii prinți ai legendelor nu s-or fi deosebit cu mult de el: protejat, crescut într-un mediu prielnic, instruit, ce n-ar putea ajunge! Când se naște, prin altoire, în grădină, un nou trandafir, grădinarii toți sunt emoționați. Izolează trandafirul, îl îngrijesc și-l ajută să crească. Pentru oameni însă nu există grădinar. Pe Mozart copil, ca și pe alții, îl așteaptă aceeași mașină de presat. Cele mai mari bucurii ale lui Mozart le va hrăni muzica putregăită din duhoarea localurilor de noapte. Mozart e condamnat.

Mă întorsei în vagonul meu. Îmi spuneam: pe acești oameni nu-i doare deloc soarta lor. Și ceea ce mă chinuia în clipele acelea nu era câtuși de puțin mila. Nu poate fi vorba de înduioșare pentru o plagă de-a pururi deschisă. Cei care o poartă într-înșii n-o simt. Aici însă e vorba de specia umană, și nu de individ, care e rănită, lezată. Nu cred câtuși de puțin în milă. Ceea ce mă tulbură e punctul de vedere al grădinarului. Ceea ce mă tulbură nu e această mizerie, înlăuntrul căreia, în cele din urmă, te instalezi tot așa de bine ca în orice trândăvie. În Orient generații după generații trăiesc și se complac în murdărie. Ceea ce mă tulbură nu supele vor avea puterea să tămăduiască. Ceea ce mă tulbură nu-s nici cocoașele acestea, nici scobiturile ori sluțenia

aceasta. Ci faptul că, întrucâtva, în fiecare din oamenii de aici zace un Mozart asasinat.

Singur Spiritul, dacă suflă peste humă, singur el e în stare să creeze Omul.

Bandă de jefuitori în țările arabe, mai ales în Sahara